

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Arūnas Dulkys

**EURO ZONOS PLĖTROS POLITINĖ EKONOMIJA:
ASIMETRIJOS IR HOLISTINIS POŽIŪRIS**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, ekonomika (04 S)

Vilnius, 2010

Disertacija rengta 2006–2010 m. Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Povilas Gyls (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, ekonomika, 04 S)

Konsultantas:

prof. dr. Stasys Kropas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, ekonomika, 04 S)

TURINYS	psl.
ĮVADAS	4
1. EURO ZONOS PLĖTROS IR FUNKCIONAVIMO PROBLEMOS KAIP MOKSLINIŲ TYRIMŲ OBJEKTAS	10
1.1. Euro zonos plėtros problemų atspindys mokslinėje literatūroje	10
1.2. Euro zonos funkcionavimo problemos politinės ekonomijos požiūriu	24
2. EURO ZONOS PLĖTROS ASIMETRIJŲ ĮVERTINIMAS IR ANALIZĖ	54
2.1. Asimetrijų euro zonos plėtros institucinėje aplinkoje tyrimas	54
2.2. Asimetrijų euro zonos plėtros ekonominėje aplinkoje tyrimas	88
2.3. Asimetrijų euro zonos plėtros politinėje aplinkoje tyrimas	136
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	192
AUTORIAUS PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA	199
LITERATŪRA	199
VARTOJAMŲ PAGRINDINIŲ TERMINŲ SĄRAŠAS	233
PRIEDAI	234
VARTOJAMOS SANTRUMPOS	240

ĮVADAS

Temos aktualumas. Europos Sąjungos (toliau – ES) sukūrimas neabejotinai tapo išskirtiniu XX a. antrosios pusės įvykiu pasaulio istorijoje. Po išskirtinai didelės ES plėtros 2004 m. beveik visos ES naujosios šalys narės oficialiai deklaravo savo siekius kuo greičiau įsivesti vieningą valiutą eurą. Atslūgus politinių emocijų ir visuomeninių euforijų bangai, ekonomikos analitikai, politologai, ES teisės specialistai ir ES institucijų pareigūnai pradėjo argumentuoti teigti, kad ES yra unikali daugiapakopė sistema, kurioje neturėtų būti sprendžiamos vakarykštės problemos, o taikomos aiškios normos, principai, taisyklės ir susiklosčiusi praktika privalėtų užtikrinti ilgalaikį ES kaip tarptautinės politinės ir ekonominės sistemos stabilumą.

ES institucijų 2006 m. sprendimas neleisti įsivesti euro Lietuvai atskleidė euro zonos plėtros problemas, kurias sunku paaiškinti vien tik teisiniais ar ekonominiais argumentais, nes siekiančios įsivesti eurą šalys net neturėdamos bendrosios valiutos privalėjo atverti savo sienas bendrajai ES rinkai ir įsipareigoti laikytis tam tikrų ekonominių apribojimų. Taigi, integracija vertė valstybes, institucijas ir net pareigūnus daryti įvairius racionalius pasirinkimus, kurie kilo iš nacionalinių ekonominių paskatų, makroekonominių prioritetų, tarpvalstybinių prekybos interesų, konkurencijos dėl investicijų ir kapitalo. Šios aktualijos yra vienas iš motyvų, paskatinęs autorių rinktis tyrinėjimo dalyku euro zonos plėtros asimetrijos problemas. Apibendrinant išdėstytas mintis galima teigti, kad ir mokslškai, ir praktiškai objektyviai egzistuojanti euro zonos plėtros problema Lietuvai yra labai aktuali.

Šiame darbe atliktais tyrimais siekiama prisidėti prie ekonomikos mokslo plėtros, valstybės makroekonominės politikos tobulinimo ir sėkmingos Lietuvos euro įvedimo strategijos parengimo. Temos aktualumą rodo ir tai, kad esama ir dauguma buvusiųjų šalies vyriausybių vengė oficialiuose dokumentuose fiksuoti bet kokius konkrečius savo įsipareigojimus euro įvedimo strategijos klausimais. Norint turėti sėkmingą ilgalaikę strategiją, būtini aiškūs kriterijai valstybės prioritetų skaičiaus atžvilgiu. Nutylima dilema tarp struktūrinių reformų ir veiksmų, kuriuos reikia atlikti rengiantis įvykdyti konvergencijos kriterijus, o tai labai padidina informacijos asimetriją ir mažina susikalbėjimą integracijos pamatinių tikslų ir integravimosi sąlygų klausimais. Todėl tyrinėtojams privalo kristi į akis akivaizdūs euro zonos

taisyklių taikymo skirtumai jos kūrimo stadijoje ir dabar. Negalima nematyti nukrypimų nuo tų principų bei idėjų, kuriomis remiantis Europoje buvo kuriama Ekonominė ir pinigų sąjunga (toliau – EPS).

Privalu diskutuoti, ar tokia euro zonos plėtra yra pateisinama, ypač kai trūksta šio klausimo analizės iš kitos pusės, t.y. euro zonos ir bendros jos pinigų sistemos kaip viešosios gėrybės aspektais. Autoriaus pasirinktoje temoje atskleidžiama įvairių – institucinių, ekonominių ir politinių – asimetrijų problematika. Tyrime remtasi pirminiais šaltiniais (ES ir Lietuvos Respublikos (toliau – LR) teisės aktais), atlikta jų analizė, o darbo rezultatus galės panaudoti ir kitų sričių mokslininkai. Mokslinio tyrimo metu analizuoti įvairūs Europos Komisijos (toliau – EK) ir Europos centrinio banko (toliau – ECB) dokumentai. Su pasirinkta tema šio tyrimo autorių sieja ilgametės praktinės patirties ryšiai (Dulkys, 2002; Dulkys, 2006), nes beveik devynerius metus jam teko dirbti nacionaliniame centriniame banke (toliau – NCB).

Kai kurie teoriniai ir praktiniai euro įvedimo temos aspektai iki šiol nebuvo plačiai tyrinėti, o autorius šioje srityje pastebėjo daug ypatingų klausimų, įdomių ir prieštaringų temos aspektų, kurių išnagrinėjimas, priešinimas, siejimas, gryninimas ir papildymas, autoriaus nuomone, būtų labai vertingas Lietuvos rengimosi narystei euro zonoje aspektu. Siekdamas didesnės ekonominės gerovės savo kraštams, ES šalys narės perdavė dalį savo suverenumo viršnacionalinėms institucijoms, tačiau turėjo aiškų tikslą – įsipareigoti solidariai bendradarbiauti. Pastaroji nuostata yra išankstinė tyrimo prielaida.

Šio darbo autorių tyrinėjimo sritimi pasirinkti euro zonos plėtrą taip pat paskatino diskutuotinos kitų tyrinėtojų išvados ir papildomas poreikis apsvarstyti jas Lietuvai rengiantis prisijungti prie euro zonos.

Mokslinio tyrimo objektas. Mokslinio tyrimo objektas – EPS raida ir euro zonos plėtros asimetrijos problemos bei jų ištakų priežastys. Šiame darbe, analizuojant euro zonos plėtros klausimus, yra atsiribojama nuo euro įvedimo naudos konkrečiai valstybei tyrimo, nes visos šalys narės jau yra EPS narės ir pagal sudarytus tarptautinius susitarimus neįsivesti euro jau nebegali.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Susipažinus su šiuolaikiniais mokslinio tyrimo metodais, atsižvelgus į kitus tyrimus šioje srityje, suformuluotas toks darbo tikslas –

įrodyti lemiamą sisteminę įvairių asimetrijų įtaką euro zonos plėtrai. Darbe autorius nagrinėja tokias asimetrijas: santykinės valstybių galios, derybinių galių, konvergencijos lygio ir politinės galios, institucinės struktūros, funkcijų, pareigų ir teisių suvokimo, sprendimų priėmimo, nusistatytų taisyklių interpretacijos, pinigų politikos perdavimo, atsakomybės už ekonomines politikas ir atskaitomybės už jas bei kitas asimetrijas, pasireiškiančias institucinėje, ekonominėje ir politinėje euro zonos plėtros proceso aplinkoje.

Pateikto darbo tikslo, rodančio, kokia pagrindine idėja vadovaujasi autorius, pasiekimo etapams ir priemonėms atspindėti detalizuojami ir sprendžiami tokie tyrimo uždaviniai:

- 1) išanalizuoti euro zonos plėtros asimetrijos tendencijas, sampratą ir jos šiuolaikinius bruožus;
- 2) ištirti ES institucinės aplinkos asimetriškumus ir jų įtaką EPS raidos rezultatams;
- 3) ištirti ekonominės aplinkos asimetriškumus ir juos kritiškai įvertinti;
- 4) ištirti politinės aplinkos asimetriškumus ir jų pasekmes euro zonos plėtrai;
- 5) pagrįsti antrojo valiutų kurso mechanizmo (toliau – VKM II) racionalumą ir pagrįstumą integraciniame procese;
- 6) įvertinti ir palyginti Lietuvos bei kitų šalių narių euro įvedimo žingsnių veiksmingumą ir rezultatus;
- 7) atskleisti euro įvedimo lūkesčių svarbą ir ilgalaikio bendrosios valiutos įvedimo atidėjimo pasekmes;
- 8) apibūdinti konvergencijos kriterijų bruožus ir apibrėžti jų tobulinimo galimybes;
- 9) apibrėžti euro zonos plėtros vertinimo problemas ir pasiūlyti jų sprendimo būdus su holistinio požiūrio pagalba.

Mokslinis naujumas. Euro zonos plėtros aiškinimas per holistinį požiūrį – tai originalus mokslinis darbas, kuriame apibendrinami ir jau neortodoksiniu žvilgsniu įvertinami atlikti moksliniai tyrimai, gvildenantys ES integracijos raidą. Išanalizavus naujausius pasaulio mokslininkų darbus ir ES naujųjų šalių narių patirtį, nustatyti pagrindiniai euro zonos plėtros trikdžiai ir dilemos bei šios plėtros tendencijos vyraujančio liberalaus arba mišraus – individualizmo ir holizmo –

požiūrio į ES aplinkoje. Darbe EPS esminiai aspektai pirmą kartą taip išsamiai analizuojami ir vertinami konkuruojančių individualizmo ir holizmo paradigmų požiūriu, pirmą kartą atliktas kompleksinis ir sisteminis įvairių asimetrijų tyrimas. Toks Europos integracijos aiškinimas skiriasi nuo daugelio iki šiol atliktų tyrimų, kuriuose buvo teigiama, kad ES integraciją labiausiai įtakojo pokario geopolitiniai interesai, technokratinė viršnacionalinių institucijų galia, ekonominė pažanga ar europinė idealizmo ideologija.

Remiantis atliktu tyrimu, nustatyta, kad dabartiniame etape didžiausias euro zonos plėtros stabdis yra bendros pinigų sistemos ir pačios euro zonos kaip viešųjų gėrybių ignoravimas tiek nustatant šios zonos funkcionavimo sąlygas, tiek priimant svarbiausius integracinius sprendimus. Tai nauja teorinės ekonomikos pozicija, įgalinanti naujai pažvelgti į EPS ekonominę esmę, tarptautinius ekonominius santykius, į šalies stojimo į euro zoną plusus, minusus, perspektyvas ir teises, išplaukiančias iš ES sutarčių ir jose užfiksuotų nuostatų. Autorius savo tyrimo rezultatais siekia neleisti galios centrums ir viršnacionalinėms institucijoms pasinaudoti tarpusavio priklausomybe ir manipuliuoti instituciniais įsipareigojimais.

Praktinė ir teorinė reikšmė. Savarankiškai ir kritiškai taikyti moksliniai tyrimo metodai bei atlikti moksliniai tyrimai leidžia spręsti Europos ekonominės integracijos mokslines problemas. Autorius tikisi svarbiausių disertacijos rezultatų sklaidos, siekiant plėtoti holistinį pažinimą atliekant mokslo tiriamąją veiklą, taip pat padėti suprasti ir interpretuoti nacionalines bei regionines ekonomines vertybes. EPS raida bus viena iš pagrindinių tolesnių studijų kryptių, kuri, taikant skirtingas analizės metodikas, ves prie naujų išvalgų apie naujųjų ES šalių narių kelią euro zonos link. Duomenų apie šiuo metu aktualų euro zonos plėtros reiškinį analizė, esamos ES šalių narių pasirinktų euro įvedimo strategijų praktinių rezultatų interpretavimas – tai idėjų ir minčių, kurios praturtina ekonomikos mokslą naujomis žiniomis, skleidimas.

Auganti tarptautinė ekonominė tarpusavio priklausomybė verčia euro zonos plėtros problematiką toliau tirti, rasti jai paaiškinimus, interpretuoti euro zonos šalių narių patirtį, analizuoti jos plėtrą reglamentuojančius teisės aktus ir sukurti kompleksinį veiksnių planą panaudojant Europos regiono viešąsias gėrybes visų ES šalių narių gerovei. Atliktas tyrimas padės originaliai plėtoti šias idėjas mokslinių tyrimų kontekste, stiprinant Europos mokslinių tyrimų erdvės sanglaudą. Teoriniai šio darbo rezultatai yra naudingi sudarant palankias sąlygas tolimesnei ES teisėkūros

plėtotei, formuojant ir įgyvendinant naujas tarptautines ekonomines sutartis. Susisteminti detalūs duomenys apie Lietuvos euro įvedimo strategiją gali būti naudingi tolesniems šios srities tyrinėjimams.

Išryškinta institucinės, ekonominės ir politinės aplinkos asimetrinių ypatumų įtaka EPS funkcionavimo mechanizmui, sustiprins prielaidas jo tapimui sklandesniu ir skaidresniu ateityje. Ypač, kai didėja spaudimas koordinuoti ES šalių narių veiksmus ir siekiama didėjančias ekonominių mainų tarp valstybių galimybes išnaudoti naudingai tarp visų ES šalių narių, o ne tik taip vadinamame „*euro klube*“. Naujųjų šalių narių įtakos ES politinei darbotvarkei ir ES sprendimų poveikio joms vertinimai bus svarbūs ne tik mokslinei analizei, bet ir praktiniams Lietuvos politikos formavimo aspektams.

Atliktas tyrimas gali būti pritaikytas ir kitų ES šalių narių euro įvedimo strategijoms. Rezultatai turėtų būti naudingi sprendžiant strateginio planavimo klausimus. Pirmą kartą taip išsamiai euro zonos egzistavimo misiją bandoma suvokti visuomenės poreikių tenkinimo ir EPS, kaip viešosios gėrybės, pažinimo plėtotės aspektu. Tyrimo rezultatai sudaro galimybes taikyti euro zonos, kaip viešosios gėrybės, supratimą priimant sprendimus ES institucijose, taip pat ugdant pilietiškumą, skatinant aktyviai dalyvauti saugant ir stiprinant viešąsias gėrybes visuomeniniame gyvenime, o mokslininkams atveria sąlygas plėtoti kitus tyrimus gnoseologinėje erdvėje, platesniuose ir bendramoksliniuose kontekstuose, susijusiuose ir su kitomis studijuojamomis sritimis – tarptautiniais santykiais, teisėkūra ar politologija.

Tyrimo organizavimas ir metodika. Tyrimo organizavimui buvo ieškoma tokių metodų, kurie veiksmingiausiai padėtų spręsti nagrinėjamas euro zonos plėtos problemas. Kaip jau buvo minėta, analizuodamas pasirinktą temą, autorius pasigedo sisteminių euro zonos plėtos įvairaus pobūdžio asimetrijų tyrimų, todėl mokslinei veiksenai ir tyrinėjimui pasirinko nuosekliai pasikartojančių tyrimo žingsnių sistemą – sisteminės holistinės analizės metodologiją.

Rengiant tyrimo planą, buvo pasirinkti tyrimo metodai ir nustatytas jų panaudojimo eiliškumas. Atliekant tyrimus buvo taikoma analitinio tyrimo strategija ir, kaip tarpinės grandys susiejiančios teoriją su situacija praktikoje, tokie bendramoksliniai tyrimų metodai: sintezė, analizė, palyginimas, loginė abstrakcija, konkretizavimas ir apibendrinimas. Nustatant euro zonos plėtos etapus, sampratą, analizuojant VKM II ir konvergencijos kriterijų taikymą buvo taikomas mokslinės

literatūros analizės ir apibendrinimo metodus. Dokumentų analizės metodu buvo renkami duomenys, nagrinėjamos ES institucijų ataskaitos ir teisės aktai, taip pat gilinamos žinios. Institucinės, ekonominės ir politinės aplinkos asimetrijų tyrimams buvo taikomi analizės, palyginimo ir apibendrinimo metodai.

Pasitelkus analizės metodą buvo nagrinėjamas teisinis reguliavimas. Šiems tyrimams atlikti buvo panaudotos ES sutartys, EK informacija, ECB biuleteniai ir skelbiamos ataskaitos, medžiaga iš įvairių seminarų bei konferencijų ES integracijos ir pasirengimo euro įvedimui klausimais. Autorius siekė, kad būtų pagrįstas gautų tyrimo rezultatų patikimumas ir santykis su kitų tyrėjų duomenimis. Nagrinėjant euro įvedimo žingsnių raidos ypatybes, buvo taikomas istorinis tiriamasis metodas, kiekvieną teorinį aspektą pagrindžiant objektyviais dėsniniais. Istoriniu metodu buvo siekta atskleisti euro zonos plėtros etapus ir integracijos pobūdį lėmusias priežastis.

Analizės metodas buvo taikomas sukongretinti norminiuose aktuose ir kituose oficialiuose instituciniuose šaltiniuose įtvirtintas nuostatas, susijusias su EPS esme ir euro zonos funkcionavimu. Jis taip pat buvo naudojamas išvadoms formuluoti. Nustatant euro zonos plėtros privalumus ir euro įvedimo ilgalaikio atidėjimo trūkumus, buvo taikytas palyginimo metodas, o tiriant konvergencijos kriterijų tobulinimo galimybes – teisės aktų analizės ir palyginimo metodai. Tai padėjo teorinius ir praktinius klausimus susieti į visumą. Lyginamasis metodas taip pat taikytas ekonomistų skirtingoms nuomonėms apibendrinti.

Kadangi disertacijoje yra istorinio – apžvalginio tyrimo pobūdžio elementų, šiame darbe yra pateikta pasirengimo euro įvedimui reiškinio raida Lietuvoje ir kitose ES naujosiose šalyse narėse, išanalizuotos įvykusių ir vykstančių pokyčių priežastys, juos sąlygojantys veiksniai, o pateikiant darbo rezultatus yra suformuluotos apibendrinančios išvados ir, naudojant strateginės analizės metodą, pateikiama euro zonos plėtros perspektyva. Analizės metodu buvo siekiama išgryninti EPS, kaip viešosios gėrybės, prigimtį, aptarti jos funkcionavimo trūkumus. Euro zonos, kaip viešosios gėrybės, plėtros analizei grynų pavidalu pasitelkiamas abstrakcijos (idealizacijos) metodas, leidžiantis atlikti tyrimą bendramokslinėje erdvėje, ir analizės metodas, leidžiantis iš kitų tyrėjų teiginių nagrinėjimo ir autorinio tyrimo daryti naujo lygmens gnoseologiniu požiūriu labiau suderintas išvadas.

Disertacijoje išanalizuoti pagrindiniai moksliniai darbai, tiesiogiai susiję su nagrinėjama tema. Darbe naudoti šie duomenų šaltiniai: ES sutartys, EK, Europos

Parlamento (toliau – EP) ir ECB kompetencijos dokumentai, LR įstatymai, LR Vyriausybės nutarimai, oficiali Lietuvos banko (toliau – LB) ir kitų šalių NCB informacija, teisės aktus išleidusių institucijų komentarai, taip pat įvairiuose mokslo darbuose skelbti duomenys.

Darbo rezultatų apibavimas. Disertacijos tema skaitytas pranešimas Wroclavo ekonomikos universiteto organizuotoje tarptautinėje konferencijoje, kuri vyko Wroclavo mieste Lenkijoje 2009 m. rugsėjo 25–26 d. Remiantis disertacijos temos įvairiais aspektais, svarbiausi tyrimų rezultatai paskelbti keturiuose straipsniuose recenzuojamuose periodiniuose mokslo leidiniuose.

Darbo struktūra ir apimtis. Darbą sudaro įvadas, dvi dalys, išvados ir pasiūlymai, literatūros sąrašas (446 šaltiniai), vartojamų pagrindinių terminų ir santrumpų sąrašai. Darbo apimtis – 240 puslapių, jame yra 8 paveikslai, 3 lentelės. Darbo pabaigoje pateikti 2 priedai, papildantys tyrimo duomenis.

1. EURO ZONOS PLĖTROS IR FUNKCIONAVIMO PROBLEMOS KAIP MOKSLINIŲ TYRIMŲ OBJEKTAS

1.1. EURO ZONOS PLĖTROS PROBLEMŲ ATSPINDYS MOKSLINĖJE LITERATŪROJE

Autorius savo tyrimą pradeda nuo esamos literatūros nagrinėjamo, siekiant išsiaiškinti pasirinktos temos ir jos problematikos ištirtumo padėtį bei aktualumą.

Eurą, kaip atsiskaitymo ir mokėjimo priemonę, kasininkai priima visame pasaulyje. Perėjimas prie bendros valiutos buvo vienas iš svarbiausių įvykių Europos pinigų istorijoje, tad šis reiškinys keletą metų intensyviai nagrinėtas ekonominėje literatūroje ir politinėse diskusijose.

Prof. Jean-Michel Servet nuomone, euras yra daugiamatis, precedento neturintis reiškinys, kuris socialiai sieja visuomenę kaip visumą ir atspindi jos bendras vertybes (Summary, 1998). Anksčiau dirbęs Vokietijos NCB (toliau – Bundesbanko) ir ECB, prof. Otmar Issing, savo mokslo darbuose „keliaudamas“ iš Romos per Kelną ir Paryžių į Londoną, bando rasti užuominų, kad bendrą Europos valiutą bandyta sukurti jau Romos imperijos laikais I a. po Kr. Jo nuomone, kalbant apie vėlesnius laikus, bendra valiuta Vokietijoje atsirado tik XIX a. pabaigoje sukūrus

politinę sąjungą. Prancūzijoje ir Didžiojoje Britanijoje bendra valiuta, žinoma, egzistavo daug anksčiau, bet istoriniu požiūriu „ilgai nebuvo iš tiesų kiek rimčiau bandyta siekti šio tikslo“ (Issing, 2008).

Savo ruožtu, Lietuvos valstybės ekonomikos istorija mena, jog 1569 m., t.y. daugiau kaip prieš 440 metų, pasirašyta Liublino unija kaip „*tarptautinis susitarimas, kurį sudarė Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, inicijavo Europos lygiu unikalią, dviejų draugiškų tautų integracijos procesą*“ (Liublino, 2009). Manoma, kad du šimtus bendros istorijos metų išsilaikiusi unija yra stiprios ir ilgalaikės sąjungos pavyzdys (Adamkus, 2009). Be to, reikėtų paminėti, kad Liublino unijoje numatyta suvienyti Lietuvos ir Lenkijos pinigų sistemas (Sajauskas, 2000). 1580 m. reformos metu šios pinigų sistemos iš tiesų suvienodintos ir kaip atsiskaitymo priemonė įvestos bendros monetos (Aleksiejūnas, 1997). Tai rodo, kad Europos pinigų istorija yra daug ilgesnė ir turtingesnė nei kartais manoma Vakarų Europoje. Tačiau šie istoriniai pastebėjimai turėtų likti tik kaip smalsumą žadinanti pratarmė, nes privalu apžvelgti pačias euro ištakas.

Apie EPS ir euro zoną yra parašyta tūkstančiai populiariųjų straipsnių ir komentarų, mokomųjų vadovėlių ir žinytų, mokslinių straipsnių ir darbų. Tam, kad būtų įmanoma išsiaiškinti, kas jau ištirta ir žinoma apie tiriamąjį objektą, būtina aptarti tyrimo objektą. Taigi, savo tyrimo objektą autorius apibrėžia taip:

- a) euro zonos plėtros asimetrijos bruožai;
- b) pagrindiniai skirtumai šios zonos kūrimo ir skirtingų plėtros etapų metu;
- c) VKM II veiksmingumas ir konvergencijos kriterijų tobulinimo galimybės;
- d) euro zonos plėtros institucinė, ekonominė ir politinė aplinka.

Bendrųjų Europos pinigų tema yra atlikta daug tyrimų, gausybė medžiagos yra skirta ES integracijos temai, tačiau autoriaus tikslas buvo pasirinkti ir susisteminti tuos šaltinius, kurie geriausiai tiktų pagal istorinį nuoseklumą, tematikos reprezentatyvumą ir sudarytų optimalų kintamųjų rinkinį. Ieškodamas, kas pasirinktoje tyrimų kryptyje jau ištirta ir kas dar neištirta, autorius naudojo naujausiais moksliniais žurnalais, referatiniais mokslinių publikacijų žurnalais, sisteminiiais elektroniniais ir kitais katalogais, bibliotekų naujausios literatūros skyriais, internetu.

Kadangi išnagrinėtų mokslinės literatūros šaltinių apimtis turi būti pakankamai išsami ir atspindėti nagrinėjamą klausimą, autorius pirmenybę teikia „kietiems“ pirminiems šaltiniams (ES sutarčiai ir kitiems norminiams aktams), „minkštiesiems“ pirminiems šaltiniams (specializuotų mokslo žurnalų straipsniams) ir tik tada – antriniams šaltiniams (mokslinių konferencijų medžiagai, mokslinėms interneto svetainėms). „Kietiems“ pirminiems šaltiniams kokybę suteikia ir patikimumą užtikrina tokių šaltinių dokumentavimas ir jų priėmimo proceso teisinis suregulavimas.

Pavyzdžiui, atskiros ES šalies narės vyriausybės ir NCB pareigūnai viešai gali išreikšti skirtingas nuomones ar interpretacijas, tačiau jiems atstovaujant oficialiuose renginiuose, kur pozicijos yra dokumentuojamos, jie neabejotinai matomi vieno unitarinio veikėjo vaidmenyje su unifikuota išgryninta valstybės pozicija. Kitas dažnas pavyzdys, kai viešai skelbiamų prioritetų neįmanoma rasti oficialiai dokumentuotose strategijose. Todėl, norėdamas paaiškinti specifinius teiginius, autorius didžiausią dėmesį skiria formaliai dokumentuotiems šaltiniams, nes jie turi lemiamą reikšmę įrodymams.

NCB publikuojamos ataskaitos ir apžvalgos nėra vieningos savo forma, tačiau šių valstybės institucijų vaidmuo įvedant eurą yra labai svarbus, o jų skelbiamų darbų turinys yra labai rimtai dokumentuotas. Reikia pripažinti, nors skirtingų NCB skelbiamose apžvalgose ir nėra vieningo metodologinio dėstymo, tačiau čia iš esmės unifikuotai traktuojamos sąvokos. NCB paprastai pristato esamu momentu turimas veiklos žinias, tačiau dažniausiai nepateikia jų tyrimo. Jų ataskaitose egzistuoja tam tikra subjektyvaus savo institucijos veiklos vertinimo patikimumo problema, todėl, naudojantis šiais šaltiniais, privalu laikytis kritinio atstumo.

Per visą savo raidą Europos integracija buvo prisotinta ideologizuotų, politizuotų ir prieštarų interpretuotų literatūros šaltinių. Po terminu „ideologija“ slepiasi nuostatų ir įsitikinimų sistema, kuria vadovaujasi individai ar jų grupės, aiškindamos savo veiklą ir poelgius (Lydeka, 2001). Visuomenei skirti mokslo populiarinimo straipsniai ar komentarai euro įvedimo klausimais iš tiesų nėra akademiniai darbai, nes jie parašyti ne moksliniam skaitytojų ratui. Dažnai jie grindžiami atsitiktiniais stebėjimais, yra šališki, slepia tam tikrų interesų grupių ar politikų motyvus, strateginius užkulisinius sprendimus ir yra skirti tik paveikti kitų subjektų ar veikėjų galias. Tačiau, nagrinėjant pasirinktą sferą, svarbu susipažinti ir su šia specifine mokslo populiarinimo darbų rūšimi ir pasinaudoti juose sukaupta

informacija.

Tuo labiau, kad pirminių ir antrinių šaltinių sulyginimas labai dažnai atskleidžia įvairių asimetrijų atsiradimo ištakas. Nepasirašytos redakcinės skiltys ir pranešimai, vieši vyriausybės atstovų ar nacionalinių lyderių pareiškimai, *ex post* aiškinimasis įvairiuose interviu yra neabejotinai vertingi iliustruojant esamą situaciją ir yra toleruojami, nes atskleidžia užslėptas tikrąsias vertybes ir paryškina gautus rezultatus. Deja, mokslinė prasmė, tokiuose šaltiniuose yra sąmoningo ir nesąmoningo informacijos „klastojimo“ požymių, todėl, siekdamas objektyvumo, patikimumo ir tikslumo, autorius laikėsi tam tikrų šaltinių paieškos principų: alternatyvių teiginių kitų tyrėjų darbuose apibendrinimo, patvirtintų ir paneigtų įrodymų fiksavimo bei kaupimo. Įrodymai buvo „pasverti“ tam, kad jų visuma sudarytų reprezentatyvų rinkinį tiek kiekybine, tiek kokybine prasme.

Labai dažnai integracinius ES tyrimus apsunkina aplinkybė, jog konkretūs šaltiniai yra skirti vienos kurios tai ES institucijos evoliucijai. ES integracijos analitikai dažnai remiasi vienas kito antriniais darbais, vyriausybės retorika ir net žurnalistų komentarais – tokiu būdu suformuojama uždara ir vienpusiško požiūrio erdvė. Didžiulis šaltinių kiekis verčia tyrėją sukaupti visus turimus analitinius gebėjimus. Vieni šaltiniai gali padėti tikėtiniems priežastiniams spėjimams identifikuoti, kiti naudingi formuluojant teiginius, tretieji yra labiau patikimi tokiems teiginiams tikrinti. Be to, išvengti blaškymosi tarp kintamųjų įvairovės, tačiau užčiuopti visumą, padeda aiškiai, bet išsamiai, aprašytas tyrimo tikslas.

Autorius siekia išanalizuoti su euro zonos plėtra susijusias asimetrijos problemas ir dėl jų atsirandančias pasekmes ES integracijai bei EPS stabilumui. Argumentų tvirtumo stiprinimui viso autorinio tyrimo metu pateikiamos pirminės prielaidos – bendriausi teiginiai ir vertinimai. Vertinant kitų tyrėjų darbus, analizuojama, kuriai mokslinei koncepcijai, teorijai ir paradigmai galėtų būti priskirtini jų mokslinio darbo rezultatai, o autorinis tyrimas grindžiamas šių rezultatų lyginimu ar priešiniu.

Teorija paprastai yra suprantama kaip susisteminta teiginių, principų ar dėsnių visuma. Tuo tarpu sąvoka „*paradigma*“ reiškia dalyko visumos matymą, požiūrio atskaitos tašką į tiriamąją problemą. Anot prof. Zigmo Lydekos, mokslo paradigma yra „*tarsi matrica – tai tos žinios ir pažinimo taisyklės, kurias įsisavina ir priima kaip normą bet kuris asmuo, įsijungęs į to mokslo bendruomenę*“, joje matomas „*ne tik žmogaus atliktas jį supančio pasaulio įvertinimas, bet ir žmogaus*

vieta tame pasaulyje“ (Lydeka, 2001). Šio darbo autorius stengėsi orientuotis į ekonomikos, politologijos, teisės ir sociologijos mokslų tiriamųjų darbų gerosios praktikos sintezę ir pusiausvyrą.

Analizuodamas euro zonos plėtros problemas **institucinės aplinkos** aspektu, autorius atkreipė dėmesį, jog ES integracijos procesų rezultatus iš esmės atspindėjo jos raidą žymėjusios sutartys. Istorinius pamatus atspindi Europos anglies ir plieno bendrijos sutartis – 1951 m., Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutartis ir Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartis – 1957 m. Nuo 1967 m. jas sistemškai ir funkciškai sujungė taip ir vadinama Sujungimo sutartis (1965 m.). Po kelių dešimtmečių – 1986 m. buvo priimtas Suvestinis Europos aktas (Konventas). 1992 m. Europos Sąjungos (Mastrichto) sutartimi (įsigaliojo 1993 m. lapkričio 1 d.) buvo teisiškai nustatyti pinigų sistemos sukūrimo ir įgyvendinimo etapai bei nustatyti konvergencijos kriterijai. Pastarieji todėl dažnai ir vadinami Mastrichto kriterijais. Vėliau ES integraciją lydėjo Amsterdamo sutartis (1997 m.), Nicos sutartis (2001 m.), Sutartis dėl Konstitucijos Europai (2004 m.) ir Lisabonos (Reformų) sutartis (2007 m.), kuri įsigaliojo 2009 m. gruodžio 1 d. Šiame darbe, analizuojant EPS funkcionavimo ir euro zonos plėtros klausimus, naudojamosi naujausia Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestine redakcija (toliau – ES sutartis) (ES, 2010). Svarbiausi EPS kūrimosi įvykiai pateikiami 1 priede.

Pastaraisiais metais pastebimas domėjimasis euro zonos plėtros klausimais ir tam būta objektyvių priežasčių, kurioms pagrindinį akstiną davė įvykiai, susiję būtent su Lietuva. 2006 m. gegužės mėn. EK ir ECB Lietuvos prašymu vertindamas LR konvergencijos pažangą konstatavo, jog šalis nevykdo kainų stabilumo konvergencijos kriterijaus. Šitaip šaliai teko atsisakyti planų nuo 2007 m. pradžios tapti euro zonos nare. Neigiamo įvertinimo priežastis – vidutinė metinė infliacija, apskaičiuota suderinto vartotojų kainų indekso pagrindu, Lietuvoje buvo tik šiek tiek didesnė už ES sutartyje nustatytą kontrolinį dydį – kainų stabilumo kriterijų (suderintą kainų indeksą). Toks sprendimas atskleidė euro zonos plėtros kai kurias problemas ir naujus ypatumus, kurie kuriant euro zoną nebuvo pastebėti.

Daugelis ES ekonomistų ir politologų į tai atkreipė dėmesį ir sukėlė aktyvias diskusijas euro zonos plėtros įvairiais klausimais. Egzistuojančios taisyklės ir susiformavusi biurokratija daro įtaką daugeliui ES gyvenimo aspektų, todėl nenuostabu, kad pasigirdo argumentai šalims, tapusioms ES šalimis narėmis po 2004

m. plėtros (toliau – naujosios šalys narės), taikyti griežtesnius reikalavimus, o tai neabejotinai iš esmės sutrikdė minėtų šalių planus euro zonos atžvilgiu. Kiekvienas, kuris yra susidūręs su sudėtinga ES sutarčių ir teisės aktų sistema, galėjo atkreipti dėmesį, jog visos ES šalys narės yra EPS narės, tik su laikina išlyga dėl euro įsivedimo ir todėl ateityje neišvengiamai privalės įsivesti bendrą ES valiutą. Neabejotinai ši situacija davė pagrindą formuoti naujam teoriniam požiūriui į euro zonos plėtros procesą. Akademinių pasaulio atstovai ir praktikai pradėjo ieškoti tokio ES integracijos tyrimo modelio, kuris apimtų ir kintančias institucines struktūras, ir jų pavaldumo tyrimo elementus.

Lietuvoje yra gausu apibendrinančio pobūdžio šaltinių (vadovėliai, mokslo darbų rinkiniai, mokslinių konferencijų medžiaga, straipsniai, tezės, anotacijos) apie Lietuvos integraciją į ES ir EPS. Lietuvos mokslininkai A. Marčinskas, V. Vaškelis ir D. Diskienė savo mokslo darbuose atkreipė dėmesį, koks kiekvienai šaliai narei yra svarbus efektyvus jos galimybių ES sudėtyje panaudojimas (Marčinskas, 2003), ypač, kai globalizacijos procesai visas valstybes paverčia vis didesnio tinklo elementais, t.y. kai daugėja jungčių tarp valstybių, bet mažėja jų sudarytų sistemų prognozuotumas (Diskienė, 2008). EPS klausimais tyrimus vykdė mokslininkai R. Baltaduonis ir M. Jurgilas, mokslinius straipsnius publikavo ekonomistai ir centrinės bankininkystės ekspertai R. Kuodis ir G. Nausėda. Pastarieji autoriai yra išsamiai aptarę valiutų valdybos (toliau – VV) principu veikiančius fiksuotų pinigų keitimo kursų režimus turinčių šalių, siekiančių tapti euro zonos narėmis, problemas (Kuodis, 2008). Taip pat įvertino NCB valiutos kurso režimo pasirinkimo iki euro įvedimo strategijas, ECB sprendimus ir EK ataskaitas minėtais klausimais, analizavo, ar dalyvavimas euro zonoje turi būti traktuojamas kaip priemonė spartesnei konvergencijai, ar tik pats konvergencijos rezultatas yra pagrindas tapti euro zonos nare (Kuodis, 2003; Nausėda, 1999).

Lietuvos mokslininkai Rūta Kropienė ir Stasys Kropas savo tyrimuose aptarė pagrindines problemas, susijusias su euro zonos plėtra į šalis, turinčias VV principu veikiančius fiksuotų pinigų keitimo kursų režimus, ir dėl to atsirandančias pasekmes. Analizuodami euro zonos plėtros politinės ekonomijos bruožus, R. Kropienė ir S. Kropas išryškino pagrindinius jų skirtumus šios zonos kūrimo laikotarpiu ir dabar, apžvelgė euro zonos plėtros institucinę struktūrą, susiformavusią po to, kai 2004 m. į ES vienu kartu įstojo daugiausia naujų valstybių per jos istoriją, įvertino VKM II veiksmingumą, išnagrinėjo Lietuvos prašymo įvertinti konvergencijos pažangą

įvairius aspektus tikintis palankaus rezultato ir analizavo euro įvedimo atidėjimo priežastis bei pasekmes. Minėti autoriai, remdamiesi kitų EPS tyrėjų – J.A. Frankel, A. K. Rose, R. A. Mundell, P. Kenen, P. Krugman, S. Schadler, E. Balasz, J. Babateski, M. Maurel, J. Fidrmuc, W. H. Buiter, P. Beres – darbais, formulavo apibendrinančias išvadas ir pasiūlymus, kaip turėtų būti sprendžiami asimetrijos klausimai, siekiant euro zonos sklandžios plėtros (Kropienė, 2008).

Analizuodamas mokslinius šaltinius euro zonos plėtros **ekonominės aplinkos** klausimais, šio darbo autorius pripažino esant žymiai daugiau atliktų mokslinių tyrimų nei nagrinėjant institucinės aplinkos problemas. Paskelbtų Europos integracijos tyrimų yra daug, tačiau didžioji jų dalis yra skirta bendriesiems ES istorijos bruožams analizuoti. Plati mokslinių straipsnių serija yra paskelbta ir apie EPS, juose vertinamas integracinis poreikis bendradarbiauti pinigų srityje, aptariamas būtinumas koordinuoti pinigų politiką, analizuojamos bendros valiutos ypatybės ir privalumai, grindžiama ekonominės integracijos svarba.

Daugelis EPS aspektų nagrinėti ir Lietuvos autorių darbuose. Kaip antai, J. Čiburienė, N. Mačiulis ir A. Šimkus tyrinėjo pinigų politikos integracijos pamokas (Čiburienė, 2003; Mačiulis, 2003; Šimkus, 2006), I. Čepienė, B. Povilaitis ir I. Vetlov analizavo Europos integracijos iššūkius Lietuvai (Čepienė, 2003; Vetlov, 2004), K. Puleikienė, A. Lileikienė, L. Šaltytė ir D. Viningienė – euro įvedimo įtaką verslo įmonėms (Puleikienė, 2006), E. Freitakas ir K. Šinkūnienė – Lietuvos makroekonominių rodiklių atitiktį konvergencijos kriterijams (Freitakas, 2003), E. Gečienė – ES šalių narių pinigų rinkas (Gečienė, 2002), R. Jakštaitė, L. Bagdonienė, A. Junevičius ir J. Jurgutytė – euro įvedimo Lietuvoje perspektyvas (Jakštaitė, 2005; Jakštaitė, 2006; Junevičius, 1999; Jurgutytė, 2006), prisijungimo prie euro zonos privalumus ir trūkumus, E. Karpavičienė ir Š. Kraujalis – bankininkystės sektoriaus poziciją dėl euro įvedimo (Karpavičienė, 2006), R. Kasperavičius – kainų stabilumo klausimus, įvedant ir įvedus eurą Lietuvoje (Kasperavičius, 2005).

ES vidaus rinkos ir kitus ekonominės integracijos klausimus nagrinėjo ekonomistai J. Čičinskas, G. Vitkus ir R. Totoraitis (Čičinskas, 2009; Vitkus, 2006). Regioninės ekonominės integracijos padarinius nagrinėjo R. Vilpišauskas (Vilpišauskas, 2003). K. Maniokas ir D. Žeruolis savo tyrimuose mėgino įvertinti stojimo į ES etapo kompleksiskumą, atkreipė dėmesį į informacijos asimetrijų įtaką derybiniam interesams ir EK poveikį derybų procesui. Neliko nepastebėta galios asimetrija tarp ES ir Lietuvos (Maniokas, 2000).

Valiutos kurso režimo strategijų pasirinkimo, euro privalumų ir trūkumų klausimais rašė mokslininkai G. Nausėda, R. Kuodis (Nausėda, 1999; Kuodis, 2003), o S. Kropas kritiškai įvertino VKM II ir euro zonos plėtros galimybes esant dabartinėms konvergencijos kriterijų interpretacijoms ir ES teisės aktais nustatytoms sąlygomis (Kropas, 2005). Kita vertus, žymiai mažiau yra gvildentos euro zonos plėtros problemos, nėra teoriškai pagrįstos šios zonos plėtros asimetrijos priežastys. Euro zona praktiškai nevertinta, nenagrinėta holizmo aspektu. Lietuviškoje literatūroje EPS tema dažniausiai galima rasti apžvalginių straipsnių ar vadovėlių. Euro įsivedimo klausimais Lietuvoje rašyta labai daug, tačiau euro zonos plėtros problemos viešųjų gėrybių aspektu praktiškai nebuvo nagrinėtos, todėl reikalauja mokslinės argumentacijos.

ES naujųjų šalių narių konvergencijos programų, euro įvedimo strategijų ir kitų euro įvedimo planavimo dokumentų analizė parodė, kad dauguma naujųjų ES šalių narių pareiškė norinčios prisijungti prie euro zonos artimiausioje ateityje. Tačiau būtina atsižvelgti į tai, kad dabar darosi vis sunkiau vykdyti konvergencijos kriterijus, reikalaujančius kainų stabilumo. Šio darbo autorius mano, kad reikia išsiaiškinti, kodėl dabar euro zonai priklausančios šalys naujosioms šalims narėms siekia taikyti griežtesnius reikalavimus. Tuo tarpu ECB ir EK laikosi pozicijos, kad visus konvergencijos kriterijus šalis turi atitikti nuolat, o ne koku nors vienu konkrečiu laiko momentu.

Euro zonos plėtros tema užsienio autorių yra gana plačiai analizuojama. Vertingi tyrimai atlikti daugelio mokslininkų. Politikos prof. Andrew Moravcsik teigia, kad pagrindinių Europos integracijos žingsnių turinį ir formą lemia ekonominiai interesai, prisiimti įsipareigojimai tarp ES šalių narių ir, žinoma, santykinė valstybių galia, kuriai būdinga asimetrinė jų tarpusavio priklausomybės sandara, kai integracijos sąlygas nustato mažiau ekonomiškai laiminčios šalys (Moravcsik, 2008). Be to, šia tema nemažai straipsnių paskelbė EK, ECB analitikai, Tarptautinio valiutos fondo (toliau – TVF) ekspertai. EPS raida tapo vienu svarbiausiu užsienio šalių mokslininkų ir praktikų studijų objektu. Užsienio specialistų darbuose pinigų integracijos tema jaučiamas apibendrinantis žvilgsnis per ekonomikos teorijos nuostatas, tačiau dar trūksta holistinio požiūrio į euro zonos plėtrą per politinės ekonomikos ir ekonomikos teorijos tarpusavio priklausomybę.

Daugumos užsienio autorių – K. Barysch, I. Begg, M. Bordo, H. James, D. Cobham, G. Szapary, Z. Darvas, P. Grauwe, F. P. Mongelli, R. Portes, E.

Papaioannou – darbuose apžvelgiama politinė, ekonominė ir socialinė aplinka besikeičiančioje ES, jos įtaka euro zonos plėtrai, naujųjų ES šalių euro įsivedimo planai, pateikiamas esamos jų įgyvendinimo būklės įvertinimas ir prognozės. Taip pat išsamiai aptariama optimalios valiutų erdvės teorija – išorės šokai ir ekonominiai sukrėtimai, simetriniai šokai ir nepageidaujama ekonomikos raidos divergencija. Pažymima, jog iki šiol buvo ignoruojama realiai konvergencijai iškilusi problema. ES sutarties konvergencijos kriterijų apibūdinime kalbama apie nominalią konvergenciją, todėl privalu diskutuoti apie infliacijos kriterijų keitimą, pavyzdžiui, kad galbūt reiktų apibrėžti euro zonos infliacijos kriterijų (Barysch, 2006; Begg, 2008; Bordo, 2008; Cobham, 2008; Darvas, 2008; Grauwe, 2004; Mongelli, 2008; Papaioannou, 2008). Analizuojamos rizikos pereinamosios ekonomikos šalyse – integracijos potencialas, prekybos plėtra, ekonomikos augimo tempai, realios konvergencijos procesas ir *Balassa–Samuelson* efektas, tačiau autorius pasigenda ES plėtros etapų įtakos asimetrijos laipsniui įvertinimo ir aptarimo.

Disertacijos autorius dalį savo tyrimo apie euro zonos plėtros dilemas rezultatų 2008 m. publikavo atskiru moksliniu straipsniu. Jame siekiama aptarti monetarinės integracijos problemą naujosiose šalyse narėse. Viena vertus, dėl nepakankamos ūkinės plėtros čia tiriamos šalys turi laikytis griežtesnių reikalavimų ir spręsti viešųjų finansų problemą. Kita vertus, laiko spaudžiamos šios šalys turi parodyti savo pasirengimą prisijungti prie euro zonos ir įrodyti savo pajėgumą funkcionuoti kaip būsiami, reikšmingi euro zonos nariai. Autorius atkreipė dėmesį, kad naujosioms šalims narėms nesiseka vykdyti reformų, kurių reikia norint sutvarkyti viešuosius finansus. Šių šalių vyriausybės privalo atgauti ir sugriežtinti viešųjų finansų kontrolę. Euro zonoje taip pat būtina labiau konsoliduoti viešuosius finansus. Siekiant vykdyti konvergencijos kriterijų dėl kainų stabilumo iškyla dilema: ar išlaikyti žemą infliacijos lygį ir tapti euro zonos nariu, ar racionaliai elgtis su viešaisiais finansais ir šalyje išsaugoti tvarką (Dulkys, 2008).

Analizuodamas euro zonos plėtros problemas **politinės aplinkos** aspektu, autorius atkreipė dėmesį, jog vieni iš svarbesnių tyrimo šaltinių, kuriuos buvo privalu išanalizuoti – tai reguliarios EK ataskaitos bendrosios ES valiutos euro klausimais. Iš jų matosi EK pozicija, kad norint sėkmingai įsivesti eurą reikia ne tik vykdyti ES sutarties reikalavimus, bet ir rūpestingai planuoti euro įvedimą bei tam rengtis praktiškai visose gyvenimo srityse. Apie pasirengimą euro įvedimui EK pranešinėja reguliariai, bent kartą per metus arba išaiškėjus tam tikroms aplinkybėms. Pasak EK,

kai šalys anksti pradeda investuoti į kruopštų pasirengimą, šios jų pastangos atsiperka, nes greičiau pakeičiama valiuta, visuomenė greičiau apsipranta su nauja valiuta, sklandžiau vyksta pats perėjimas prie naujos valiutos. Jau pastebėta, kad nuo 1999 m. euro zonai priklausančiose šalyse pasirengimas praktiniam euro įsivedimui truko beveik šešerius metus (European Commission, COM (2004) 748).

EK šaltinių analizė parodė, kad, jei ir pačiose šalyse narėse būtų viešai analizuojamos visos EK tarnybų ataskaitos, jų vyriausybų vėliau „nenustebintų“ EK pozicija euro įvedimo klausimais jau sprendimų priėmimo metu.

Pavyzdžiui, 2005 m. EK pranešime apie praktinį pasirengimą būsimai euro zonos plėtrai teigiama, kad Lietuva, Slovėnija ir Slovakija patvirtino nacionalinius valiutos keitimo planus, tačiau pasirengimas valiutos keitimui šiose šalyse labai netolygus. EK įspėjo, kad pasirengimą reikia spartinti. Slovėnijoje pasirengimas apskritai vyko gana gerai. Lietuva tikrai turėjo paspartinti pasirengimo darbus ir į tai įtraukti visus ūkio sektorius bei rinkos dalyvius, kuriuos valiutos keitimas paliestų tiesiogiai. EK buvo patenkinta padėti Slovėnijoje, nes laiku patvirtintas išsamus nacionalinis planas, kuriame pateiktos aiškios gairės visiems susijusiems dalyviams, sudarė sąlygas tiek viešajam, tiek privačiajam sektoriui lengviau persiorientuoti prie euro.

2005 m. praktinis pasirengimas Čekijos Respublikoje, Vengrijoje ir Lenkijoje buvo dar tik pirminiame etape. EK nuomone, eurą įsivesti ketinančioms šalims buvo telikę labai mažai laiko parengti ir įvykdyti visapusiškoms informavimo kampanijoms. Šalys turėjo parengę labai plataus užmojo planus nepaisant to, kad jų įgyvendinimui buvo likę labai mažai laiko. Tuo tarpu išsamios informavimo kampanijos buvo būtinos dar ir todėl, kad visuomenė naujosiose šalyse narėse į eurą vis dar žiūrėjo nepalankiai (European Commission, COM (2005) 545). 2006 m. „Eurobarometro“ atlikto tyrimo duomenimis, Slovėnijos visuomenė buvo viena iš entuziastingiausiai euro įvedimo atžvilgiu nusiteikusių visuomenių ką tik prisijungusiose naujosiose šalyse narėse. 2006 m. pranešime EK sutiko, kad Slovėnija buvo praktiškai pasiruošusi įsivesti eurą pagal beveik visus valiutos keitimui taikomus reikalavimus. Autorius mano, kad EK visa tai įvertino, todėl Slovėnija ir Slovakija jau prisijungė prie euro zonos, o Lietuva tebėra už euro zonos „laivo borto“.

Šio darbo autorius pritaria EK pozicijai, jog skatinant konvergencijos procesą labai svarbu nustatyti realią euro įvedimo datą. Tai duoda paskatų visiems

susijusiems sektoriams ir rinkos dalyviams, atsiranda akstinas laiku baigti praktinį pasirengimą. EK oficialiai paskelbė, kad iš pradžių nustatytą pasirengimo laikotarpį reiktų pratęsti tik tada, kai norima baigti jau vykstantį pasirengimą arba pasirengti dar geriau. Kai kurios šalys iki šiol vengė nustatyti konkrečią euro įvedimo datą dažniausiai manydamos, kad jos ims atitikti konvergencijos kriterijus tik dar po keleto metų. Tačiau EK pareiškė, kad net šiose šalyse viešasis ir privatusis sektoriai aiškiai suinteresuoti jau dabar pradėti pasirengimą. Visų pirma jiems gali tekti išsiaiškinti visas euro įvedimo sąlygas ir pasekmes jų veiklai (European Commission, COM (2006) 322). Deja, Lietuva ir dauguma kitų naujųjų šalių narių vis dar nenustatė naujos euro įvedimo datos ir kalba apie savo planus naudodamos abstrakčias, deklaratyvias formuluotes bei mini neapibrėžtus terminus.

Disertacijos autorius tyrimo apie euro įvedimo datos pasirinkimo problematiką rezultatus paskelbė atskiru moksliniu straipsniu. Lietuva, kuri įstojo į ES, vienašališkai atsisakė nepriklausomos pinigų politikos (įsipareigodama taikyti VV modelį), laikėsi ES bendrosios muitų politikos bei atvėrė savo darbo ir kapitalo rinkas, privalo iš naujo įvertinti galimas gerovės perspektyvas ir atvirai pripažinti, kad narystė euro zonoje šiomis aplinkybėmis yra viešoji gėrybė (Dulkys, 88, 2009).

ES naujosios šalys narės privalės prisijungti prie euro zonos, tačiau teisiškai tam tikslui nėra nustatytų konkrečių terminų, todėl jos gali laisvai planuoti savo pasirengimo euro zonai strategiją ir pačios pasirinkti siektiną euro įsivedimo datą. Pavyzdžiui, ekonomikos analitikų nuomone, geriausiu atveju Lietuva galėtų prisijungti prie euro zonos tik 2013 m. (LMA, 2009) arba 2014 m. (Lietuva, 2010 01 19).

Be to, ateityje situacija gali pasikeisti iš esmės ir ES šalys narės pajus politinį spaudimą iš ES institucijų paspartinti pasirengimą euro įvedimui. To priežastimi gali tapti euro zonoje ir euro zonai nepriklausančiose šalyse gyventojų skaičiaus ir metinio bendrojo vidaus produkto (toliau – BVP) dydžio proporcijų pokytis euro zonos naudai ir suvokimas, kad bendrosios valiutos nefunkcionavimas visoje ES teritorijoje trukdo ekonomikos plėtrai ir visuomenės gerovei.

Pastarųjų metų šaltinių analizė parodė, kokia skirtinga yra euro zonos šalių narių ir euro zonai nepriklausančių šalių narių reakcija į ekonominę krizę bei kad integruotame globaliame pasaulyje naudingiau priklausyti EPS. Paskutiniu metu mokslininkai ir ekonomistai aktyviai aptarinėjo dabartinių konvergencijos kriterijų pagrįstumą ir nagrinėjo jų poveikį euro zonos plėtrai.

Kai kurie Lietuvos mokslininkai palaiko hipotezę, kad dėl realaus konvergencijos lygio ir valstybių politinės galios asimetrijos atsiranda netikrumas dėl euro zonos plėtros (Kropienė, 2008). Šios hipotezės autoriai pripažįsta eurą esant viešąja gėrybe, tuo tarpu, reikia atkreipti dėmesį, kad individualistinės paradigmos šalininkai paprastai ignoruoja viešųjų gėrybių egzistavimą. Euro zonos plėtrai įtaką daro požiūris į pasaulį neatitikimai, o pastarieji yra daug aukštesnio laipsnio nei tie, su kuriais buvo susidurta kuriant euro zoną. Pasaulį ištikus ekonominėms ir socialinėms krizėms, požiūris į pasaulį kinta ir atsiranda naujų paradigmu poreikis.

Bendros viešosios gėrybės (bendros ES valiutos) labai pasiekta aukščiausia valiutų integracijos forma, t.y. sukurta EPS, atsisakant nacionalinių viešųjų gėrybių (nacionalinių valiutų) ir galimybės vykdyti savarankišką pinigų politiką. Bendra valiuta, kaip valiutos keitimo projektas, yra daugiaplanis reiškinys ir vienas iš svarbiausių įvykių Europos pinigų istorijoje. Disertacijos autorius į euro zonos plėtrą pažvelgė holistiniu žvilgsniu. Tarptautinėje konferencijoje Vroclave šia tema buvo pristatytas pranešimas ir parengtas bei publikuotas mokslinis straipsnis. Jame pateikiama išvada, kad euro zona yra ne vien tik atskiros šalies narės viešoji gėrybė, bet ir visos bendros ES erdvės viešoji gėrybė (Dulkys, 2009). Vykdam šį tyrimą buvo studijuojami Lietuvos mokslininkų P. Gylio ir J. Čičinsko (Gylis, 2008; Čičinskas, 2009), taip pat užsienio autorių P. Krugman, E. Zoli, E. Stavrev, J. Angeloni, I. Begg, H. Berger, W. Buiter ir J. Lewis mokslo darbai (Krugman, 1993; Zoli, 2009; Stavrev, 2009; Angeloni, 2005; Begg, 2008; Berger, 2002; Buiter, 2002; Lewis, 2007).

Nagrinėdamas mokslinę literatūrą, autorius atkreipė dėmesį į poslinkius ekonomikos mokslo erdvėje, nes pastaraisiais metais Nobelio ekonomikos premijos skiriamos tokiems holistinės srovės mokslininkams kaip Elinor Ostrom ar P. Krugman. Politinės ekonomijos mokslininkė E. Ostrom mano, kad ekonomika ir rinka nėra tas pats, palaiko viešųjų gėrybių kūrimą ir valdymą, kalba apie bendrąją nuosavybę ir nepitaria, kad ekonomikoje viską gali sutvarkyti nematoma ranka (Dietz, 2003; Ostrom, 284, 1999).

Lietuvos ekonomistams taip pat nėra svetimas holistinis požiūris į ekonominę politiką. Yra atlikta tyrimų, rodančių, jog pokyčių ekonomikoje negalima atsieti nuo socialinių procesų, o ekonomikos augimą lemia struktūrinė politika, nes visi šie elementai papildo ir įtakoja vienas kitą (Rakauskienė, 2002). Pripažįstama, jog, siekiant stabilaus ekonominio augimo bendroje ES rinkoje, būtinas ir žmonių gyvenimo lygio kilimas (Rakauskienė, 2000), o objektyvus procesų bendroje ES

ekonominėje erdvėje nagrinėjamas negalimas neįvertinant kultūros erdvės formavimosi proceso (Melnikas, 84, 2008). Tai, kad į sudėtingus ekonominės transformacijos procesus neretai žvelgiama politizuotai, o verslo ir politikos galios centrų sąjunga daro įtaką makroekonominiams rodikliams, pastebi ir Lietuvos ekonomistai (Rakauskienė, 2006).

Jeigu ekonominėje literatūroje rašant apie bendrus makroekonominius klausimus iki šiol dažniausiai kaip pavyzdys pirmiausia buvo nagrinėjamos besivystančiosios šalys, tai ir šaltiniuose apie ES integraciją dažnai išskiriamos būtent naujosios šalys narės. Tačiau, vykdant tyrimą paradigminiu požiūriu ir viešųjų gėrybių aspektu, jau nebegalima tradiciškai dalinti pasaulio į „išsivysčiusią“ ir „besivystantį“, o ES į „elitinį euro klubą“ ir „pokomunistines šalis“. Valstybių skirstymas pagal turtingumą neužtikrina nešališkos, teisingos ir tvarios visos ES plėtros. Kai kurie mokslininkai pavyzdžiu ima žmogaus saugumą. Juk atskiro žmogaus saugumą sunku užtikrinti ir EPS pietuose, ir euro zonos šiaurėje, nors visur sunku savaip. Dėl to regioninės viešosios gėrybės yra labai svarbios sprendžiant žmogaus saugumo problemą visose ES šalyse narėse (Kaul, 1999). Tuo pačiu nuoseklumu turėtų būti tiriama bei vertinama ir bendroji pinigų sistema, ir EPS, ir pati euro zona.

Taigi, apibendrinamas šaltinių analizę **institucinės, ekonominės ir politinės aplinkos** kontekste, autorius suformuluoja tokią EPS ir euro zonos plėtrai būdingą problematiką:

1) šalių narių ekonomikos turi būti pakankamai lanksčios ir sudaryti prielaidas naudotis stabilios monetarinės aplinkos pranašumais;

2) esamas realios konvergencijos kriterijų interpretavimas kiek kertasi su ekonomine logika;

3) interpretacijose pirmenybė teikiama formalių ES sutarties konvergencijos kriterijų mechaniniam taikymui;

4) po plėtros, prisijungimas prie euro zonos yra žymiai ekonomiškai patrauklesnis, tačiau institucinės, ekonominės ir politinės plėtros proceso prielaidos yra kur kas labiau asimetriškos;

5) svarbiausias išsiplėtusios ES bruožas – padidėję institucinio, ekonominio ir politinio pobūdžio asimetriškumai.

Susisteminus įvairių autorių darbus, pastebėta, kad juose tiriama problematika euro zonos plėtros temą asimetrijų pjūviu paliečia tik dalinai. Dauguma

autorių labiau nagrinėjo euro valiutos privalumus ir trūkumus, euro įvedimo tikslus, strategiją ir priemones, konvergencijos kriterijų vykdymo būklę, valiutos kurso pasirinkimo strategijas ir VV modelio problematiką Lietuvai rengiantis prisijungti prie euro zonos, todėl euro zonos plėtros asimetrijų objekto ištyrimo lygis nėra pakankamas, trūksta euro zonos plėtros padėties analizės paradigmu fone.

Nagrinėtoje literatūroje gausu ES integracijos procesus aiškinančių tyrimų, kurie buvo grindžiami įvairiomis teorijomis: geopolitinių interesų, ekonominių interesų, tarpvalstybinių derybų galios, federalizmo, technokratinio centralizavimo, nacionalinių įsipareigojimų patikimumo didinimo. Tokio tipo tyrimuose A. Moravcsik rekomenduoja naudoti trijų žingsnių metodologiją: iš konkuruojančių teorijų formuluoti konkrečius teiginius, atvejų tyrimui surinkti kuo daugiau pastebėjimų ir remtis pirminiais šaltiniais. Anot jo, integracinius sprendimus galima paaiškinti ir iš bendrosios literatūros apie tarptautinį bendradarbiavimą (Moravcsik, 2008).

Autorius savo darbe gina konkrečius teiginius. Jie yra grindžiami ekonominiais interesais, tačiau testuoti visuomeninių vertybių matu, kurio ieškoma pirminiuose ES kūrimo šaltiniuose, ir viešųjų gėrybių aspektu, kurio, autoriaus manymu, dabartiniuose tyrimuose apie EPS labiausiai ir trūksta.

Yra pastebėta, kad skirtingas galių santykis sukelia skirtingus poveikius tiek turto, tiek teorinių minčių judėjimui, dėl ko keičiasi to turto struktūra, o galios persiskirsto tiek horizontaliai, tiek vertikalčiai (Gyls, 2008). Dabartiniu metu didžiąją mokslinių tyrimų dalį inicijuoja arba yra tų tyrimų publikavimo organizatoriais tos pačios integracijos rezultatai – viršnacionalinės institucijos arba su jų finansavimo šaltiniais susijusios ekspertų organizacijos. Todėl nenuostabu, kad tokiuose tyrimuose jos objektu dažniausiai yra Europos integracijos vienokia ar kitokia sėkmė, tačiau jaučiasi kritinio žvilgsnio deficitas. Taigi, norėdamas tirti galios centrus, autorius susiduria su tų pačių galios centrų šaltiniais. Autorius tai vertina kaip galimus prieštaravimus ir netikslumus, su kuriais susidūrė rinkdamas duomenis savo tyrimui.

Autorius pastebėjo, kad į daugelį integracinių klausimų nėra vienintelio atsakymo, į EPS taisyklės žiūrима skirtingai, akcentuojamos nevienodos bendrosios valiutos euro ypatybės, egzistuoja euro zonos, kaip viešosios gėrybės, pažinimo spragos, atsiskleidžia skirtingi paradigminiai požiūriai į ekonominę integraciją apskritai. Autoriaus nuomone, tai yra silpniausia kitų autorių samprotavimų vieta, todėl, neįvertinus euro zonos plėtros asimetrijų ir euro zonos, kaip viešosios gėrybės,

kai kurie ankstesni kitų tyrėjų pateikti faktai gali pasirodyti ne tokie įtikinami. Šio darbo autoriaus pozicijos konvergencijos kriterijų vertinimo, VKM II analizės ir daugelio kitų atskirai paimtų euro zonos raidos elementų klausimais yra panašios su kitais čia minėtais autoriais. Esminis požiūrių skirtumas išaiškėja, pradedant nagrinėti euro zoną per holistinius „akinius“ ir viešųjų gėrybių „ekraną“. Todėl, vykdydamas tyrimą ir analizuodamas kitų tyrėjų darbus, autorius aptaria svarbiausias sąvokas ir terminus, konceptualiai juos paaiškina, įvertina jų gausą, tikslumą ir juos struktūrizuoja.

Autorius visame darbe skiria dėmesį naudojamai terminologijai. Tai padeda išvengti terminų interpretavimo problemų: nevienareikšmiškumo, nelogiškumo, nenuoseklumo ir prieštaravimo. Analizuojant šaltinius, tyrimui buvo surinkta pakankamai informacijos ir duomenų tam, kad būtų pateiktas autorinis požiūris į EPS esmę, turinį, vaidmenį ir raidą, euro zonos plėtros ypatumus, tendencijas, funkcionavimo riziką, esamos situacijos dilemas ir perspektyvas bei pinigų sistemos pakeitimą apskritai (pavyzdžiui, ar sistemos pakeitimas gali būti regresyvus, nepažangus).

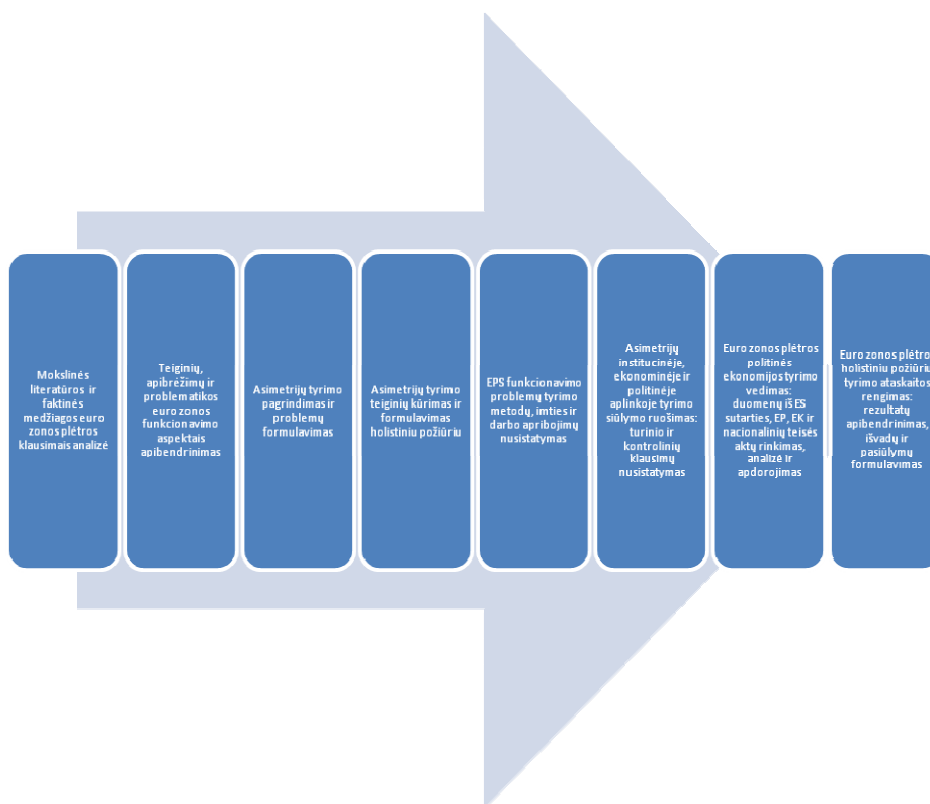
Šiame darbe sudėtingo integracinio objekto (autoriaus tyrimo atveju – tai yra euro zonos plėtra) sandara yra skaidoma į svarbiausius elementus (autoriaus tyrimo atveju – tai VKM II, euro įvedimo planas, euro įvedimo lūkesčiai, konvergencijos kriterijai, viešosios gėrybės statusas), kuriuos galima analizuoti ir nagrinėti atskirai. Asimetrijų įtakos euro zonos plėtrai fenomenui įrodyti, teiginiais pagrįstą galvosūkį autorius išskaido į labiau suvaldomą trinarę – institucinę, ekonominę ir politinę – sandarą, kurioje kiekvienoje dalyje bus keliami atitinkami iš teiginių išplaukiantys klausimai.

1.2. EURO ZONOS FUNKCIONAVIMO PROBLEMOS POLITINĖS EKONOMIJOS POŽIŪRIU

Pradžioje autorius pristato savo darbo tyrimo eigą. Viena iš mokslinio pažinimo formų yra teiginys. Juo patogiu išreikšti moksliskai pagrįstus, tačiau dar nepatvirtintus ir nepatvirtintus naujus dėsningumus, priežastinius ryšius, objektus ir jų struktūras bei ypatybes, todėl savo tyrimo ašimi bei išeities tašku autorius laiko teiginį, t. y. rezultatą, kurį gavo atlikęs tyrimą.

Taigi, iš nagrinėtos mokslinės literatūros ir faktinės medžiagos (ES sutarties, EP ir EK norminių aktų, nacionalinių teisės aktų) preliminarių apibendrinimų autorius formuluoja mokslines prielaidas, kuriomis paaiškina pasirinktus tirti ir mokslo darbuose giliau dar nenagrinėtus reiškinius bei jų priežastinius ryšius. Suformuluotų teiginių turinio pagalba siekiama įrodyti darbo pagrindinės idėjos naujumą ir originalumą. Tyrimo struktūra ir eiga pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė. Tyrimo struktūra ir eiga (parengta autoriaus).

Apibendrinant, šio darbo tyrimo struktūrą sudaro: problemos ir iš jos kylančių klausimų formulavimas; teorinis pagrindimas, kaip buvo ieškoma atsakymų; duomenų tyrimas ir analizavimas; rezultatų apibendrinimas ir atsakymų išvadų forma pateikimas. Gauti tyrimo rezultatai apibendrinti įvertinus jų patikimumą ir santykį su kitų tyrėjų rezultatais. Kiekvienos darbo dalies pabaigoje formuluojami pasiūlymai, o galutinėse išvadose pateikiami tik svarbiausi tyrimų rezultatai, kurie ateityje galėtų turėti didžiausią praktinę ir mokslinę naudą.

XXI amžių Europa pradėjo besiformuojant naujai mąstysenai, ekonominei terminijai ir net žodynui – tam įtaką daro besiplečiančioje ir besikeičiančioje ES atsirandančios naujos sutartys, teisės aktai ir įvairios taisyklės. Būtent šiame amžiuje ekonomikos teorijoje svarbiomis tampa individualizmo ir holizmo sąvokos bei bendriausios kognityvinės teorinės konstrukcijos.

Individualistai mano, kad kiekvieną visumą galima suskaidyti į tam tikras dalis arba elementus, o šių atskirų dalių arba elementų pažinimo pakanka realybei kaip visumai suvokti. Tuo tarpu holistai pirmine laiko visumą arba sistemą, tad, anot jų, jos yra svarbesnės. Visuma yra daugiau nei dalių suma, nes dėl visumą sudarančių dalių ir elementų santykio, visuma arba sistema įgyja kokybiškai unikalių bruožų, kurie nėra būdingi šių visumą arba sistemą sudarančioms dalims arba elementams (Gylis, 2008).

Holistai naudoja sąvoką „*politinė ekonomija*“, nes jie nagrinėja politikos ir ekonomikos mokslų sankirtoje kylančius klausimus bei studijuoja galios centrų įtaką įvairių formų turto srautams. Jų nuomone, tai yra teisinga ir naudinga mokslinių tyrinėjimų kryptis, nes taip daugiau sužinoma apie realų ekonominį gyvenimą, nei kad gali pasakyti formalizuotas tradicinės ekonomikos pateikiamas modelis, kuris grindžiamas supaprastintomis prielaidomis.

Dar Aristotelis palietė ekonominės politikos problemas – vertės ir pinigų esmę, todėl kai kurių mokslininkų yra vadinamas politinės ekonomijos pradininku. Klasikinės politinės ekonomijos užuomazgos atsirado XV–XVIII a. Pirmą kartą terminas „*politinė ekonomija*“ („*économie politique*“, pranc. k.) panaudotas prancūzų dramaturgo ir ekonomisto Antoine de Montchrestien 1615 m. pasirodžiusioje knygoje „*Politinės ekonomijos traktatas*“, kurioje jis pataria, kaip valdyti valstybės turtą. Bet tai buvo tik sąvokos atsiradimas, o ne politinės ekonomijos mokslo pradžia. Vėliau politinės ekonomijos terminas buvo išverstas į anglų kalbą kaip „*political economy*“ ir, visų pirma, kaip etikos (moralės filosofijos) terminas, pradėtas naudoti studijuojant ne tik gamybos, pirkimo ir pardavimo procesus, bet ir pastarųjų santykį su įstatymais, vyriausybių veikla ir nacionalinio turto paskirstymu.

XVI–XVIII a. vyravo ekonomikos teorija – merkantilizmas, kurioje turtas buvo tapatinamas su auksu ir pinigais užsienio prekyboje, tačiau joje jau buvo pabrėžiama, kad politinė ekonomija – tai mokslas apie visos visuomenės, o ne atskiro ūkinio subjekto, ekonomines problemas. Taigi, XVIII a. tai jau buvo valstybių ekonomikas tyrinėjantis mokslas. 1776 m. Anglijoje buvo išleistas vienas

reikšmingiausių žmonijos ekonominių veikalų – tai škotų ekonomisto Adam Smith „*Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrinėjimas*“. Anglų klasikinė politinė ekonomija buvo be ribotumo ir vienpusiškumo, nes mėginama apjungti to meto ekonomines žinias į vieną visumą kaip sistemą, beje, teigiant, jog šalies vyriausybė vis tik turėtų reguliuoti ekonomiką, kad palaikytų prekybos balansą. Vėliau prancūzų ekonomistas Jean-Baptiste Say „*Politinės ekonomijos traktate*“ (1803) pratęsė A. Smith darbus, o David Ricardo savo veikalė „*Politinės ekonomijos principai ir mokesčiai*“ (1817) pastebėjo laisvosios prekybos (be jokių apribojimų, tarifų, muitų ir kliūčių) tarptautinėje ekonomikoje pranašumus.

XIX a. vokiečių ekonomistas Bruno Hildebrand savo veikalė „*Dabarties ir ateities nacionalinė ekonomija*“ (1848) siekė padėti pamatus ekonomikos vystymosi dėsniams. Politinės ekonomijos mokslą jis matė kaip ekonominio tautų vystymosi dėsnių doktriną ant religinių, dorovinių ir moralinių tautos vertybinių atramų. XIX a. pabaigos vokiečių ekonomistas Wilhelm Georg Friedrich Roscher savo veikalė „*Valstybinio ūkio pagrindų kurso paskaitos istorinio metodo požiūriu*“ (1843) pamėgino nustatyti ekonominės plėtros dėsnius naudojant istorinį metodą ir atsižvelgiant į tautų teisinius, politinius, kultūrinius ir kitus atitinkamo tiriamojo laikotarpio aspektus, t.y. įrodyti, jog ekonomikos nagrinėjimas yra objektyvus tik sąryšyje su kitais mokslais. Deja, XIX a. pabaigoje terminą „*politinė ekonomija*“ pakeitė tiesiog „*ekonomika*“, į pirmą vietą iškeliant matematiškai ir „skaičiais“ išreiškiamus dalykus, o ne santykius tarp reiškinių ir struktūrų.

Žymus XX a. pirmos pusės austrų ekonomistas Joseph Schumpeter manė, jog ateityje ekonomikos mokslui darysis vis sunkiau atriboti teoriją nuo praktikos, todėl labai svarbu suvokti, kad nėra net menkausio ryšio tarp individualistinio mokslo ir politinio individualizmo. Tipinis individualistinės pasaulėžiūros politikas labai dažnai atitinka ekonomisto, kuris ekonomikos esmę išvelgia tik nacionaliniame kontekste, pažiūras. Anot J. Schumpeter, vien tik individualistiniais sprendimais valdomo šalies ūkio vertė būtų menka. Praktikoje konkretūs veiksmai individualistiniais dažnai atrodo tik išoriškai, nes jų paslėptoji, tačiau tikroji varomoji jėga būna vieši poreikiai ir interesai (Schumpeter, 1980).

Taigi, skirtingų ekonomikos mokslo mokyklų dėka pasaulio matymas keitėsi nuo „*turto pasaulio*“ iki „*ūkinės kultūros pasaulio*“, vėliau – „*ūkininkaujancio individo pasaulio*“ (Lydeka, 2001). Tuo tarpu, šiandien politinė ekonomija labiau suprantama kaip tarpdisciplininis įrankis, padedantis susieti į visumą iš pirmo

žvilgsnio skirtingas sritis ir požiūrius. Ekonomikos, teisės ir politikos mokslams politinė ekonomija padeda paaiškinti, kaip minėtų mokslų nagrinėjamus objektus veikia politinės institucijos ir politinė aplinka, institucijų ir žmonių elgesio sąveika, sprendimų forma ir naujai atsiradę institucinių sistemų pokyčiai. Istorikams ji padeda ištirti atskirų individų ir jų grupių elgesį praeityje per ekonominių bei politinių interesų sąryšio prizmę.

Jei norima suprasti reiškinių vystymąsi kaip sinergijos, kaip jų tarpusavio ryšių visumą, politinė ekonomija yra vertinga ir sociologams (individų dalyvavimas tam tikrose visuomenės grupėse, priklausymas tam tikrai socialinei klasei, tokios narystės poveikis jų gebėjimui veikti), ir antropologams (santykis tarp pasaulio ekonominės sistemos ir vietinės kultūros), ir geografams (procesai tam tikroje aplinkoje), ir psychologams (atramos taškai, dėl kurių ir kuriuose individai daro sprendimus), ir ekologams (žmonių ekonominės veikos poveikis aplinkai ir ekologinių veiksnių įtaka ekonominėms paskatoms), ir netgi ryšių su visuomene specialistams (santykiai tarp savininkų, darbdavių, vartotojų, paslaugų užsakovų ir valstybės).

Nors vyrauja nuomonė, kad politika nėra ekonominės veiklos rūšis, tačiau ji tokia yra, nes taip pat susiduriama su ribotais ištekliais, privaloma taupyti, siekti optimalaus įdėtų išteklių ir rezultatų santykio. Tačiau politikai negali veikti visiškai efektyviai, pagal grynosios ekonomikos principus, todėl egzistuoja daugybė antieconomikos pavyzdžių (Gylis, 83, 2008). Sąvoką „*antieconomika*“ į mokslinę kalbą pirmasis įvedė, paaiškino ir pagrindė prof. Povilas Gylis. Jo nuomone, antieconomikai galima priskirti išteklių poreikį arba negautą naudą. Ekonomika ir antieconomika yra susiję tikrovės aspektai, nes plisdama antieconomika siaurina ekonomikos veikimo erdvę, o neutralizuojant antieconomikos poveikį – privačias ir viešąsias blygbes – tenka naudoti ribotus išteklius. Antieconomikos sąvokos įvedimas parodo, kad ne viskas, kas atneša pelną, yra ekonomika, todėl būtina prisiminti ekonominę tikrovę ir tris jos aspektus:

a) oficialios valdžios įstatymais ar tarpvalstybinėmis sutartimis reglamentuotą ir šios oficialios tvarkos rėmuose veikiančią ekonomikos dalį, t.y. formali ir oficiali ekonomika;

b) tą ekonominės tikrovės dalį, kuri atspindi nukrypimus nuo nustatytos oficialios tvarkos, kuri atsiranda subjektams veikiant kitaip nei tai numato oficiali tvarka, t.y. neformali, neoficiali, neteisėta, šešėlinė, pagrindinė ir paralelinė

ekonomika;

c) realios ekonomikos dalį, kuri apskritai nėra kaip nors oficialiai valdžios reglamentuota, t.y. neregamentuojama ekonomika (Gyls, 2008).

Pirmoji problemų grupė yra susijusi su oficialios tvarkos regionalizacija, o tai reiškia naujų ir jau aukštesniame lygyje besireiškiančių šešėlinių reiškinių atsiradimą. Iš to išplaukia, kad ES institucijos turi analizuoti šias ekonomikos apraiškas ir jas riboti bei neutralizuoti. Antroji problemų grupė susijusi su galimais neatitikimais ir prieštaravimais tarp įvairaus lygio oficialių tvarkų, t.y. turimi omenyje prieštaravimai tarp tarptautinių susitarimų bei sprendimų ir nacionalinių teisės aktų bei sprendimų. Trečia situacija gali atsirasti tuo atveju, jei nacionaliniame lygyje priimami oficialūs sprendimai, kurie prieštarauja tarptautiniams, t.y. sprendimai, kurie ES šalies narės lygyje atstovauja oficialiai tvarkai, ES kaip visumos lygmenyje gali būti laikomi jau šešėliniais.

„*Antieconomika*“ yra tokia sąvoka, kuria įvardijama grynai neigiama socialinio gyvenimo pusė arba taip vadinama „*juodoji ekonomika*“. Bet socialiniai reiškiniai retai egzistuoja grynąja forma, todėl neigiami aspektai persipina su teigiamais ir sugeneruoja „*pilkąją ekonomiką*“. Šešėlinė ekonomika atsiranda dėl nukrypimų nuo oficialios tvarkos ir šie nukrypimai nėra visada absoliučiai neigiami. Kita vertus, antieconomiką galima būtų laikyti ne tik šešėline, bet ir oficialia ekonomika. Todėl šešėlinė ekonomika ir antieconomika yra panašios, bet ne identiškos sąvokos (Gyls, 83, 2008).

Beje, antieconomikos reiškiniai kyla ne tik iš nežinojimo. Šiandien nėra pakankamo sutarimo, kas yra priskirtina šešėlinei ekonomikai ar antieconomikai, nes tikrovėje tiek vienas, tiek kitas reiškinys retai pasireiškia grynuoju pavidalu. Tačiau ekonomistai gali analizuoti antieconomikos atsiradimo priežastis, veiksmus bei reiškimosi formas. Taigi, antieconomika – tai viešųjų ir privačių blogybių kūrimas, neefektyvus ribotų išteklių naudojimas, jų švaistymas, naikinimas ir žalos darymas. Būtina atkreipti dėmesį, jog antieconomika gali reikštis ne tik neformaliame, bet ir oficialiame sektoriuje, taip pat – visais tikrovės lygmenimis, t.y. nuo individo ar šeimos iki įmonės ar bet kurio pasaulinio lygmens proceso.

Pinigų sąjungos apskritai nebuvo ir nėra plačiai paplitusios kaip pinigų sistemos, jų sąvokos apibrėžimas taip pat dar galutinai nesusiformavo. Tačiau pasaulio pinigų istorija žino XIX a. egzistavus tokias pinigų sąjungas kaip Vokietijos, Italijos regionų, Jungtinių Amerikos Valstijų federacijos, Šveicarijos atskirų kantonų,

Vokietijos ir Austrijos, Lotynų Amerikos bei Skandinavijos. Kadangi daugelis jų jau yra praeitis, nenuostabu, kad nuolat atsiranda abejojančių ir EPS ateitimi. Žinomas Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) investuotojas ir ekonomistas Jim Rogers teigia, kad euras tikriausiai žlugs per ateinančius 15 – 20 metų: „*Istorijoje jau buvo valiutų sąjungų, kurios neišliko, neišliks ir šita*“ (Rogersas, 2010). Tuo tarpu kiti mokslininkai mėgina ieškoti ir grupuoti tipines tokių pinigų sąjungų nesėkmių priežastis:

1) neilgai egzistavo tos pinigų sąjungos, kurias kuriant nebuvo siekiama politinės integracijos;

2) nebuvo pervedamos didesnės lėšos į bendrą biudžetą;

3) nesiremta pinigų politikos vieningu funkcionavimo principu, todėl trūkdavo atsparumo neigiamam išorės krizių poveikiui (Kropas, 2005).

Dabartiniu metu pasaulyje veikia šios pinigų sąjungos: Rytų Karibų pinigų sąjunga (įkurta 1965 m.), Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga (1994) ir Centrinės Afrikos ekonominė pinigų bendrija (1994). Taigi, 1999 m. ES pradėjusi realiai funkcionuoti EPS yra jau ketvirtoji tebeegzistuojanti pinigų sąjunga pasaulio pinigų erdvėje.

Euro zonos plėtros, kaip Europos integracijos, reiškinio tyrimui pasirinkti objektyvumo požiūriu tinkamus metodus nėra paprasta. Individualizmo atstovai yra linkę atsiriboti nuo tyrimų, kurių objektas yra galios centrų įtaka ekonominiams procesams, su tuo susiję pokyčiai ir teisingo visuomeninio turto paskirstymo problemos. Jie dažniausiai koncentruojasi ties grynosios rinkos problematika, todėl galios centrų įtaka ir visuomeninio teisingumo klausimai yra tik egzogeniniai, t.y. ekonomikos mokslo požiūriu, „užteršiantys“ ekonominius tyrimus vertybinėmis normomis. O tokie, tariamai ne visai moksliniai elementai, neleidžia tyrimuose pasiekti dar įprasto ekonomikoje tikslumo (Gylis, 2008).

Dėl šių priežasčių autorius savo darbe laikosi tokių metodologinių principų: kurti ir formuluoti teiginius; jiems išnagrinėti ir tikrinti pasitelkti pakankamai faktų, duomenų (informacijos) analizei nusibrėžti aiškia priežastinę grandinę; rezultatus ir išvadas grįsti tik pirminiais šaltiniais (tiesiogiai sprendimus patvirtinantys teisės aktai, sutartys, ataskaitos, pirminiai liudijimai). Antriniamis šaltiniams yra priskirtini vieši pareiškimai, komentarai, antriniai liudijimai. Šaltinių kokybės užtikrinimo sumetimais autorius liudijimus skirsto į pirminius ir antrinius, nes įvairūs subjektai ar veikėjai dažnai viešai reiškia vieną poziciją, o praėjus ilgesniam laiko tarpui

oficialiuose dokumentuose – kitą, o kartais ir priešingą.

Tyrinėjant integracijos procesus neišvengiamai susiduriama su įvairiomis teorijomis – federalizmo, funkcionalizmo, realizmo ar neofunkcionalizmo, kurios ieško kertinių akmenų Europos vienijimosi raidoje. Neofunkcionalistai yra atkreipę dėmesį į tokios integracijos savaeigiškumą ir į šio proceso pasekmių savaiminį ir praktiškai nestabdomą automatinių vyksmą. Ekonominėje literatūroje yra išskiriami tokie bendri pinigų sąjungų bruožai:

1) bendrieji pinigai arba valstybių konvertuojami ir fiksuotu kursu keičiami pinigai;

2) pinigų politika nustatoma pinigų sąjungos lygiu ir nėra nacionalinės pinigų politikos autonomijos (Kropas, 2005).

EPS turi savyje minimus bruožus, tačiau vertinant kitų pinigų sąjungų kontekste, galima pabrėžti dar kelis reikšmingus požymius:

1) nepriklausomos valstybės, siekiančios sukurti pinigų sąjungą, atsisakė savo nacionalinių valiutų;

2) oficialiai teigiama, kad siekiama išlaikyti valstybių politinę nepriklausomybę;

3) makroekonominėje politikoje keliamas tikslas derinti bendrą ES ir nacionalines šalių narių politikas;

4) išskirtinis vaidmuo suteiktas viršnacionalinėms institucijoms (Kropas, 2005).

Manoma, kad idėją sudaryti EPS vieni pirmųjų išreiškė tuometiniai Vokietijos kancleris Helmut Schmidt ir Prancūzijos prezidentas Valerie Giscard d'Estaing. Tiek Vokietija, tiek Prancūzija ieškojo alternatyvų JAV – viena jų siekė apsaugoti savo valiutą nuo tuometinių spekuliacijų JAV doleriu pasekmių, kitai iš principo nepatiko pastarojo dominavimas pasaulio pinigų rinkose. Tuo tarpu, JAV doleris buvo ir tebėra svarbiausia pasaulinė rezervų valiuta.

Nors buvo abejonių, ar centralizuotų tarptautinių institucijų sukūrimas nesutelks per daug galių viršnacionalinių institucijų pareigūnų rankose, nors nebuvo siūloma integruotis valstybinio planavimo srityse, politikus viliojo ketinimas suvienyti vidaus rinką tam, kad suvienytos nacionalinės ekonomikos turėtų daugiau naudos iš valiutų rizikos eliminavimo. Buvęs Italijos ekonomikos ir finansų ministras bei ECB Vykdomosios valdybos narys, ekonomistas Tommaso Padoa-Schioppa atkreipė dėmesį į politikos tikslų „*nesuderinamą ketveriukę*“: laisva prekyba, visiškas

kapitalo mobilumas, valiutų nustatyti kursai ir savarankiškos nacionalinės pinigų politikos (Padoa-Schioppa, 1987).

Mokslininkai dar tebeturi erdvės įvairiems tyrimams apie tai, kas buvo varomoji EPS kūrimosi jėga: Europos federalizmo ideologija, koordinuoto ekonomikos planavimo poreikis, ekonominės politikos stabilumo poreikis šalių viduje, tarpvalstybinių ekonominių susitarimų laikymosi užtikrinimo siekis ar tik politinė ambicija? Jokia teorija negali apimti šio sudėtingo integracijos reiškinio – atsakymo paieška gali remtis tik daugiapriežastine logine seka. Integracijos įgyvendinimas nevyko nuosekliai, tačiau stiprėjančios politikų technokratinio sutarimo galios padėjo populiarinti argumentus, kad Europos valstybės neturės visų vidaus rinkos privalumų, jei nepavyks panaikinti valiutų kursų svyravimų rizikos, t.y. atsisakyti nacionalinių valiutų vardan bendros valiutos.

Tuo tarpu, jei ekonomistas ir filosofas, Nobelio ekonomikos premijos laureatas Friedrich August von Hayek siūlė panaikinti NCB pinigų monopolį (Hayek, 1976), tai T. Padoa-Schioppa teigė, jog geriausia išeitis – „*suvienyti vidaus rinką sukuriant pinigų sąjungą*“ (Padoa-Schioppa, 1987). Taigi, nors integracijos eigoje sukurtos ES institucijos buvo dar stipriai priklausomos nuo vienbalsio visų jos šalių narių sutarimo, nors nacionalinės didžiųjų šalių narių vyriausybės tebesiblaškydavo savo sprendimuose tarp regioninio ir globalaus bendradarbiavimo, XX amžiaus pabaigoje EK išleido savo ataskaitą, kurią vienareikšmiškai pavadino „*Viena rinka, viena valiuta*“ (Commission, 1990).

Autorius analizuoja, kas slypi po globalizacijos ir regionalizacijos sąvokomis. Stereotipiškai yra priimta manyti, jog globalizacija yra tik ekonominis procesas ir pasaulinės rinkos formavimasis. Tačiau moksle egzistuoja individualistinė ir holistinė paradigmos, nuo kurių taip pat priklauso globalizacijos proceso suvokimas. Individualistinės paradigmos žvilgsniu globalizacija matoma būtent kaip pasaulinės rinkos formavimasis, ignoruojant globalines institucijas ir globalias viešąsias gėrybes. Tuo tarpu pagal holistinę paradigmą globalizacija – tai visą pasaulį apimančios visuomeninės tikrovės formavimasis nuo vietinio iki valstybinio lygmens. Regioniniai tarpvalstybiniai dariniai jau simbolizuoja regionalizacijos sampratą. Taigi, globalizacija savyje talpina ne tik globalines institucijas, globalinio lygio ryšius ir naujas galimybes, bet ir globalines grėsmes bei galimą žalą.

Priešingai nei individualistai, holistai mano, jog be globalinių institucijų ir jų kuriamų globalinių viešųjų gėrybių, visuomenė negali gauti visos galimos naudos.

Individualistinė ekonominė paradigma supaprastina globalizacijos suvokimą, tuo tarpu, holistinė paradigma globalizaciją mato kur kas plačiau. Dar daugiau, globalizacijai vykstant pagal individualistinį scenarijų, globaliniai procesai turi tendenciją tapti mažiau demokratiškais ir mažiau ekonomiškais. Apibendrinant galima teigti, jog regionalizacija atspindi regioninio (pavyzdžiui, ES), o globalizacija – tarptautinės tikrovės lygio formavimąsi (Gylis, 2008).

Be abejo, dar ilgai išliks terpė diskusijoms, kuriuo – tik regionalizacijos ar ir globalizacijos – keliu geriau eiti XXI amžiuje, tačiau ekonomistai beveik vieningai sutaria, jog tik nacionaliniais interesais besiremianti ekonominė politika jau nebėra naudingiausia žmonių gerovei. „*Europos valstybės yra per mažos, kad vienos galėtų savo gyventojams suteikti gerovę*“, taip teigė vienas iš pagrindinių suvienytos Europos idėjos autorių Jean Monnet (Monnet, 1943). Iš integracinių procesų tikimasi stabilumo ir teigiamo poveikio ekonomikos augimui, taip pat darbo, gamybos, paslaugų ir finansų rinkoms. EPS funkcionavimo dešimtmetis parodė, jog integracija nevyksta spontaniškai, tuo labiau veikiant vien tik rinkos jėgoms – laikas nuo laiko procesui aktyvinti reikalingos naujos sutartys ir susitarimai, t.y. programiniai veiksniai ir teisinės prielaidos. Neatmestina, jog integraciniai procesai automatiškai prives ES prie federacinės valstybės.

2004 m. gegužės 1 d. dešimčiai naujų šalių narių įstojus į ES, didelė grupė jos šalių narių vis dar nėra visateisės EPS dalyvės. Po kelių euro zonos plėtros etapų, dabar joje yra 16 ES šalių narių, kuriose gyvena 325 mln. arba 66 proc. visų ES gyventojų. Po paskutinio plėtros etapo ES susidarė visiškai nauja, plataus spektro institucinė, ekonominė ir politinė aplinka. Kyla klausimas: kokios įtakos ji turėjo euro zonos plėtrai ir kokie išryškėjo jos ypatumai, palyginti su šios zonos sukūrimo tarpsniu? Stodamos į ES, naujosios šalys narės įsipareigojo ateityje įsivesti eurą, kuris, kaip manoma, turėtų leisti joms pasinaudoti bendros ES valiutos privalumais. Tikėtasi, jog euro įvedimas paskatins užsienio investicijas ir eksporto plėtrą, prognozuota, jog ženkliai didės BVP, o šalys priartės prie ES gyvenimo lygio vidurkio. Dėl potencialiai didesnės naudos naujosios šalys narės į neatidėliotiną euro įvedimą žiūrėjo kur kas palankiau už dabartines euro zonos šalis nares, kai pastarosios kūrė šią zoną. Įsitvirtinęs euras sumažino nepasitikėjimą bendraisiais pinigais ir abejones dėl euro zonos funkcionavimo rizikos.

Visų pirma, euro projektui tapus „*sėkmės istorija*“, kur kas patraukliau atrodo galimybė jame dalyvauti. Antra: aiškėja, jog globaliame pasaulyje vis labiau

ekonomiškai naudingos pinigų sąjungos ir vis labiau patrauklus laisvai kintamas valiutos kursas. Trečia: buvusiose pereinamosios ekonomikos šalyse valiutų kursų rizika yra didesnė negu euro zonos šalyse narėse, todėl yra labai patrauklu jos išvengti įvedant eurą. Galiausiai, įvedus eurą, didėja integracijos potencialas, yra didesnė nauda iš prekybos plėtros ir spartesnės finansinės integracijos bei potencialiai spartesnių ekonomikos augimo tempų po euro įvedimo (Ahearne, 2006; Schadler, 2005). Todėl beveik visos naujosios šalys narės, vos tik įstojusios į ES, nedvejodamos deklaravo savo norą įvesti eurą, kai tik atsiras galimybė dvejus metus dalyvavus VKM II. Tačiau vėliau daugeliui jų euro įvedimo datą teko gerokai pakeisti arba netgi atsisakyti ketinimų turėti konkrečią planuojamą euro įvedimo datą.

Europos integracijos žingsnių turinyje ir formoje visų pirma yra matoma santykinės valstybių galios asimetrija, taip pat ir derybinių galių asimetrija, kai integracijos sąlygas nustato didžiųjų ekonomikų šalys, o mažosios šalys neturi formalių galimybių daryti įtaką pačios ES sprendimams. Optimalios valiutų erdvės teorija paaiškina simetrinius ir asimetrinius išorės ekonominius šokus, ekonomikos verslo ciklų asimetriškumą atskirų šalių ekonomikų atžvilgiu. Daug didesnė, negu kuriant euro zoną, valstybių realios konvergencijos lygio ir politinės galios asimetrija sukelia netikrumus dėl tolimesnės euro zonos plėtros. Neatmestina galimybė, kad galimi išoriniai ar vidiniai šokai gali lemti rinkos dalyvių reakciją, galinčią turėti ypač neigiamos įtakos labai atvirų ir mažų šalių ekonomikai.

Simetrijos ir asimetrijos sampratą bei jos taikymą ES integraciniuose procesuose reikėtų matyti taip: simetrija – tai kokių nors objekto ar reiškinių dalių arba pusių „žiūrint nuo vidurio“, atitikimas, o asimetrija – visiškas simetrijos nebuvimas. Pavyzdžiui, plačiąja prasme informacijos asimetrija suprantama, kai informacijos teikėjai žino ir supranta daugiau nei tie, kam informacija skirta, t.y. individai neturi visos informacijos apie ką nors, o tai leidžia informacijos turėtojams informacinį pranašumą išnaudoti pasipelnymo tikslais ir savo naudai.

ES institucijų veikloje autorius pastebi asimetrišką savo funkcijų, pareigų, teisių suvokimą ir sprendimų priėmimą. Jei euro zonos pirmųjų narių parinkimo procesas galėtų būti simetriškų politinių derybų pavyzdžiu, tai šiuo metu institucinės, ekonominės ir politinės euro zonos plėtros proceso prielaidos yra kur kas labiau asimetriškos. Tuo tarpu institucinės struktūros asimetrija per tam tikrą laiką daro įtaką nusistatytų taisyklių interpretacijos asimetrijai. Pavyzdžiui, infliacijos tvarumo principas nėra taikomas simetriškai tiek vertinamai šaliai, tiek ir vertinimo etalonu

paimtoms šalims. Beje, pagal Europos susitarimus prekyba tarp senųjų ir naujųjų ES šalių narių taip pat buvo liberalizuota asimetriškai. Autorius pasigenda aktyvesnio ES atnaujintų institucijų vaidmens mažinant asimetriškumus bei siekiant mažiau politizuoto ir labiau ekonominiais argumentais pagrįsto konvergencijos kriterijų atitikimo vertinimo. Esant tokiai situacijai, protingiausia būtų, orientuojantis į realias galimybes, grėsmes ir padėti, kantriai ir pamažu siekti, kad visų pirma būtų sumažinta atsiradusi asimetrija institucinėje euro zonos plėtros struktūroje ir taip prisidėti prie ES efektyvesnio valdymo.

Pati konvergencija taip pat tampa asimetrine, nes infliacijos, valstybės skolos ir palūkanų normos rodikliai verčiami judėti link stiprios bendros valiutos standarto, o tokio proceso kaštus tenka dengti silpnas nacionalines valiutas turinčioms šalims. ES būdingas bendros pinigų politikos perdavimo asimetriškumas ir, kaip pastebėjo Nobelio ekonomikos premijos laureatas prof. Paul Krugman, asimetriškas ūkis, nes vienos šalys narės nori griežtos pinigų politikos, o kitos siekia ekonomikos augimo visomis galimomis priemonėmis, t.y. tebeegzistuoja „amžina“ asimetrija tarp Prancūzijos laisvos natūros ir griežtų Vokietijos taisyklių (Krugman, 1998).

Nors euro zonos egzistavimas jau grindžiamas viršnacionaline monetarine tvarka, tačiau daugelyje politikos sričių sprendimus vis dar priima nacionalinės vyriausybės ir politinės sąjungos dar nėra, todėl susidaro institucinės tvarkos tvarumo asimetrija. Egzistuojanti atsakomybės už ekonomines politikas ir atskaitomybės už jas asimetrija bei ideologinė asimetrija per tam tikrą laiką taip pat daro įtaką ES sutarties nuostatų interpretacijos asimetrijai. Taip atsiranda nenumatyti asimetrijos tarp ekonominio ir politinio vienijimosi padariniai, o vienybės ir solidarumo trūkumas tampa politinės asimetrijos katalizatoriumi.

Taigi, dabartinė euro zonos plėtra yra ne mažiau komplikuoata ir sudėtinga negu pats euro zonos kūrimas. Nors ES naujųjų šalių motyvacija prisijungti prie euro zonos yra didelė dėl potencialios ekonominės naudos iš narystės joje, dėl ekonominių, institucinių ir politinių priežasčių padidėjusi asimetrija po ES paskutinių plėtros etapų sudaro sudėtingesnes ekonomines prielaidas bei lemia skirtingus proceso dalyvių požiūrius ir interesus, priimant sprendimus dėl narystės toje zonoje. Tai kelia mintį, kad nepakankamai skaidrią euro zonos plėtrą gali lemti euro zonos senbuvių šalių narių siekis sumažinti dinamiškai besivystančių naujųjų šalių narių konkurencingumą ir patrauklumą užsienio investicijoms.

Globalizacijos ir viešųjų gėrybių problemas analizuojantys mokslininkai

Nancy Birdsall ir Robert Z. Lawrence savo tyrimuose apie konkurencijos fenomeną tarptautiniame lygmenyje, išskiria tris aspektus:

1. Konkurencijos kraštutinumų vengimas – tai situacija, kai vis labiau konkuruojama dėl tarptautinių tiesioginių investicijų, todėl visoms šalims tarptautinės konkurencijos kraštutinumų gali iš principo padėti išvengti vis aiškesnės tarptautinės taisyklės dėl priemonių užsienio investicijoms pritraukti ir ne tokios aiškios, bet vis tobulinamos taisyklės dėl aplinkos ir darbo standartų, kurie būdingi šiuolaikiniams prekybos susitarimams. Vykstant konkurencijai dėl investicijų, skiriant vis didesnę dėmesį aiškioms bendroms taisyklėms, kaip viešosioms gėrybėms, iš tiesų susidaro galimybės atsisakyti reglamentuojamos konkurencijos. Besivystančiosios šalys, kurios nori, kad į jas ateitų naujų investicijų, gali būti ypač suinteresuotos nustatyti žaidimo taisykles, nes potencialūs investuotojai yra linkę jas nuolat spausti taikyti mažesnius reikalavimus.

2. Oportunizmo kontrolė – tai tokia būklė, kada tarptautinės taisyklės ir prekybos susitarimų priežiūra naudinga visoms šalims, nes tai riboja didelių įmonių monopolistines galias. Tai ypač svarbu besivystančiosioms šalims, nes mažai tikėtina, jog šios šalys galėtų pasinaudoti rinkos netobulumu. Įmonės išsivysčiusiuose ūkiuose dažnai turi tarptautinės prekybos monopolį arba yra užkariavusios rinką tarptautinėje prekyboje (oligopolinė situacija), tad jų gaminamo arba vartojamo produkto tarptautinėje rinkoje konkurencijos nėra. Tada išsivysčiusiosios šalys gali imti vykdyti tokią politiką (taip vadinamąją strateginę prekybos politiką), kuri stiprintų jų pačių įmonių konkurenciją rinkoje, arba gali gerinti sąlygas, kuriomis įmonės prekiauja, taikant taip vadinamąjį optimalų tarifą.

3. Protekcionizmas išsivysčiusiųjų šalių rinkose – tai toks įrankis, kai prekybos susitarimuose nurodyti vykdymo mechanizmai ir sankcijos taip pat gali būti papildoma paskata protekcionistinėms grupėms bandyti pasinaudoti sistema konkurencijai apriboti. Tad besivystančiosios šalys pagrįstai bijo, kad susitarimais, kuriuose nurodomi produktams taikomi standartai, gali būti pasinaudota ginant politiškai stiprių protekcionistinių grupių interesus išsivysčiusiosiose šalyse ir kad iš besivystančiųjų šalių gamintojų gali būti atimta galimybė patekti į rinką (Kaul, 1999).

Po paskutinio plėtros etapo ES didžiosios šalys yra susirūpinusios, kad valdymo sprendimų priėmimas ES yra labai neefektyvus, jos taip pat pasigenda galių priimančiam sprendimus (Baldwin, 2006). Holistinės krypties ekonomistai pastebi, jei viršnacionalinė institucija imasi reguliuoti nacionalinės ekonomikos veiklos

parametrus, tai darydama, ji tuos parametrus pajungia aukštesnio, globalaus lygio viešajam interesui. Savo gilumine esme, tai yra aukštesnio lygio suvisuomeninimo vykdymas dėl viršnacionalinio lygio viešųjų interesų (Gylis, 2008). Nobelio ekonomikos premijos laureatas, globalizacijos ir gerovės ekonomikos klausimus tyrinėjantis prof. Amartya Senty išskiria dvi skirtingas orientavimosi į interesus koncepcijas:

1. Didysis universalizmas (visapusiškumas) – kai sąžiningai elgiamasi su visais žmonėmis, kur jie begyventų; kai žmonės, neužmiršdami iš kur jie yra kilę, t.y. savo pirminio statuso, atlieka hipotetinę užduotį – parenka teisingumo taisykles ir principus, galiojančius visiems, neišskiriant tautų ir neatliekant jokios klasifikacijos.

2. Nacionalinis partikuliarizmas (orientavimasis į vienos šalies interesus) – kai sąžiningai elgiamasi su kiekviena tauta atskirai; kai taisykles nustato žmonės, neužmiršdami iš kur jie yra kilę, t.y. savo pirminio statuso, tačiau tautų santykiai reglamentuojami papildomai nustatant tarptautinio teisingumo ir nešališkumo taisykles (Kaul, 1999).

A. Sen nuomone, nei viena iš šių dviejų koncepcijų negali padėti tinkamai suvokti pasaulinio teisingumo poreikių, todėl būtina trečioji koncepcija, kuri pripažintų pasaulinių santykių pliuralizmą. Pirmajai koncepcijai – didžiajam universalizmui – nei viena kita egzistuojanti teorija negali prilygti etiniu požiūriu, nes pagal ją galima kalbėti visos visuomenės (žmonijos) vardu. To neleistų antrosios – nacionalinio partikuliarizmo – koncepcijos separatizmas, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad joje pasaulinio teisingumo poreikiai tenkinami pirmiausia per ryšius tarp visuomenių, o ne per atskirų žmonių ryšius, kuriuos kai kas gali laikyti svarbiausiu dalyku norint tinkamai suvokti pasaulinio teisingumo poreikius (Kaul, 1999).

Pagal holistinę doktriną, jeigu valdyti bando globalios institucijos, jos tam tikru mastu suvisuomenina, globalizuoja nacionalinių viešųjų institucijų turta, todėl būtina diskutuoti apie globalią ekonominę nuosavybę. Anksčiau buvusi tabu tema apie fiskalinės politikos ar politinės sąjungos neišvengiamumą, praktikoje jau materializuojasi po „*Europos ekonominės vyriausybės*“ skraiste. Vadinasi, tokia regioninė vyriausybė valdys tas įvairių nacionalinių subjektų materialaus turto dalis, kurios bus skirtos visos ES erdvės viešiesiems interesams (Gylis, 2008).

Visuomenei reikia viešųjų gėrybių, nes kai ji teikiama, daugelis ja gali naudotis nemokamai. Viešoji gėrybė – tai teorinė sąvoka, kuria nusakoma, kas tai yra grynu pavidalu, tačiau tikrovėje yra mišri, nes joje dominuoja viešumo, bet gali būti ir

privatumo elementų (plačiau apie viešųjų gėrybių požymius žiūrėti 2 lentelėje). Nenuostabu, kad dėl to kyla dilema teikiant viešąsias gėrybes. Vykstant globalizacijai, išorės veiksnių poveikį – papildomas išlaidas ir naudą – patiria ir kitų šalių visuomenės. Viešoji gėrybė, kuri teikia naudą visiems, t.y. šalims (daugiau nei vienai šalių grupei), žmonėms (keletui, bet geriau visoms gyventojų grupėms) ir kartoms (dabartinei ir būsimoms kartoms), yra vadinama pasauline (Kaul, 1999). Globaliųjų viešųjų gėrybių problematiką, ekonominę integraciją ir politinės ekonomijos klausimus tiriančių mokslininkų grupė Inge Kaul, Isabelle Grunberg ir Marc A. Stren išskiria tokią pasaulinių viešųjų gėrybių tipologiją:

a) galutinės pasaulinės viešosios gėrybės yra greičiau jau rezultatai, o ne gėrybės standartine prasme – jos gali būti materialios arba nematerialios;

b) tarpinės pasaulinės viešosios gėrybės kaip tarptautiniai organizacijos prisideda prie galutinių pasaulinių viešųjų gėrybių kūrimo (Kaul, 1999).

Pagal I. Kaul, I. Grunberg ir M. A. Stern pasaulinės viešosios gėrybės turi atitikti du kriterijus:

a) turi būti viešos, t.y. nekonkurentiškos jomis naudojantis ir neišskirtinės;

b) turi teikti beveik universalią naudą šalims (daugiau nei vienai), žmonėms (geriausia, jei visoms žmonių grupėms) ir kartoms (dabartinei ir būsimoms kartoms tuo pačiu arba bent jau tenkinti dabartinių kartų poreikius, bet neatimti galimybės būsimoms kartoms atlikti savų patobulinimų) (Kaul, 1999).

Mokslinėje literatūroje viešoji gėrybė apibūdinama kaip gėrybė, kuri yra nekonkurentiška vartojant ir kuri yra neišskirtinė. Pavyzdžiui, mažai arba iš viso nieko nereikia mokėti dar vienam asmeniui, kad jis galėtų džiaugtis taika, kuri yra ekonominė gėrybė. Atvirkščiai, daug išlaidų būtų patiriama neleidžiant asmeniui džiaugtis šia gėrybe (Kaul, 1999).

Taigi, gėrybė yra nekonkurentiška arba nedaloma, kai gėrybės vienetą gali vartoti vienas asmuo ar valstybė neatimdama galimybės kitiems vartoti tą patį vienetą. Saulėlydžiai yra nekonkurentiški arba nedalomi, kai jų vaizdo niekas neužstoja. Mokslinėje literatūroje neišskirtinumas apibūdinamas taip: nauda, kurią gauna visi, kai tik sukuriama gėrybė, vadinama neišskirtine. Gėrybės, kurių teikiama nauda savininkas arba kūrėjas gali neleisti naudotis nemokamai, sukuria išskirtinę naudą. Fejerverkai, taršos kontrolės priemonės ir gatvių apšvietimas duoda neišskirtinę naudą, nes vos tik šios gėrybės suteikiamos, sunku, jei iš viso įmanoma neleisti žmonėms naudotis jų teikiama nauda (Kaul, 1999).

2 lentelė. Viešųjų gėrybių požymiai ir zuikiavimo problemos įveikimo būdai
(Kaul, 1999; Gylis, 2008).

Apie reiškinius, kuriuos dabar vadiname viešosiomis gėrybėmis, kalbėjo jau ekonomikos mokslo klasikas A. Smith, tačiau terminą „viešoji gėrybė“ (angl. *public good*) pirmasis įvedė kitas klasikas P. Samuelson savo darbe „Grynoji viešųjų išlaidų teorija“ (angl. *The Pure Theory of Public Expenditure*) 1954 metais.

Viešųjų gėrybių privalomi požymiai: 1) jų vartojimas yra nekonkurentiškas (angl. *non-rival*), t.y. vienam individui vartojant gėrybę kiti potencialūs vartotojai nenukenčia, nes gėrybės naudingumas dėl to nemažėja; 2) jos yra neatskiriamos arba neišskiriamos (angl. *non-excludable*), t.y. jeigu gėrybė sukuriama ir ją naudoja vienas individas, yra neįmanoma (techniškai arba dėl didelių tokių veiksmų kaštų) apriboti kitų vartotojų galimybes gauti ir vartoti šią gėrybę. Viešųjų gėrybių neprivaloma (galima) savybė: jos gali turėti neatnestinumo arba neatsisakomumo (angl. *non-rejectability*) požymį, t.y. tokios gėrybės yra susijusios su neišvengiamumu.

Viešoji gėrybė – tai teorinė sąvoka, kuria nusakoma, kas tai yra grynu pavidalu, tačiau tikrovėje yra mišri, nes joje dominuoja viešumo, bet gali būti ir privatumo elementų.

Zuikiavimas (angl. *free riding*) - rimčiausia su viešųjų gėrybių kūrimu susijusi problema, atsirandanti dėl to, kad dalis individų (subjektų) savo ištekliais nepriideda arba vengia prisidėti prie viešųjų gėrybių kūrimo ir dėl to kyla to kūrimo sąnaudų padengimo problema. Vartojimas be įnašo į viešosios gėrybės kūrimą taip pat yra zuikiavimas.

Zuikiavimo problemos įveikimo būdai: 1) daugiau ar mažiau prievartinis apmokestinimas (paprastai taiko valstybė, siekdama užtikrinti jos kuriamų, gaminamų viešųjų gėrybių finansavimą); 2) užtikrinimo kontraktų arba susitarimų dėl įnašų sudarymas (paprastai taiko įvairūs nevalstybiniai subjektai); 3) bendruomeninės arba viešosios dvasios stiprinimas (pasireiškia per bendrų poreikių svarbos suvokimą, savanoriško prisidėjimo prie tų poreikių įgyvendinimo kultūros, tradicijų ir moralinių normų formavimąsi).

Euras, kaip mokėjimo ir atsiskaitymo priemonė grynujų ar negrynujų pinigų forma, atskiro individo atveju yra privati (mišri) gėrybė, tačiau euro zona yra ypač svarbi viešoji gėrybė, todėl pinigų sistema ir integracija Europai suteikia unikalią galimybę naudotis viešosios gėrybės – bendrų pinigų sistemos – nauda. Ji pasireiškia per galimybę apsisaugoti nuo didelių išlaidų, susijusių su pinigų sistemos krizėmis, taip pat per galimybę gyventojams didelėje ES teritorijoje naudotis bendra pinigų sistema, kaip efektyvia viešąja gėrybe (Kropas, 2005).

Paprastai krizės trunka ilgai dėl to, kad trūksta tinkamų politinių mechanizmų pasaulinėms viešosioms gėrybėms kurti. Be to, šiandienos krizių išplitimas visame pasaulyje rodo, kad jos gali kilti ne dėl konkrečių problemų, o dėl vienos priežasties kaip, pavyzdžiui, bendros klaidos, daromos formuojant politiką. Vadinasi, nepakaktų spręsti tik konkrečią problemą (kas įprasta iki šiol), nes taikant tik konkrečiai problemai spręsti skirtas priemones, krizės tęstųsi ir jų daugėtų (Kaul, 1999). Tokios grėsmės slypi pinigų reiškinyje.

Anot prof. Inge Kaul, įžengėme į naują viešosios politikos erą, kuriai būdinga vis daugiau valstybinių sienų nepaisančių problemų. Tad tarptautinis bendradarbiavimas turėtų tapti politikos formavimo būdu, kuris taikomas daugumoje, o gal ir visose vidaus reikalų srityse. Pasaulinių viešųjų gėrybių naujasis tipas pasižymi keletu bruožų. Vienas iš jų – vis didėjantis šalių atvirumas, dėl kurio lengviau plisti „*pasaulinėms blogybėms*“, t.y. antieconomikai. Kitas bruožas – bendrojo saugumo problema ir vis gausėjantys kiti pasauliniai sisteminiai pavojai, kuriems užkirsti kelią būtina laikytis nustatytų tvarumo ribų. Trečiasis bruožas – didelė privataus sektoriaus ir pilietinės visuomenės galia. Jei konkrečiose probleminėse srityse šalių vyriausybės politika nebus sėkminga, ko gero, pasaulinės viešosios gėrybės nebus sukurtos. Tai savo ruožtu trukdo siekti savo politikos tikslų, ir taip susikuria pasaulinė viešoji blogybė (Kaul, 1999).

I. Kaul, I. Grunberg ir M. A. Stern mano, kad visi viešųjų gėrybių kūrėjai turi teisę reikšti savo nuomonę nustatant prioritėtines pasaulines viešąsias gėrybes, todėl reikia reformuoti šiuos dabartinių institucijų matmenimis:

1. Regionų šalys turėtų būti geriau atstovaujamos tarptautinių institucijų vadovybėje.

2. Visuose visuomenės forumuose turi dalyvauti ir vyriausybė.

3. Visas priemones planuoti kuo ilgesniam laikotarpiui ir nespęsti šiandienos problemų būsimų kartų sąskaita, ypač kai būsimos visuomenės negali pareikšti savo nuomonės dabartinėse diskusijose.

4. Naujosiose tarptautinėse institucijose būtina užtikrinti tarpdisciplininį, t.y. tinkamą visų susijusių problemų ir interesų atstovavimą (Kaul, 1999).

Didžiausias iššūkis viešųjų gėrybių kūrimui – tai reiškinys, kuris ekonomikos teorijoje vadinamas zuikiavimu. Mokslinėje literatūroje zuikiautoju vadinamas tas, kuris gauna naudos iš viešosios gėrybės už ją nemokėdamas. Sunku kam nors sukliudyti naudotis grynąja viešąja gėrybe, todėl tie, kuriems ji naudinga,

turi visas galimybes už ją nemokėti, t.y. būti zuikiautojais (plačiau apie zuikiavimo problemos įveikimo būdus žiūrėti 2 lentelėje). Ideali viešoji gėrybė dėl jos teikiamos naudos netampa konkurentiška, vartotojai dėl jos nekonkuruoja, taip pat ji yra neišskirtinė (Kaul, 1999).

Neišskirtinumas gali veikti abiem kryptimis: vieni individai negali neleisti kitiems naudotis gėrybe, o kiti negali nesinaudoti gėrybės teikiamomis paslaugomis, net jei ir norėtų to nedaryti.

Tai visiškai nesiderina su įprasta rinkos ekonomikos samprata. Juk visi turi tas pačias paskatas zuikiauti, bet tokie individų poreikiai rinkoje nefiksuojami, dėl ko tokia rinka ir negali atsirasti. Todėl iš esmės valstybinės valdžios institucijos arba viršnacionalinės tarptautinės institucijos gali atlikti veiksmus su neišskirtinėmis vertybėmis ir be visuomenės pritarimo, dėl ko jos ir vadinamos viešosiomis gėrybėmis (Tresch, 2008).

Autorius mano, kad tokie svarstymai tinka ir euro zonos kontekste. Pasak Katinka Barysch, naujosios šalys narės grimzta į gilią tapatybės krizę: juk didelis krūvis tenka ne tik finansų sistemoms, bet abejonės kyla dėl viso augimo modelio (Barysch, 2009).

Pagal I. Kaul, jei viešoji gėrybė būtų skirta tik vienam geografiniam regionui, tai ji yra regioninė gėrybė, ir jei jos teikiama nauda skirta ne visiems, tai ji klubinė gėrybė. Mokslinėje literatūroje klubinė gėrybė apibūdinama kaip tarpinė gėrybė tarp grynai viešosios gėrybės ir grynai privačiosios gėrybės. Įmanomas klubinės gėrybės išskirtinumas, tačiau optimalus klubo dydis yra paprastai didesnis nei vienas vartotojas. Optimalus gėrybe besidalijančios grupės dydis yra toks, kuris iki maksimumo padidina jų gaunamą bendrą naudą (Kaul, 1999).

Viešoji gėrybė turi būti pateikta vienodos apimties visiems su ja turintiems ryšį vartotojams, nors kiekvienas gali vertinti jas skirtingai. Realybėje tai yra problemiška, nes visuomenė negali jų nusipirkti, bet turi susitarti dėl vienos bendros apimties. Vienu atveju pasirenkama balsavimo mechanizmas: dėl viešųjų gėrybių teikimo piliečiai balsuoja (ES atveju tai būtų dalyvavimas referendume dėl pritarimo stojimo į ES sutarties nuostatomis). Nedalyvavimas balsavime atspindi zuikiavimo atvejį, kai paliekama kitiems pasirūpinti viešąja gėrybe. Vėliau taikomas komandinis mechanizmas: vienas asmuo ar jų grupė (ES institucijos ir pareigūnai) nusprendžia, kiek įvairių viešųjų gėrybių bus pateikta visuomenei. Būtent todėl, mechanizmai, sureguliuoti pagal metodologinio individualizmo paradigmos principus, paprastai

nepajėgia garantuoti optimalios viešosios gėrybės apimtys, taip pat pradeda veikti ir zuikiavimo elementas (Varian, 1999).

Holistai mano, jog zuikiavimo problema, turi būti traktuojama kur kas plačiau, nes zuikiauja ir tie politikai bei pareigūnai, kurie tinkamai neatlieka savo pareigos atstovauti viešajam interesui, nors gauna atlyginimą. Zuikiauja ir valstybės, jeigu jos neįneša proporcingumo įnašo į tarptautinių problemų sprendimą, tačiau naudojasi bendrų sprendimų atnešta nauda.

S. Kropas įsitikinęs, kad euras – svarbiausia viešoji gėrybė stiprinant ES tolesnę plėtrą (Kropas, 2005). Taigi, integracija Europoje reiškia ir ES viešųjų gėrybių gausėjimą. Deja, šis ekonominės integracijos aspektas dažniausiai lieka konceptualiai nepaaiškintas ir deramai neįsisąmonintas. P. Gylio pastebėjimu, jau greitai „*Baltijos jūroje vandens lygis tuoj pakils nuo mūsų ašarų, išlietų laukiant nesulaukiant užsienio investicijų*“, nors pasitelkę kaip priemonę eurą ir gindami viešąjį šalies interesą turėtume siekti šalies gerovės (Gylis, 2010).

Darnaus vystymosi, tarptautinės teisės ir politinės ekonomijos klausimais besidomintis prof. Ethan B. Kapstein, teigia, kad tarptautinės institucijos, įskaitant ir ES, iš esmės yra jų šalių narių kūriniai. Tačiau šių šalių narių elitais kai kuriais atvejais pasinaudoja jomis tam, kad nereikėtų vykdyti kurios nors tai reformos ar vidaus politikos (Kaul, 1999).

Subjektų motyvacija pagal individualistinę mąstyseną dažniausiai yra susiaurinama: paprastai kalbama, kad bendri visuomeniniai poreikiai patenkinami individui siekiant individualios naudos (gaminant visuomenei reikalingas privačias gėrybes), todėl tokia motyvacija vadintina netiesiogiai visuomenine. Bet toks aiškinimas tinka tik kalbant apie rinkos subjektų motyvaciją. Jei individas yra kitokio paralelinio režimo dalyvis, jam gali būti būdinga tiek netiesioginė (pavyzdžiui, mokytojas moko arba gydytojas gydo, nes reikia piniginio atlygio išgyvenimui), tiek tiesioginė (mokytojas nori, kad mokiniai įgytų žinių, o gydytojas nori, kad ligonis išgytų) visuomeninė motyvacija (Gylis, 2008). Pagal tą pačią loginę konstrukciją galima prieiti prie išvados, kad tiesioginė visuomeninė motyvacija gali būti būdinga ir šeimai, ir bendruomenei, vadinasi ir ES atskiros šalies narėms, ir visos ES, ir EPS, ir tik euro zonai priklausančių šalių narių visuomenėms. Reikėtų pažymėti, kad individualistai paprastai nepripažįsta jokių tiesioginių dalykų.

I. Kaul, I. Grunberg ir M. A. Stern kapitaliniuose darbuose apie globalias viešąsias gėrybes yra teigiama, kad apskritai viešosios gėrybės yra kuriamos

nacionaliniu, regioniniu, pasauliniu lygiais ir visuose šiuose lygiuose turi dalyvauti vyriausybė, pilietinė visuomenė bei verslas. Todėl visi dalyviai turi turėti ne tik teisę prisidėti prie viešosios gėrybės kūrimo, bet ir galimybę naudotis sukurtomis gėrybėmis. Jei nesilaikoma minėtų principų, viešosios gėrybės taip ir liks tik potencialiomis, o ne realiomis gėrybėmis, ir didins neteisingumą bei šališkumą.

Mokslininkai savo tyrimų rezultatus publikavo, kai dar neegzistavo euro zona, tačiau atkreipė dėmesį, jog teoriškai neatmestina situacija kai viešosiomis gėrybėmis sunku pasinaudoti, nors jos bent jau iš dalies yra neišskirtinės, t.y. savo esme yra skirtos visiems, tačiau tuo pačiu metu gali egzistuoti ir kliūtys jomis naudotis. Jei minėti tyrėjai anksčiau tokios gėrybės tipiniu pavyzdžiu nurodė internetą (teoriškai kiekvienas juo neišskirtinai gali naudotis, tačiau naudojimosi dažnumui turi įtakos riboti pinigų išteklių prisijungti prie vartotojų tinklo, neturėjimas galimybės išmokti naudotis kompiuteriu arba elementariai nusipirkti kompiuterio) (Kaul, 1999), tai dabartiniu metu, autoriaus giliu įsitikinimu, dar geresniu pavyzdžiu galėtų būti bendroji ES pinigų sistema arba euro zona, kuria naudotis dabar turi kliūčių apie 170 mln. ES gyventojų.

Taigi, apibendrinant yra matoma, kad globalioms viešosioms gėrybėms kurti, jų kokybei palaikyti esminės reikšmės turi šie veiksniai:

- 1) bendrų interesų ir bendrų poreikių buvimas;
- 2) globalių institucijų orientacija tik į bendrus, o ne į kurios nors šalių grupės ar vienos šalies interesus;
- 3) zuikiavimas;
- 4) globalios tvarkos ignoravimas arba laužymas;
- 5) globalių institucijų pajėgumas adekvačiai reaguoti į viešųjų gėrybių „gadinimą“, neprisidėjimą įnašais prie tinkamo tų gėrybių kūrimo;
- 6) biuropatologija arba autonomizacijos efektas, kai globali institucija užsidaro savo pačios interesų rate arba globalius interesus paverčia savų tikslų įgyvendinimo priemone (Gyls, 2008).

Tikėtina, kad ne vien ekonomistai suvokia egzistuojant bendrus konkrečios bendruomenės ar visuomenės poreikius (ekonomikos vadovėliai juos vadina viešaisiais poreikiais), kurių patenkinimui kuriamos bendro vartojimo gėrybės. JAV ekonomistas, Nobelio ekonomikos premijos laureatas Joseph Stiglitz siūlo apie jas kalbėti ir plačiau, nes globalizacijos procesai didina žmonių tarpusavio priklausomybę pasaulio mastu, todėl stiprėja poreikis bendram veikimui ir viešosioms

gėrybėms globalioje erdvėje (Stiglitz, 2000; Stiglitz, 2002; Stiglitz, 2003).

Holistai įspėja, jog ignoruodami tarptautinius globalius viešųjų gėrybių poreikius, nesuvoktume ir globalios tikrovės kaip visumos. Gyvenime apie kai kuriuos netiesioginius ir nematerialius dalykus dažnai susimąstome tik susidūrę su aiškiai matomu kurio nors tai vyksmo materialiuoju elementu. Kaip antai, didelių socialinių įsipareigojimų valstybėje problemas pradedama suvokti tik pajutus Europos senėjančios visuomenės „rankas“ savo asmeninių pajamų „kišenėje“. Nepopuliarių reformų idėjos rinkėjams įperšamos tik pastariesiems susidūrus su realia rizika jų gyvenimo kokybei pablogėti. Autorius nori tikėti, kad euro banknotų ir monetų atsiradimas tapo akivaizdžiu materialiu faktu, patvirtinančiu visuomenei apie Europos integracijos, euro zonos ir euro valiutos, su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis, realumą.

Tarptautinių finansinių institucijų veiklą tiriančios mokslininkės Nancy Birdsall ir tarptautinės prekybos prof. Robert Z. Lawrence pastebėjimu, Rytų Europos valstybėms savo laiku atrodė ypač patrauklu vykdyti politiką, kuri atitinka ES normas, nes buvo tikimasi, kad ši politika bus laikoma pirmuoju žingsniu narystės ES link. Mokslininkai iš šio pastebėjimo išskyrė tris pagrindines pamokas:

1. Pigus geriausiai veikiančių institucijų importas – besivystančiosioms šalims, kurios nori integruotis, gali būti naudinga perimti jau egzistuojančių institucijų struktūrą ir susijusius taisyklių bei taisyklių kūrimo modelius mažiau arba nieko neišleidžiant šių institucijų arba modelių kūrimui. Per tarptautinius susitarimus jos gali „importuoti“ naujas reglamentavimo sistemas, kurios iš anksto išbandytos ir atitinka tarptautinius standartus.

2. Vidaus reformų stiprinimas – kai besivystančiosios šalys sudaro šiuolaikinius susitarimus, jos dažnai prisiima įsipareigojimus vykdyti tam tikrą vidaus politiką. Jos gali būti suinteresuotos vykdyti tokią politiką, nes ne tik gauna tiesiogiai naudos iš susitarimo, bet tokie įsipareigojimai gali sustiprinti vidaus reformų procesą, nes joms nebegali priešintis įvairios interesų grupės šalies viduje.

3. Silpna pozicija daugiašalėje aplinkoje – daugiašalė aplinka teikia daug potencialių pranašumų, tačiau tik tada, jei besivystančiosios šalys turi pakankamai finansinių ir žmogiškųjų išteklių aktyviai ir veiksmingai ginti savo interesus. Dažnai sudėtingose derybose reikia dalyvauti daug metų ir tam turėti bent jau minimaliai išteklių – mažos ir neturtingos šalys derybų metu patenka į nepalankią padėtį (Kaul, 1999).

Autorius atkreipia dėmesį, jog šios pamokos gali būti susijusios ne tik su viešųjų gėrybių, bet ir viešųjų blogybių perėmimu, taip pat su institucinės asimetrijos bei derybinių galių asimetrijos tarp šalies „donoro“ ir šalies „paramos gavėjo“ atsiradimu.

Lyginant reformas, kurias iki šiol įvykdė dauguma naujųjų šalių narių, ir ES strateginiuose dokumentuose nustatytą vertybių sistemos tipą, galima teigti, jog ilguoju laikotarpiu dėl Vakarų Europos šalių kultūrinės įtakos turėtų sustiprėti holistinės ekonominės politikos elementai. Šį procesą gali paskatinti ir socialinė įtampa tų šalių viduje (Gylis, 2008). Labai svarbu, kad ES institucijų biurokratinis aparatas būtų anksčiau minėtų Vakarų kultūros idėjų skleidėjas. Tad pačios EPS ateičiai labai svarbi naujųjų šalių narių nuomonė. „*Mes jaučiamės taip pat atsakingi už ES plėtrą ir būtent kupini šio atsakomybės jausmo rengiamės pirmininkauti ES Tarybai*“, tokiais žodžiais į EP kreipėsi Čekijos Respublikos prezidentas Václav Klaus. Jis taip pat paminėjo „*bendrą rūpinimąsi viešosiomis gėrybėmis*“ kaip vieną iš aktualiausių dalykų (Klaus, 2009). Autorius atkreipia dėmesį, kad susiduriame su įdomiu paradoksu: V. Klaus yra euroskeptikas ir liberalas, tačiau savo kalbose naudoja holistinę terminologiją.

ES integraciniams procesams yra būdingas holistinei paradigmai priskirtinas refleksiškumo reiškiny, kai individo elgsena pasižymi ir pasyviomis, ir aktyviomis funkcijomis, t.y. kai savo supratimą ir lūkesčius turintis individas veikia pagal tą supratimą bei tokiu būdu prisideda prie tų lūkesčių realizavimosi. Juk iš pradžių atsirado tarpusavyje prekiaujančios Europos šalių bendrijos idėja, vėliau idėja virto veiksmais link ekonominių ryšių plėtros ir gilėjimo, o dabar – tai jau globalinės tikrovės dalis, kurios be pirminės idėjos ir nebūtų.

P. Gylis iš to daro apibendrinančią išvadą, jog socialiniai mokslai ne tik tyrinėja tikrovę, bet ją ir kuria, todėl ekonomikos mokslas gali būti laikomas „minkštu“, o visuomeninė tikrovė yra sunkiai formalizuojama matematine išraiška. Naudojant holistinį požiūrį į ekonomiką kyla sąvokų ir terminų problema, nes globaline ekonomika galima vadinti visą hierarchiją arba tik aukščiausią ekonominės tikrovės lygį. Pavyzdžiui, ES, kaip regioninio darinio, ūkio terminą galima suprasti, kaip atstovaujantį visą joje esančių ekonominių lygių visumą, arba tik kaip tai, kas siejama su agregatiniais dydžiais, pavyzdžiui, BVP ar tikros pažangos rodikliu (*The Genuine Progress Indicator*). Taigi, žinių formalizacija turi prasidėti nuo sąvokų ir terminų sistemos sukūrimo. Priešingu atveju, matematinė formalizacija gali tik

sudaryti iliuziją, kad sprendžiamos pažinimo problemos (Gylys, 2008).

Autorius tiki, jog visa tai, kas buvo aptarta, turėtų įtikinti, kad prieš keturis šimtus metų pradėta vartoti sąvoka „*politinė ekonomija*“ vis dar turi pagrindo gyvuoti. Bendros pinigų sistemos, kaip viešosios gėrybės fenomeno, nagrinėjimas – tai posūkis nuo pompastiško integracijos pasiekimų fiksavimo prie fundamentalių turto kūrimo, judėjimo ir naudojimo klausimų.

Autorius savo tyrimu siekė parodyti, jog antieconomikos lyginamąjį svorį dabartinėje ES ekonomikoje didina prastas viešųjų gėrybių išnaudojimas ir kad euro zonos nefunkcionavimas visoje ES teritorijoje yra pavojinga antieconomikos apraiška, kurią būtina neutralizuoti. Deja, mokslinis požiūris į šią problematiką yra apsunkinamas esamos vertybinės situacijos, kada viršnacionalinės institucijos dar nėra suvokusios šių reiškinių įtakos ES ekonomikai.

Holizmui prijauciančių ekonomistų nuomone, ekonomika yra visuomenės aspektas, kuris susijęs su ekonominių gėrybių kūrimu ir paskirstymu, todėl paklūsta ekonomizacijos ir efektyvumo principams. Tačiau visuomenėje egzistuoja ir blogybės, t.y. žala savyje turintys reiškiniai, kurios taip pat gali būti ir privačios, ir viešosios, kurios taip pat gali turėti griauinantį poveikį ir atskiram individui, ir bendruomenei, ir visai šalies visuomenei, ir net žmonijai.

Taigi, euro zona, nors ir būdama objektyvus integracinių procesų rezultatas, priklausomai nuo jos „eksploatavimo“ gali būti ne tik viešoji gėrybė, bet ir viešoji blogybė, o jos pati „konstrukcija“ – ir antiekonomiška.

Asimetriniai reiškiniai viešuosiuose reikaluose tampa priežastimi įvairaus lygmens grėsmėms ir ekonominėms krizėms, kurių rezultatas – didėjanti antieconomikos dalis, vėliau tampanti šaltiniu ir demokratijos deficitui. Beje, tokie reiškiniai kaip savarankiškos pinigų politikos atsisakymas dėl VV modelio, dvigubų standartų taikant ES sutarties nuostatas toleravimas, fiksuotų taisyklių ir šoko terapijos ekonomikoje taikymas gali būti priskirtini individualistinės paradigmos šalininkams.

Autoriaus nuomone, vengimas duoti atsakymus dėl politinės ES integracijos ateities sukuria aplinką, kurioje nesprenžiami fiskalinės integracijos klausimai, netiesiogiai ignoruojamas ES sukurtų viešųjų vertybių egzistavimo faktas – toks elgesys slepia latentinę griaujamąją jėgą ir galimas jos pasekmes. Yra pastebėta, kad tam tikrais konkrečios struktūros vystymosi momentais neišvengiamai atsiranda prieštaravimas tarp ekonomikos teorijos ir tikrovės (Lydeka, 2001). Taigi, autoriaus

pasirinkta darbo tema aiškiai susijusi su socialinių mokslų krypties ekonomikos teorija ir praktika, kurias tyrimo atlikimo metu sieja glaudus ryšys tiek nacionaliniame, tiek ES regioniniame kontekste.

Nagrinėti integracinius procesus Europoje, neįvedus į tyrimą tokių veiksnių kaip galios centrų poveikis ar visuomeninis teisingumas, paprasčiausiai nėra prasmės. Tačiau tokiu atveju darbe neišvengiamai atsiranda „minkštiems“ socialiniams mokslams, tokiems kaip politologija ar sociologija, būdingi požymiai – mažiau struktūriškumo, nėra algoritmų, o išvados gali atrodyti ne tokios patikimos (Gyls, 2008).

Analizuojant mokslinius darbus autoriui teko susidurti su tyrimais, kai įrodymai yra parenkami tik pasirinktam aiškinimui paremti. Tuo tarpu ekonominė integracija Europoje jau šešis dešimtmečius yra aštrių diskusijų ir net ideologizuotų tyrimų objektas, o jose neretai primiršamos ES steigimo ar EPS kūrimo pradinės idėjos bei ES sutartyje fiksuotos vertybinės nuostatos. Todėl šiam tyrimui buvo pasirinkta daugiapriežastinė struktūra su galimybe atsiremti į tokią sąvoką kaip „*viešosios gėrybės*“, o ne „lygtis“ su vienu aiškiu kintamuoju ir dar grynos rinkos aplinkoje. Autorius remiasi tokiais P. Gylio mokslinių tyrimų argumentais:

1) ekonomika yra visuomeninės tikrovės dalis, todėl jai, kaip ir kitoms visuomeninės tikrovės aspektams, galioja tie patys tyrimo principai ir tyrimų metodologija;

2) visuomeninė tikrovė yra nuolat besikeičianti ir jai taikoma silpnastruktūriškumo sąvoka, todėl šiuo atveju mažai tinka fiziniai, linijiniai modeliai ar algoritmai;

3) visuomeninei tikrovei labiau tinkantys biologiniai modeliai gali būti taikomi, bet dalinai, nes socialinės sistemos yra sudėtingesnės už biologines;

4) ekonomistai privalo prisidėti prie bendrų socialinių mokslų atstovų pastangų stiprinant bendrą socialinių mokslų metodologiją;

5) holistinis požiūris leidžia plačiau pažvelgti į ekonomikos mokslo tyrimus, įtraukiant į juos ir viešųjų gėrybių teikiamos bendros visuomeninės naudos elementus;

6) toks politikos mokslų objektas kaip galia ar valdžia yra neatskiriama ir ekonominės tikrovės dalis bei turtas, nes jie kaip ir turtas juda, į juos investuojami riboti, o ne begaliniai, žmogiški, piniginiai ir materialiniai išteklių;

7) ekonomistus turi dominti tiek galios teikiama nauda ir jos santykis su tai

naudai gauti išėikvotais ištekliais, tiek tai, kaip galios centrai daro įtaką turto kūrimui, judėjimui, vartojimui įvairiose visuomenės gyvavimo srityse ir lygmenyse (Gyls, 2008).

ES buvo kuriama dešimtmečiais, darant esminius susitarimus dėl prekybos liberalizavimo, bendradarbiavimo pinigų politikoje. Romos sutartis, Suvestinis Europos aktas, ES sutartis ir kiti susitarimai nubrėžė ES integracijos linijas, tačiau senosioms šalims narėms būdavo leidžiama jas taikyti iš lėto evoliucionuojant ir lanksčiai – su kompromisais ir išimtimis. Naujosioms šalims narėms tuo tarpu yra taikomas griežtų taisyklių integracijos modelis, todėl tokiomis sąlygomis šių kraštų visuomenės yra priverstos iš dalies pasikliauti tik savo potencialu ieškant galimybių spartesniems integracijos procesams.

ES istorija liudija jos integracijos procesuose buvus ir dabar egzistuojant šalių komercinių interesų schemoms, vyriausybės santykinių derybinių galių pasinaudojimams, ES institucijų biurokratinių taisyklių ir viršnacionalinių pareigūnų įtakų pasireiškimams. ES raidos metu atsiradusių viršnacionalinių institucijų ir jų pareigūnų, nacionalinių pareigūnų interesų, kiekvienos atskiros šalies narės ekonominių interesų bei valstybių galios sandūroje buvo nutolta nuo pamatinio ES sutarties turinio ir dvasios. Dėl šių priežasčių vienoms šalims narėms atsirado naujų galimybių, o kitoms – suvaržymų.

EPS patirtis dar nedidelė ir trumpa, todėl dėl šio projekto paradigminių pamatų nesuvokimo ir dėl įvairių asimetrijų, kurias sukelia skirtingi šalių prioritetai ir nevienoda valstybių galia priimant sprendimus, neatmestina ir EPS iširimo rizika. Kaip antai, analitikai jau yra pastebėję, jog sprendimai vieningai rinkai ES mastu koordinuoti yra priimti pagal Vokietijos norus, žemės ūkio politika atitinka Prancūzijos interesus, o regioninė politika labiausiai priimtina Didžiąjai Britanijai.

Lietuvos atvejis yra tas posūkio taškas ES raidoje, tas kelio ženklas euro zonos plėtos kelyje, kuris skatina analizuoti ir tirti euro zonos plėtos asimetrijos problemas. Šalis, įstojusi į ES net prieš šešerius metus, sutikusi integruotis į bendrą prekybos erdvę, apribojusi tam tikras savo laisves tiesioginio taikymo viršnacionaliniais teisės aktais, be apribojimų atvėrusi savo sienas ES kapitalui ir finansinių srautų migracijai, tačiau negavusi teisės būti visateise EPS dalyve, neišvengiamai susiduria su rimta problema – esant išvardintoms sąlygoms užtikrinti ekonomikos stabilumą.

Euro įvedimo atidėjimas trumpalaikėje perspektyvoje nesudarytų didesnių

problemų, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje neabejotinai neigiamai paveiktų naujųjų ES šalių narių, kaip patrauklių verslui valstybių, įvaizdį, labai sumenkintų jų konkurencinius pranašumus ir lemtų ekonomikos augimo potencialo didelį praradimą bei stagnacijos tendencijas. Todėl svarbu, kad, vertinant konvergencijos pažangą, sprendimai būtų rengiami ir priimami kuo skaidriau, kad visos šalys narės būtų traktuojamos vienodai ir atsižvelgiant į ES naujųjų narių ekonomines realijas bei ekonomine logika pagrįstą konvergencijos kriterijų atitikimo interpretavimą.

Regioninės pinigų sąjungos – euro zonos – funkcionavimas globalioje ekonomikoje – tai politinės ekonomijos objektas. Jei ateityje atsirastų „*Europos ekonominė vyriausybė*“, tai jos įgyvendinamos ekonominės politikos turinį lemtų ne ekonomikos teorija, o politinė ekonomija. Kitaip tariant, veikiant globalioje erdvėje neužtenka tik kompromisinių sprendimų ir „*žingsnis po žingsnio*“ taktikos regioniniame lygmenyje, neįvertinant kitų globalių galios centrų veiksmų. Autorius mano, jog būtent tai šiuo metu ir yra būdinga ES integracinei politikai.

Taigi, išstudijavęs ir apibendrinęs teoriją bei naujausias mokslines publikacijas nagrinėjama tema ir remdamasis jose pateiktais faktais, patvirtinimui tyrimu autorius formuluoja šiuos teiginius:

1) daug didesnė, negu kuriant euro zoną, šalių narių realios konvergencijos lygio ir politinės galios asimetrija lemia euro zonos plėtros neapibrėžtumą ir dilemas, kurios ryškiausiai pasireiškia santykinai žemą realios konvergencijos lygį ir VV principu veikiančius fiksuotų pinigų keitimo kursų režimus turinčių šalių atžvilgiu;

2) sprendimą dėl euro zonos plėtros lemia ne tik tai, ar tenkinami konvergencijos kriterijai, bet ir makroekonominių, institucinių ir politinių priežasčių visuma.

Autoriaus manymu, visa tai turi patekti į euro zonos plėtros tyrimo problematiką, todėl euro įvedimo reiškinys nagrinėjamas paradigmu lygmenyje, gilinantis į holistinių pozicijų sampratą ir siekiant prisidėti prie ekonominės integracijos tyrimų plėtros. Unifikuotų modelių taikymas šiuo atveju netinka, nes autorius siekia suprasti ekonominės veiklos sąsajas su instituciniais, politiniais ir net moraliniais aspektais. Autorius tiki, kad sintezuotas mąstymas ir gauti daugiaplanio tyrimo rezultatai galės kokybiškai daryti įtaką ateities tyrimams, o pasirinkta euro zonos plėtros asimetrijų tema bus reikšminga moksliniu ir praktiniu požiūriais.

Atlikdamas **asimetrijų institucinėje aplinkoje** analizę, autorius formuluoja tyrimo siūlymą, kuriame detalai išdėsto, kaip bus ieškoma atsakymo į šiuos

kontrolinius tyrimo klausimus: ar dalyvavimas VKM II didina tarptautinių rinkų ir investuotojų pasitikėjimą? Ar EK atlieka savo vaidmenį gindama ES, kaip visumos, interesus? Ar egzistuoja išskirtinė Bundesbanko įtaka euro zonos plėtrai? Kiek sprendimų galios turėtų būti nacionalinių vyriausybių rankose ir kiek visos ES šalys narės turėtų koordinuoti savo reformas ir ekonomines strategijas? Kokioms pasaulėžiūroms atstovauja ECB, EK, nacionalinės vyriausybės ir kitos institucijos? Kiek glaudžiai turėtų dirbti minėtos institucijos siekiant ekonomikos plėtros visoje EPS, o ne tik euro zonoje? Ar bendroji pinigų sistema yra viešoji gėrybė? Atsakydamas į tris pagrindinius metodologinius klausimus – ką ir kaip bus ketinama daryti bei kodėl būtent taip ketinama daryti – autorius pateikia savo tyrimo turinį.

Su pateiktais klausimais yra siejami ir asimetryjų institucinėje aplinkoje tyrimo tikslai, todėl autoriaus tyrimo loginė struktūra pateikiama taip pat atitinkama seka. Pirmiausiai primenamas euro zonos pirmųjų narių parinkimo procesas kaip simetriškų politinių derybų pavyzdys. Paskui pristatoma, kaip vertintina situacija, kurioje EPS „signatarės“ *de facto* savo rankose sutelkė neformalią galią, o naujosios šalys narės praktiškai buvo izoliuojamos ir apribojamas jų dalyvavimas rengiant ir priimant sprendimus, nors jos *de jure* yra EPS narės. Vėliau susitelkiama į egzistuojančią euro zonos funkcionavimo patirtį, pokyčius po Lisabonos sutarties įsigaliojimo, ateities galimybes.

Institucinės aplinkos tyrimo dalyje autorius iškelia ir gina teiginį, kad po 2004 m. plėtros etapo ES išryškėjo institucinės aplinkos pasikeitimas iš simetriškos į asimetrišką, pasižyminčios mažesniu solidarumu. Siekiant apginti šį teiginį, buvo būtina:

- 1) išsiaiškinti, ar ES sutarties nuostatos toleruoja euro zonos plėtroje šalių narių tarpusavio konkurenciją;
- 2) nustatyti principus ir logiką, kodėl šiuo metu derybų ar diskusijų rezultatas visiškai priklauso nuo euro zonos šalių narių ekonomikos ir finansų ministrų;
- 3) išnagrinėti, kaip euro zonos plėtros aspektus galima analizuoti pasitelkus viršvalstybinę derybų, neofunkcionalistinę, fiskalinio federalizmo ir ekonominę klubų teorijas;
- 4) patikrinti išsikelto teiginio apginamumą pasitelkus ES sutarties nuostatas ir holistinį požiūrį;
- 5) įvedant viešųjų gėrybių, viešųjų blogybių ir antieconomikos sąvokas,

pateikti rekomendacijas, koks turėtų būti EK vaidmuo geriau atliekant savo, kaip tarpininkės, vaidmenį ginant ES, kaip visumos, interesus.

Tyrimo metu, turint omenyje, kad realiai turimos euro zonos šalių atstovų galios akivaizdžiai sukelia interesų konfliktus, atkreipiamas dėmesys į tokias aplinkybes ir sąlygas:

a) pasikeitus institucinei aplinkai, ES siekia išspręsti dilemą, kaip po euro zonos sukūrimo priimti sprendimus pagal ES sutarties nuostatas ir tuo pačiu išlaikyti visų ES šalių narių vienodo traktavimo principo turinį ir dvasią;

b) ES institucijos negali paneigti to fakto, kad ES senbuvėms šalims narėms gali būti naudinga šiek tiek sumažinti naujųjų šalių narių konkurencingumą ir patrauklumą investicijoms, todėl yra neaiškios pastarųjų visavertės narystės perspektyvos.

Atlikdamas **asimetrijų ekonominėje aplinkoje** analizę, autorius formuluoja tokius kontrolinius tyrimo klausimus: ar į euro zoną pretenduojančioms šalims nustatomos griežtesnės sąlygos ir keliami didesni reikalavimai negu pirmosioms tos zonos narėms? Ar konvergencijos kriterijų ir rodiklių interpretavimas atitinka bendruosius ES tikslus sprendžiant vidinius ekonominius, politinius ir socialinius klausimus? Kokios VV modelio pasirinkimo rengiantis narystei euro zonoje problemos? Ar kriterijai, nustatyti dar nesant euro zonai, atitinka šiandieninę ekonominę logiką ir ECB pagrindinį tikslą? Kokią interpretacijos laisvę leidžia ES sutartis ir ar svarbus yra teisingumo aspektas? Kur realios konvergencijos procesas būtų spartesnis – euro zonos viduje ar už jos ribų? Kiek galėtų trukti sąmoningas euro siekimo ignoravimas ir kokias pasekmes euro zonai turėtų vienašališko euro įsivedimo per euroizacijos procesą naudojimas? Ar šalys su žemu realiųjų pajamų lygiu turi galimybių prisijungti prie euro zonos? Ar viešosios gėrybės – EPS ir euro zona – atitinka visuomenės lūkesčius? Ar euro zona yra viešoji gėrybė, jei jos teikiama nauda negali naudotis net 34 proc. ES gyventojų?

Ekonominės aplinkos tyrimo dalyje autorius pirmiausia primena, kad asimetriškumo problema buvo viena iš labiausiai aptariamų rengiantis įvesti bendrąją valiutą, tačiau buvo išreikšta politinė valia ir pasiektas sutarimas ne laukti didesnio simetriškumo *ex ante*, bet siekti jo *ex post*. Paskui pristatoma susidariusi nauja praktika euro zonos plėtros interpretacijose pirmenybę teikti formalių ES sutarties konvergencijos kriterijų mechaniniam taikymui. Vėliau susitelkiama į susiklostančią naują patirtį, įvedant infliacijos tvarumą – naują kainų stabilumo kriterijaus kaip

makroekonominės plėtros tvarumo komponentą, kuris nebuvo naudojamas euro zonoje kūrusioms valstybėms.

Šioje tyrimo dalyje autorius iškelia ir teoriškai bei pasitelkęs empirinius pavyzdžius gina teiginį, kad svarbiausias išsiplėtusios ES ekonomikos bruožas yra jos aplinkoje padidėjusios asimetrijos. Siekiant apginti šį teiginį, buvo būtina:

1) išsiaiškinti, kaip tvarumo vertinimas tampa teisiniu argumentu sprendžiant dėl euro įvedimo;

2) nustatyti, kiek galutinės nuomonės susiformavimui įtakos gali turėti atitikimas optimalios valiutų erdvės teorijos kriterijams;

3) aptarti principus ir logiką, kodėl ES šalių narių ekonomikos turi būti pakankamai lanksčios;

4) išsiaiškinti prielaidas, kurios leistų naudotis stabilios monetarinės aplinkos pranašumais ir bendrąja valiuta;

5) atsakyti į klausimą, ar tikroji priežastis, kodėl daugelis kitų naujųjų šalių narių negali prisijungti prie euro zonos, yra ta, kad jos vis dar per daug neturtingos;

6) patikrinti išsikelto teiginio apginamumą pasitelkus ES sutarties nuostatas;

7) naudojant viešosios gėrybės sąvoką, pateikti rekomendacijas, kokia turėtų būti euro zonos ateitis.

Tyrimo metu, turint omenyje, kad tarptautiniu lygiu euras ir euro zona darosi vis svarbesni, didėja euro zonos atsakomybė ir nauda, kurią galėtų atnešti ES ekonomikos politikos koordinavimas, atkreipiamas dėmesys į tokias aplinkybes ir sąlygas:

a) ES egzistuoja dilema, kai ilgesnį laikotarpį būnant už euro zonos ribų didėja tikimybė, kad neigiamą įtaką darantys šokai ar nepalankūs vienkartiniai ekonomikos pokyčiai nepagrįstai atitolins naująsias šalis nares nuo dalyvavimo euro zonoje;

b) ES institucijos negali paneigti, jog skirtingas realios konvergencijos lygis ir spartesnė ekonominė konvergencija, vykstant šalių, kuriose yra mažiausios pajamos, suartėjimo procesams, lemia didesnę BVP ir darbo našumo augimo tempą bei šiek tiek aukštesnę infliacijos ir einamosios sąskaitos deficito lygį.

Atlikdamas **asimetrijų politinėje aplinkoje** analizę, autorius formuluoja šiuos kontrolinius tyrimo klausimus: koks yra ryšys tarp euro zonos plėtros ir ES politinės integracijos? Konvergencijos vertinimas – techninis veiksmas ar suderintas politinio pobūdžio sprendimas? Kokie galios centrai lemia euro zonos plėtrą? Ar

augantis tarptautinis euro vaidmuo neverčia peržiūrėti euro zonos plėtros taisyklių? Ar augantis euro zonos šalių skaičius galėtų turėti įtakos euro zonos plėtros tendencijoms likusių šalių atžvilgiu? Ar riboto šalių narių skaičiaus euro zonos funkcionavimas ir koordinuotos visa apimančios pinigų politikos nebuvimas netrukdo EPS efektyviam funkcionavimui? Euro zonos plėtra vyksta pagal individualistinę ar holistinę scenarijų? Euro zonos plėtra – tai ekonominė ir finansinė integracija ar politinis procesas, jų suma ar jų ryšių visuma?

Politinės aplinkos tyrimo dalyje autorius primena aspektus, susijusius su euro zonos plėtros taisyklėmis ir politinių procesų įtaka joms. Vėliau renkami įrodymai, kad Lietuvos konvergencijos vertinimas buvo akivaizdžiai suderintas politinio pobūdžio sprendimas, o ne techninis pratimas, kaip nuolat kartojo EK. Paskui pristatomos pagrindinės problemos, jų įvertinimai.

Šiame tyrimo etape autorius iškelia ir pasitelkęs empirinius pavyzdžius gina teiginį, kad asimetrijos politinėje aplinkoje per tam tikrą laiką daro įtaką ES įvairių taisyklių interpretacijos asimetrijai. Siekiant apginti šį teiginį, buvo būtina:

- 1) išsiaiškinti galios centrų įtaką euro zonos plėtrai;
- 2) nustatyti, koks yra pinigų sąjungos ir politinės sąjungos ryšys;
- 3) išnagrinėti, kaip euro zonos plėtros aspektus galima analizuoti pasitelkus „*ilgųjų bangų*“ teoriją ir kalinio dilemą;
- 4) atsakyti į klausimą, kodėl euras skatina didesnę politinę integraciją.

Tyrimo metu, turint omenyje, kad ES reikia tobulinti EPS valdymą bei išorinį atstovavimą, atkreipiamas dėmesys į tokias aplinkybes ir sąlygas:

a) ES siekia išspręsti dilemą, kada nepaisant naujų ES šalių narių įsipareigojimo prisijungti prie euro zonos, nėra jokių teisinių apribojimų, kiek laiko jos gali likti už euro zonos ribų;

b) ES neturėtų toleruoti taisyklių, kurios plėtotų euro zonos ekonomiką mažesnių ne euro zonos šalių narių naudingos viešosios gėrybės – bendros pinigų sistemos praradimo sąskaita.

Pateikta problematika ir jos klausimų seka sudaro autoriaus tolesnių trijų tyrimo dalių – institucinės, ekonominės ir politinės aplinkos – struktūrą.

2. EURO ZONOS PLĖTROS ASIMETRIJŲ ĮVERTINIMAS IR ANALIZĖ

2.1. ASIMETRIJŲ EURO ZONOS PLĖTROS INSTITUCINĖJE APLINKOJE TYRIMAS

*„Lyginant su JAV ir Rusija šiandien bei Kinija ir Indija rytoj,
mūsų šalys pasidarė šiam pasauliui per mažos...“¹*
Jean Monnet

Iki euro zonos sukūrimo ES šalys narės jau buvo išgyvenusios gana ilgą pinigų integracijos laikotarpį su tam tikrais pakilimų ir krizių etapais. Be to, jau buvo prasidėjęs evoliucinis procesas, kuomet finansinis stabilumas kaip viešoji gėrybė pradėjo imti viršų prieš privačios naudos siekį ir ėmė formuotis šiuolaikiniai viešąsias gėrybes kuriantys NCB (Beyer, 2008).

Euro įvedimas buvo jau ne pirmas bandymas sukurti pinigų sąjungą nuo Romos sutarties pasirašymo. Todėl šalys narės buvo linkusios parodyti daugiau solidarumo ir lankstumo, interpretuodamos tuometinės Maastrichto sutarties formuluotes. Galiausiai daugelis kriterijų ir rodiklių buvo interpretuojami pirmą kartą ir todėl buvo kur kas didesnės manevro galimybės, siekiant kuo labiau apginti šalių narių interesus. Be to, tuo metu šalys buvo kur kas solidaresnės ir daugelis iš jų tikėjosi, kad vardan bendro tikslo bus galima lengviau spręsti tam tikrus vidinius institucinius, ekonominius ir politinius klausimus.

ES senbuvės narės išgyveno gana ilgą didelės infliacijos ir ekonominių sukrėtimų laikotarpį, o euro įvedimas prisidėjo prie infliacijos sumažinimo ne tik tai euro zonos, bet ir kitose ES šalyse. Ekonomikos augimo tempai atskirose valstybėse šiuo metu smarkiai skiriasi, akivaizdūs dideli realiųjų pajamų ir makroekonominių sąlygų skirtumai. Dabartinių euro zonos šalių entuziazmas dėl plėtros labai skiriasi, lyginant su dešimtojo dešimtmečio entuziazmu, kai buvo kuriama ši zona. Tiesa, nors naujųjų šalių narių vyriausybės politinis ryžtas įvesti eurą yra didelis, daugelyje šalių jų piliečių parama euro įvedimui nėra pakankama, nes pagal viešosios nuomonės apklausas ji nesiekia 50 procentų šalies gyventojų, o ateityje dėl kylančių ekonominių krizių gali ir dar labiau mažėti.

¹ (Farvaque, 2002)

ES išsiplėtė nuo 15 šalių narių 2000 m. iki 27 šalių narių šiandien. Eurasis tapo viena pagrindinių valiutų pasaulyje: 1999 m. 12 narių turėjusiai euro zonai šiandien priklauso 16 šalių, o per dabartinę krizę euras tapo makroekonominio stabilumo garantu (Europos, 2010 02 02). Ateityje galima tikėtis, jog euro zonos narių skaičius padidės iki 19–20. Tik dviem iš 27 ES šalių narių oficialiai taikomos išimtys. Danijai ir Didžiąjai Britanijai buvo suteikta išimtis nedalyvauti EPS, o Švedija išpareigojo prisijungti prie jos, bet tik kada įvykdys stojimo kriterijus. Be to, Švedijoje pasirengimas euro įvedimui iš tiesų nutrūko dėl to, kad valiutos keitimui buvo nepritarta 2003 m. rugsėjo 14 d. vykusiame referendume. Todėl Švedija nėra nustačiusi tikslinės euro įvedimo datos ir joje nevyksta joks praktinis pasirengimas valiutos keitimui.

Pasak EPS ir Europos integracijos klausimus nagrinėjančio prof. Iain Begg, kitos valstybės bus spaudžiamos atsikratyti visateisei narystei taikomų išlygų. Tad nuo euro atsiradimo euro zonos narių skaičius padvigubės. Tai turės įtakos institucinei aplinkai, kuri egzistavo nuo 1990 m. pabaigos (Begg, 2008).

Ilgametis Prancūzijos diplomatas Ernest-Antoine Seillière išpėjo, kokios silpnos euro zonos institucijos. Jo nuomone, euro zona su 16 šalių narių ir ne euro zona su 11 šalių narių „už borto“ (Fear, 2009) kelia problemų Europos integracijai: „*Kaip galima šoktelti pirmyn, jei kojos nevienodo ilgio?*“ (Barber, 2009). Autorius pastebėjo, kad per paskutinius du dešimtmečius po Maastrichto sutarties pasirašymo situacija keičiasi, nes gyventojų skaičiaus santykis, taip pat ir BVP, keičiasi euro zonos erdvės naudai.

Beveik kas dešimtmetį ES raidoje įvyksta ypač reikšmingų jos istorijai procesų. Vienas iš jų – Europos pinigų integracija, kurioje ypač ryškūs šie sprendimai: susitarimas dėl Europos valiutų kursų („žalčio“) sistemos įvedimo 1973 m. ir bendros euro valiutos įvedimas 1999 m. Tuo tapu, 2009 m. dažniau buvo minimas euro įvedimo dešimtmečio jubiliejus, o štai kitas istorinis sprendimas, kada 1979 m., lygiai prieš 30 metų, šiuolaikinės devynios Europos Ekonominės Bendrijos (toliau – EEB) valstybės narės įsteigė Europos pinigų sąjungą (toliau – EuPS), yra prisimenamas rečiau. Anot prof. Issing, po Prancūzijos ir Vokietijos iniciatyvos Europos Sąjungos Taryba (toliau – ET) sudarė EuPS steigimo susitarimą, o EuPS sukūrimas iš tiesų padėjo pagrindą bendrai valiutai (Issing, 2008).

A. Moravscik išskiria tai, kad, visų pirma, „žaltys“ ir EuPS stabilizavo Europos šalių valiutų kursus, tačiau veikė asimetriškai, nes neproporcingai didelę dalį

nacionalinių makroekonomikos korekcijų išlaidų perkėlė silpnų valiutų šalims (Prancūzija, Italija ir Didžioji Britanija), o ne stiprių valiutų šalims (Vokietija). Antra, šiose sistemose institucinės taisyklės buvo minimalios, viršnacionalinės struktūros silpnos, o finansiniai įsipareigojimai – maži. Trečia, tuo metu jau pradėjo ryškėti didėjanti savitarpio priklausomybė, gilėti politinė konvergencija – Prancūzija ir Vokietija nuosekliai rėmė pinigų integraciją (Moravcsik, 2008). Šios paramos rezultatu pačioje XX a. pabaigoje tapo EPS su bendra valiuta gimimas.

Kaip ES vienijimosi pasekmė jos istorijoje susiformavo dar nematytas institucijų rinkinys: ET – tarpvyriausybinių sprendimų priėmimo institucija; EK – technokratinė institucija, turinti oficialią darbotvarkės sudarymo galią daugelyje sričių; EP – tiesiogiai renkamas, su mažesnėmis galiomis nei nacionaliniai parlamentai, tačiau su didesne įtaka nei kitos viršnacionalinės institucijos; Europos Teisingumo Teismas – konstitucinis teismas. Visos minėtos institucijos peržengia įprastines tarptautinių organizacijų kompetencijas, nes akivaizdžiai kėsina į nacionalinį savarankiškumą. Teoriškai ES yra universali regioninė organizacija, turinti rūpintis jos viešaisiais poreikiais ir galinti kurti viešąsias gėrybes (Moravcsik, 2008).

P. Krugman pastebėjo keturis euro gimimo ypatumus. Pirma, naujasis ECB turėjo būti visiškai nepriklausoma institucija, kuriai niekas nedarytų politinės įtakos. Antra, ECB turėjo gauti labai siaurus įgaliojimus: jis turėjo būti atsakingas tik už kainų stabilumą, bet ne tokius dalykus kaip užimtumas ar augimas. Trečia, ECB turėjo vadovauti kas nors, kas būtų „*geresnis vokiečių nei patys vokiečiai*“. Galų gale siekiant, kad vyriausybės, pasinaudodamos privilegija kontroliuoti savo mokesčius ir išlaidas, nebandytų kėsintis į ECB teisę valdyti pinigų politiką, Vokietija pareikalavo finansų stabilumą užtikrinančių priemonių, tarp jų, ribojančių euro zonos šalių narių biudžeto deficitus. Taigi, P. Krugman nuomone, vietoj asimetriško ūkio, kur vienos šalys nori griežtos pinigų politikos, o kitos – augimo, visai euro zonai gali tekti susitaikyti su žemesnių palūkanų normų politika (Krugman, 1998).

Pagal tarpvyriausybinių derybų teoriją tokie rezultatai atspindi nacionalinius prioritetus labiausiai suinteresuotų vyriausybių, kurios jų intensyviai siekė ir todėl darė didžiausias nuolaidas (Moravcsik, 2008). Be to, nuo XX a. septintojo dešimtmečio ir NCB būrėsi į vis labiau sutelktą savo profesinę bendriją, kuri pradėjo formuoti vieningą profesinį pinigų politikos supratimą (Kropas, 2005). Tuo tarpu, viršvalstybinė derybų teorija jau kalba apie viršnacionalinių pareigūnų įtaką

tarptautinėse institucijose. ES raidoje ir EPS kūrimosi procesuose tokiu pavyzdžiu neabejotinai būtų savo laiku EK pirmininku buvęs prancūzų ekonomistas ir politikas Jacques Delors, kuris dar devintajame dešimtmetyje kvietė kurti „*simetriškesnę sistemą*“, o jo prioritetu buvo didesnė ir simetriškesnė pinigų integracija. Tačiau, kaip parodė ES integracijos istorija, būtent Vokietija vėliau diktavo tiek EPS formą, tiek ir jos funkcijas, o nesutarimai dėl pinigų sistemos simetrijos arba asimetrijos, buvo sprendžiami Vokietijos naudai (Moravcsik, 2008).

Jei ES integracinių procesų eigoje asimetrija ir buvo nenumatyta pasekmė, tačiau ji buvo neišvengiama, nes Vokietijoje visi – verslas, Bundestagas ir Bundesbankas – vieningai palaikė nepriklausomo ir savarankiško ECB idėją, gana griežtus konvergencijos ir biudžeto kontrolės kriterijus. Tuo tarpu Prancūzija siekė simetriškesnio bendradarbiavimo makroekonominėje srityje (Moravcsik, 2008).

Pripažinta, kad egzistuoja viešos globalios institucijos, besirūpinančios viešais globaliais interesais, todėl jos ir jų sprendimai yra laikomi globaliomis viešosiomis gėrybėmis. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti egzistavusi *Bretton-Woods* sistema, nors ir nebuvo grynoji viešoji gėrybė, nes turėjo silpnybių: joje nacionalinė valiuta atliko ir pasaulinės bei rezervinės valiutos vaidmenį. Jeigu aukso standarto laikais beveik viskas buvo spontaniškų rinkos režimų valioje, tai *Bretton-Woods* sistemoje jau siekiama bendros šalių naudos, o šalys turi daugiau galimybių vykdyti savarankiškesnę makroekonominę politiką. Aukso standarto sistema buvo naudinga daugeliui pasaulio šalių, todėl šiuo atžvilgiu ji laikytina buvus globalia viešąja gėrybe (Gylis, 2008).

P. Krugman nuomone, 1979 m. sukurtas valiutos keitimo kurso mechanizmas arba EuPS, iš principo buvo simetrinė sistema, kur su visomis šalimis buvo elgiamasi vienodai, tačiau praktiškai minėtas mechanizmas buvo atsidūręs nebylioje Vokietijos hegemonijoje: Bundesbankas savo nuožiūra nustatinėdavo palūkanų normą, o tada kiti NCB darydavo viską, ką reikia, kad išlaikytų savo valiutas pririštas prie Vokietijos markės. P. Krugman nuomone, esant tokiai sistemai galėjo būti patenkinti du atrodo vienas kitam prieštaraujantys reikalavimai: primygtinis vokiečių, kurie vis dar prisiminė 1923 m. hiperinfliaciją ir po stabilios valiutos įvedimo 1948 m. sekusį ekonominį stebuklą, reikalavimas, kad „*jų mylimas Bundesbankas tvirtai laikytų pinigų vairalazdę, ir politinis reikalavimas, kad visos Europos institucijos atrodytų kaip lygių veikėjų asociacija, o ne naujas reichas*“ (Krugman, 1998).

Autorius primena, kad taip vadinamoje „žalčio“ sistemoje sprendimus priimdavo nacionaliniai valstybių ministrai (Vokietijos įtakotas modelis), o ne viršnacionalinės institucijos (Prancūzijos siūlytas modelis). Ši sistema reiškė, kad integracija pinigų srityje nėra taikoma visoms ES šalims vienodai, todėl iš esmės tada veikė *de facto* „dviejų kelių“ Europa – „Vokietijos markės zonos“ valstybės ir likusios už jos ribų.

Nors silpnų valiutų šalys ir siekė tam tikro suvereniteto, tačiau Vokietija saugojo savo, o ne viešą naudą, todėl buvusioje „žalčio“ sistemoje praktiškai savų vietos nerado tokios šalys kaip Didžioji Britanija, Italija ir Prancūzija, nors dalyvauti buvo priimtos net ne Europos Bendrijos (toliau – EB) narės Norvegija ir Švedija. Didžioji Britanija negalėjo pasiekti Vokietijos našumo tempų ir nenorėjo dėl valiutos kurso stabilumo aukuro mažinti britų atlyginimų, todėl netgi atmetė pinigų integracijos idėją. Kartu su ja, Prancūzija ir Italija pripažino, jog esama sistema veikė asimetriškai (Moravcsik, 2008).

Skirtingus „kelius“ rodė ir tuometinio valiutų kurso mechanizmo veikimas: net iki 1990 m. jis neapėmė Didžiosios Britanijos, ta pati Italija ir keletas kitų šalių į jį įsitraukė tik su platesniu svyravimo diapazonu, o Austrija apskritai niekur oficialiai nedalyvavo. Iš pradžių Prancūzija dar mėgino reformuoti šią sistemą, padarant ją simetriškesne ir nekeliant klausimo dėl išėjimo iš jos, tačiau užsitęsęs deryboms ir pakliuvus į aklavietę, ji pateikė tuo laikmečiu labai radikalų pasiūlymą – įsteigti ECB (Moravcsik, 2008).

Vėliau atsirado valiutų kurso mechanizmas, o ES plėtra gerokai padidino ir VKM II reikšmę. Pastarojo paskirtis yra vykdyti dvi svarbias funkcijas. Visų pirma, jis yra valiutų stabilumo, vertinant konvergenciją, kriterijus. Antra, šis mechanizmas turi būti svarbi pinigų politikos koordinavimo ir suderinimo priemonė. VKM II dalyvaujančių šalių narių skaičius išaugo. ES institucijos akcentuoja dalyvavimo VKM II svarbą (ECB, 2003 12 18). Šios aplinkybės turėtų skatinti jo funkcionavimo tobulinimą.

Įkūrus euro zoną šiame mechanizme dalyvavo tik viena Danija, kol kas neketinanti įvesti euro. Ši svarbi pinigų integracijos institucinė priemonė buvo „primiršta“ tiek akademinuose, tiek ir politiniuose sluoksniuose. Kartu VKM II, nors iš esmės skiriasi nuo EuPS, vis dėl to paveldėjo kai kuriuos pastarojo trūkumus ir gana prastus finansų rinkų dalyvių vertinimus. Užkulisiuose ekonomistai VKM II neretai vadina euro „laukiamuoju“.

Daugelis ekonomistų pripažįsta, kad 1992–1993 m. tuometinio valiutų kurso mechanizmo krizės priežastis buvo EuPS dalyvaujančių valstybių nenoras ar nesugebėjimas koordinuoti ekonominę politiką. Šiuo metu ES turi pakankamą pinigų politikos priemonių arsenalą. Atnaujintas Stabilumo ir augimo paktas, Lisabonos strategija, Liuksemburgo procesas, Lisabonos sutartis ir strategija „Europa 2020“ teoriškai turėtų sudaryti vientisą institucinę koordinavimo ir bendradarbiavimo sistemą.

ECB taip pat turi tam tikrų institucinių priemonių. Du kartus per metus svarstoma pinigų politikos koordinavimo ataskaita ir kartą – VKM II funkcionavimo metinė ataskaita. Tačiau ECB šios priemonės apima tik pinigų politikos klausimus. Mat svarbiausių išsipareigojimų įvykdymas yra vyriausybės kompetencija. Institucine prasme tai, deja, du nesusisiekiantys indai.

Kaip rodo VKM II paskutinio meto patirtis, koordinavimo ir bendradarbiavimo galimybės nėra pakankamai panaudojamos. Kalbant apie Lietuvą, per visą jos dalyvavimo VKM II laikotarpį iš esmės nebuvo jokių reikšmingų svarstymų ir diskusijų, susijusių su priimtų išsipareigojimų stojant į šį mechanizmą vykdymu ar atitinkamų politikos priemonių įgyvendinimu. Dar daugiau, Lietuva, siekdama pristatyti savo nuostatas, buvo priversta naudotis užsienio politikos kanalais, kad surengtų ES institucijų ir šalių vadovų aukšto lygio dvišalius susitikimus. Kitais žodžiais, teko naudoti užsienio politikos dialogo priemones, nors minėtas klausimas yra tik ES vidaus rinkos srities dalykas.

Todėl, autoriaus nuomone, nereikia stebėtis, kad po pirmųjų dvejų Lietuvos metų VKM II tam tikra prasme buvo netikėta konvergencijos pažangos vertinimo ataskaitoje 2006 m. paskelbta išvada, kad Lietuva neįvykdė kainų stabilumo reikalavimo (European Commission, COM (2006) 223; ECB, 2006). Tarptautinėse institucijose vyravo nuostata, kad dalyvauti VKM II tikslinga tik tada, kai yra pakankamai pasirengta ir yra didelė tikimybė, jog po dvejų metų bus įvestas euras. Todėl kai kurių ES naujųjų šalių narių prisijungimas 2004 m. prie šio mechanizmo lėmė natūralius teigiamus rinkų lūkesčius dėl palankaus rezultato.

Dalyvavimo VKM II įvairių problemų ir išsipareigojimų vykdymo svarstymas turėtų tapti svarbiu viso ekonominės politikos koordinavimo proceso elementu. Jo dalyviai turėtų formuluoti kur kas aiškesnius lūkesčius ir politikos receptus, stiprinti pinigų integracijos stebėseną. Ji turėtų būti jei ne intensyvesnė ir veiksmingesnė, tai bent panaši į ankstesniais laikotarpiais su TVF sudarytas

prevencines programas, kada valstybės, dabar dalyvaujančios VKM II, siekdamos glaudesnio dialogo ir tarptautinio konsultavimosi naudos, pageidavo tokių programų. Būtų tikslinga periodiškai atnaujinti išipareigojimų formuluotes. Pavyzdžiui, VKM II sutartyje Lietuvos išipareigojimai yra suformuluoti labai abstrakčiai, deklaracijos forma ir neapibrėžtam laikotarpiui. Jie išliko nepakitę ne tik po pirmųjų dvejų metų dalyvavimo mechanizme, bet ir dabar, jau praėjus šešeriems metams, kada išryškėjo naujos nacionalinio lygio aktualijos ir probleminės regioninio, t.y. ES lygio, sritys. Be to, nėra tinkamos išipareigojimų vykdymo stebėsenos ir tikrumo, kad net ir tuos išipareigojimus įvykdžius šalis bus „apdovanojama“ palankiu vertinimu ar bent jau vienoda ES sutarties konvergencijos kriterijų interpretacija.

Konvergencijos kriterijai pirmą kartą buvo išaiškinti euro zonos kūrimo pradžioje. Tada buvo elgiamasi solidariau, o tuometinės Maastrichto sutarties formuluotės interpretuojamos lanksčiau. Taip pat jautėsi holistinis požiūris į euro zoną kaip į viešąją gėrybę, nes būtent holistų nuomone, civilizacija negali gauti visos potencialios naudos, jei regioninės institucijos nekuria viešųjų gėrybių.

Naujosios šalys narės į euro zoną įleidžiamos tik laikantis griežtos, oficialios procedūros. Šalys narės jau sutiko su euro zonos taisyklėmis prisijungdamos prie VKM II sistemos. Kai kurie ekonomistai palygino šias taisykles su „skaistykla“, t.y. bausme, kurią šalys turi išverti prieš gaudamos pakvietimą į euro zonos „rojų“ (Buiter, 2002; Hagen, 2004). Iš šalių euro zonos steigėjų nebuvo reikalaujama mažos infliacijos, tačiau infliacijos tvarumas pirmą kartą EPS istorijoje buvo apibrėžtas vertinant Lietuvos pažangos ataskaitą. Atkreiptinas dėmesys, kad, jei tokie konvergencijos kriterijai būtų buvę taikomi senosioms šalims narėms, tai šiandien ES vargu ar džiaugtųsi pirmine viešąja gėrybe, t.y. bendra valiuta (Kropienė, 2008).

VKM II forma nėra tokia veiksminga, kokia galėtų būti, ir iš tiesų labiau primena „laukiamąjį“. Todėl tikslinga keisti susidariusią situaciją, siekiant išvengti tolesnio šio mechanizmo reputacijos galimo suprastėjimo, ir efektyviau naudoti jo teikiamas pinigų politikos koordinavimo galimybes, stiprinti pinigų integracijos mechanizmą rengiantis dalyvauti euro zonoje.

Mechaninis vertinimo procesas dabar labai apunkina valstybių su VV modeliu kelią į euro zoną. Euro įvedimas jose labiau panašėja į sėkmę loterijoje. Pavyzdžiui, savo laiku, kai niekas nesitikėjo, kad Lietuva tiek ilgai užsilauks šiame „laukiamajame“, teigiamai vertinama VV funkcionavimą, garsi kompanija

„Goldman Sachs“ pirmoji suskubo teigti, jog Baltijos šalys pirmosios turėtų prisijungti prie euro zonos, ir net rekomendavo savo investuotojams įsigyti Lietuvos aktyvų arba Skandinavijos koncernų, valdančių čia savo įmones, turto (Goldman, 2001).

Lietuvos dalyvavimas VKM II su vienašališku jos išpareigojimu išlaikyti keitimo kurso stabilumą iš esmės nėra nepakeičia šalyje istoriškai susiformavusio valiutos keitimo režimo. Iš kitos pusės, ilgalaikis dalyvavimas VKM II nepadidina tarptautinių rinkų ir investuotojų pasitikėjimo, nes šis mechanizmas dėl devintojo dešimtmečio krizių neturi rinkose geros reputacijos. Suprantama, dėl to šalys turėtų siekti kiek įmanoma trumpiau dalyvauti šiame mechanizme.

Įstojus į ES ir susiformavus rinkos lūkesčiams, kad bus įvestas euras, finansinių išteklių srautas tarp valstybių ypač sustiprėjo. Mažų ekonomikų šalys iš esmės neturi makroekonominės politikos priemonių jiems riboti. Tuo tarpu, būnant vienoje ekonominėje erdvėje, dirbtinai riboti finansinių išteklių srautus šalies ekonomikos augimo ribojimo sąskaita būtų tiesiog antiekonomiška (Buiter, 2002).

ES sutarties infliacijos kriterijus tampa vis labiau kintantis, o šalyse, nustačiusiose griežtai fiksuotą valiutų kursą, yra didesnė tikimybė vienkartiniam kainų šuoliams. Tarp valstybių, kuriose yra mažiausia infliacija, visuomet gali atsirasti šalis, kuri nedalyvauja VKM II arba nevykdo kitų konvergencijos kriterijų. Iš esmės tai ir sutrukdė Lietuvai 2006 m. tvirtai ir neginčijamai įvykdyti infliacijos kriterijų, nes vertinama buvo vadovaujantis rodikliais trijų geriausių šalių, iš kurių dvi – Švedija ir Lenkija – apskritai nedalyvavo VKM II.

Todėl visada liks neatsakytų klausimų: ar maža infliacija pasiekta dėl didesnės konvergencijos, labiau diskretiškos pinigų politikos, leidžiančios stiprėti valiutos kursui, ir ar tai nėra trumpalaikis reiškinys? Būnant ilgiau tame mechanizme, didėja tikimybė, kad neigiamą įtaką darantys šokai ar nepalankūs vienkartiniai pokyčiai nepagrįstai mažins naujųjų ES šalių narių galimybes išlaikyti makroekonominį stabilumą, susilpnins teigiamą užsienio prekybos plėtros poveikį, ypač dėl galimų išorės sukrėtimų.

Pinigų konvergencija yra lengviau pasiekama nei fiskalinė konvergencija, o ES sutartį daug sunkiau pakeisti nei imti laisviau aiškinti joje nurodytus konvergencijos kriterijus. Liuksemburgo Ministras Pirmininkas ir Euro grupės pirmininkas Jean-Claude Juncker teigė, kad nėra įmanoma konvergencijos kriterijus pakeisti „per naktį“ (Juncker, 2009 03 01), kad „negali būti nemokamų pagalbos

programų, nes ES nėra labdaros organizacija“ (Juncker, 2009 03 18), tačiau „*euro zona nėra uždaryta*“ (Juncker, 2009 03 20). Šie pasisakymai parodo, jog ne visi viršnacionaliniai pareigūnai suvokia regioninių viešųjų poreikių įgyvendinimo svarbą. Neveltui daug ekonomistų nerimauja dėl to, kad didžiausios euro zonos šalys iš tiesų save laiko elitiniu klubu ir taip zuikiauja nusavindamos bendrą pinigų sistemą kaip visų šalių narių viešąją gėrybę.

Konceptualiai neteisinga mintis, kad mažoms šalims būtina taikyti griežtesnius reikalavimus, norint išvengti laisvesnio taisyklių traktavimo precedento ir parodyti didesnėms šalims, jog griežtas vertinimas bus taikomas visiems. Toks požiūris įtvirtina konvergencijos kriterijų skirtingų interpretacijų galimybę įvairioms šalims ir todėl, kaip asimetriškas, turėtų būti ryžtingai atmetamas. Taip pat iš esmės klaidinga yra nuostata, kad euro zona yra „*bičiulių klubas*“, turintis teisę nustatyti taisykles ir pasirenkantis „bičiulius“ pagal tam tikrus kriterijus (pajamų lygio, geografijos ar kt.) (Lynn, 2006). Būtina atminti ir tą faktą, kad po ES paskutinio meto plėtros etapų visos šalys yra EPS narės, bet tik su laikina išlyga neįvesti euro.

Apibendrinamas autorius teigia, kad VKM II reikšmė – tai valiutų stabilumo kriterijus ir pinigų politikos koordinavimo bei suderinimo priemonė. Tokia padedanti palaikyti stabilumą priemonė, nuosekliai laikantis holistinio požiūrio, yra regioninio lygio viešoji gėrybė, nes tenkina ES šalių narių bendruosius poreikius. Taigi, dalyvauti jame yra svarbu ir tikslinga, tačiau esama ir trūkumų, todėl nedidelių ekonomikų maža įtaka euro zonai ir augančių rinkų lūkesčiai turėtų skatinti šio mechanizmo funkcionavimo ir formos tobulinimą.

Vokietijos kanclerė Angela Merkel ir kai kurie ES lyderiai teigė, jog jie nesikrato minties trumpinti dalyvavimo VKM II sistemoje laikotarpį (Poland, 2009). Prancūzijos prezidentas Nicolas Sarkozy pareiškė, kad pasibaigus krizei būtų įmanoma peržiūrėti taisykles (EU, 2009). Šioje vietoje autoriui kyla retorinis klausimas, kada bus galima peržiūrėti taisykles: kai krizė pasibaigs *Union économique et monétaire* ir *Wirtschafts- und Währungsunion* („*Ekonominė ir pinigų sąjunga*“, atitinkamai pranc. ir vok. k.), ar kai krizė pasibaigs visoje EPS? Šiuo atveju didžiausių ES šalių narių požiūris į situaciją yra individualistinis: jos priima vienašališkus sprendimus ir vykdo ekonominę politiką, pagal kurią pirmiausia rūpinamasi nacionaliniais interesais, o ne siekiama EPS kūrimo pagrindu buvusių idealų.

Pasaulio pinigų sistemai šiuo metu yra būdingas labai didelis likvidumas.

Gilios ir efektyvios pasaulio finansų rinkos bei vis tampriau integruota ES šalių narių bankininkystės sistema skatina finansinių srautų didėjimą per valstybės sienas. Svarbus EPS egzistencijos klausimas slypi jos narių viešųjų finansų būklės tvarumo sampratoje ir šalių gebėjime jį išlaikyti vidutinio laikotarpio perspektyvoje. Finansų sistemos integracija tiesiogiai veikia rinkos efektyvumą. Kuo labiau integruota finansų sistema, tuo ji yra veiksmingesnė (Hartmann, 2003).

Finansinės integracijos nauda nebūtinai pasiskirsto vienodai pagal šalis, tačiau gerai išvystyta, integruota ir efektyvi finansų sistema yra gyvybiškai svarbi pinigų sąjungoms funkcionuoti. S. Kropas finansų sistemos įtaką pinigų sistemai lygina su kraujo cirkuliacijos svarba gyvam organizmui, dėl ko stiprėja viešųjų interesų užtikrinimo įgyvendinimo svarba, o euro atsiradimas dar labiau išryškino šio klausimo aktualumą (Kropas, 2005).

Tikėtina, kad tam tikru momentu dėl spartaus ekonominio augimo ir tarpvalstybinių finansinių srautų gali atsirasti daugiau makroekonominių, laikinų nesubalansuotumų, kurie gali padidinti investuotojų ir kreditorių iš užsienio susirūpinimą, ir šitaip būtų nulemtas nedalyvavimo euro zonoje kaštų augimas. Tai reiškia, kad, esant tokiai neoptimaliai situacijai, nėra kito kelio kaip tiksliai siekti mažinti asimetriškumus institucinėje aplinkoje.

Holistinis požiūris sudaro galimybę matyti institucijų hierarchiją, jų mastu kuriamą turtą, taip pat turtą, kurio savininkais yra valstybės ir viršnacionalinės institucijos. Tai gali būti normatyvinio pobūdžio informacija ar oficiali tvarka. Manoma, kad tokių institucijų pareigūnai sudaro tam tikrus hipotetinius informacijos, ekspertinės patirties ir net vertybių tinklus, per kuriuos viršvalstybiniai pareigūnai pasiremdami tik jiems prieinama informacija įtakoja sprendimus ir vysto veiklas, kurios savo turiniu ir tikslais gali skirtis nuo vyriausybių ar tų pačių tarptautinių institucijų pradinių ketinimų. Kai kurie mokslininkai mano, kad tai yra net visuotinis tarptautinių organizacijų reiškinys (Moravcsik, 2008).

Viešųjų finansų problemas analizuojančio prof. Richard W. Tresch nuomone, labai tvirtą nuomonę turintys pareigūnai gali turėti neproporcingai didelę įtaką lemiant, ar bus sukurta viešoji gėrybė. Tai yra rimta problema, nes teikiant viešąją gėrybę turėtų būti atsižvelgiama į bendruosius poreikius (Tresch, 2008). Taigi, jei minėta informacija ar tvarka tikrai naudinga valstybėms ar ES kaip visumai, tai jos yra viešosios gėrybės. Kadangi joms kurti naudojami riboti ištekliai, tas viešąsias gėrybes turime laikyti ekonominėmis (Gylis, 2008). Pinigų integracijos procesuose ir

derybose, be abejo, dalyvavo įvairūs ES institucijų pareigūnai, nacionalinių finansų ministerijų pareigūnai ir NCB atstovai (Moravcsik, 2008).

R. W. Tresch nuomone, tokių derybinių laikotarpių metu grėsmingiausia problema – tai zuikiavimas. Tai yra konkreti bendra problema, su kurias susiduria visos vyriausybės: pareigūnai disponuoja informacija, kurią reikia žinoti ir vyriausybei, kad ji priimtų teisingą sprendimą dėl visuomenei teikiamos viešosios gėrybės, tačiau būna situacijų, kada pareigūnai turi interesų nepateikti šios informacijos vyriausybei (Tresch, 2008).

Pavyzdžiui, su tokio pobūdžio abejonėmis buvo vertinama net J. Delors ir jo vadovaujamo komiteto veikla. Yra manančių, kad jis vadovavosi privačiu arba grupiniu interesu, todėl asmeniškai kontroliavo „*visus EPS svertus*“, susitikimų ir posėdžių metu kreipė NCB valdytojus „*susitarimo link, kurio norėjo pats komiteto prezidentas*“, o visas darbo rezultatas – tai tik „*Delors kūryba*“. Kiti mano, kad jis vadovavosi viešuoju interesu, ir vertina tokias išvadas, kaip klaidinančias. A. Moravcsik pripažįsta, kad J. Delors sukūrė daugiausia formuluočių, tačiau iš esmės jis atliko labiau koordinatoriaus funkciją ir ruošdamas kai kuriuos tekstus nedarė įtakos jų turiniui, nevetavo kokių nors svarbių siūlymų, todėl komiteto ataskaita tapo labiau panaši į Pierre Werner, tuometinio Liuksemburgo Ministro Pirmininko, vadovautos darbo grupės ataskaitą, kuri prieš kelis dešimtmečius padėjo pagrindus 1979 m. įkurtai EuPS (Moravcsik, 2008).

Kaip parodė ankstesnis pavyzdys apie J. Delors, nacionalinėms vyriausybėms būtina žinoti apie pareigūnų poreikių kreives, kad parinktų reikiamos galios saugiklius. Bet kuriuo atveju, pareigūnai gali turėti objektyvių ir subjektyvių priešasčių įvairiam veikimui, net zuikianti pasinaudojant kitų gera valia. Todėl tokias problemas galima išspręsti tik per mechanizmo dizaino problemos įveikimą, t.y. būtina sukurti mechanizmą arba procedūrą, kurią taikant veiktų tokia dominuojanti arba naudą iki maksimumo didinanti strategija, kuri verstų individus ir institucijas atskleisti tiesą apie save (Tresch, 2008).

Tokio mechanizmo pavyzdžiu galėtų būti ES sutarties 130 straipsnis (EB sutarties ex 108 straipsnis)², kuriame nurodyta, jog: „*naudodamiesi (...) jiems suteiktais įgaliojimais ir vykdydami juose nustatytus užduotis bei pareigas, nei ECB, nei NCB, nei bet kuris jų sprendimus priimančių organų narys nesiekia gauti ar nepriima jokių Europos Sąjungos institucijų, įstaigų ar organų, valstybių narių*

² 2 skyrius, Pinigų politika

vyriausybių ar bet kurio kito subjekto nurodymų. Europos Sąjungos institucijos, įstaigos ar organai ir valstybių narių vyriausybės išipareigoja gerbti šį principą ir nesiekti paveikti ECB ar NCB sprendimus priimančių organų narių, jiems atliekant savo užduotis“ (ES, 2010). Tačiau praktikoje, tai pasirodė labai sunki užduotis.

J. Delors vadovaujamas komitetas, XX a. 9 – ojo dešimtmečio pabaigoje parengęs EPS modelį, buvo sudarytas iš visų tuometinės bendrijos šalių NCB vadovų. Jų dalyvavimo reikalavo tiek Vokietija, tiek Didžioji Britanija. Tai rodo, jog J. Delors tikėjo sinergijos efektu ir pakankama sanglauda, kuri leistų pasiekti daugiau veikiant kartu nei atskirai. Tuo tarpu grynajam individualistui būtų labai sunku pripažinti sinergijos svarbą.

Nors J. Delors pirmininkauti komitetui pasiūlė tuometinis Vokietijos kancleris Helmut Kohl, tačiau Bundesbankas toliau demonstravo skeptiškumą EPS, o jo valdytojas savo panieką J. Delors asmeniui pirmuosiuose komiteto posėdžiuose išreikšdavo demonstratyviai skaitydamas laikraščius. Anglijos NCB su tuometinės Didžiosios Britanijos Ministrės Pirmininkės Margaret Thatcher instrukcijomis taip pat planavo stabdyti bet kokią ėjimą link ECB ar bendros valiutos, tačiau įvairių derybinių žaidimų išdavoje pačių dalyvių vėlesnei nuostabai buvo pasiektas toks rezultatas: palaikyta bendrosios rinkos idėja, priimti biudžeto konvergencijos kriterijai, pritarta NCB nepriklausomybės principui ir sutarta dėl bendros valiutos. Taigi, suplanuotas trijų stadijų planas buvo labai panašus į istorinę P. Werner ataskaitą, bet turėjo daugiau antiinfliacinių saugiklių (Moravcsik, 2008).

Pagal neofunkcionalistinę teoriją pinigų sąjunga daro įtaką instituciniams pasikeitimams, ypač, kai jos „forma“ eina paskui „turinį“ (Kropas, 2005). Nors euro zonos kūrimosi stadijoje abiejų didžiųjų vyriausybių – Prancūzijos ir Vokietijos – norai sudėlioti simetriškesnės politikos institucinę sandarą suvienodėjo, tačiau to rezultato neleido pasiekti labai didelė Bundesbanko įtaka. Iškilė grėsmė, kad simetriškesnė sistema, kaip kelianti pavojų Vokietijos makroekonominėi autonomijai, gali būti apskritai atmesta kartu su visais kitais susitarimais (Moravcsik, 2008). S. Kropo nuomone, dėl šių priežasčių ECB savo esme tapo net labiau nepriklausomas nei centrinės bankininkystės nepriklausomumo simboliu laikytinas Bundesbankas (Kropas, 2005).

Euro zonos pirmųjų narių parinkimo procesas buvo simetriškų politinių derybų pavyzdys, nes visi balsai buvo vienodai svarbūs, o EK galėjo geriau atlikti savo – tarpininkės – vaidmenį gindama ES, kaip visumos, viešuosius interesus. Be

abejo, pradžioje EK patirtis pinigų srityje nėra iš tolo neprilygo nacionalinių institucijų patirčiai – vyriausybės buvo sutelkusios ekspertų grupes, o EK tik retkarčiais surinkdavo darbo grupes pinigų integracijai aptarti ir neturėjo didesnės įtakos deryboms dėl EPS kūrimo (Moravcsik, 2008).

Po euro zonos sukūrimo ir pastarojo meto ES plėtros etapų iš esmės pasikeitė euro zonos svarbiausių sprendimų priėmimo proceso institucinė aplinka. Prancūzų ekonomistas ir viešosios politikos ekspertas Jean Pisani-Ferry mano, kad sunkiausias klausimas kyla dėl institucijų: kam galėtų ir turėtų būti patikėta teisė priimti sprendimus? Pagal ES sutartį bei Stabilumo ir augimo pakta, galutinį sprendimą fiskaliniuose reikaluose turi priimti Europos Vadovų Taryba (toliau – EVT), kur susirenka nacionalinių valstybių vadovai. Tačiau EVT turėtų imtis veiksmų tik remdamasi pasiūlymais, gautais iš trijų institucijų, atsakingų už pagalbos programų rengimą: ECB, kuris pirmiausia atsako už euro stabilumą (viešasis interesas), EK, kuri taip pat atstovauja viešajam ES interesui, ir TVF, kuris turi užtikrinti regioninės ir pasaulinės praktikos suderinamumą (Pisani-Ferry, 2010).

Tačiau įvedus eurą, dėl kai kurių ES didžiųjų šalių narių konkurencijos, dėl institucijų ir politinių interesų NCB vadovai iš esmės buvo „taktiškai“ išstumti iš aktyvios veiklos Ekonomikos ir finansų reikalų (toliau – ECOFIN) taryboje. Anksčiau šalių narių ekonomikos ir finansų ministrai, NCB vadovai savo šalims tolygiai atstovavo Ekonomikos ir pinigų komitete, ECOFIN taryboje bei visuose kituose forumuose. Dabar egzistuoja asimetriška sistema, kurioje derybų ar diskusijų rezultatas visiškai priklauso nuo euro zonos šalių narių ministrų, turinčių galimybę savo poziciją aptarti šios zonos atstovų būryje. Šitaip jie palaipsniui perėmė svarbiausią vaidmenį – makroekonominės politikos formavimą.

Asimetrinės priklausomybės nuo ES darbotvarkės egzistavimą įrodo Lietuvos mokslininkų 2006 m. atliktas tyrimas. Jų nuomone, Lietuvos tikslu turėtų būti nepalankių ir konkurencingumą mažinančių ES reguliacinių modelių įtakos mažinimas, Lietuvos įtakos ES politinės darbotvarkės formavimui didinimas ir nacionalinių interesų įgyvendinimas (Lietuvos, 2006 11 20).

EK įgijo daugiau galių formuodama strategijas (Kropas, 2005). ES sutarties 137 straipsnis³ tampa ypač svarbus EPS, nes jame fiksuojama, kad „*valstybių narių, kurių valiuta yra euro, ministrų susitikimų tvarka nustatoma Protokole dėl Euro grupės*“ (ES, 2010). Ši grupė vienija ECOFIN tarybos narius, kurie atstovauja euro

³ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro

zonos šalims. Būtent Euro grupės atsiradimas ir jos įtakos galių laipsniškas plėtimasis sudarė atsvarą ECB, o pati Euro grupė palaipsniui „pasisavino“ ir politinę įtaką.

Dar 1997 m. pabaigoje Liuksemburge įvykusiame EVT susitikime Prancūzijos kategoriška iniciatyva buvo įkurta Euro grupė kaip neformali institucija. Visi tai suvokė kaip Prancūzijos siekį sukurti savo galios centrą, kurį galėtų priešpastatyti Vokietijai ir jos įtakotam ECB (Kropas, 2005). Specialaus protokolo prie ES sutarties 2 straipsnyje⁴ yra nustatyta, jog „*valstybių narių, kurių valiuta yra euro, ministrai balsų dauguma renka pirmininką dvejų su puse metų kadencijai*“ (ES, 2010). Įdomu tai, kad ministrai ryžosi paskirti kandidatą į numatytą Euro grupės pirmininko postą, kuris net gavo pavadinimą „*misteris Euras*“ (asociacija su Europos bendrosios valiutos politikos atstovavimo funkcijomis), nelaukdami net oficialaus protokolo įsigaliojimo (Kropas, 2005).

ES sutartyje⁵ yra deklaruota, kad šalys narės nori „*sudaryti sąlygas intensyvesniam ekonomikos augimui ES ir tuo tikslu plėtoti vis glaudesnę ekonominės politikos koordinavimą euro zonoje*“ (ES, 2010). Euro grupėje diskutuojama apie euro zonos ekonomikos bendrą funkcionavimą, perspektyvas, euro zonos šalių narių biudžeto politikos klausimus ir euro kurso pokyčius. Tokia plati klausimų erdvė kartais užgožia formalią ECOFIN veiklą, o Euro grupės pirmininko vieši pasisakymai dažnai sukelia įtampą santykiuose su ECB ir euro zonai nepriklausančiomis ES šalimis narėmis.

Euro grupės institucinis apibrėžimas – reikšmingiausias galių perskirstymas tarp institucijų nuo Mastrichto sutarties pasirašymo (Kropas, 2005). ES sutarties Protokolo Nr.14 1 straipsnis⁶ nustato, kad „*valstybių narių, kurių valiuta yra euro, ministrai susitinka neformaliai. Tokie susitikimai rengiami prireikus aptarti klausimus, susijusius su konkrečiais išipareigojimais, kuriuos jie kartu prisiima bendros valiutos atžvilgiu. Susitikimuose dalyvauja Europos Komisija. Tokiuose susitikimuose, kuriuos rengia ministrai, atsakingų už valstybių narių, kurių valiuta yra euro, finansų sritį, atstovai ir Europos Komisijos atstovai, kviečiamas dalyvauti Europos centrinis bankas*“ (ES, 2010).

Praktikoje matomas šios grupės įtakos ir galių didėjimas, nes jau vėliau, kai sprendžiami klausimai dalyvaujant ir ne euro zonos atstovams, pastarieji realiai nebeturi galimybių pakeisti Euro grupėje jau suderintus dokumentų projektus. Iš

⁴ Protokolas (Nr. 14), Dėl Euro grupės

⁵ Protokolas (Nr. 14), Dėl Euro grupės

⁶ Protokolas (Nr. 14), Dėl Euro grupės

nuostatų ES sutartyje matosi, kad ECB ir ECOFIN tarybos santykiai yra abipusiai simetriški, tuo tarpu, EVT dažnai svarsto sprendimus, kurie yra nepopuliarūs tarp rinkėjų.

Makroekonominės politikos klausimai ES iš esmės priklauso tiek nuo verslo ciklą, tiek ir nuo politinės valdžios rinkimų šalyse narėse ciklą, o nepriklausomo ECB ekspertinė nuomonė apie neracionalius sprendimus EPS kaip visumos kontekste yra nepageidautina populistinių politinių nuostatų fone. NCB vadovai buvo pagrindiniai EPS institucinės struktūros architektai, tačiau dabar skirtingų dviejų sudėčių (visos ir ribotos) ir trijų kompozicijų Ekonomikos ir finansų komitetas bei ECOFIN taryba yra sudaryti taip, kad neretai NCB vadovai negali veiksmingai atstovauti savo šalims, kada svarstomi aktualūs su tų valstybių interesais tiesiogiai susiję euro zonos plėtros klausimai. Autoriui kyla pagrįstų abejonių, ar gali bendras poreikis būti realizuotas apskritai, jei egzistuoja dalyvavimo asimetrija – sprendimai nėra bendri ir dalyvavimas juos priimant nėra bendras.

Autoriaus nuomone, tokiu būdu yra tik formaliai išsaugotas ECB ir NCB funkcinis nepriklausomumas. Be to, pastebimas laipsniškas NCB atstovų dalyvavimo Euro grupės posėdžiuose ribojimas, todėl susiformavęs per šimtmečius centrinės bankininkystės institucinis potencialas nepilnai panaudojamas. Tuo tarpu, pastarasis ekonominės krizės laikotarpis rodo, kad EPS tolesnei raidai kaip niekada reikia konsoliduoti visas intelektualines ir profesines pajėgas (Kropas, 2005). Autoriaus nuomone, tokia neformali asimetrija gali sukelti viešojo blogio riziką ir tapti antiekonominės pasekmių šaltiniu.

Procedūros, kurių laikantis koordinuojama struktūrinė politika, taikomos ES kaip visumai, bet didžiosios šalys *de facto* savo rankose sutelkė neformalią galią. Autorius atkreipia dėmesį, kad neformalios galios panaudojimas tarp proceso dalyvių paprastai sukelia nesutarimus, todėl iškyla šių galių įforminimo ir įteisinimo klausimas. Euro grupė ne kartą diskutavo apie struktūrines reformas euro zonoje, tačiau diskusijos taip ir liko neformalios. Vis dėlto, jos padėjo euro zonai priklausančioms šalims narėms siekti sutarimo dėl būtinybės vykdyti struktūrines reformas ir šį darbą koordinuoti tarpusavyje (Van den Noord, 2008).

Optimalios valiutų zonos teorijos kūrėjas, Nobelio ekonomikos premijos laureatas ir ekonomikos prof. Robert A. Mundell pateikė labai svarius argumentus, kad naujosios šalys narės neturėtų būti atskirtos nuo EPS raidos reikalų (Mundell, 2002). Šiame kontekste autorius atkreipia dėmesį į 2006 m. EVT padarytas išvadas:

„Europos Vadovų Taryba pripažįsta, kaip svarbu vykdyti struktūrines reformas euro zonai priklausančiose valstybėse narėse, ir pabrėžia būtinybę efektyviai koordinuoti politiką šiose srityse, t.y. efektyviau tvarkytis su asimetriškumo apraiškomis pinigų sąjungoje“ (Van den Noord, 2008). Nelogiška, kad šioms šalims įtakos turintys svarbiausi klausimai svarstomi joms nedalyvaujant. Naujosios šalys narės turėtų būti atstovaujamos bent tada, kai aptariami tiesiogiai su jomis susiję reikalai. ES naujųjų šalių ir ES institucijų vaisingas dialogas yra labai reikalingas.

Makroekonominio požiūriu nėra tikėtina, kad 2004 m. ES plėtra padarys didesnę poveikį esamiems ES nariams nei santykinai maža 1980 m. vykusio plėtra, kai prisijungė Graikija, Portugalija ir Ispanija (European Commission, 2001). Priimant sprendimus dėl pinigų politikos didžiausias skirtumas tarp dabartinės ir ano meto situacijos yra tai, kad dabar veikia ECB su savo pinigų politika. Ekonomistų Ignazio Angeloni, Michael Flad ir Francesco Paolo Mongelli iš ECB nuomone, naujosios šalys narės kaip visuma dar neįvykdė visiškos monetarinės integracijos sąlygų. Šio darbo autoriui tokios nuostatos nėra labai aiškios, nes minėtiems mokslininkams tuo pačiu metu atrodo savaime suprantama, jog kiekvieną šalį reikia vertinti atskirai sprendžiant, ar reikia leisti įsivesti eurą (Angeloni, 2005).

Autorius primena, kad tuometinis Vokietijos kancleris H. Kohl pabrėžė „*principinius Vokietijos uždavinius*“ – ECB nepriklausomybė, nedviprasmiškas įsipareigojimas dėl kainų stabilumo, išankstinė ekonomikos konvergencija ir net judėjimas link politinės sąjungos. Tuo tarpu, tuometinis Prancūzijos prezidentas François Mitterrand iš pradžių prieštaravo visiems šiems siūlymams, tačiau vėliau – dėl EPS starto apskritai – parėmė nuostatą, jog NCB naujoje sistemoje turi būti nepriklausomi (Moravcsik, 2008). Autorius mano, jog toks kompromisas buvo logiškas ir teigiamas, nes tam tikrų ekonominio valdymo funkcijų atribojimas nuo trumpalaikių politinių interesų poveikio ir pinigų politikos galių perdavimas nepriklausomam ECB, visiems ES šalių narių piliečiams atskirai ir visuomenei apskritai turėjo sudaryti geresnes sąlygas pasiekti tikslų ateityje ilguoju laikotarpiu (Kropas, 2005). Taigi, ES sutarties 127 straipsnyje (EB sutarties ex 105 straipsnis) ir 131 straipsnyje (EB sutarties ex 109 straipsnis)⁷ buvo nustatyta (ES, 2010):

1. Pagrindinis ECB sistemos tikslas – palaikyti kainų stabilumą. Nepažeisdama kainų stabilumo tikslo, ji remia ES bendrąsias ekonominės politikos kryptis, kad padėtų siekti ES sutartyje nustatytų ES tikslų. ECB sistema veikia

⁷ 2 skyrius, Pinigų politika

vadovaudamasi atviros rinkos ekonomikos esant laisvai konkurencijai principu, palankiu veiksmingam išteklių paskirstymui.

2. Pagrindinis ECB sistemos uždavinys yra nustatyti ir įgyvendinti ES pinigų politiką.

3. Su ECB yra konsultuojamasi dėl bet kurio siūlomo ES akto, priklausančio jo kompetencijai, bei nacionalinės institucijos dėl bet kurios teisinės nuostatos, priklausančios jo kompetencijai, projekto. ECB gali atitinkamoms ES institucijoms, įstaigoms ar organams arba nacionalinėms institucijoms teikti nuomones jo kompetencijai priklausančiais klausimais.⁸

4. Kiekviena šalis narė užtikrina, kad jos nacionalinės teisės aktai, įskaitant jos NCB statutą, būtų suderinti su ES sutartimi ir ECB sistemos bei ECB statutu.⁹

Šias ES sutarties nuostatas buvo būtina įvertinti. ECB keliami tikslai apima visą ES, bet bendroji valiuta necirkuliuoja visose ES šalyse narėse. Autorius atkreipia dėmesį, kad būtent individualistinės ekonominės doktrinos remiasi prielaida, kad vienintelis ekonominiu požiūriu realus dalykas ir vienintelis ekonomikos dalyvis yra sau naudos ieškantis individas, t.y. individualistams ūkis ir rinka yra sinonimai (Gylis, 88, 2009).

Dažnas rinkos ekonomikos ir laisvos konkurencijos ES sutarties tekste akcentavimas bei kainų stabilumo tikslo siekimas kelia riziką, kad į tokį ekonomikos matymo „ekraną“ gali nepatekti viešieji reikalai, bendradarbiavimas ir, autoriaus nuomone, kur kas svarbesnis žmonių gyvenimo kokybei – sisteminis makroekonominis stabilumas.

Galima diskutuoti, ar pinigų politikos galių perdavimas nepriklausomam ECB nėra demokratijos deficito procesas. Svarbu, kad nagrinėtame ES 127 straipsnyje nustatyta, jog ECB privalo vadovautis „*palankiu veiksmingam išteklių paskirstymui*“ principu. Tai turėtų ne tik panaikinti politinių spekuliacijų galimybes, bet ir užtikrinti viešosios gėrybės – bendros pinigų sistemos – kokybę visiems ES šalių narių gyventojams visoje jos teritorijoje (Kropas, 2005).

Autorius analizavo situaciją, kada visų rūšių informacija yra paskirstoma asimetriškai, t.y. būna neprieinama suinteresuotoms valstybėms, o tik viršnacionaliniams pareigūnams su privilegijuota padėtimi ES instituciniuose tinkluose. Ne išimtis ir EK – šalys narės iš vienos pusės skundėsi EK darbo

⁸ 2 skyrius, Pinigų politika, 127 straipsnis (EB sutarties ex 105 straipsnis)

⁹ 2 skyrius, Pinigų politika, 131 straipsnis (EB sutarties ex 109 straipsnis)

organizavimu, iš kitos pusės įtarinėjo ją nepateikiant visos informacijos ir besirūpinant savo formalų ir neformalių galių stiprinimu (Moravcsik, 2008). Tokią dvilypę situaciją būtų galima įvardinti kaip vertikalią ir horizontalią asimetriją apraišką.

ES institucijos pagal savo prigimtine funkciją turėtų siekti, kad sumažintų įvairaus pobūdžio ir, visų pirma, institucinius asimetriškumus. Kaip antai, Lietuva iš EK 2006 m. daugiausia tik per viešuosius ryšius sulaukė neigiamų signalų dėl galimo dalyvavimo euro zonoje, labai trūko atviro dialogo ir pasiūlymų, kaip spręsti problemas. Natūralu, kad buvo tikimasi EK pozityvesnio vaidmens, atsižvelgiant ir į Portugalijos pamokas ir patirtį įvedant eurą. Vienoje iš 2004 m. surengtų konferencijų anksčiau buvęs Portugalijos Ministrų Pirmininku prof. Anibal Cavako Silva, kuris netrukus buvo išrinktas Portugalijos prezidentu, dalyvaujant tuometiniam Portugalijos premjerui José Manuel Barroso, kuris dar tais pačiais metais tapo dabartiniu EK pirmininku, akcentavo labai svarbų EK vaidmenį šiame procese. Jis pabrėžė, kad EK Portugalijos tapimo euro zonos nare kontekste labai aktyviai gynė mažųjų šalių interesus (Silva, 2004). Lietuva, deja, panašios paramos nesulaukė. Po ES institucijų neigiamo sprendimo bandyta suintensyvinti ryšius su jomis suformuojant bendrą Lietuvos ir EK pareigūnų darbo grupę, padėsiančią pasirengti euro įvedimui, tačiau nuo 2006 m. vidurio nėra jokios informacijos apie tokios grupės veiklą (Ruošiantis, 2006).

Tarptautinių santykių prof. Lisa L. Martin nuomone, tarptautinės institucijos turi išsikišti, kad valstybės galėtų įveikti problemas, kad jos sudarytų abipusiai naudingus susitarimus. Tik cirkuliuojant informacijai apie valstybių pageidavimus, ketinimus, elgesį, elgesio standartus ir priežastis tarp visų dalyvių yra užtikrinamas grįžtamasis ryšys, o pasirinktos strategijos veikia efektyviai (Kaul, 1999).

Tradicinė fiskalinio federalizmo teorija teigia, kad pirmiausia centrinė valdžia turi būti atsakinga už makroekonominį stabilizavimą ir pajamų paskirstymą, taip pat valdžia turi kurti viešąsias gėrybes. ES erdvėje jau yra sukurta ne viena nauja viešoji gėrybė. Pavyzdžiui, transeuropinės automatizuotos realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų skubių pervedimų sistemos įdiegimas labai sumažino sisteminę didmeninių atsiskaitymų riziką, o ECB sistema dabar turi patikimą infrastruktūrą pinigų politikos operacijoms vykdyti. Sukurta vertybinių popierių sistema yra svarbi euro zonos finansų rinkoms integruotis. Patikimos atsiskaitymų sistemos yra svarbios tiek palaikyti kainų stabilumą, tiek kaip pinigų politikos signalų perdavimo

ekonomikai kanalas, tiek kaip ekonomikos integracijos proceso katalizatorius (Kropas, 2005).

Kokie racionalūs žingsniai galėtų būti esant tokiai padėčiai, kai tuo tarpu ES sutarties 133 straipsnis¹⁰ kalba apie „*eurą kaip bendrą valiutą*“ (ES, 2010)? Ekonomikos prof. Michael Bordo ir tarptautinių santykių prof. Harold James nuomone, decentralizuotos valstybės teikia tinkamos kokybės viešąsias gėrybes, kai vykdomos trys sąlygos: a) namų ūkiai gali laisvai judėti ir verstis konkuruoti jurisdikcijas (jei taip nėra, dėl vietos valdžios konkurencijos gali atsirasti suboptimalūs padariniai); b) jurisdikcijų tarpusavio priklausomybės stoka (esant didelei tarpusavio priklausomybei, dėl vietos valdžios tarpusavio konkurencijos gali atsirasti neigiami reiškiniai); c) federacija turėtų būti tinkamos struktūros, o jos veiksmai – disciplinuoti (Bordo, 2008).

Kai subnacionalinės jurisdikcijos yra labai priklausomos viena nuo kitos, vietos pareigūnai gali turėti paskatų didinti savo išlaidas, o sąnaudas užkrauti kitiems. Ši paskata yra juo didesnė, kai centrinė valdžia negali atsisakyti neteikti finansinės paramos. Centrinės valdžios išsipareigojimas teikti pagalbą pasidaro nebe toks patikimas, jei vietos valdžia yra labai priklausoma nuo centrinių institucijų teikiamų finansų (Bordo, 2008). Taigi, būtina siekti nuosekliai mažinti asimetriją ir naikinti zuikiavimo požymius euro zonos plėtros institucinėje aplinkoje.

Autorius nagrinėjo ES sutarties 121 straipsnį (EB sutarties ex 99 straipsnis)¹¹, iš kurio matosi ekonominės politikos centralizavimo ir decentralizavimo komponentų balansas euro zonoje. Antrojoje šio straipsnio dalyje konstatuota, kad yra rengiamos šalių narių ir ES ekonominės politikos bendros gairės (ES, 2010).

Toks funkcijų perdavimas ES šio principo pagrindu yra prasmingas, jei manoma, kad šalys narės pačios negali pasiekti tikslų arba kad ES jas atliktų geriau. Šiuo atveju pinigų politika negali išlikti decentralizuota, nes bendrajai rinkai yra gyvybiškai būtina bendra tvarka ir jos įgyvendinimo mechanizmas (Kropas, 2005). Be to, kaip jau nagrinėta, pinigų politikos srityje jos nuostatų viršnacionalinėje institucijoje kontrolės centralizavimas gali padidinti ir daryti teigiamą įtaką šalies vidaus reformų patikimumui (Moravcsik, 2008).

Tačiau fiskalinės, struktūrinės, užimtumo ir darbo rinkos politikos išlieka decentralizuotos ir kol kas politiškai vengiama ieškoti argumentų, įrodančių, kad būtų

¹⁰ 2 skyrius, Pinigų politika

¹¹ 1 skyrius, Ekonominė politika

prasminga perduoti šias funkcijas ES (Kropas, 2005). Todėl autorius ypatingai atkreipia dėmesį į ES sutarties 121 straipsnio ketvirtąją dalį¹². Joje „juodu ant balto“ fiksuota, kad paaiškėjus, jog šalies narės ekonominės politikos kryptys neatitinka bendrųjų gairių arba „jos gali kelti grėsmę deramam Ekonominės ir pinigų sąjungos veikimui“, EK gali įspėti tą šalį narę, o ET – priimti tai šaliai narei reikalingas rekomendacijas. Nors šios straipsnio dalies taikymo srityje ET sprendžia neatsižvelgdama į atitinkamai šaliai narei atstovaujančio ET nario balsavimą, praktikoje autoriui norėtusi gilesnio ES institucijų žvilgsnio į pamatines EPS problemas, ypač kai su jomis yra susijusios didžiosios ES šalys narės (ES, 2010).

Prancūzų ekonomistas, teisininkas ir politikas, dabartinis TVF generalinis direktorius Dominique Strauss Kahn teigia: „Euro atsiradimas buvo tik pirmasis žingsnis. Negalima turėti vieningos valiutos labiau nekoordinuojant ekonominės politikos“ (Tett, 2010). Nors dabartinis ekonominės politikos reglamentavimas įvairiose srityse yra autonomiškas, tai negali būti tapatinama su tarptautinio bendradarbiavimo tradicijomis, nes pati euro zonos ekonominės politikos sandara turi vidaus sistemos bruožų. Tai įrodo nagrinėjamo 121 straipsnio trečioji dalis¹³. Siekiant užtikrinti glaudesnę šalių narių ekonominės politikos koordinavimą ir tvarią ekonominės veiklos rezultatų konvergenciją, ET „stebi kiekvienos valstybės narės ir Europos Sąjungos ekonominius pokyčius“, taip pat, ar ekonominė politika atitinka bendras gaires ir „reguliariai atlieka nuodugnę įvertinimą“ (ES, 2010).

Taigi, lyg būtų viena atskira valstybė, euro zonos ekonomika remiasi bendra rinka, kurioje prekės, paslaugos, kapitalas ir darbo jėga juda laisvai. Minėto straipsnio pirmoji dalis¹⁴ – „valstybės narės savo ekonominę politiką vertina kaip bendro intereso reikalą“ – rodo, kad bendri pinigai reiškia vienodą keitimo kurso ir pinigų politiką bei įpareigojimą traktuoti subjektų ekonominę politiką kaip bendrų interesų reikalą (ES, 2010). Iš to išplaukia, kad nacionalinės ekonominės politikos vienareikšmiškai tampa daugiašalės priežiūros ir koordinavimo objektu (Kropas, 2005).

Šiuo atžvilgiu ir naujųjų šalių narių interesas turėtų būti efektyvesnis EPS valdymas, sumažinant ES didžiųjų šalių susirūpinimą dėl neefektyvaus sprendimų priėmimo proceso.

M. Bordo ir H. James mano, kad veikiant keletui fiskalinių ir vienai pinigų

¹² 1 skyrius, Ekonominė politika, 121 straipsnis (EB sutarties ex 99 straipsnis)

¹³ 1 skyrius, Ekonominė politika, 121 straipsnis (EB sutarties ex 99 straipsnis)

¹⁴ 1 skyrius, Ekonominė politika, 121 straipsnis (EB sutarties ex 99 straipsnis)

valdymo institucijai gali prasidėti zuikiavimas. Kiekviena atskira fiskalinė institucija save laiko nedidele proceso dalyve, kuri daro šiek tiek įtakos pinigų politikai. Įsteigus vieną pinigų valdymo instituciją ir daugybę fiskalinių, būtina atitinkamai suvaržyti fiskalinę politiką siekiant išvengti per didelio deficito ne zonos lygiu. Kiekviena šalis, išlaikydama pusiausvyrą, zuikiauja, ir gaunamas blogesnis rezultatas nei pusiausvyra bendradarbiaujant (Bordo, 2008). Todėl turėtų tapti taisykle, kad su valstybių interesais susiję klausimai būtų svarstomi tik joms dalyvaujant. Tai negali būti vien tiktai euro zonos šalių atstovų kompetencija, nes akivaizdžiai sukeliamas interesų konfliktas.

Viršnacionalinės institucijos, kaip aukštesnio nei nacionalinio lygio viešosios gėrybės (arba blogybės), sprendžia klausimus (arba sukelia problemas), su kuriais negali susitvarkyti atskira valstybė. Plečiantis euro cirkuliacijos erdvei ir intensyvėjant ES tarpvalstybiniais ryšiams, o tuo pačiu ir ekonomikų tarpusavio priklausomybėms, neišvengiamas yra poreikis bendradarbiauti visa tai tvarkant ir koordinuojant.

Bendro veikimo rezultatas – tai nauja įvairovė viešųjų, nors dažniausiai neapčiuopiamų, gėrybių atsiradimas. Jomis yra organizacinė vadyba, taisyklės, normos, bendrumo dvasia, grupinė atmintis, ekspertinė patirtis. P. Gylys atkreipia dėmesį į valdžios institucijų nesugebėjimą suformuoti „*protinę, teisingą, suprantamą, žmonėms naudą nešančią oficialią tvarką*“. Jis paakina, jog tai nėra lengvas uždavinys, nes, keičiantis globaliai aplinkai, nuolat reikia keisti ir turimas tvarkas, ypač kai jos yra neberacionalios, nebeefektyvios ir net neša žalą visuomenei. P. Gylys jas paprasčiausiai vadina „*oficialiai įformintomis blogybėmis*“, kurių vengdami individai eina į „*šešėlį*“ ir taip gimsta „*oficiali antieconomika*“ (Gylys, 2008). Todėl negalima atmesti to fakto, kad ES valstybėms senbuvėms gali būti naudinga šiek tiek sumažinti naujųjų šalių konkurencingumą ir patrauklumą investicijoms. Tokį požiūrį, matyt, ne atsitiktinai išsakė prancūzų politikė, EP Ekonomikos ir pinigų komiteto pirmininkė Pervenche Berès (Beres, 2006).

XXI a. pirmojo dešimtmečio pabaigos pasaulio ekonominė krizė parodė ne tik bendradarbiavimo tarp ES šalių narių problemas, bet atskleidė ir regioninių bei globalių institucijų bendro veikimo spragas. Paaiškėjo, kad TVF gali duoti nurodymus atskiroms šalims, tačiau negali vadovauti visai EPS (Argentina, 2009).

Anksčiau už ekonomikos ir pinigų reikalus atsakingu buvusio EK nario Joaquín Almunia nuomone, jei krizė kiltų vienoje euro zonos šalyje, prieš kreipiantis

į TVF būtų elgiamasi būtent taip: „Kai kažkas pasakys „parenkite planą visam regionui“, atsakyčiau, jog „reikia ne plano, o išnagrinėti kiekvieną konkretų atvejį ir kiekvieną konkrečią problemą“ (Barber, 2009 03 04). Autorius primena, kad individualistams dalių ir elementų suma jau reiškia visumą, o holistinė paradigma aiškina, kad visuma yra ne tik kažkas daugiau nei dalių ir elementų suma, bet kad ta visuma yra dar ir svarbesnė, t.y. ji svarbesnė lyginant su dalimis ir elementais. Kai atmetamas visapusiškas pagalbos sunkumus patiriančioms šalims planas ir vietoj to žadama teikti pagalbą kiekvienu konkrečiu atveju, Nobelio ekonomikos premijos laimėtojas P. Krugman reaguoja labai nepalankiai: „Vadinasi, lėšos seks lėtai, ir nebus jokių galimybių kritimą žemyn pasukti priešingu kampu“ (Krugman, 2009 03 02).

Ekonominio išsivystymo lygių suderinamumas – tai didžiulė problema, kurią turi suvokti ne tik ES institucijos, bet ir pačios pretendentės į euro zonos nares. Ekonomikos prof. Zsolt Darvas ir ekonomistas György Szapáry iškėlė aktualų klausimą: kur geriau valdyti konvergencijos procesą – euro zonoje ar už jos ribų? (Darvas, 2008). Autoriui susidaro įspūdis, kad Baltijos šalių ekonominė zona sudaro tik pasienio ruožą bendroje ES erdvėje ir kad reikėtų geriau koordinuoti politiką. Augant euro svarbai tarptautiniu lygiu, euro zonai būtina prisiimti atsakomybę už makroekonominės politikos koordinavimą (EMU, 2008). Tačiau ES šalys narės ir toliau pasižymi išskirtiniu bruožu – jos pernelyg dideliame skaičiuje ūkio sričių ir toliau eina tik savo pasirinktu keliu (Grauwe, 2006).

Šiuo metu individualistinei paradigmai pirmenybę teikiantys galios centrai turi pranašumą prieš holizmą mėgstančius galios centrus. Tad daugumą sprendimų ES linkstama priimti laikantis individualistinio scenarijaus.

Lenkų filosofas, istorikas ir Europos integracijos ekspertas Marek Cichocki įspėja, kad dauguma ES valstybių sprendimų priėmimo vadovaujasi savo nacionaliniais interesais, be to, šie sprendimai priimami neformaliuose susitikimuose. Susiskaldymas ES viduje didėja, nes Prancūzija dar tik svarstoma „Europos ekonominę vyriausybę“ jau mato kaip „euro zonos ekonominę vyriausybę“ ir siekia ją atskirti nuo bendrų ES struktūrų tam, kad nereikėtų jos sprendimų derinti tarp visų 27 šalių narių. M. Cichocki tokią ES vadina „ES-a-la-carte“, nes „didieji aktoriai vysto savo nacionalinius ar supranacionalinius įtakos centrus ES viduje ir kuria savo veiklos sritis“. Tokiu būdu, Prancūzija su Vokietija kuria savo branduolį, kuriame tik

jos galėtų vaidinti lemiamą vaidmenį, o tokios valstybės kaip Didžioji Britanija ar Lenkija liktų už jo ribų (ES, 2010 07 31).

Pasaulio banko pirmininkas Robert Zoellick paragino ES koordinuoti pasaulio paramą atskirų jos šalių narių ūkiams ir įspėjo, kad Pasaulio bankas bando suvienyti pastangas su TVF ir kitomis daugiašalėmis institucijomis, kad padėtų regionui, tačiau šį darbą turėtų labiau remti Briuselis (Barber L., 2009). Buvusio Italijos Ministro Pirmininko ir ankstesnio EK pirmininko Romano Prodi nuomone, Europos solidarumas turėtų būti laikomas geriausia priemone užkirsti kelią gilėjančiai krizei, o ne vien abstrakčia etine vertybe, apie kurią visi kalbame (Prodi, 2009).

Tuo tarpu, ekonominės krizės įkarštyje 2009 m. Čekijos Respublikos, Vengrijos ir Lenkijos NCB išplatino tarpusavyje suderintą pareiškimą, jog jie gali imtis intervencinių priemonių, kad paremtų savo valiutos kursą. Tai didžiulis psichologinis smūgis tikėjimui visa ES idėja, ypač VV modelį taikančioms šalims. Šioms šalims narėms teko patirti visus buvimo euro zonoje trūkumus, t.y. negalėjimą devaluoti valiutą ir atgauti konkurencingumą, joms net nebandžius leisti pasinaudoti euro zonos teikiamais pranašumais (The Whiff, 2009). Tuo metu, kai J. Delors komitetas kūrė vieningos EPS pamatus, ko gero niekas nebūtų galėjęs net įsivaizduoti, jog po kelių dešimtmečių bendro veikimo stoka šioje pinigų sistemoje bus tokia didelė, jog valstybės bus priverstos ieškoti išeičių atskirai kaip individualios valstybių narių grupės, o ne kartu kaip EPS narės.

J. Delors mano, kad euro zona dar nėra tiek subrendusi, kad galima būtų vykdyti vieningą finansų politiką, nes bendrą valiutą turinčių šalių ekonominės kultūros pernelyg skiriasi. Reikia būti pasirengus daugiau bendrauti tarpusavyje. Ši nuomonė primena apie ES misiją – bendrų poreikių tenkinimą. J. Delors akivaizdžiai artimesnė holistinė tendencija, nes nei viena šalis narė atskirai nepajėgia pasiekti tiek, kiek visos EPS priklausančios šalys kaip bendruomenė. „*Jei nebus pritarta svarbiausiai idėjai, kad būtinos ankstyvesnės konsultacijos, tai esu gana pesimistiškai nusiteikęs dėl euro ateities*“ – tokia yra negailestinga J. Delors išvada (Buves, 2009).

J. Almunia mano priešingai nei tie, kurie teigia, kad euro zona skils (EU's, 2009): „*Kas yra pakankamai išprotėjęs, kad išstotų iš euro zonos? (...) Kandidatų išeiti iš euro zonos skaičius lygus nuliui*“ (Almunia, 2009 03 03). Vis dėlto manoma, jog vis daugiau euro zonos šalių narių darys spaudimą ES institucijoms, kad šios pakeistų žaidimo taisykles. Prognozuotina, jog ateis kritinis laikas, kai jau pačios euro

zonos šalys darys spaudimą atsikratyti ne euro zonos šalių pilnai EPS narystei taikomų išlygų (Begg, 2008).

Kilus sąmyšiui dėl Graikijos viešųjų finansų paaiškėjo, kad EPS, kuriai šiandien priklauso 16 šalių narių, turi mažai priemonių krizėms suvaldyti. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė interviu portalui „Euractiv“ taikliai pareiškė: „*Europa atrodo kaip peraugęs paauglys, kuris augo greičiau nei drabužiai, kuriuos jis vilki*“. Jos nuomone, ES turi būti labiau integruota, kad galėtų tinkamai suvaldyti euro zonos ekonomiką. Ji atkreipė dėmesį, kad finansų rinkos jau dabar yra labiau integruotos nei ES šalių narių vyriausybės, o „*pasaulio rinkos jau yra „federacija“, dar daugiau – jos taip suvienytos, kad mes, įvairių regionų vyriausybės, einame joms iš paskos*“ (Grybauskaitė, 2010 05 25).

Analizuotos asimetrijos išryškino egzistuojančios antiekonomikos pasekmes, kai tik vieno iš mažiausių euro zonos nacionalinio ūkio įsiskolinimai sukėlė grėsmę net viso regiono stabilumui. Tai rodo, priimant sprendimus dėl euro zonos plėtros ir siekiant užkirsti kelią ES ekonomikai kaip visumai nenaudingoms ES sutarties nuostatų interpretacijoms, dar pradiniam etape vertinant valstybių konvergencijos pažangą turėtų dalyvauti ir autoritetingi nepriklausomi ekspertai.

Šiuo atveju TVF ekspertų vaidmuo būtų svarbus, tačiau vertintinas rezervuotai dėl šios rizikos – galimo dvigubų standartų taikymo, problemų požiūryje į ekonomikos sampratą ir interesų įtakos. Be abejo, TVF turi neabejotiną patirtį pinigų kurso srityje ir Lietuvai iki dalyvavimo VKM II teikė didelę konsultacinę paramą bei atitinkamai signalizavo rinkoms. Tuo metu, baigus intensyvių bendradarbiavimo laikotarpį pagal programas, daug buvo tikimasi iš specialiai Vidurio ir Rytų Europos šalims Varšuvoje įsteigtos jo regioninės atstovybės, nes jos pagrindinis tikslas buvo padėti šio regiono šalims pasiręsti euro įvedimui. Atstovybės sukūrimui su būtent tokiais tikslais neprieštaravo ir ES šalys narės. Deja, šios galimybės nebuvo tinkamai panaudotos.

Dabartiniu metu, net ir Graikijos ekonominės krizės akivaizdoje, kaip pastebėjo dienraščio „The Financial Times“ vyriausiasis ekonomikos komentatorius Martin Wolf, Vokietijos vyriausybė atmeta mintį, kad kokia nors išorės institucija diktotų politiką tokiam galios centrui kaip Vokietija, bet kelia idėją taikyti baudas: sustabdyti ES subsidijų, įvairių fondų lėšų teikimą šalims, kurios nesilaiko fiskalinės disciplinos, sustabdyti balsavimo teises ministrų susitikimuose, net sustabdyti narystę euro zonoje (Wolf, 2010 03 09).

ECB Vykdamosios valdybos narys Lorenzo Bini Smaghi pasakė: „*Jei įsikiš TVF, tai euras užsitarautų įvaizdį tokios valiutos, kuri gali išsilaikyti tik iš išorės padedant tarptautinei organizacijai*“ (Atkins, 2010 03 24). Analitikai atkreipia dėmesį, kad TVF ir EK bendradarbiavimui trukdo ir juridinė technika. Pirma, ar tai būtų TVF, ar ES programa, ir kas atsitiktų, jei TVF nesutartų su EK? Antra, kokia tikimybė, kad euro zona vieningai palaikytų TVF programą? (Wolf, 2010 03 30). Šio darbo autoriaus nuomone, reikėtų dar įvertinti, kurios viršnacionalinės institucijos – regioninės ar globalinės – būtų naudingesnės sprendžiant viešuosius regiono reikalus ir kuriant regionines viešąsias gėrybes bei bus įtakingesnės ilgalaikiu periodu, toliau vykstant globalizacijos procesams.

Sprendžiant Graikijos krizę dalyvauja tik euro zonos šalys. Taip pat sutarta ir dėl TVF pagalbos, nors demonstrantams ir protestuojantiems prieš „*diržu susiveržimą*“ užėmus Graikijos finansų ministeriją, ECB prezidentas Jean Claude Trichet ragino Graikiją dėl finansinės pagalbos neskubėti tartis su TVF. Ekonomistai tai įvertino kaip ES institucijų norą paneigti, kad „*Europa negali susitvarkyti savo kieme*“ ir turi savo saugiklių sistemą (Trišė, 2010).

Iš tikrųjų tai yra du teoriškai galimi ES atstovavimo TVF variantai: bendri ES šalių narių veiksmai arba pačios ES narystė TVF (Kropas, 2005). Neva siekdamas efektyvaus bendradarbiavimo, ES didžiosios valstybės aktyviai kelia klausimus dėl atstovavimo principų šiame TVF pakeitimo. Tačiau kodėl tik euro zonos šalys turėtų teikti dvišalę pagalbą? J. M. Barroso teigimu, „*šis mechanizmas yra euro zonos mechanizmas*“. Ar yra didelis pavojus, kad, jei euro zonos šalys narės padės tik viena kitai, iš tikrųjų dar labiau aižės ES solidarumas? Situacija įdomi tuo, kad ne tik Graikija, bet ir visos ES šalys narės priklauso TVF, todėl autoriui kyla klausimas, iš kokių gi tada šaltinių ateina lėšos ir ar galima tai laikyti euro zonos, o ne visų ES šalių narių pagalba. J. M. Barroso nuomone, „*negalime turėti dviejų pinigų valdymo institucijų euro zonoje*“ (Interview, 2010).

Mažosios ir euro zonai nepriklausančios šalys turėtų atkreipti dėmesį į 2009 m. pranešime apie euro zoną EK pareikštą viziją apie pasaulio ekonomikos uždavinius. Pagal EK viziją dėl tikslo pereiti prie labiau subalansuoto ir tvaresnio augimo modelio visose išsivysčiusios ekonomikos pasaulio šalyse, yra pateisinamas ir pasaulinės priežiūros, vykdomos prižiūrint TVF, stiprinimas (Europos, 2009 10 07).

Tai rodytų EK dėmesį globalizacijos procesams, tačiau visišku paradigminiu

nesusipratimu autorius laiko 138 straipsnio antros dalies¹⁵ nuostatas dėl siekio užtikrinti „vieningą atstovavimą tarptautinėse finansų institucijose ir konferencijose“, kurios yra aiškiai priskirtinos holistiniam matymui, tuo tarpu kai pats straipsnis taikomas jau tik euro zonos narėms, t.y. toks nuostatų įgyvendinimo mechanizmas yra jau individualistinis (ES, 2010). Deja, kol kas tik euro zona mėginama suvokti kaip vienas ekonominis subjektas. Tokiu būdu ignoruojama, kad visos ES atstovavimas, TVF taip pat (Europos, 2009 10 07), realiai pavedamas tik euro zonos šalims narėms. Taigi, neišskumai dėl ES šalių narių atstovavimo TVF yra užprogramuoti jau pačioje ES sutartyje.

Kadangi dalis ES sutarties nuostatų yra skirtos tik šalims narėms, kurių valiuta yra euras (pavyzdžiui, 138 straipsnis (EB sutarties ex 111 straipsnio 4 dalis)¹⁶), prisijungimas prie euro zonos turi reikšmingą pranašumą: galimybę aktyviai atstovauti šalies ekonominiams interesams Europos ir tarptautinėje erdveje apskritai bei daryti įtaką svarbiausiems ekonominiams sprendimams (Kropas, 2005). ES sutartyje¹⁷ apstu vietų, kurios numato balsavimą tik tiems ET nariams, kurie atstovauja šalims narėms, kurių valiuta yra euras (ES, 2010).

Taigi, ir daugelį svarbių sprendimų dėl atstovavimo visai ES gali priimti tik euro zonos šalių ministrai. Tokia situacija susiformavo evoliuciniu būdu. Naujausi Lisabonos sutartimi padaryti pakeitimai dar labiau sustiprino euro zonos ir ne euro zonos šalių narių atstovavimo TVF asimetriją, nes sprendimus priimant tik euro zonos šalių narių ministrams, kyla rizika būti pažeistiems mažesnių ir euro zoni nepriklausančių šalių interesams. Taigi, tik būnant euro zonos nariu galima ne tik dalyvauti, bet ir apskritai daryti bent kokią tai įtaką ES pozicijai, kuri, be kita ko, gali būti tiesiogiai susijusi su ES kaip visumos interesais (Kropas, 2005). Tokia situacija aštrina ES „šerdis“ ir „periferijos“ dilemas.

ES institucijos penkmečių, dešimtmečių progomis mėgsta išleisti ataskaitas ir kitus jubiliejinius dokumentus, kuriuose neapsieinama be atskirų skyrių apie „išmoktas valdymo pamokas“ ir poreikį stiprinti euro zonos priežiūros bei valdymo sistemą. 2008 m. komunikate „*EPS@10: Ekonominės ir pinigų sąjungos laimėjimai ir uždaviniai po 10 metų nuo jos sukūrimo*“ EK jau pabrėžė poreikį euro zonos šalims narėms parodyti aiškia politinę valią, kad bendras supratimas virstų bendrais

¹⁵ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro, 138 straipsnis (EB sutarties ex 111 straipsnio 4 dalis)

¹⁶ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro

¹⁷ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro, 138 straipsnis (EB sutarties ex 111 straipsnio 4 dalis)

politiniais veiksmais, ragindama šalis nares pasinaudoti Euro grupe kaip atviroms diskusijoms ir ryžtingiems veiksams skirtu politiniu organu (Europos, 2009 10 07).

Lisabonos sutartyje¹⁸ atsirado nuostatos dėl siekio „užtikrinti euro vietą tarptautinėje pinigų sistemoje“ ir poreikio nustatyti „bendrašias pozicijas dėl Ekonominėi ir pinigų sąjungai ypač svarbių dalykų kompetentingose tarptautinėse finansų institucijose ir konferencijose“ (ES, 2010). Šia sutartimi siekiama padėti pamatus kokybiškesniam ekonominiam euro zonos valdymui: nuo Lisabonos sutarties įsigaliojimo momento oficialiai pripažinta Euro grupė ir jos pirmininkas, pabrėžtas glaudesnio nei kada nors anksčiau ekonominės politikos koordinavimo euro zonoje poreikis, sutvirtintas EK vaidmuo vykdant EPS veikimo priežiūrą. Tokiu būdu tikimasi, kad susivienijusi euro zona turės įtakos „pasaulinei darbotvarkei“, taip pat didės euro zonos autoritetas (Europos, 2009 10 07). Autorius pripažįsta, kad siekis stiprinti euro vaidmenį pasaulinėje pinigų sistemoje greita JAV dolerio ir Kinijos juanio rodo holistinio žvilgsnio intencijas.

Taip pat kviečiama kurti naujas ES institucijas. Vokietijos finansų ministras Wolfgang Schäuble iškėlė mintį, jog euro zonoje reikia steigti Europos valiutos fondą (Atkins, 2010 03 08). Sukūrus tokį fondą būtų žengtas svarbus žingsnis pirmyn integruojant euro zonos ūkį, kuris paskutinius 11 metų turėjo bendrą valiutą ir vieną centrinį banką, bet kuriame nebuvo fiskalinės sąjungos ir aiškiai nustatytos tvarkos, kaip padėti didelius finansinius sunkumus patiriančioms šalims narėms. Visas šias iniciatyvas tam tikru lygiu riboja Lisabonos sutartis, kuri įsigaliojo 2009 m. gruodį ir kurioje nėra radikalių nuostatų dėl ekonominės ir fiskalinės sąjungos kūrimo, nors sutartyje ir numatomas intensyvesnis bendradarbiavimas ekonominėje politikoje (Barber, 2010 03 08).

Vokietijos pasiūlymui steigti Europos valiutos fondą, kuris teiktų pagalbą krizės ištiktoms šalims, pasipriešino Bundesbankas, kuris įspėjo, jog dėl to galėtų atsirasti žalingi įpročiai ir būti pažeidinėjamos euro zonos taisyklės (Atkins, 2010 03 09). Atkreiptinas dėmesys, jog Europos valiutos fondas, vadovaujamas euro zonos šalių, diktuotą fiskalinę politiką prasikaltusiajai šaliai, o euro zonai nepriklausančių šalių vaidmuo būtų neaiškus.

Ekonominės politikos prof. Jonas Čičinskas iš esamų diskusijų ir daromų veikslių daro tokias išvadas:

¹⁸ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro, 138 straipsnis (EB sutarties ex 111 straipsnio 4 dalis)

a) euro zonos šalių narių finansai siejasi vis glaudžiau;

b) Vokietijos ir Prancūzijos tandemas toliau išsaugo lyderystę ir esminių sprendimų iniciatyvą ES;

c) faktas, kad Graikijos krizę ėmėsi spręsti ir finansiškai ją paremti visos 16 euro zonos šalių narių, liudija tai, kad valiutinė integracija jau susaistė ES ekonomikas kur kas glaudžiau nei iki euro atsiradimo;

d) sprendimai sugriežtinti reikalavimus ir net įvesti sankcijas finansinei drausmei byloja viršnacionalinės jurisdikcijos plėtojimą EPS;

e) ES istorijoje dar niekada nebuvo priartėta tiek arti prie minties įsteigti specialią instituciją („*Europos ekonominę vyriausybę*“), atliekančią sustiprintą ūkio politikos koordinavimo funkciją;

f) prieštaravimai su galingomis ekonominio nacionalizmo jėgomis spręsis nacionalinių ekonomikų realios integracijos naudai (Čičinskas, 2010).

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, turėtų būti išsklaidytos abejonės dėl to, ar euro zonos plėtra nėra labiau politinės valios išraiška, negu realios konvergencijos įvertinimas. Tai sudarytų palankesnes prielaidas priimti sprendimus, artimus normatyviniams. Galiausiai EK turi atlikti savo prigimtinių vaidmenį ir padėti mažoms šalims, turinčioms menkus administracinius gebėjimus, surasti geriausius sprendimus.

Dienraščio „The Financial Times“ ekonomikos apžvalgininkas Wolfgang Münchau išskėlė tris euro zonos ilgalaikiškumui būtinas sąlygas: krizės sprendimo mechanizmas, procedūra, kaip tvarkytis su disbalansu šalies viduje, ir bendra bankų priežiūros institucija. Jo nuomone, taip jau yra, kad euro zona tokia, kokia ji yra šiandien, nėra pinigų sąjunga, o tik padidinto galingumo fiksuoto valiutos kurso sistema, ir dabartinė politika nepadedą euro zonai išlikti dabartine jos forma (Münchau, 2010 03 21).

Svarbūs yra ekonomikos ir politinės ekonomijos prof. Tod Sandler pastebėjimai apie viršnacionalines struktūras – tarptautines institucijas ir sutartis. Jo nuomone, viršnacionalinės institucijos, teikdamos skirtingoms kartoms skirtas viešąsias gėrybes, privalo įvertinti daugelį aplinkybių. Pirmiausia, spręsdamos problemas jos turi užtikrinti ryšį ir tarp kartų, ir tarp regionų. Ryšį tarp kartų galima stiprinti į sprendimų priėmimą įtraukiant jaunus, pagyvenusius ir senus žmones. Antra, būtinos ilgalaikės institucinės struktūros, kurios gali palaikyti ryšį tarp kartų ir dirbti atsižvelgdamos į šį ryšį. Trečia, veiksmingos institucijos, kurios teikia

skirtingoms kartoms skirtas viešąsias gėrybes, privalo užtikrinti, kad dabartinė karta gautų pakankamai didelę naudą, tada šios institucijos turėtų tinkamą motyvaciją veikti (Kaul, 1999). Autoriaus nuomone, tai rodo, kad ES būtina tvarios plėtros koncepcija.

Holistų kritikos smailgalys nukreiptas į globalių finansų institucijų struktūrinius ir organizacinius veiklos aspektus: dvigubi standartai; nedemokratinė balsavimo sistema; per didelis jų veiklos konfidencialumas ir dalyvių viešojo dalyvavimo jų veikloje stygius; pasireiškianti per santykių su išsivysčiusiomis ir neturtingomis šalimis palaikymą asimetrija; TVF ir Pasaulio banko veiklos dubliavimas (Gylis, 2008). Daugelį šių aspektų autorius randa ką tik nagrinėtuose ES sutarties nuostatose, todėl ES reikia tobulinti EPS valdymą, išorinį atstovavimą, tačiau tai neturėtų būti daroma mažesnių šalių narių naudingos viešosios gėrybės – euro zonos – praradimo sąskaita.

Autorius į nagrinėtus klausimus pažvelgė pasiremdamas ekonomine klubų teorija. Pagal šią teoriją valstybių klubai yra saviti tarpininkai tarp privačiųjų ir viešųjų gėrybių, nes gamina prekes, teikia paslaugas ir kuria viešąsias gėrybes savo klubo nariams. Mokslinėje literatūroje išskiriami du pagrindiniai valstybių klubų požymiai: klubai paprastai yra uždari, o tarp klubo narių nėra konkurencijos, t.y. viešąsias gėrybes tokio klubo nariai vartoja be konkurencijos.

Euro zona atitinka minėtus apibrėžimus, tačiau toliau gilinantis į klubų teorijos postulatus, galima pastebėti ryškių nesutapimų. Pagal minėta teoriją vis klubo nariai turi vienodas teises dalyvaujant klube, o atskiro nario teisės nepažeidžia kitų klubo narių teisių. Teorija taip pat kalba apie lygiateisį įstojimas į ją, kai kiekvienas narys laimi įstojęs į šią erdvę, tačiau šie laimėjimai nėra konkurencijos tarp klubo narių rezultatas (Pukelienė, 2008).

Tuo tarpu ES sutartyje matomos asimetrinės nuostatos. Pavyzdžiui, šios sutarties 136 straipsnis¹⁹ yra skirtas tik euro zonai, nors pirmoje jo dalyje kalbama apie tinkamą visos EPS, o ne tik euro zonos, veikimą. Dar daugiau, čia fiksuojama, kad šalims narėms, kurių valiuta yra euras, skirtos priemonės turi būti patvirtintos „užtikrinant jų suderinamumą su visai Europos Sąjungai priimtomis gairėmis“²⁰ (ES, 2010). Taigi, imant euro zoną kaip klubo pavyzdį, matoma, jog kiekvienas klubo narys turi vienodas teises dalyvauti EPS, tačiau ne kiekvienas EPS narys, kuris nori ir

¹⁹ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro

²⁰ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro, 136 straipsnis

gali realiai dalyvauti pinigų sąjungoje, gali turėti eurą kaip savo valiutą. Autoriui kyla klausimas, ar nebūtų daugiau naudos ES ekonomikai, jei pagal klubų teorijos modelį veiktų ne tik euro zona, o visa EPS?

Ekonomikos literatūroje kaip viena iš sėkmingos ekonominės integracijos sąlygų nurodoma „*santykinais didelė šalių grupė*“. Galima sutikti nuomonių, kad pirmiesiems tokios grupės arba valstybių klubo nariams dalyvavimas jame yra daug naudingesnis nei įstojusiems vėliau. Neva, į ES įstojus dešimčiai naujų šalių narių ir bendram „*ES klubo*“ narių skaičiui pasiekus 25, buvo viršytas optimalus klubo teorijoje nustatytas skaičius – 20 narių (Pukelienė, 2008). Manymas, kad klubo dalyvio ribiniai kaštai auga didėjant jo narių skaičiui gali tenkinti tik metodologinės individualistinės paradigmos šalininkus, kurie mato tik veiklos derinimo ir kitų kaštų didėjimą, bet neįskaiciuoja atsirandančių sinerginių efektų ir naujų naudų šaltinių. Tačiau ekonominėje literatūroje esama ir metodologinio holizmo paradigmos padiktuotų nuomonių, darančių prielaidą, jog įstojus iš karto 10 šalių narių tuo pačiu pasidarė elastingesnė ir ribinė nauda, ir ribiniai kaštai, todėl optimalus ir naudingas klubo narių skaičius gali būti ir didesnis (apie 30) (Pukelienė, 2008).

Autoriui įdomu tai, jog ES sutartyje yra nurodyta, kad kiekviena Europos šalis gali pareikšti norą stoti į ES, tačiau nėra apibrėžta Europos valstybės sąvoka, todėl reiktų vadovautis EVT nuostata, kad Europoje yra 54 valstybės (Pukelienė, 2008). Vadinas, teoriškai ateityje EPS narių skaičius gali dar beveik padvigubėti.

I. Kaul, I. Grunberg ir M. A. Stern savo tyrimuose pastebėjo, kad yra labai svarbu užtikrinti, kad pasaulinės viešosios gėrybės būtų prieinamos visiems, ypač jei jos buvo kuriamos bendromis pastangomis (Kaul, 1999). Tuo tarpu, kaip ir anksčiau minėtuose, taip ir dabar nagrinėjamame ES sutarties 136 straipsnyje²¹, nors išsikelti tikslai apima visą EPS ir „*visą Europos Sąjungą*“, tačiau minėtais klausimais „*balsuoja tik tie Europos Sąjungos Tarybos nariai, kurie atstovauja valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro*“ (ES, 2010).

Autoriaus nuomone, asimetrijos institucinėje aplinkoje per tam tikrą laiką daro įtaką ES įvairių taisyklių interpretacijos asimetrijai. Todėl iškyla teisingumo, solidarumo, efektyvumo ir lankstumo klausimai interpretuojant ES sutarties formuluotes. Nagrinėtos asimetrijos didina ES šalių narių vienodo traktavimo principo turinio ir dvasios problemas, naujųjų šalių narių vyriausybės politinio ryžto įvesti eurą, demokratijos deficito ir piliečių paramos euro įvedimui problemas.

²¹ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro, 136 straipsnis

Pavyzdžiui, Švedija kuo aiškiausiai naudojasi teisinių nuostatų asimetrija. Nors jai privalu siekti įsivesti eurą, ji demonstratyviai to nedaro ir net neteikia EK jokios informacijos apie savo praktinį pasirengimą euro vedimui. Švedija remiasi tuo, kad, prieš tampa euro zonos nare, pirmiau dar reikia dvejus metus dalyvauti VKM II, bet prisijungimas prie pastarojo mechanizmo yra jau tik savanoriškas. Autoriui kyla klausimas, ar tai teisinga visos EPS atžvilgiu?

P. Krugman gana ironiškai pastebi, jog „*EPS nebuvo sukurta tam, kad visi būtų patenkinti. Ji buvo sukurta tam, kad Vokietija būtų patenkinta, t.y., sukurta tam tikra griežta antiinfliacinė disciplina, kurios, visi žinojo, Vokietija visada norėjo ir visada norės. Sistema jau veikia kaip autopilotas, ir jokie nukrypimai nuo kurso neleidžiami*“ (Krugman, 1998).

Verta įsiklausyti, ką vienoje savo kalbų dar 1952 pasakė J. Monnet: „*Mūsų bendros viršvalstybinės institucijos vis dar silpnos ir trapios; mūsų pareiga yra plėtoti, stiprinti ir saugoti jas nuo polinkio sudarinėti trumpalaikius kompromisus. Tačiau šios institucijos jau atsirado, todėl Europa, kurią norime palikti savo vaikams, jau nebėra vien tik siekis*“ (Monnet, 1952).

ES raideje buvo pasakyta daug gražių kalbų ir teiginių. Tikrovėje tarptautinėms institucijoms dar nepavyksta įgyvendinti visų formaliai išsikeltų tikslų. ES institucijos, autoriaus nuomone, savo veikloje taip pat ne taip jau retai nukrypsta nuo oficialiai deklaruojamų programų. Būnant už euro zonos ribų, galima nuogausti, kad euro zonos šalių narių vyriausybės gali nuslėpti kokią nors svarbią ekspertinę informaciją. Taip pat galima diskutuoti, ar kelių tūkstančių pareigūnų EK turi savo žinioje daugiau laiko, pinigų ar kompetencijų už bet kurią kitą didžiąją euro zonos šalį narę arba pergyventi, kad rengiant sprendimų projektus EK pareigūnai yra užėmę labiau privilegijuotas pozicijas. Viena yra aišku, kad šių dienų visuomenės poreikius tenkinančioms kokybiškoms viešosioms gėrybėms kurti reikia daug išteklių – laiko, pinigų ir kompetencijos, todėl mažos šalys tų viešųjų gėrybių negali pateikti, nes jų pateikimo išlaidos yra santykinai per didelės palyginti su nauda, kurią gautų kiekviena atskira valstybė.

Tačiau kur kas svarbiau būtų atkreipti dėmesį į giliau slypinčius pavojus, kuriuos P. Gyllys vadina „*blogybėmis*“. Anot jo, globalios institucijos daro klaidų, dėl kurių atsiranda tai, kas galėtų būti vadintina ekonominėmis blogybėmis. Jos pasireiškia neteisingomis programomis, nereikalingais projektais, asimetriniais susitarimais ir galiausiai destruktiviais veiksmais. Visa tai reiškia visų lygių turto

švaistymą, naikinimą, nuokrypius nuo optimalaus sąnaudų ir naudos santykio ne tik atskiro individo, vietinės bendruomenės ar nacionalinės valstybės, bet ir tarptautinės institucijos, taip pat globaliu lygmeniu (Gyls, 2008).

Autorius kelia klausimą, kaip turėtų būti vertinama situacija, kai ES šaliai narei ir tuo pačiu EPS narei yra siūloma išeiti iš euro zonos? Juk nacionalinės valiutos atsisakymas jau buvo susijęs su patirtomis išlaidomis, sprendimai dėl vieningos valiutos centralizacijos buvo susiję su tam tikromis išlaidomis, o atkurti sudėtingas vienašalių sprendimų priėmimo procedūras prireiktų ir daug laiko, ir milžiniškų išlaidų. Autoriaus nuomone, tai būtų antiekonomiška.

Holistai mano, kad blogi regioniniai ir globalūs sprendimai (o kartais tiesiog pačių sprendimų nebuvimas) gali atnešti daugiau žalos nei analogiškai atvejai nacionaliniu atskiros šalies lygmeniu, nes blogos regionininkės ar globalios sąlygos turi didesnę neigiamą griunamąjį poveikį ekonomikai nei blogos nacionalinės sąlygos. Regioninių ir globalių institucijų paskirtis – sudaryti bendriausias sąlygas efektyviai subjektų veiklai žemesniame nacionaliniame lygmenyje. Deja, nors viešosios gėrybės yra bendrai naudojamos ir iš bendrų išteklių kuriamos gėrybės, dažnai tai, kas susiję su bendrumu, individualistinės mąstysenos pareigūnams ir individualistinių vertybių institucijoms nėra priimtina. Tačiau, plėtojantis globalaus valdymo režimams ir aštrėjant globalaus saugumo problemoms, visi verčiami neišvengiamai vis didesnę savo išteklių dalį skirti globaliems poreikiams tenkinti (Gyls, 2008). Tai tinka ir regioninių, vadinasi – ir ES, problemų lygmeniui. O tai reiškia, jog tai tik laiko klausimas, kada bus patikėta būtinumu keisti kai kurias esamas euro zonos funkcionavimo taisykles, kada bus pradėdama žiūrėti į euro zonos plėtros institucinę aplinką holistiškai.

Pirmieji holizmo požymiai jau matomi, nes ES institucijos vis dažniau atsigrežia į ES kaip visumą. ECB ne tik pritaria, jog reikia keisti euro zonos valdymą, bet, nors dar ir atsargiai, tačiau jau pabrėžia, kad kai kurie ECB pateikti šia tema pasiūlymai galėtų būti „*atrankos būdu pritaikyti visoms 27-ioms ES šalims narėms*“ (ECB, 2010 06 10).

EVT pirmininkas Herman Van Rompuy taip pat pripažino, jog politikoje laikas yra labai svarbi vertybė, kuri turėtų būti naudojama ne dėl vienos kurios nors šalies narės, o dėl ES kaip visumos. Visų pirma, reikia didesnės biudžeto disciplinos su dėmesiu tvariems viešiesiems finansams, prevencinėmis taisyklėmis ir naujoms sankcijų rūšimis. Antra, svarbu sumažinti augančius konkurentiškumo skirtumus,

ypač euro zonoje. Tai nėra konvergencijos kriterijus ir narystė euro zonoje kai kurioms šalims tampa lyg „*miego piliulė*“, todėl yra idėjų sukurti konkurentiškumo indikatorius. Trečia, būtinas krizių suvaldymo mechanizmas. Ketvirta, svarbu sustiprinti institucinį bendradarbiavimą ir koordinavimą (Strategies, 2010).

Autoriaus nuomone, tokiems pokyčiams reikia ne tik laiko, bet ir ekonomikos mokslo pagalbos, taip pat holistinio požiūrio ir vertybių pripažinimo. Buvęs Ispanijos Ministras Pirmininkas José María Aznar kalba labiau kritiškai ir mažiau diplomatiškai: „*Turime įvairiausių Europos institucijų prezidentų, tačiau neturime politikos!*“. Jis pastebi asimetriją institucinės aplinkos raidoje, nes „*užpildėme Europą institucijomis ir pareigomis tuo pat metu renacionalizuodami politiką*“, o iš tikrųjų reikia „*daugiau politikos ir mažiau institucijų, daugiau pasaulinio požiūrio ir mažiau nacionalizmo*“ (Buvęs, 2010 06 04).

Be abejo, ES institucijų funkcionavimo kokybę, sprendimų priėmimo efektyvumą po atskirų ES plėtros etapų būtų galima vertinti ir pagal kitokius matavimus, kaip antai, sprendimų skaičius arba priimtų teisės aktų skaičius. Tam tikra prasme tai galima būtų interpretuoti, kaip institucinio efektyvumo rodiklius, o ir analitikai atkreipė dėmesį, kad ES plėtra kiekybiškai nesulėtino jos teisėkūros proceso (Vilpišauskas, 2009).

Anot A. Moravcsik, „*konflikto tęsinio*“ reikia laukti ten, kur liko atvirų esminių Maastrichto derybų klausimų vietų. Dar didesnė visų šalių narių integracija dabar neįmanoma be didesnių nuolaidų atsisakant tam tikrų nacionalinio suvereniteto nuostatų nei tai buvo anksčiau. Jei anksčiau lankstumas buvo tik derybų įrankis, tai dabar jis pavadintas „*stipresniu bendradarbiavimu*“ ir jau tapo ES sutarties oficialaus žodyno dalimi (Moravcsik, 2008).

Iš bendro poreikio atsiradusi ES privalo tenkinti bendrus jos teritorijoje gyvenančių gyventojų poreikius, t.y. ES yra pašaukta kurti ir puoselėti viešąsias, bendro naudojimo gėrybes. S. Kropo nuomone, sprendžiant ES sudarymo klausimus, netiesiogiai buvo atliktas ir jos valdymo kompetencijos testas. Anot jo, ekonominės vadybos efektyvi ir skaidri institucinė sandara yra svarbi euro zonos, kaip visumos, supratimui, o kartu – ir viešo pasitikėjimo bendra valiuta stiprinimui (Kropas, 2005).

ES sutarties įgyvendinimo praktikoje analizė leidžia apginti šio tyrimo teiginį, kurio esmė yra tokia: po paskutinio ES plėtros etapo išryškėjo institucinės aplinkos joje pasikeitimas iš simetriškos į asimetrišką. ES institucinė sistema, kurios paskirtis yra valdyti vykstančius procesus, yra bendras režimas, kurio sukūrimui ir

funkcionavimui palaikyti yra naudojami riboti ištekliai, sistema generuoja bendrą naudą, todėl yra priskirtina prie viešųjų gėrybių. Ji pati yra viešoji gėrybė, kurianti kitas viešąsias gėrybes – reglamentus, tvarkas, kriterijus ir panašiai. Jeigu pastarieji atneša naudą, nesukelia neigiamų padarinių, juos galima laikyti ES turtu (Gyls, 2008).

Taigi, bendrai nustatant tikslus ir reguliariai keičiantis šalių narių patirtimi, būtų gaunama visoms joms vertinga informacija, kuri padėtų įveikti pasipriešinimą nepopuliarioms vidaus reformoms ir sustiprintų ES santykius globaliame pasaulyje. Anot EK ekonomikos patarėjo Paul van den Noord, „*kalbėjimas vienu balsu*“ – tai išankstinė sėkmės sąlyga (Van den Noord, 2008). Tiek žinios, tiek institucijos yra ekonominės gėrybės, nes jos kuriamos išteklių ribotumo sąlygomis. Kalbant konkrečiai, ES institucijos yra globalaus turto kūrėjos, o jos pačios taip pat yra globalus turtas, globalios ekonominės viešosios gėrybės, nes turi joms būdingų požymių – teikia naudą, tačiau yra sukurtos ir funkcionuoja ribotų išteklių sąlygomis.

Apibendrinamas ši tyrimą, kaip tarpinius rezultatus autorius pateikia šias viena iš kitos nuosekliai išplaukiančias išvadas:

1. Kiekviena papildoma euro zonos šalis narė nesumažina euro zonos, kaip regioninės viešosios gėrybės, naudingumo, nors, kai kuriais atvejais, galima būtų diskutuoti, ar šalių narių joje nepasidarė per daug, ar jos gali pradėti viena kitai trukdyti naudotis euro zona.

2. Kiekviena papildoma euro zonos narė sumažintų euro zonos teikiamą naudą kitoms šalims narėms, jei euro zona taptų konkurencijos tarp ES šalių narių objektu.

3. Kadangi pagal ES sutartį bendroji pinigų sistema ir euro zona nėra konkurencijos objektai, vadinasi euro zona yra sukurta kaip grynoji viešoji gėrybė ir todėl negali būti vadinama negrynąja viešąja gėrybe, t.y. ji nėra bendrai naudojama gėrybė, kurios naudingumas gali sumažėti dėl naudojimo intensyvumo arba per didelio vartotojų skaičiaus.

2.2. ASIMETRIJŲ EURO ZONOS PLĖTROS EKONOMINĖJE APLINKOJE TYRIMAS

„Europos Sąjungai kaip visumai ginti išleistas euras turi daug didesnę vertę nei euras, išleistas ginti vienai konkrečiai šaliai“²²
Romano Prodi

Mastrichte pasirašyta Europos Sąjungos sutartis politikams dažniausiai asocijuojasi su H. Kohl ir F. Mitterand ideologine kova prieš M. Thatcher, politologams – su siekais išlaikyti bendrame Europos gyvenime suvienytą Vokietijos valstybę, o ekonomistams – su naujomis ekonominės politikos taisyklėmis. Neveltui autorius šį skyrių pradėjo holistiniu R. Prodi pareiškimu. Šiandien euro zoną pagal savo BVP ir atvirumą prekybai galima lyginti su JAV ūkiu. O juk euro zona galėtų gerokai išsiplėsti, jei prisijungtų euro zonai dar nepriklausančios ES šalys kaip Lenkija (Papaioannou, 2008).

Pradžioje labai svarbu aptarti optimalios valiutų erdvės teorijos vaidmenį EPS kontekste. Šios teorijos autorius R. A. Mundell XX a. 7 dešimtmetyje teigė, kad pinigų sąjunga teikia mikroekonominę naudą dėl sumažėjusių tarptautinės prekybos kaštų.

Ši teorija praradimų ir naudos kuriant pinigų sąjungą įvertinimui išskiria tokius kriterijus:

- 1) šalių patirties į išorės šokus panašumas;
- 2) prekių kainų ir darbo užmokesčio šalyse lankstumas;
- 3) darbo jėgos ir rinkos mobilumas tarp pinigų sąjungą kuriančių šalių;
- 4) atliekamų transferinių fiskalinių mokėjimų tarp šalių lengvumas

(Mundell, 1961).

Taigi, optimalios valiutų zonos teorija teigia, kad valstybės, siekdamos sukurti pinigų sąjungą, turi atitikti tam tikrus kriterijus, kurie lemia išorės šokų, arba sukretimų, simetriją ir šalies gebėjimus atlaikyti juos (Kenen, 1969; Krugman, 1993).

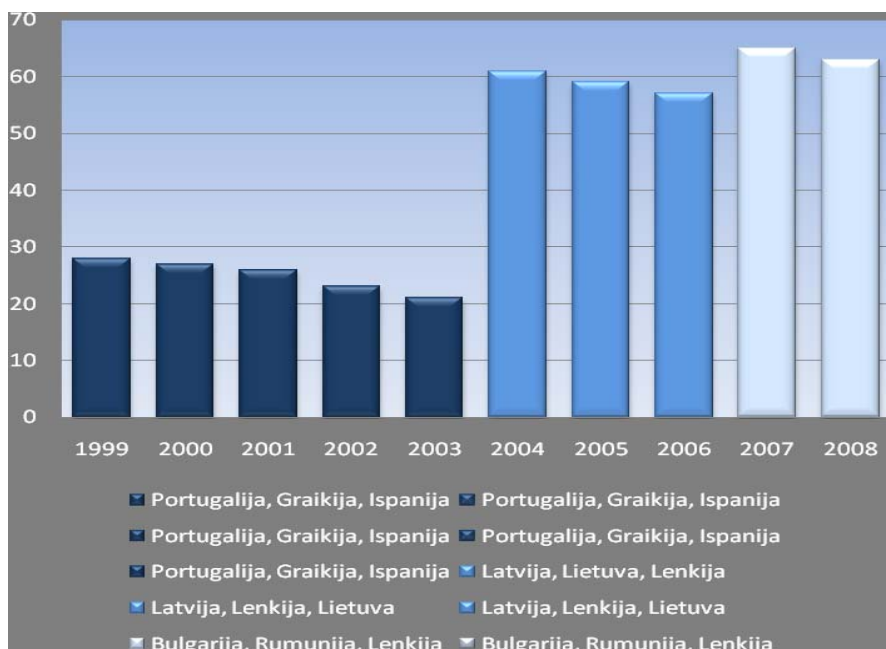
Išorės „šokų“ simetriją ir gebėjimų absorbuoti „šokus“ taip pat atspindi ekonomikos struktūrų panašumo, verslo ciklų sinchronizavimo ir finansų bei prekybos integracijos laipsnio rodikliai (Mundell, 1973). Jeigu išvardinti požymiai yra tik išoriniai, reiškia šokus galima neutralizuoti nenaudojant valiutų kursų valdymo

²² (Prodi, 2009)

instrumentų, todėl tokios šalys gali kurti pinigų sąjungą (Alesina, 2002).

Asimetriškumo problema buvo viena iš labiausiai aptariamų rengiantis įvesti bendrąją valiutą, tačiau buvo išreikšta politinė valia ir pasiektas sutarimas ne laukti didesnio simetriškumo *ex ante*, bet siekti jo *ex post* (Frankel, 1998).

Ekonominiai sukrėtimai turi būti simetriški, o ekonomikos reakcija į juos – panaši. Kitu atveju simetriniai šokai gali sukelti nepageidaujamą ekonomikos raidos divergenciją. Asimetrija tuo didesnė, kuo aukštesnis realios konvergencijos lygis. Autoriaus atlikto tyrimo vertinimu, kuris pateikiamas 1 pav., asimetrija po ES paskutinių plėtros etapų ženkliai padidėjo.

1 pav. BVP vienam gyventojui didžiausi neigiami nuokrypiai nuo euro zonos vidurkio, procentais (Autoriaus skaičiavimai. Šaltinis: EUROSTAT, 2010 m. gegužės 14 d., Purchasing Power Standard per inhabitant (in Euro))²³

ES integracijos procesuose pastebimos įvairios asimetrijos. Štai šalys kandidatės, dar prieš stodamos į ES 2004 m. ir 2007 m., panaikino prekybos muitus senosioms ES šalims narėms, anot prof. Fritz Breuss, vykstant asimetriniam liberalizavimo procesui pagal Europos susitarimus (Breuss, 2009).

²³ Atrenkami trijų valstybių su didžiausiais nuokrypiais duomenys ir apskaičiuojamas jų vidurkis atitinkamais metais. Rumunijos atveju nėra duomenų už 2008 m., todėl sąlyginiam palyginamumui imami 2007 m. duomenys.

ES sutarties 3 straipsnis numato, kad ES turi išimtinę kompetenciją muitų sąjungos, vidaus rinkos veikimui būtinų konkurencijos taisyklių nustatymo, pinigų politikos šalims narėms, kurių valiuta yra euro, bei bendros prekybos politikos srityse (ES, 2010). Todėl į ES įstojusios naujosios šalys narės prisijungė prie ES muitų sąjungos ir dabar dalyvauja ES bendros rinkos programoje. Joms teko suderinti šalies išorės muitus su ES bendru išorės muitų tarifu ir panaikinti pasienio kontrolę. Laisvėjančios prekybos su ES poveikis jau buvo jaučiamas vykstant asimetriniam prekybos liberalizavimui pagal Europos susitarimus dar prieš 2007 m. ES plėtrą. Vadinasi, prekybos integracija vyksta dar prieš tampant ES nariu.

Prekyba tarp ES senųjų ir naujųjų šalių narių buvo asimetriškai liberalizuota pagal Europos susitarimus. Pavyzdžiui, muitai į ES iš Bulgarijos ir Rumunijos importuojamiems produktams buvo panaikinti jau 1997 m., o muitai iš ES į Bulgariją ir Rumuniją importuojamai produkcijai – 2002 m. (Breuss, 2009). J. Čičinskas išpėjo, jog pirmuosiuose ekonominės integracijos etapuose bent jau reikia pašalinti kliūtis prekybai ir suderinti muitus bei prekybos procedūras. Tuo tarpu vėlesniuose etapuose reikia ir reikės kurti specifines sąlygas šalių ūkių vienijimuisi (Čičinskas, 2009).

A. Moravcsik savo darbuose aprašo, kad Vokietija, Olandija ir Italija, t.y. šalys, turinčios stiprias valiutas, mažą infliaciją ir nuolatinį prekybos balanso perteklių, laikėsi pozicijos, jog ekonomikos konvergencija turi įvykti dar prieš pinigų integraciją, o pastaroji turi būti lyg konvergencijos ir integracijos proceso užbaigimo ženklas. Tai yra asimetrinė konvergencija, nes infliacijos, valstybės skolos ir palūkanų normos rodikliai verčiami judėti link stiprios valiutos šalies standartų, o tokio proceso kaštus tenka dengti silpnų valiutų šalims.

Tuo tarpu, Prancūzija, Didžioji Britanija ir Belgija (jas taip pat rėmė EK), t.y. šalys, turinčios silpnesnę valiutą, didesnę infliaciją ir nuolatinį prekybos balanso deficitą, manė, jog pinigų integracija turi įvykti pirmiau nei ekonominė integracija, o valiutų kursų stabilizavimo sąnaudos turi tekti visoms šalims. A. Moravcsik teigia egzistavus „*prancūzų ir vokiečių asimetrijai*“, kurią sukėlė stiprus Vokietijos eksportas ir didelė Bundesbanko autonomija. Daugumos ES šalių narių ekonomikos susiliejo su Vokietijos makroekonominiais standartais, taip pat beveik visos Europos šalys, net ir nepriklausiančios EuPS, tuo laikotarpiu įsiliejo į mažesnės infliacijos ir stabilesnės valiutos kurso politikos erdvę, todėl „*nukentėjo nuo asimetrijos tiek, kiek siekė stabilizuoti valiutos kursą*“ (Moravcsik, 2008).

Ekonomikos ir tarptautinių finansų prof. Jeffrey Frankel ir tarptautinės

ekonomikos prof. Andy Rose teigimu, zonos, kurios neatitinka optimalios valiutos zonos reikalavimų *ex ante*, iš tikrųjų gali tapti optimalios valiutos zonomis *ex post*. Jie pateikia įrodymus, kad sukūrus pinigų sąjungas vyksta *ex post* prekių ir kapitalo rinkų integracija. Racionalizavus gamybą tarpvalstybiniu lygiu, sumažėja realios gamybos apimtys poslinkių tarp rinkų asimetrija, tad sumažėja ir fiskalinių pervedimų poreikis arba poreikis išsaugoti nepriklausomas pinigų politikas. Be to, verslo ciklai supanašėja, nes tapus euro zonos nare, šalyje pradeda veikti prekybos ir investicijų didėjimo mechanizmas (Frankel, 1998).

Beje, kai kurių tyrimų rezultatai parodė, jog optimalios valiutų zonos kriterijų atžvilgiu Lietuvos ekonomikos tolesnei konvergencijai yra daug erdvės ir, vertinant Lietuvos ekonomikos ilgalaikės raidos perspektyvas, šios teorijos gilesnė analizė galėtų suteikti daug vertingų pastebėjimų dėl šalies ekonominės ir struktūrinės politikos vystymo tolesnės strategijos bei krypčių (Kropas, 2005).

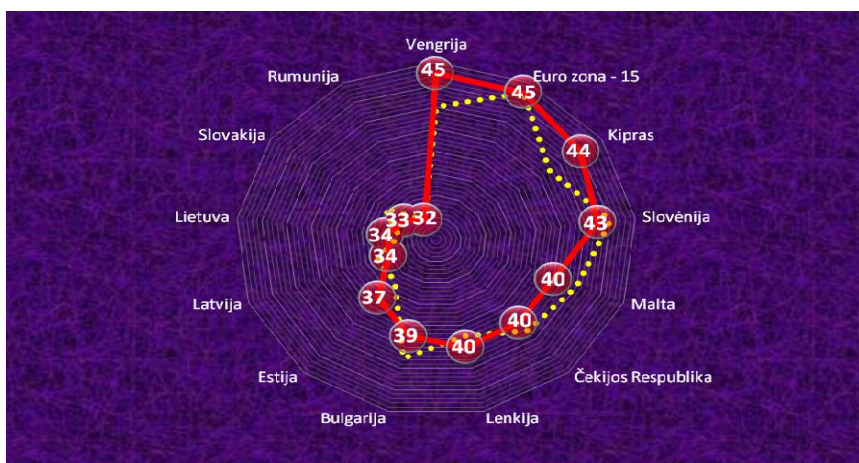
Nors Lietuvos ekonomikos lankstumas ir atsparumas šokams yra patikrintas praktikoje, atlaikant neramumus bankų sektoriuje, krizės Rusijoje įtaką ir kitus sukrėtimus, o darbo jėgos rinka laikoma viena iš lanksčiausių ES, apskritai mūsų šalies ekonomika optimalios valiutų zonos kriterijus atitinka bene prasčiausiai iš visų ES naujųjų šalių narių. Ekonomikos struktūroje didelę dalį sudaro žemės ūkio ir pramonės sektoriai, o paslaugų sektoriuje sukuriama BVP dalis daugiau kaip 10 bazinių punktų mažesnė negu euro zonoje. Empirinės studijos rodo, kad egzistuoja tamprė koreliacija tarp prekybos integracijos ir šokų asimetrijos (Frankel, 1998; Maurel, 2002). Lietuvos prekybos ryšiai su ES yra labai silpni tiek pagal bendrus prekybos lygio su ja rodiklius, tiek pagal pramonės vidinę prekybą. Euro zonos ir Lietuvos verslo ciklo koreliacija yra netgi neigiama (Fidrmuc, 2004).

Ekonomikos prof. Dariusz K. Rosati mano, jog po įstojimo į ES naujosios šalys narės labiau atsivėrė prekybai ir labiau integravosi į pasaulio finansų rinkas: prekybos integracijoje padidėjo priklausomybė nuo tarptautinės prekybos, finansinėje integracijoje neliko jokių apribojimų kapitalo judėjimui ir atsirado didesnė priklausomybė nuo tarptautinių kapitalo srautų finansuojant tiek privačias išlaidas, įskaitant eksportą, tiek viešąją skolą. Tai rodo ir didėjantis einamosios sąskaitos deficitai, kurių finansavo didžiulis ateinančio kapitalo kiekis. Dėl to paspartėjo augimas naujosiose šalyse narėse „gerais laikais“. Tačiau naujosios šalys narės, būdamos mažiau išsivysčiusios ir daugumai jų nepriklausant euro zonai, negalėjo džiaugtis tokiu pat stabilumu ir investuotojų pasitikėjimu kaip ir euro zonai

priklausančios šalys narės. Todėl naujas šalis nars daug lengviau galėjo pažeisti išorės šokai ir staigiai pasikeitę kapitalo srantai (Rosati, 2009).

Buvęs JAV ekonomistas, Nobelio ekonomikos premijos laureatas, daugelio kapitalinių makroekonomikos darbų autorius prof. James Tobin yra trumpai apžvelgęs veiksnius, kurie sąlygoja skeptišką JAV ekonomistų požiūrį į EPS. Vienas jų, tai institucijos, kuri centralizuotai perskirstytų mokesčius, nebuvimas. Antra, nelankstus darbo užmokestis ir pinigų politikos tikslas, kurio siekiant neatsižvelgiama į užimtumą, gamybą arba augimą. Savo išvada, kad euro zona turi mažiau galimybių nei JAV pinigų sąjunga susitvarkyti su potencialiais tarpregioniniais arba platesniais asimetriniais šokais, jis patvirtina ankstesnę JAV ekonomistų nuomonę, kad euro zona yra neoptimalios valiutos zona, kad nėra pakankamos politinės integracijos ir fiskalinės makroekonominės politikos dalies (Jonung, 2009).

Iš žemiau pateikto 2 pav. aiškiai matosi, kad perskirstomų per biudžetą mokestinių pajamų dalis tarp ES naujųjų šalių narių gana stipriai varijuoja. Tendencijų kisti per paskutinį penkmetį praktiškai nepastebima (2005 m. ir 2008 m. duomenų linijos praktiškai sutampa). Taip pat matome, kad sąlyginai didesni šių rodiklių dydžiai nelemia greitesnio pateikimo į euro zoną, bet aiškiai rodo dėmesio viešiesiems finansams stoką.

2 pav. Valstybės biudžeto pajamų apimtis BVP, procentais (Šaltinis: EUROSTAT, 2010 m. rugpjūčio 4 d., 2005 m. – geltona punktyrinė linija, 2008 m. – raudona linija)

Panašią išvadą padarė ir ekonomikos prof. Dominick Salvatore teigdamas, kad dėl riboto darbo jėgos mobilumo ir netinkamo mokesčių perskirstymo šalyse narėse didelis asimetrinis šokas sugriautų visą euro zoną (Jonung, 2009). Tuo tarpu kai kurie Lietuvos ekonomistai tiki, kad mūsų šaliai euras yra apčiuopiamas ekonominės politikos orientyras, galintis pagyvinanti šalies ūkio pertvarką ir leidžiantis pagreitinti realią konvergenciją (Rojaka, 2010).

Taigi, dabartinės EPS kūrimasis rėmėsi optimalios valiutos erdvės teorija, t.y. tikintis naudos iš buvimo pinigų sąjungoje tiek, kiek stiprės prekybos ir kitokie komerciniai ryšiai tarp EPS šalių narių.

J. Čičinskas pastebi, kad minėta teorija nieko nekalba apie taip dabar vadinamus konvergencijos kriterijus. Nors šios teorijos autorius R. A. Mundell svarbiausia pinigų sąjungos kūrimo sąlyga akcentavo gamybos veiksnių mobilumą, EPS kūrėjai savo dėmesį sukonzentravo į ekonomikos stabilumą. Vokietijos ir Bundesbanko įtakoje EPS kūrimas susitelkė ties būsimos pinigų erdvės funkcionavimo sąlygomis ir taisyklėmis, tačiau į antrą planą buvo nustumtos stojimo į EPS sąlygos. Niekas net nebandė nustatyti asimetrinių šokų tikimybę ar gamybos veiksnių mobilumą apibrėžiančius parametrus arba kriterijus, todėl vėliau, į ES įsiliejus mažoms ir silpnoms ekonomikoms, iškilo jų integravimosi į EPS problemų. Kai kurie tyrimai rodė visiškai asimetrinę situaciją. Naujosios šalys narės pasižymėjo menkai sinchronizuotais verslo ciklais ir dėl to labiau tikėtiniais asimetriniais šokais, tačiau jų prekių kainos ir darbo rinkos pasirodė mobilios. Tuo tarpu ES šalyse senbuvėse visi čia minėti rodikliai buvo atvirkštiniai (Čičinskas, 2009).

J. Čičinskas išvelgia ir fiskalinio federalizmo problematiką: federacinio valdymo formos valstybės turi galimybes panaudoti bendro biudžeto lėšas savo geografinių vienetų reikalams, tuo tarpu EPS kontekste, jai susidūrus su ekonomine depresija ar dezintegracijos pavojumi vienoje iš šalių narių, tokios galimybės nėra, nors savo gilumine esme pinigų sąjunga taip pat turi „*ekonominės federacijos*“ požymių (pavyzdžiui, ES struktūrinių fondų naudojimo praktika) (Čičinskas, 2009).

Autorius atkreipė dėmesį į simbolinį sutapimą, kad būtent 1993 m., kai Lietuva įsivedė nacionalinę valiutą litą, įsigaliojo Europos Sąjungos sutartis, dar vadinama Maastrichto sutartimi, kurioje buvo EPS sukurti būtinos nuostatos. Šioje sutartyje buvo nustatyti konvergencijos kriterijai, kuriuos turi vykdyti kiekviena šalis narė, kad galėtų prisijungti prie euro zonos. Pagal anksčiau minėtą sutartį valstybės, jei jos nori įvykdyti bendros valiutos įsivedimo sąlygas, turi pasiekti didelį tvarios

konvergencijos lygį.

Sąvoka „konvergencija“ 1992 m. Europos Sąjungos sutarties tekste nėra minima. Šią sąvoką galima apibrėžti tik sistemingai vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestine redakcija. Steigiant EPS buvo siekta skatinti suderintą, subalansuotą ir tvarią ūkio plėtrą, taip pat siekta tvaraus augimo be infliacijos, ekonominės ir socialinės sanglaudos bei šalių narių solidarumo, t.y. iš esmės tai reiškia, jog ES privalo laikytis holistinės paradigmos. Siekiant šių tikslų reikia laikytis toliau nurodytų principų: stabilių kainų, racionalaus viešųjų finansų naudojimo ir racionalinių monetarinių sąlygų, taip pat tvaraus mokėjimų balanso (Consolidated, 1997).

EK 2006 m. gruodžio mėn. konvergencijos ataskaitoje pirmą kartą istorijoje panaudoja tvarumo sąvoką. Ataskaitoje atitikimas infliacijos tvarumo kriterijui interpretuojamas taip: „*Tvarumo reikalavimas reiškia, kad patenkinamas infliacijos lygis turi būti pasiektas tinkamais sąnaudų ir kitais struktūriniais būdais kainos pokyčius lemiančiais veiksniais, užuot atspindėjęs laikinų veiksnių poveikį. Dėl to, vertinant konvergenciją, nagrinėjami ir pagrindiniai infliacijos veiksniai, ir vidutinio laikotarpio prognozės. Taip pat vertinama, ar šalis per artimiausius mėnesius pasieks pamatinę vertę*“ (Europos, 2007 05 03).

Tuo tarpu EP Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto pozicija dėl tvarumo suvokimo yra holistinė, nes pripažįstama, jog tvariam vystymuisi būdingas visuotinio aspekto ir teisingumas tarp kartų (dabartinės kartos negali gyventi būsimų kartų sąskaita). Anot komiteto, tvarus vystymasis – tai labiau procesas, o ne tikslas, todėl visi ilgalaikiai pokyčiai turi būti suderinti. Taip pat įspėjama, kad tvariam vystymuisi pasiekti būtinas politinis nuoseklumas tiek ES, tiek nacionaliniu lygiu, o atskiros ES politikos kryptys turi būti susietos į vieną darnią visumą (Europos, 2005 10 27).

ES sutartyje makroekonominio tvarumo koncepcija nėra tiksliai apibrėžta. Neaišku, koks laikotarpis (tiek praeities, tiek ateities atžvilgiu) priimtinas vertinant tvarumą, taip pat kyla abejonų, ar neturėtų būti tvarumo principas taikomas ir nustatant valstybes, kuriose mažiausia infliacija. Greičiausiai jis turėtų būti taikomas simetriškai: tiek vertinamai šaliai, tiek ir etalonu paimtoms šalims.

Taigi, prieš 15 metų ES politikos formuotojai nustatė taisykles, kad šalis turi atitikti konvergencijos kriterijus ir taip pat bent dvejus metus prieš įsivedant eurą dalyvauti VKM II. Iš trijų šalių, kurios siekė prisijungti prie euro zonos 2007 m., eurą

įsivesti pavyko tik vienai Slovėnijai, kuri tuo metu buvo turtingiausia iš visų naujokių pagal BVP vienam gyventojui. ECB elgiasi labai atsargiai ir nenori, kad šalys per anksti prisijungtų prie euro zonos. ECB primena nesenus įvykius: po prisijungimo prie euro zonos Slovėnijoje vėliau buvo didžiausia infliacija euro zonoje. Nenuostabu, kad pasigirdo nuomonės, jog senosios euro zonos narės nenori, kad kai kurios naujosios šalys narės prisijungtų prie euro zonos, todėl labai patogu teisintis infliacijos kriterijumi.

Autorius kelia klausimą, ar neturtingumas gali apsunkinti naujųjų šalių narių prisijungimą prie euro zonos? Apie tai oficialiose ataskaitose nekalbėjo nei EK, nei ECB. Tačiau nuogaštavimas, kad tai gali turėti įtakos ES institucijų sprendimams, reiškiamas akademinuose sluoksniuose. Kaip antai, J. C. Trichet 2006 m. lankydamasis Bulgarijoje išdėstė panašią poziciją ir perspėjo, jog kai kurios šalys yra nepakankamai išsivysčiusios, kad galėtų prisijungti prie euro zonos. Anot jo, *„visiškai suprantamos jaunų ir talentingų sportininkų ambicijos kuo greičiau rungtyniauti čempionų lygoje, tačiau jiems kartais gali būti daug geriau dar kuri laiką pasitreniruoti, siekiant toliau tobulėti ir sustiprinti savo talentą palankioje aplinkoje“* (Trichet, 2006).

Panašios pozicijos laikosi ir ECB Valdančiosios valdybos narys Jūrgen Stark (Stark, 2006). Aišku, kad euro zonos šalių narių bendroje rinkoje stiprės specializacijos tendencijos, todėl tas šalis ir toliau veiks asimetriški šokai. Tikėtina, kad infliacijos normų ir išorės pozicijų divergencija ir toliau išliks nepriklausomai nuo to, ar šalis prisijungs prie euro zonos, ar ne. Kokių papildomų sunkumų dėl to atsiras, labiausiai priklausys nuo šalies ekonomikos struktūros lankstumo.

„Euras yra kaip tradicinės katalikų vedybos: patinka ar ne, laimingai ar ne, bet tuokiamasi visam gyvenimui. Laimei, su nuotaka susipažįstama iš anksto. Žinai, kiek reikės ir kainuos gyventi su ja bei užtikrinti, kad jūsų sąjunga būtų laiminga“, sakė J. Almunia 2006 m. spalį Vilniuje vykusioje konferencijoje. Jo nuomone, nuodugnus konvergencijos tyrimas ir jos išsamus vertinimas rodo, ar šalis narė pasirengusi sklandžiai integruotis į bendrą valiutos erdvę, ar šaliai narei dar reikia laiko papildomai pasirengti (Almunia, 2006). Dar visai neseniai ES pareigūnai buvo iš esmės teisūs darydami prielaidą, kad visos naujosios šalys narės sieks atitikti konvergencijos kriterijus. Tačiau situacija smarkiai pasikeitė. Dažnai mažiau nei 50 proc. gyventojų bepalaiko euro įvedimą, daug skeptiškesnis euro atžvilgiu ir politinis elitas (Credit, 2007).

ES sutartyje nustatyta, kad ne rečiau kaip kartą per dvejus metus arba šalies narės, kuriai daroma išlyga, prašymu, EK ir ECB pateikia ET pranešimą apie šalių narių pažangą, padarytą vykdant savo įsipareigojimus siekiant dalyvauti EPS (ECB, 2004). Laikantis infliacijos kriterijaus, infliacija prie euro zonos norinčioje prisijungti šalyje negali viršyti daugiau nei 1,5 procentinio punkto trijų ES šalių narių, kur kainos stabiliausios, vidutinę infliaciją. Prieš pateikiant prašymą įvertinti konvergencijos pažangą, ne kartą buvo akcentuojama, kad infliacija Lietuvoje už kriterijų bus didesnė arba mažesnė (skaičių prasme) labai nedaug, skirtumas gali būti net ir šimtosios dalys po kablelio.

2006 m. kovo mėn. infliacija Lietuvoje sudarė 2,63 procento, o infliacijos stabilumo kriterijus buvo 2,72 procento. Lietuvos atstovai ne be pagrindo argumentavo, kad šalis įvykdytų kainų stabilumo kriterijų, jeigu, kad ir kaip būtų paradoksalu, būtų naudojama tikslesnė skaičiavimo metodika. Jei būtų panaudotas tikslesnis apvalinimo mechanizmas ir mažiausia infliacija trijose šalyse narėse būtų apskaičiuota procento šimtųjų dalių tikslumu, o apvalinant – tiktai vidutinė jos reikšmė, infliacija tuo metu Lietuvoje būtų sudariusi 2,66 procento ir nebūtų buvusi didesnė už kriterijų (Krikščiūnas, 2006). Žinoma, tai būtų kitoks, tačiau tikslesnis vertinimo būdas, negu naudotas iki šiol. Tačiau tai buvo ir pirmas atvejis ES istorijoje, kai skaičių reikšmių skirtumas buvo toks menkas, kad būtų visiškai teisėta naudoti tikslesnį vertinimo būdą. Kita vertus, buvo pakankamai daug galimybių manevruoti ir nustatant valstybes, kuriose mažiausia infliacija, ir interpretuojant mažiausios infliacijos apibrėžimą. ES sutarties 140 straipsnyje²⁴ šiuo klausimu yra pasakyta: *ar pasiektas didelis kainų stabilumas, „sprendžiama pagal infliacijos lygį, artimą tam, kurį yra pasiekusios ne daugiau kaip trys valstybės narės, kuriose kainos yra stabiliausios“* (ES, 2010).

Jau yra buvęs precedentas, kai 2004 m. konvergencijos pažangos ataskaitoje Lietuva, kurioje buvo 0,2 procento defliacija, buvo palaikyta *outlier* – išimtimi. Labai maža infliacija arba defliacija, nors ir atitiktų kainų stabilumo kriterijų, nebūtų laikoma geru rezultatu. Atsižvelgdama į argumentuotą analitikų kritiką, ECB valdančioji taryba patikslino pinigų politikos tikslą ir nustatė siekį vidutinės trukmės laikotarpiu išlaikyti infliaciją ties 2 procentų riba.

Lietuvos atveju bazinį infliacijos rodiklį paveikė Švedijos, kaip vienos iš

²⁴ 5 skyrius, Pereinamojo laikotarpio nuostatos, 140 straipsnis (EB sutarties ex 121 straipsnio 1 dalis, ex 122 straipsnio 2 dalies antras sakinyis ir ex 123 straipsnio 5 dalis)

mažiausią infliaciją turinčios šalies, pasirinkimas. Tačiau Švedija nedalyvauja nei euro zonoje, nei VKM II. Joje infliacijos lygis buvo mažesnis negu 1 procentas. Siekdama kainų stabilumo, Švedija pažeidė savo pačios numatytą tikslą – žemiausią infliacijos tolerancijos ribą. Turint galvoje tą faktą, kad Švedija naudoja infliacijos tikslo pinigų režimą, sudėtinga infliaciją joje vertinti kaip geriausią rezultatą kainų stabilumo prasme. Be to, infliacijos kriterijus ne būtinai turėtų reikšti trijų šalių, kuriose buvo mažiausia infliacija, vidurkį, nors tokia praktika ir galiojo anksčiau.

Galiausiai, aiškiai pasakyta Lietuvos institucijų nuomone, kur kas palankesnis vertinimo laikotarpis būtų buvęs ne kovo, o balandžio mėn. Sunku paaiškinti tą faktą, kad konvergencijos pažangos ataskaita paskelbta tik viena diena anksčiau už ES šalių narių balandžio mėn. infliacijos rodiklius. O jie parodė, kad kainų stabilumo kriterijus padidėjo iki 2,7 procento. Tada Lietuva jau visiškai įvykdė kainų stabilumo kriterijų. Taigi, ES sutartis leidžia tam tikrą interpretacijos laisvę apibūdinant mažiausią infliaciją ir Lietuvos atveju tuo buvo galima pasinaudoti.

Beje, John Lewis iš Nyderlandų NCB ir Karsten Staehr iš Estijos NCB pamėgino įvertinti, kiek sunkiau nuo 2007 m., kai ES jau turėjo 27 šalis nares, pasidarė vykdyti infliacijos kriterijų lyginant su 1998–2000 m., kai ES tebuvo 15 valstybių narių (ir tik 12 iš jų rengėsi stoti į EPS). Modeliuojant situaciją paaiškėjo, kad ES šalių narių padaugėjus nuo 15 iki 27 prognozuojama pamatinė vertė sumažėjo 0,15–0,2 procentinio punkto ir kad labai tikėtina, jog ši pamatinė vertė dar labiau mažės. Sunku įvertinti kriterijaus vykdymo reikšmę dėl kriterijui būdingo tvarumo komponento. Tačiau ateičiai prognozuojama pamatinė vertė ko gero bus labai svarbi šiuo atžvilgiu (Lewis, 2007).

Taip pat svarbu, kad šalių narių vienodo traktavimo principas būtų išlaikytas per tolesnę euro zonos plėtrą ir po ES didžiojo išsiplėtimo. Vienodi reikalavimai turi būti taikomi be išimčių visų naujų ir senųjų šalių narių atžvilgiu. EK 2000 m. konvergencijos pranešime pažymėjo, kad yra interpretacijos problema, dėl kurios gali atsirasti papildomų kliūčių euro zonos tolesnei plėtrai.

Atsižvelgiant į tai, kad 2004 m. konvergencijos pažangos ataskaitoje buvo panaudota *outlier* koncepcija, buvo galima tikėtis ES sutarties konvergencijos kriterijų labiau pagrįstos ir šiuolaikiškos interpretacijos. Kyla pagrįstų klausimų, kodėl tas pats principas nėra taikomas visiems kriterijams, kodėl vieniems iš jų galimas ekonominis paaiškinimas nukrypimams pateisinti, o kitiems – ne. Pavyzdžiui, valiutos kurso stiprėjimas dėl realios konvergencijos efekto yra

priimtinas, bet infliacijos kriterijui dėl tos pačios priežasties ar vienalaikių efektų poveikio tokia aiškinimo logika negalioja. Taigi, šalių narių vienodo traktavimo principas nėra lengvai įgyvendinamas. Labai svarbu, kad tam tikrų klausimų interpretacijos labai nesiskirtų. Šalių narių vienodas traktavimas visų pirma turi remtis panašiomis interpretacijos.

Kainų stabilumo kriterijus buvo apibrėžtas tuomet, kai EPS net neegzistavo. Dabar, kai egzistuoja euro zona, ko gero daug sunkiau ekonomiškai pagrįsti kriterijų, kuris nustatomas remiantis trijų geriausiai funkcionuojančių ūkių, įskaitant ir euro zonai nepriklausančius ūkius, rezultatais. Šiuo metu kainų stabilumą vertina ECB, todėl dabar kriterijumi turi būti ECB, o ne šalių, kuriose mažiausia infliacija, taikomas kainų stabilumo kriterijus.

EK ir ECB pabrėžia, jog visus konvergencijos kriterijus reikia atitikti nuolat, o ne koku nors vienu konkrečiu laiko momentu. Kaip rodo Lietuvos pavyzdys 2006 m., ECB ketina griežtai taikyti konvergencijos kriterijus, jei reikia, net dešimtadalio procentinio punkto tikslumu. Z. Darvas ir G. Szapáry pabrėžė, kad protingiausia būtų nustatyti šį kriterijų prie euro zonos infliacijos vidurkio pridėdant 1,5 procentinio punkto. Naudoti euro zonos infliacijos vidurkį ekonomiškai pagrįsta, nes naujosios šalys narės daugiausia prekiauja su euro zona ir infliacija euro zonoje daro įtaką infliacijai naujosiose šalyse narėse. Tad euro zonos infliacijos vidurkis yra svarbus rodiklis. Kaip minėta anksčiau, būtent šį rodiklį ir bando kontroliuoti ECB. Tad nelogiška, kad naujosioms šalims narėms taikomi kriterijai būti grindžiami kitokiomis atskaitinėmis vertėmis. Z. Darvas ir G. Szapáry pastebėjo, kad euro įvedimo strategiją ir laiką reikia įvertinti žvelgiant iš dviejų perspektyvų (Darvas, 2008).

Pirmiausia, ką reiškia atitikti nominaliosios konvergencijos kriterijus? Net jei šalis narė atitinka konvergencijos nominalius kriterijus, ji negali būti tikra, jog atitinka ES institucijų įsivaizduojamą tvarumo lygį. O ar galima, ar naudinga visai ES ekonomikai nominaliosios konvergencijos kriterijus atitinkančią savo narę laikyti už euro zonos ekonomikos ribų? (Kropas, 2005).

Z. Darvas ir G. Szapáry savo tyrimuose daro išvadą, kad atsižvelgiant į optimalios valiutos zonos kriterijus, naujųjų narių padėtis neturėtų būti kliūtimi eurai įvesti, nes studijos parodė, jog jau pati narystė pinigų sąjungoje skatina verslo ciklą sinchronizavimą ir finansinę integraciją (Darvas, 2008). Disertacijos autorius nerado žinių, kaip tvarumo kriterijus galėtų būti pamatuotas kiekybiškai. Pagal ECB šaltinius nominaliosios konvergencijos tvarumo įvertinimas atliekamas vertinant mokėjimo

balanso einamosios sąskaitos būkle, gaminio vienetui tenkančių darbo sąnaudų pokyčius ir kitų kainų kitimo raidą (ECB, 2003).

Ekonomikos prof. David Cobham nuomone, nėra realios konvergencijos kriterijų. ES sutarties kriterijai – tai nominaliosios konvergencijos kriterijai. Kai kurie ekonomistai teigia, kad būtinas tam tikras realios konvergencijos laipsnis norint įstoti į EPS, tačiau šalims narėms, kuriose reali konvergencija silpnesnė, pasirodo, naudingiau prisijungti prie EPS (Cobham, 2008). Nagrinėjant realios konvergencijos procesą kyla klausimas, ar šalis, nevykdanti konvergencijos kriterijų, neišvengiamai liks už euro zonos ribų, nors ši šalis ir pasiekė tokį etapą, kai jau galėtų normaliai funkcionuoti euro zonoje. Todėl būtina diskutuoti apie infliacijos kriterijaus keitimą. Kai kurie ekonomistai teigia, jog šalys negali naudotis narystės teikiama nauda ir siūlo laikytis labiau ekonomine logika grindžiamo požiūrio.

Interpretuojant kriterijų atitikimą labai svarbus yra teisingumo aspektas. Be abejo, negalima buvo tikėtis, kad naujosios šalims narėms bus taikomi mažesni reikalavimai, tačiau griežtesnių negu dabartinėms euro zonos narėms reikalavimų taikymas daug kam buvo netikėtas.

Pavyzdžiui, ES sutartyje yra numatyta, jog visos ES šalys narės turi vengti per didelio valstybės biudžeto deficito. Ši nuostata yra labai svarbi EPS funkcionuoti kaip visumai. Dar iki euro zonos atsiradimo buvo akcentuojama, kaip svarbu stiprinti viešuosius finansus. Tačiau daugeliui dabartinių euro zonos narių buvo parodytas gana didelis kolegų solidarumas: Italijai ir Belgijai buvo leista įvesti eurą, nors jų skolos lygis buvo didesnis už 100 procentų BVP; Prancūzija ir Vokietija viena kitai darė ypatingai dideles politines nuolaidas, siekdamos įvykdyti ne tik narystės kriterijus, bet ir vidinius politinių jėgų reikalavimus; Italija su Suomija įvedė eurą neišbuvusios VKM II reikalaujamų dvejų metų; Graikija sulaukė palankaus sprendimo, nors pateikė neteisingus duomenis apie biudžeto deficitą.

Tuo tarpu, praėjus dešimtmečiui nuo euro atsiradimo, A. Merkel pareiškė, kad *„geras europietis yra nebūtinai tas, kuris suteikia skubią pagalbą, o tas, kuris gerbia ES susitarimus ir nacionalinę teisę“* (Merkel, 2010 05 05). Pasirodo, kad sustiprinti viešųjų finansų konsolidavimą siekiant atitikti konvergencijos kriterijus konkrečiai datai yra vienas dalykas, o užtikrinti tokios finansų politikos drausmę ilgalaikiu periodu – jau kitas. Todėl autoriui dabar jau nekelia nuostabos tas faktas, kad didžiausias nuolaidas šalys, kandidatės į euro zoną, tada „pasidovanojo“ solidarai švelniai vertindamos būtent biudžeto deficito kriterijaus įvykdymo

priemonės. Apie šio rodiklio vykdymo tvarumo griežtesnius vertinimus tuomet nebuvo nė minties. Deja, vyriausybės dažnai siekia padidinti deficitą per trumpą laikotarpį, kad užsitikrintų greitai pasiekiamų ekonominių ir politinių dividendų, o tokios neatsakingos politikos kainą moka jau kitos vyriausybės.

Biudžeto deficitai sietini ir su taip vadinama kartų problema, kadangi sukaupta skolos našta yra perkeliama jaunesnei kartai, kuri sprendimų priėmimo metu dar neturėjo balso. Vieningoje ir bendroje ES ekonomikoje dėl minėtų problemų atsirandančios neigiamos pasekmės jau negali būti traktuojamos kaip kurios nors atskiros šalies narės problema – holistiškai mąstant, pasekmes teks dalintis visos EPS gyventojams. Taigi, tai nebėra išorės efektų poveikis atskirai valstybei. Analitikai atkreipia dėmesį, jog ES ekonomikos problemas dar labiau aštrina tai, jog biudžetinę drausmę mažiau palaikančių euro zonos šalių jau „nebebaudžia“ rinkos per spaudimą valiutų keitimo kursui ar palūkanų normoms (Kropas, 2005). Visai ES ekonomikai dar blogiau, kad, įvedus eurą, daugelis šalių narių tuoj pat pradėjo chroniškai nebevykdyti šio rodiklio. Tai labai rimtas signalas, jog šioje srityje ES vietoje rinkos realiai neveikia jokia kita prevencinė taisyklių ir politinių tikslų sistema.

Kai kurie ES analitikai akcentavo, kad Lietuva tapo euro zonos plėtos kriterijų griežtesnio traktavimo pirmąja auka (Lithuania, 2006). Ekonominiu požiūriu, dauguma ekonomistų ir ekspertų tokį ES institucijų sprendimą įvertinti Lietuvos konvergencijos pažangą laikė nelogišku ir neteisingu. Daugelis rinkos analitikų, institucijų ir akademinė bendruomenė taip pat kritikavo šį sprendimą (Münchau, 2006; Ahearne, 2006), pasisakė už kitokią kriterijų interpretaciją (Buiter, 2006; Atkins, 2006). Lietuvos vertinimo atveju sunku nesutikti su nuomone, kad jis buvo ekonomiškai klaidingas ir politiškai motyvuotas (Lithuania's, 2007).

TVF taip pat nedviprasmiškai pasakė, kad Lietuva ir Estija galėtų labai sėkmingai funkcionuoti euro zonoje. Todėl nieko nuostabaus, kad ir EP kvestionavo vertinimo kriterijus, nulėmusius Lietuvos „diskvalifikavimą“ (Parliament, 2006). Tačiau EP nuomonę EVT atmetė. Galutinės nuomonės susiformavimui įtakos galėjo turėti ir Lietuvos neatitikimas optimalios valiutų zonos kriterijams. Žinoma, šių kriterijų atitikimo vertinimo metodika nėra tobula ir gali būti kvestionuojama, tačiau nereikėtų manyti, kad šie duomenys nėra svarbūs formuojantis politikų nuomonei dėl pasirengimo dalyvauti euro zonoje.

Priimant sprendimus dėl ES sutarties kriterijų atitikimo, reikėtų siekti, kad būtų vadovaujamosi ekonominiais argumentais ir skaidrumo bei teisingumo

principais. Ekonominė logika tvirtai neparemtus sprendimus labai sudėtinga perduoti rinkos dalyviams ir investuotojams, nes ekonominiais argumentais nepagrįsti sprendimai didina neapibrėžtumą. Tokia situacija visuomet tik padidina netikrumą rinkose ir įtampą tarp rinkos dalyvių lūkesčių dėl prisijungimo prie euro zonos ir galimybės tenkinti taip nelanksčiai interpretuojamus kriterijus. Tai nepagrįstai didina valiutos krizės riziką. Neveltui šalims narėms nagrinėjant ir teikiant pasiūlymus dėl strateginio dokumento „Europa 2020“, buvo užfiksuota nuomonė, jog pati EK turėtų priimti sprendimus dėl rodiklių ir konvergencijos kriterijų, kad būtų išvengta „socialinio dempingo“, taip pat nebūtų pakenkta kitų ES šalių narių konkurencingumui (Europos, 2010 02 02).

Euro zona turi turėti išmintingas ir protingai lanksčias taisykles, o šalys privalo jų visiškai laikytis. ES šalių narių su mažomis ekonomikomis įtaka euro zonos ūkiui būtų labai ribota. Kita vertus, geros šalies ūkio perspektyvos galėtų teigiamai paveikti euro zoną. Galbūt kai kuriuos taisyklių aspektus reikėtų persvarstyti arba patobulinti. ES sutarties konvergencijos kriterijai niekada nebuvo idealiais narystės kriterijais, nes juose neatsižvelgiama į našumą, darbo vietas ir užmokestį.

Lietuvos diplomatas ir ekonomistas Valdemaras Katkus pastebi, kad kriterijų neatitikimą realybei įrodo faktas, jog jų neįvykdytų ir į euro zoną nepatektų net tokios išsivysčiusios valstybės kaip JAV ar Japonija (Nagelė, 2010). Tuo tarpu, į euro zoną besirengiančios Estijos nedarbo rodiklis siekia net 20 proc. (Ar, 2010). Taigi, iki šių dienų ignoruojama problema, susijusi su realia konvergencija. Tad lieka neatsakyta, kiek ilgai šių kriterijų pagrindu ES dar vertins euro siekiančias jos nares.

Apibendrinamas autorius teigia, jog ES sutarties konvergencijos kriterijai turi būti naujai įvertinti besikeičiančios institucinės, ekonominės ir politinės aplinkos kontekste. Problema tampa ES sutarties nuostatų dėl kainų stabilumo siekimo, taip pat ir visų kitų kriterijų, interpretacijos. Lietuvos pažangos vertinimo procese pirmą kartą EPS funkcionavimo istorijoje apibrėžta tvarumo sąvoka, griežtai interpretuota trijų geriausių infliaciją turinčių šalių sąvoka ir kai kurios kitos nuostatos tapo euro zonos plėtros proceso teisine nuostata. Infliacijos tvarumas – naujas kainų stabilumo kriterijaus komponentas, kuris nebuvo naudojamas euro zoną kūrusioms valstybėms. ES sutartyje infliacijos tvarumo koncepcija nėra tiksliai apibrėžta. Nors tvarumo vertinimas yra subjektyvus procesas, tačiau jis tampa teisiniu argumentu sprendžiant dėl euro įvedimo.

Taigi, priėmimo į euro zoną 1990 m. pradžioje nustatyti kriterijai vis labiau

netenka savo prasmės. Šalims, kurios nori prisijungti prie euro zonos, turi būti nurodomos aiškios, ekonominiu požiūriu prasmingos gairės, o ne taikomi dabar iš esmės nebeaktualūs kriterijai. Mokslininkai iš BRUEGEL instituto EK parengė Europos ekonominių prioritetų 2010–2015 m. viziją, kurios pagrindu turėtų būti atnaujinama euro zonos plėtros strategija:

1. Nagrinėjant padėtį kiekvienoje šalyje neatsižvelgiama į padėtį visame regione.

2. Kriterijai nelabai prasmingi buvo jau normaliais laikais, o dabar tie tapo visiškai netinkamai. Kai laikantis dviejų kriterijų – infliacijos ir deficito, kurie turi derintis tarpusavyje, gaunami prieštaringi rezultatai, tikėtina, kad kažkas negerai su tais kriterijais.

3. Nustoti laikytis formalistinio požiūrio ir atlikti ekonominį narystės euro zonoje sąnaudų ir pajamų įvertinimą nustatant tiek iš prisijungimo gaunamą naudą, tiek ilgalaikio tvarumo tikimybę, tiek atsižvelgiant į regioninį matmenį.

4. Įvertinti, kokį valiutos keitimo kursą turėdami turėtų prisijungti potencialūs nariai ir kokios turėtų būti nustatomos išankstinės sąlygos, įskaitant ir kai kada taikomą sąlygą restruktūrizuoti privačias skolas tvirta valiuta.

5. Šalys, kurios nori įsivesti eurą vėliau, turėtų galėti rinktis, kada tai padaryti.

Studija apibendrinama mintimi, jog nebus lengva atkurti ekonominę logiką procese, kur iš esmės buvo laikomasi tik įstatymo raidės dėl to, kad tuo buvo patogu pateisinti atidėliojimą: „euro įvedimui taikomi kriterijai buvo nustatyti siekiant užtikrinti, kad ekonominė logika būtų aukščiau už politinę logiką, o ne kad teisinė logika būtų aukščiau už ekonominę logiką“ (Sapir, 2009).

Be to, aptartas konvergencijos kriterijų vykdymo interpretavimas neįvertina VV modelio specifikos. Valstybės, euro zonos kūrėjos, labai aktyviai naudojo keitimo kursą, kaip svarbią konvergencijos proceso koordinavimo priemonę. Natūralu, kad šių šalių specialistai ir ES institucijų biurokratai laikosi nuostatos, jog tik konvergencijos eigoje nusistovi natūralus ekonominės pusiausvyros nominalaus valiutų keitimo kurso lygis, o kurso tam tikras svyravimas gali padėti lengviau pasiekti reikalaujamą kainų stabilumą.

Neatsitiktinai pasigirsta rekomendacijų ir naujosioms šalims narėms naudoti infliacijos tikslo pinigų režimus. Tokiu atveju tektų pereiti prie lankstaus pinigų keitimo kurso režimo. Pasirengimo narystei ES laikotarpiu ši jos institucijų pareigūnų

nuomonė buvo tokia tvirta, kad Lietuvai net teko svarstyti, ar reikia ryžtis įvesti lankstų valiutos kurso režimą.

Buvo inicijuotos tarptautinės diskusijos šiuo klausimu. Šiame procese, kaip tarpininkas, dalyvavo TVF, jo specialistai parėmė diskusijas savo tyrimais. Kelios konferencijos, surengtos Taline, Briuselyje, Prahoje ir Dubrovnike, padėjo rasti bendrą supratimą. Tuoj po to atsirado labai svarbus ECB valdančiosios tarybos sprendimas, kuriame buvo numatyta galimybė įstoti į euro zoną išlaikant VV modelį (Duisenberg, 2000). Deja, S. Kropas perspėja, kad, nors savo laiku ES institucijos ir pripažino galimybę prisijungti prie euro zonos nekeičiant VV režimo, tačiau ES institucijose keičiantis svarbiems pareigūnams šis supratimas palaipsniui išblėso (Kropas, 2009).

Taigi, tvarumo sąvokos atsiradimas meta iššūkį valstybėms, pritaikiusioms VV modelį. Lietuvos, taip pat Estijos ir Bulgarijos, o tam tikra prasme ir Latvijos pasirinkta griežto fiksuoto kurso strategija, įgyvendinta VV forma, padėjo pradžioje stabilizuoti makroekonominę padėtį bei infliacijos lūkesčius. Lito persiejimas nuo JAV dolerio prie euro leido siekti infliacijos konvergencijos su euro zonos šalimis. Tačiau VV modelio specifika nesudaro prielaidų pasinaudoti jokiais valiutos kurso svyravimo galimybėmis siekiant ilgesnį laikotarpį daryti įtaką infliacijos rodikliui, leidžiant šiek tiek sustiprėti nacionalinės valiutos kursui. Todėl šios šalys turi mažesnes galimybes vykdyti taip interpretuojamą kainų stabilumo kriterijų. Yra gana didelė tikimybė, kad tokio momento gali tekti laukti iki realios konvergencijos pabaigos ir, tikėtina, kad ne vieną dešimtmetį (Lewis, 2007).

Labai tiksliai šalių, pritaikiusių VV modelį, nuostatą išsakė per paskutinį plėtros etapą į ES įstojusios Bulgarijos NCB valdytojas Ivan Iskrov. 2006 m. Atėnuose per susitikimą su Graikijos ekonomikos ir finansų elitu jis pasakė: „*Įvertindami griežtai ribojantį infliacijos kriterijų ir netikrumus dėl jo lygio apibrėžimo, mes tikimės, kad ECB ir EK parodys didesnę lankstumą, vertindami atitikimą šiam kriterijui. Deja, Lietuvos vertinimas, (...), rodo, kad taip laukiamo lankstumo neatsirado. Vertinimas buvo pagrįstas labai biurokratišku pažiūriu, ignoruojant tai, kad kiekvienos šalies ekonomiką veikia daug vidinių ir išorinių veiksnių, kurie labai apsunkina infliacijos kriterijaus atitikimą, ypač neturint galimybės naudotis pinigų politikos priemonėmis*“ (Iskrov, 2006).

Išliekant dabartinei nuostatai dėl euro zonos plėtros, yra gana didelė tikimybė, kad su dabartiniu valiutų kurso režimu, kuris ekonominės teorijos ir

praktikos požiūrių nėra optimalus, tektų gyventi kur kas ilgiau, negu buvo tikėtasi. Tai iš pirmo žvilgsnio neturėtų būti problema, nes su VV modeliu Lietuva gyvena jau antrą dešimtmetį. Tačiau ilgiau trunkantis neapibrėžtumas dėl euro įvedimo neabejotinai keis situaciją: neišvengiami vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normų svyravimai, reitingų agentūrų sprendimai dėl šalies rizikos reitingų keitimo.

Įstojus į ES, taip pat šiek tiek sumažėjo rinkų drausminantis vaidmuo ir šalies politikų atsargumas šiuo aspektu. Ilgesnį laikotarpį būnant už euro zonos ribų, didėja tikimybė, kad neigiamą įtaką darantys šokai ar nepalankūs vienkartiniai ekonomikos pokyčiai nepagrįstai dar labiau atitolins Lietuvą nuo dalyvavimo euro zonoje. Kita vertus, buvimas už euro zonos ribų gali padidinti infliacijos riziką. Šiuo metu Lietuvoje suvokiamos ir realios infliacijos skirtumas yra vienas iš didžiausių ES (European Commission, 2007 05 07). Iš dalies tai galima paaiškinti tuo, kad su euro įvedimu siejamo kainų augimo suvokimas yra pagrįstas euro zonos šalių pavyzdžiu. Jose visuotinai manoma, kad, įvedus eurą, kainos labai padidėjo.

Reikia pabrėžti, jog dabar ES šalys narės, kurios taiko VV modelį ir dalyvauja VKM II, yra atsidūrusios „*neįmanomos trejybės*“ padėtyje. Kuriant EPS, Vokietija kaip aktyvus galios centras siekė, kad EPS būtų vykdoma ta pati pinigų politika, kurią vykdo Bundesbankas (Čičinskas, 2009). Neveltui integracinių derybų metu Vokietija buvo vadinama „*Europos pinigų hegemonu*“ (Moravcsik, 2008). Tačiau maži ir atviri ūkiai turi ribotas galimybes arba iš viso neturi jokių galimybių vykdyti nacionalinę pinigų politiką, tačiau jiems tenka atsakomybė už nacionalinės valiutos stabilumą (Čičinskas, 2009).

Holistai pabrėžia, kad tiek ekonomistai, tiek politikai yra pasidalinę į dvi stovyklas. Viena pusė mano, jog valiutų rinkos natūraliai nustatytas valiutos kursas geriau atspindi realią situaciją nei valstybinių arba tarptautinių institucijų nustatyti ir fiksuoti valiutos kursai. Kitos pusės nuomone, dėl nepastovių valiutų kursų ūkyje atsiranda per daug netikrumo, o tai žalinga tiek nacionaliniams ūkiams, tiek pasaulio ūkiui apskritai. Tad pirmųjų nuomonė labiau atitinka individualistinį požiūrį, o antrųjų – labiau derinasi su holistiniu požiūriu (Gylis, 2008).

Anot J. Almunia, taikant VV modelį ir pririšus valiutą atsiranda daugiau stabilumo, nes valiutos išlieka stabilios net labai besikeičiančioje aplinkoje. Tokiu atveju šalys, kurios leidžia savo valiutos kursui svyruoti, turi daugiau priežasčių nerimauti nei VV modelį pasirinkusios šalys (Tubalkain, 2009 02 22). Ekonomikos prof. Nouriel Roubini nuomone, jei ūkis neturi tvirto pagrindo, negalima nustatyti

fiksuoto valiutos kurso, nes tada prasidės valiutos krizė (Tubalkain, 2009 02 05).

P. Krugman įspėjo, kad su VV modeliu greitai galima tapti „*antrąja Argentina*“ (Eglitis, 2009). Pinigų sistemų istorinė patirtis patvirtina, jog valiutų kursų režimams yra būdingas trapumas. Savo laiku praūžusios krizės toje pačioje EuPS, Azijos šalyse, VV žlugimas Argentinoje signalizuoja, kad ilguoju laikotarpiu net stipriausias ekonomikas įsuka krizės spiralės, todėl neturėtų būti delsiama su euro įvedimu naujosiose šalyse narėse (Grauwe, 2004).

Tikėtina, kad euro zonos dydis ir jos ekonomikos mastas efektyviau apsaugotų nuo trumpalaikio pobūdžio „*šoku*“ (Kropas, 2005). ES sutarties 142 straipsnis (EB sutarties ex 124 straipsnio 1 dalis)²⁵ sako: „*Kiekviena valstybė narė, kuriai taikoma išimtis, savo valiutos kurso politiką laiko bendru interesu. Šitaip elgdamosi, valstybės narės atsižvelgia į patirtį, įgytą bendradarbiaujant VKM II*“ (ES, 2010).

Prisijungdama prie VKM II, Lietuva prisiėmė įsipareigojimus, kurie suformuluoti taip: „*Patikima fiskalinė politika ir pasiryžimas riboti vidaus kredito augimą, sustiprinti efektyvia finansine priežiūra, padės užtikrinti einamosios sąskaitos būklės tvarumą. Struktūrinės reformos, kuriomis siekiama tolesnio ekonomikos lankstumo ir prisitaikumo didinimo, bus įgyvendintos laiku tam, kad būtų sustiprinti vidaus prisitaikymo mechanizmai ir išlaikytas bendras ekonomikos konkurencingumas*“ (Europos, 2004 07 27).

Deja, dalyvavimo VKM II laikotarpiu Lietuvos pažanga vykdant šiuos įsipareigojimus buvo nelabai įspūdinga. Ji nepadarė „namų darbų“ dėl infliacijos kruopštesnio valdymo ir reikiamų priemonių įgyvendinimo, neužtikrino glaudžių politinių kontaktų su ES įtakingiausiomis valstybėmis, nepakankamai aiškino šalies specifinę situaciją ES institucijoms. Nors deklaracijos forma paskelbti įsipareigojimai iš esmės vertinimo metu detalčiai nebuvo analizuojami, pažanga galėjo turėti didesnės įtakos, tikintis palankaus sprendimo. Kai kurie politologai netgi įtaria, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – LRV) specialiai nenorėjo įvesti euro, kad nesusivaržytų savęs griežtais biudžetinės disciplinos reikalavimais prieš rinkimus.

Kad tam buvo pagrindo, rodo atkreiptas Lietuvos ekonomistų dėmesys į šalies ekonominės politikos nenuoseklumą. EK ragino subalansuoti šalies biudžetą nuo tada, kai Lietuva įsijungė į VKM II. Lietuva tuo tarpu priėmė naujos redakcijos LR elektros energetikos įstatymą ir kitus teisės aktus, leidusius be tinkamo pagrindo

²⁵ 5 skyrius, Pereinamojo laikotarpio nuostatos

pabranginti elektros ir viešojo transporto paslaugų kainas 2005 m. Šalis vykde ekspansinę biudžeto politiką, kuri prieštaravo viešai deklaruotam jos siekiui atitikti konvergencijos kriterijus. Lietuva tarp kitų naujųjų ES šalių narių turėjo vienas geriausių startinių sąlygų euro įvedimui, tačiau, užuot tuo pasinaudojusi, pasidavė besikartojančiam reiškiniai – politiniam verslo ciklui su prieštariniais ir silpninančiais derybines pozicijas Lietuvos politikų pareiškimais dėl stojimo į euro zoną (Kuodis, 2008; Vilpišauskas, 2009).

Ekonomikos prof. Ona Gražina Rakauskienė, tirdama Lietuvos viešojo sektoriaus ekonomiką, pastebėjo struktūrinio lygio ekonomikos nesubalansuotumo asimetriją, kada makroekonominė politika vystoma dviem priešingomis kryptimis, t.y. oficialiuose dokumentuose teoriškai deklaruojamas bendras su kitomis ES šalimis narėmis gyvenimo kokybės ir visuomenės gerovės modelio įgyvendinimas, o praktikoje taikomas JAV monetarinis modelis, kuris neturi tiesioginių sąsajų su bendraisiais ES ir EPS tikslais (Rakauskienė, 2006). Prioritetu pasirinkti makroekonominiai, o ne gyvenimo lygio kilimo rodikliai, t.y. ignoruojamos struktūrinės ūkio problemos, nedarbas ir užimtumas (Rakauskienė, 2004). Holistai mano, jog šie procesai turėtų vykti lygiagrečiai.

Beje, lietuvių ekonomistės Jekaterinos Rojakos nuomone, Lietuvoje kova su infliacija ir dabar vyksta neparemiant jos konkrečiomis priemonėmis (Rojaka, 2008), o pagal buvusio JAV prezidento Ronald Reagan savo laiku apibūdintą scenarijų: „*Vyriausybė problemų nesprendžia. Ji jas finansuoja*“ (Reagan, 1981).

Kai kurių ekonomistų pateiktose išvadose teigiama, kad labai tikėtina, jog dabartinis valiutos kurso režimas, kuris nėra optimalus ekonominės teorijos ir praktikos požiūriu, Lietuvoje gali išlikti ilgiau negu tikimasi. Tuo tarpu tarptautinės finansų institucijos laikosi požiūrio, kad prisijungti prie VKM II prasmingiausia, kai tikimasi įsivesti eurą jau po dviejų metų (Kropienė, 2008). 2004 m. Lenkijos pateiktoje ataskaitoje taip pat teigiama, kad VKM II taikymo laikotarpis turėtų būti kiek įmanoma trumpesnis ir netrukti ilgiau nei dvejus metus (Borowski, 2004). Kodėl nereikėtų būti ilgiau prisijungus prie VKM II, aiškina Z. Darvas ir G. Szapáry. Jų manymu, šaliai narei ketinant įsivesti eurą, valiutos keitimo kursui didelį spaudimą daro ateinantis konvergencijos kapitalas (Darvas, 2008).

Lietuvių ekonomisto Raimondo Kuodžio iš LB vertinimu, VKM II taip pat yra asimetrinis režimas, nes valiutos kurso devalvavimo euro atžvilgiu atveju (priešingai nei revalvavimo), tektų „*atsukti atgal chronometrą*“ ir iš naujo dar dvejus

metus dalyvauti VKM II prieš įsivedant eurą. Dėl to greičiausiai niekas ir nebandys inicijuoti pokyčių šalies valiutos kurso režimo politikoje (Kuodis, 2003).

Autoriaus nuomone, tai yra dar vienas, deja, dažniau nutylimas, makroekonominės politikos suvaržymas – tai kaina, kurią moka visuomenė, už jau tapusiu neterminuotu Lietuvos dalyvavimą VKM II. Lietuva šiame mechanizme dalyvauja ir vietoje privalomų dviejų metų savo ekonomiką griežtuose rėmuose laiko jau šešerius metus. O tai reiškia, kad teoriškai šalis per tą laiką galėjo mažiausiai tris kartus išstoti iš VKM II, t.y. pakeisti valiutos kurso režimą ir iš naujo pradėti galbūt net sėkmingesnį nei iki šiol dalyvavimą VKM II. Beje, EK teigimu, EPS patyrus šoką, dėl didelio konvergencijos laipsnio konkrečioje šalyje ne taip lengvai galės atsirasti asimetriniai ekonominiai reiškiniai, su kuriais negalima būtų kovoti naudojantis valiutos keitimo kursu (European Commission, COM (2004) 690).

Remiantis tokiais realios konvergencijos argumentais nėra įvertinamas svarbiausias iš pinigų sąjungoms būdingų bruožų – jų narių ekonomikos turi būti pakankamai lanksčios ir sudaryti prielaidas naudotis euro zonos monetarinės aplinkos pranašumais (Mody, 2006). Šio darbo autoriaus nuomone, tokia monetarinė aplinka būtų stabilesnė ir efektyvesnė, jei euro zona apimtų visas ES šalis nares.

TVF išanalizavus taikomus VV modelius pasirodė, jog sunku nustatyti sisteminių VV modelio poveikį, kadangi daugumoje šalių šie modeliai taikomi santykinai trumpą laiką. Taip pat nebūtų teisinga Baltijos šalių ekonominius pasiekimus pirmiausia sieti tik su VV modelio egzistavimu (European Commission, 2000). Įrodyta, kad valiutos keitimo kursas nelabai tedidina infliaciją naujosiose šalyse narėse (Stavrev, 2009) ir turi nedidelį poveikį infliacijai, kai ši reaguoja į kainų konvergenciją išsiplėtusioje ES (Zoli, 2009). Be to, tvarumo vertinimas yra gana subjektyvus procesas, todėl šalims, kurios taiko VV modelį, kyla labai didelių problemų, nes dėl šio modelio specifikos negalima pasinaudoti valiutos kurso svyravimais bandant paveikti infliaciją didinantį veiksnių ilgesniam laikotarpiui (Lewis, 2007).

Euro zoną įkūrusios šalys narės pasinaudojo valiutos kursu kaip koordinavimo priemone siekiant konvergencijos, nes ES institucijų pareigūnai neoficialiai manė, jog tik konvergencijos procesas gali užtikrinti sąlygas natūraliai nominalaus valiutos kurso pusiausvyrai. Tuo tarpu tam tikri svyravimai gali padėti siekti reikiamo kainų stabilumo. Be to, taikant VV modelį tenka laikytis ypač griežtos fiskalinės ir struktūrinės politikos, bei negalima užmiršti fakto, jog euro zonai gali

būti naudinga sumažinti naujųjų šalių narių konkurencingumą ir patrauklumą investicijoms (Kropienė, 2008). Autorius primena, kad VV modeliu pagrįsta valiutos kurso politika neapsaugo nuo vidinės devalvacijos.

Jau primiršta, jog 1997 m. LB pasiūlė strategiją, kaip šaliai reiktų atsisakyti valiutų VV (Lietuvos, 1997 01 16). Rengdamasis tokiam žingsniui, LB net patvirtino trejų metų pinigų politikos programą ir pinigų politikos priemonių taikymo kryptis (LB, 1999). Tačiau buvo įgyvendintas tikslas pirmas šios programos etapas. G. Nausėdos, kuris tuo metu dirbo LB ir buvo vienas iš minėtos programos rengėjų, nuomone, prieš susiejant litą su euru Lietuva dar turėjo galimybę atsargiai išformuoti VV sistemą ir pereiti prie lankstesnio pinigų režimo, tačiau to padaryti nepavyko, nes „tuometinis Ministras Pirmininkas paskutiniu momentu išsigando“ (Ar, 2010).

VV modelis yra įtvirtintas įstatymu. Vadinasi, reiktų labai daug pastangų įrodyti, jog reikia keisti įstatymą, kad LR Seimas (toliau – LRS) atliktų būtinas įstatymo keitimo procedūras, o žiniasklaida ir visuomenė įsitrauktų į diskusijas šiuo klausimu. Autoriui atrodo, kad šiuo metu jokia institucija nėra tam pajėgi ir neketina imtis veiksmų. Tikėtina, jog taip yra vengiama sumažinti pasitikėjimą nacionaline valiuta.

Pastangas, dėtąs siekiant konvergencijos, reiktų palyginti su gerai žinomais, narystės euro zonoje teikiamaais pranašumais. Euro įvedimo laikas taip pat priklauso nuo to, kaip šaliai sekasi vykdyti struktūrines reformas, kurios padeda didinti našumą ir bendrą ekonomikos efektyvumą, bei siekti tvarios fiskalinės padėties. (Darvas, 2008).

Naujosios šalys narės negali nei sutrikdyti sklandų EPS funkcionavimą, nei jį garantuoti (Grauwe, 2006). Autorius primena, kad holistinės mąstysenos ekonomistai ekonominėmis pripažįsta ne tik privačias gėrybes, prekes, bet ir viešąsias gėrybes, todėl ir visos ES ekonomika yra platesnė sąvoka nei euro zonos rinka. Tikrąją holistinę ir net ES teisės aktuose fiksuotą sampratą, jog turi būti valdoma visa ES ekonomika, o ne tik euro zona, parodo ta prievole, kad ir dar neįsivedusios euro, tačiau priklausančios ES, šalys taip pat turi rengti konvergencijos programas. Jų turinys apima platų makroekonominį spektrą, įskaitant pinigų, valiutos kurso ir infliacijos valdymo politiką.

Holistinės krypties ekonomistai pastebi, jog vienas iš didžiausių ir dažniausių nesusipratimų tarp ekonomistų kyla būtent dėl to, kad viešosios gėrybės yra supainiojamos su nemokamomis gėrybėmis, todėl viešosios gėrybės nėra

laikomos turtu ir nepatenka į ekonominių tyrimų apimtį. Tokiu būdu ekonomikos suvokimas yra susiaurinamas iki privačių gėrybių judėjimo srities, t.y. rinkos (Gyls, 2008). Autoriaus čia nagrinėjamos situacijos atveju, tolimesnis procesas nesusiaurina ES ekonomikos kaip visumos suvokimo – ET stebi nukrypimus nuo siekiamų tikslų ir teikia šalims narėms rekomendacijas vertindama abu programų rinkinius – tiek euro zonos šalių stabilumo programas, tiek ir ne euro zonos šalių konvergencijos programas. Tačiau, euro zona iš pinigų sąjungos vis dar nevirto ekonomine sąjunga. Vadinasi, euro zonos šalys narės turėtų rengti bendrą ekonominę strategiją ir koordinuoti vykdomas reformas (Münchau, 2005).

Kai kurie tyrimai atskleidė naujųjų šalių narių ekonomikos verslo ciklą asimetriškumą ES didžiųjų šalių narių ekonomikų atžvilgiu (Backe, 2003). Be to, ir ES ekonominė politika dėl jos didžiųjų šalių narių ekonomikos būklės tam tikrais verslo ciklo laikotarpiais gali būti neoptimali (Kropas, 2005). S. Kropo nuomone, realaus konvergencijos lygio ir nominalios konvergencijos tvarumo problema, kuri 2006 m. taip kruopščiai buvo vertinama Lietuvos atveju, labiau „*panaši į pamotės užduotį našlaitei Sigutei žiemą pririnkti žemuogių*“. Jo įsitikinimu, įstojusi į ES, Lietuva pateko į neoptimalią valiutos erdvę, kurioje tiek rinkoms, tiek ES institucijoms trūksta apibrėžtumo, todėl mūsų šalis patiria dideles ekonominės gerovės praradimo išlaidas (Kropas, 2009).

Lietuvos, kaip mažos šalies įtaka euro zonai nėra labai svarbi ekonominiu požiūriu, bet ji, matyt, pasirodė pakankamai reikšminga kaip precedentas, galintis būti labai žalingas visai euro zonai, jei ES tektų apsispręsti panašiomis aplinkybėmis dėl kurios nors iš didesnių valstybių. Kaip prognozuoja ekonomikos prof. Ryszard Rapacki ir ekonomistas Mariusz Próchniak, 10 naujųjų šalių narių ir 15 senųjų šalių narių ūkių konvergencijai gali prireikti net iki 30 metų (Slovėnijai – 8, Estijai – 11, Slovakijai ir Lietuvai – 13, Latvijai – 14, Čekijos Respublikai – 19, Rumunijai – 20, Lenkijai – 26, Vengrijai – 28, Bulgarijai – 30 metų) (Rapacki, 2009). Pasak K. Barysch, norėdamos pasiekti ES senųjų šalių ekonomikos lygį, naujosios šalys narės turėtų augti kiekvienais metais du kartus sparčiau (Barysch, 2006).

Dar XX a. devintajame dešimtmetyje Paolo Cecchini grupės ataskaitoje EK konstatuota, jog visiška finansinių paslaugų integracija galėtų 1,5 procento padidinti ES BVP (European Commission, 1988). Praėjus dešimtmečiui panašų tyrimą atliko TVF. Šios analizės duomenimis euro zonos BVP augimo „premija“, su sąlyga, kad struktūrinės reformos bus vykdomos sparčiai, galėtų sudaryti apie 5,5 procento per

metus, o nedarbo lygis galėtų būti sumažintas 4 procentiniais punktais (International, 1997).

Daugelis tyrimų rodo pinigų sąjungų teigiamą poveikį ir prekybos plėtrai – nuo padidėjimo 15 procentų iki išaugimo trigubai. Pavyzdžiui, A. Rose tyrimai rodo, kad prekyba tarp pinigų sąjungos narių yra maždaug dvigubai didesnė (Rose, 2000). Jo kartu su J. Frankel atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad tarp pinigų sąjungos narių prekybos padidėjimas vienu procentu padidina pajamas vienam gyventojui maždaug trečdaliu procento (Frankel, 2002). Beje, minėtas prekybos padidėjimas su euro zona nesumažina prekybos apimčių su kitomis rinkomis (Schadler, 2005). TVF nuomone, visoms šalims narėms prisijungus prie euro zonos, greičiau suvienodėtų pragyvenimo lygis naujosiose ir senosiose šalyse narėse. Naujosios šalys narės bendrai paėmus tesudaro 6 proc. euro zonos BVP ir 25 proc. gyventojų. Tačiau, tikėtina, euro zona pajus naudą per prekybą, investicijas ir migraciją (Euro, 2007).

Nuo 1998 m. iki 2006 m. su penktąja plėtros banga prisijungusių dvylikos ES šalių BVP vidutiniškai augo 4,3 proc., o 15 senųjų šalių narių – tik 2,2 proc. Anot EK, paskutinį dešimtmetį smarkiai suintensyvėjo prekyba tarp senųjų ir naujųjų šalių narių. Eksportas ir importas tarp 10 šalių, kurios įstojo į ES 2004 m., ir 15 senųjų šalių narių nuo 1995 m. iki 2006 m. išaugo keturgubai, tuo tarpu bendra prekyba tuo pačiu laikotarpiu padvigubėjo (European Commission, COM (2007) 663).

2007 m. pasaulio ekonomikos perspektyvų apžvalgoje susirūpinta, kad lėtėja reformos Vidurio Europos valstybėse (International, 2007). TVF tyrimai rodo, jog tų šalių ilgalaikių palūkanų normų konvergencija su euro zonos atitinkamomis normomis 50–100 bazinių punktų yra nepaaiškinama ekonomikos fundamentaliais rodikliais (Schadler, 2006). Tai greičiausiai atsitiko dėl lūkesčių, kad euras bus įvestas. Tačiau lūkesčiams nepasiteisinus, šis laimėjimas turėtų išnykti. Ilgalaikėje perspektyvoje galimi dideli prekybos apimčių praradimai dėl prastesnių sąlygų ir šalies patrauklumo sumažėjimo. Todėl potencialaus BVP galimo priaugio sumažėjimas ilgalaikiu laikotarpiu sudarytų apie 20–30 procentų (Schadler, 2005). Be to, konkurencinių pranašumų praradimas mažai ar periferinei ES valstybei būtų labai nenaudingas ir galėtų skatinti stagnacijos tendencijų atsiradimą.

Tuo tarpu EK savo 2009 m. pranešime apie euro zoną rašo, kad dėl finansų krizės padidėjo euro patrauklumas euro zonai nepriklausančioms šalims narėms. Visų pirma išryškėjo du galimi priklausymo euro zonai pranašumai: pirma, tai panaikina staigių ir kenksmingų valiutų kursų svyravimų riziką; antra, tai suteikia

nacionalinėms institucijoms galimybę pasinaudoti euro likvidumu. Tačiau tuo pačiu metu krizė parodė, kad euras neišsprendžia visų ekonominių uždavinių. EK nuomone, reikia siekti aukšto tvarios konvergencijos lygio prieš įvedant eurą, kaip to reikalaujama ES sutartyje.

EK mano, kad euro zonos šalys kandidatės turėtų parengti savo ekonomiką euro zonos narystei vykdydamos politiką, skirtą fiskalinei drausmei stiprinti, makroekonominiam disbalansui vengti ir produktyvumui, konkurencingumui ir galiausiai jų gebėjimui prisitaikyti prie EPS skatinti. Tačiau krizė išplečia kai kuriuos uždavinius euro zonoje. Krizė turi įtakos viešųjų finansų tvarumui ir potencialiam augimui. Be to, nors dėl krizės paskatinto ekonomikos koregavimo mažėja kai kurie pusiausvyros sutrikimai euro zonoje, egzistuoja rizika, kad konkurencinių pozicijų skirtingumai vėl padidės, jei politiniai veiksmai nebus tinkamai koordinuojami (Europos, 2009 10 07).

D. K. Rosati labiau kritiškai nei EK analizuoja makroekonominio tvarumo klausimus ir tai, kaip minėta krizė paveikė naująsias šalis nares. Jo nuomone, visų pirma, ji paveikė per eksportą dėl prekybos integracijos, nes Vakaruose sumažėjo euro zonai nepriklausančių šalių narių eksportuojamos produkcijos kiekis ir krito jų BVP. Antra, per kapitalo srautus dėl finansinės integracijos, nes, Vakarų bankams trūkstant likvidumo ir elgiantis atsargiai, kapitalas palieka naująsias šalis nares – jose sutriko mokėjimų balansas ir nutrūko vidaus kreditavimas. Trečia, per lūkesčius, nes dėl bendro neužtikrintumo ir kilusio nepasitikėjimo sumažėjo vidaus išlaidos naujosiose šalyse narėse (Rosati, 2009).

Kalbėdamas apie eksportą D. K. Rosati teigia, kad didesnis eksporto mažėjimas siejosi su gilesne recesija, tačiau priklausomybė nuo eksporto nesisiejo su BVP mažėjimu, o lankstų valiutos kursą turinčių šalių eksportas (ir BVP) sumažėjo mažiau nei šalių su fiksuotu valiutų kursu. Kalbant apie kreditavimą pastebėta, kad sparti kreditavimo plėtra pagreitino BVP augimą 2004–2007 m. ir prisidėjo prie didesnio BVP nuosmukio krizės metu, todėl kuo labiau didėjo kreditavimas „gerais laikais“, tuo labiau mažėjo BVP krizės metu. Tai rodė ir didėjantis einamosios sąskaitos deficitas, kurį finansavo „gerais laikais“ ateinantis kapitalas, tuo tarpu, kapitalui paliekant naująsias šalis nares, sumažėjo kreditavimas ir visoje euro zonoje padidėjo palūkanų norma. Taigi, didesnė priklausomybė nuo bankų kreditavimo siejasi su didesniu BVP nuosmukiu (Rosati, 2009).

Dokumente „*Europe 2020*“ EK įspėjo, jog privalu susitvarkyti su disbalansu

euro zonoje, kad būtų išvengta didėjančių skirtumų tarp šalių narių, nes dėl šių skirtumų kyla pavojus bendrai valiutai (Europa, 2010 02 02). Kodėl naujosios šalys narės taip skirtingai reaguoja į pasaulinę ūkio krizę, bando paaiškinti D. K. Rosati ir pateikia šias hipotezes: pirmą – dėl skirtingos priklausomybės nuo eksporto (eksporto dalies BVP), antrą – dėl skirtingos priklausomybės nuo kreditavimo (kredito ir BVP santykis arba finansinio sektoriaus dydis) (Rosati, 2009). Atkreiptinas dėmesys, kad jau nuo 1998 m. infliacijos lygiai ES ėmė skirtis. 1998–2004 m. buvo galima pagal stabilumą išskirti dvi atskiras šalių grupes, kurioms buvo būdinga santykinai mažesnė ir santykinai didesnė infliacija: Vokietijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Austrijoje ir Suomijoje infliacija buvo maža, tuo tarpu Nyderlanduose, Ispanijoje, Graikijoje, Portugalijoje ir Airijoje – didelė, o Italijoje – vidutinė (Buseti, 2007).

Ekonomikos prof. Tito Boeri nuomone, paskutinius 10 metų darbo vietas Europoje buvo kuriamos mažo našumo augimo sąskaita. Darbo sutarčių skirstymas į labai lanksčias, laikinas ir griežtas nuolatinės sąlygojo asimetrišką bendrovių prisitaikymą prie šokų: gerais laikais užimtumas didėjo labiau nei praeityje, o blogais laikais užimtumo mažėjimą vis dar ribojo griežtos sutartys. Todėl bendrovėse didėjo vidutinis užimtumas lyginant su gamybos pajėgumu, ir mažėjo darbo jėgos našumas. Migruojantys darbuotojai su savimi neatsineša kapitalo, vadinasi, darbo vietas užimant migrantams mažėja vienam darbuotojui tenkančio kapitalo kiekis (Boeri, 2008).

Šie veiksniai sąlygojo darbo jėgos našumo augimo lėtėjimą nuo 2000 m. ir neigiamą našumo augimą šalyse, kuriose buvo sukuriama daugiausia darbo vietų. Pastebėtina, kad užimtumas daug labiau didėjo lėtai augančioje „*senojoje Europoje*“ nei sparčiai besivystančioje „*naujojoje Europoje*“ (Boeri, 2008). Pavyzdžiui, darbo rinkos Lietuvoje ir Lenkijoje nėra labai lanksčios, o verslo ciklai nelabai sutampa su euro zonos vidutiniais verslo ciklais. Vadinasi, bendra pinigų politika galėtų tikrai sukelti asimetrinį šoką.

Ekonomistams Radoslaw Kurach ir Jerzy Stelmach atrodo, jog dabartinė makroekonominė situacija Lietuvai ir Lenkijai nebūtų optimalus laikas prisijungti prie euro zonos. Tačiau mano, kad geriausia prisijungimo prie euro zonos strategija yra „*kaip galima greičiau*“ strategija. Rekomendavus anksti prisijungti prie euro zonos, tai galėtų suveikti kaip savaime išsipildanti pranašystė. Tokia rekomendacija gali paskatinti vyriausybę imtis racionalių ekonominių reformų, kurios padeda įvykdyti konvergencijos kriterijus. Bendra valiuta taip pat gali greičiau susilaukti

visuomenės palaikymo išaiškinus jos potencialią naudą. Labai taikliai minėtų tyrėjų pastebėjimu, Lenkija ir Lietuva yra vis dar besiformuojančios rinkos ekonomikos, jų valiutos nėra svarbiausios pasaulio valiutos, tad jos neturi galimybių sėkmingai pasekti Didžiosios Britanijos pavyzdžiu (Kurach, 2008).

Tirdamas krizės naujosiose šalyse narėse šaltinius, D. K. Rosati atkreipia dėmesį į tai, kad naujosios šalys narės nėra vienalytė grupė, nes skiriasi jų ekonominės struktūros, ūkio pagrindai ir politikos. Daugumoje naujųjų šalių narių krizė kilo jų viduje, o išorės šokai ją tik dar padidino (kredito burbulai Bulgarijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Rumunijoje). Nors kai kurių naujųjų šalių narių ūkio pagrindas buvo silpnas ir lengvai pažeidžiamas išorės aplinkos pasikeitimų (Vengrija, Slovakija), vis dėlto, dalis naujųjų šalių narių kenčia dėl krizės, už kurią jos nėra atsakingos (Lenkija, Čekijos Respublika, Slovakija) (Rosati, 2009).

Taigi, asimetriški šokai ES naujasias nares gali veikti kur kas labiau. Tai tik sustiprina realios konvergencijos šalininkų argumentus ir skepticizmą dėl galimybės įvesti eurą, kadangi daugelis ES naujųjų šalių, veikiamos minėto efekto, dar yra ir visiškai skirtingose ekonominio ciklo fazėse (Babecký, 2003; Frenkel, 2002). Natūralu, kad šio požiūrio šalininkai linkę manyti, jog valiutos keitimo kurso nedidelis reguliavimas yra reikalingas tam tikru metu, norint sumažinti ekonominį augimą. Valstybei per anksti tapus euro zonos nare, jų nuomone, būtų labai sunku reguliuoti ekonomiką. Tačiau šie realios konvergencijos argumentai nesutrukdė dabartinėms euro zonos šalims, kaip Graikija ar Ispanija, kurių ekonomikos pastaruoju metu susiduria su išbandymais, įsivesti bendrąją valiutą. Šiuo metu jie taip pat nesumažina kai kurių valstybių noro tapti euro zonos narėmis. Tiesa, manoma, kad šie argumentai lemia skeptišką požiūrį į šalių su žemu realiųjų pajamų lygiu galimybes prisijungti prie šios zonos (Münchau, 2006).

Naujosiose šalyse narėse, kurias veikia realios konvergencijos proceso metu natūraliai atsirandantis vadinamasis *Balassa–Samuelson* efektas, per visą realią konvergenciją infliacijos tempas natūraliai yra santykinai aukštesnis už euro zonos šalių narių vidurkį. Kadangi atviruose sektoriuose, pritraukiančiuose daugiau naujoms technologijoms diegti skiriamų investicijų iš užsienio, darbo našumas auga sparčiau negu uždaruose sektoriuose, todėl juose didėjantis darbo atlyginimas daro įtaką atlyginimų augimui uždaruose sektoriuose. Siekiant uždaruose sektoriuose išlaikyti pelno maržą, neišvengiamai turi didėti kainos.

Balassa–Samuelson efekto poveikis pasireiškia tuo, kad didėja vidinė

infliacija, o „inkaru“ esančios valiutos atžvilgiu kintantis realusis kursas galiausiai lemia atskirose šalyse esančios infliacijos skirtumą. TVF ir daugelio kitų institucijų studijų vertinimu, naujosiose šalyse narėse VKM II sąlygomis *Balassa–Samuelson* efektas gali padidinti infliacijos augimą 1–2 procentais (Schadler, 2005).

Kitos studijos rodo esant kiek mažesnę poveikį (Balasz, 2003). Tačiau neabejotinai šio efekto poveikis apskritai yra labai svarbus, nes nuo jo priklauso atitikimas kainų stabilumo kriterijui. *Balassa–Samuelson* efektas yra realios konvergencijos fenomenas. Jis parodo, kad euro įvedimo kriterijų vykdymo tikimybė yra atvirkščiai proporcinga realios konvergencijos dydžiui. Tai sąlygoja žemą realios konvergencijos lygį turinčių šalių prisijungimo prie euro zonos specifiką. Ilgą laiką Lietuvos atviruose ir uždaruose sektoriuose darbo našumas didėjo labai panašiai, todėl šio efekto poveikis infliacijai nebuvo labai reikšmingas (Kuodis, 2003). Tačiau paskutiniu metu jo įtaka didėja.

Kaip antai, euro zonai nepriklausančiai Lenkijai buvo naudingas lankstus zloto keitimo kursas, nes tai skatino augimą ir mažino einamosios sąskaitos deficitą neimportuojant infliacijos. Savo paskutiniame straipsnyje, išsiųstame „The Financial Times“ redakcijai prieš pat žūtį lėktuvo katastrofoje, buvęs Lenkijos NCB vadovas Sławomir Skrzypek pastebėjo, kad *„periferinės ES narės per paskutinį dešimtmetį labai prarado konkurencingumą, ir tai parodė, jog tik pačios šalys gali gerinti konkurencingumą ir skatinti finansinę discipliną“* (Skrzypek, 2010).

Lietuvių ekonomistui Gitanui Nausėdai taip pat kelia nerimą situacija, kurioje nesukūrus institucinių prielaidų griežtai fiskalinei politikai, orientuotai į keliamus reikalavimus EPS narėms, gali būti pažeistas naujųjų ES šalių narių tarptautinis konkurencingumas (Nausėda, 1999).

Visuomenei aiškiausias pavyzdys yra privačių gėrybių individualaus vartojimo konkurencinis pobūdis. Lygiai taip pat ir viešosios gėrybės yra skirtos vartojimui, tačiau bendram naudojimui, todėl dėl jų neatsiranda konkurenciniai vartotojų santykiai (Gyls, 2008).

Kita vertus, ekonomikos prof. Gianmarco Ottaviano ir ekonomistų Daria Taglioni bei Filippo di Mauro iš ECB nuomone, ES plėtra daro įtaką dviem prieštariniais būdais. Po plėtros galima lengviau patekti į ES šalių narių rinkas, tačiau labai padidėjo santykinė nenašiai dirbančių konkurentų iš naujųjų šalių narių svarba. Dėl EPS konkurencija euro zonos šalyse padidėjo, todėl sumažėjo vidutinės (gamybos) sąnaudos, antkainiai, kainos ir kieki. Tikimasi, kad plėtra turės panašų

poveikį tik padidėjus vidutiniam našumui naujosiose šalyse narėse (Ottaviano, 2007).

ES sutarties 119 straipsnis (EB sutarties ex 4 straipsnis)²⁶ kalba apie ES ekonomiką kaip visumą ir jame minima ES veikla apima ekonominę politiką, kuri yra grindžiama „*glaudžiu valstybių narių ekonominės politikos koordinavimu, vidaus rinka bei bendrų tikslų apibrėžimu*“, apima „*bendrą valiutą – eurą, nustatymą ir vykdymą vienos bendros pinigų politikos ir valiutų kurso politikos, kurių pagrindinis tikslas yra išlaikyti stabilias kainas*“, taip pat turi atitikti pagrindinius principus: stabilios kainos, patikimi viešieji finansai ir monetarinės sąlygos bei tvarus mokėjimų balansas (ES, 2010).

Autorius atkreipia dėmesį, kad ES sutarties kainų stabilumo kriterijus vis labiau kinta mažiau homogeniškoje ir labiau asimetriškoje ES ir jį įvykdyti tampa vis sudėtingiau, o pagrindiniu tikslu, autoriaus nuomone, turėtų būti bendras gerovės kilimas. S. Kropas taip pat mano, kad nors ES sutartyje nustatytas pagrindinis tikslas – palaikyti kainų stabilumą, tačiau nėra nurodyta, kaip šis tikslas turėtų būti pasiektas (Kropas, 2005). Kadangi neapibrėžta, ką „*kainų stabilumas*“ reiškia iš tiesų, dar 1998 m. ECB paskelbė kiekybinę kainų stabilumo apibrėžtį, t.y. siekiant kainų stabilumo, tiek finansų rinkos, tiek visuomenė gali tikėtis, jog vidutinės trukmės laikotarpiu infliacija svyruos tik tiek, kiek dėl to nenukenčia kainų stabilumas (Scheller, 2006).

Apskritai visuomenėje kainų didėjimas lyginant su defliacija suvokiami asimetriškai. Kaip dažnai ir koku tonu žiniasklaida pranešinėja apie infliaciją taip pat turi didelės įtakos infliacijos lūkesčių suvokimui. Be to, žinios apie kainas sąlygoja asimetrinę infliacijos suvokimą, o žinios apie didėjančią infliaciją paprastai turi daug didesnę poveikį (Sturm, 2009).

Taigi, kainų stabilumas – tai ilgą laikotarpį optimalią gerovę užtikrinanti pinigų politika, todėl, anot S. Kropo, kainų stabilumas gali būti traktuojamas kaip ypač svarbi viešoji gėrybė. Kad tai visuomenės gerovę stiprinanti priemonė įrodo faktai, kai šalyse su mažesne infliacija yra vidutiniškai greitesni ekonomikos augimo tempai ilgalaikėje perspektyvoje (Kropas, 2005).

Vokietijos įtakota, ES pasuko mažos infliacijos „garbinimo“ keliu. W. Münchau pastebi, kad Vokietija politiškai pripažino silpnėjančią euro zonos stabilumą, net susitaikė su neišvengiamu daugiašalės finansinės pagalbos kitoms šalims mechanizmu, tačiau Vokietija niekada nesutiks su didesne leistina infliacija. Apžvalgininkas nuogaustauja, jog Vokietijos konstitucinis teismas gali nuspręsti, kad

²⁶ VIII antraštinė dalis, Ekonominė ir pinigų politika

tai pažeidžia ES sutarties nuostatas dėl EPS ir remdamasis savo, dar 1993 m. sprendimu, galėtų net paskelbti Vokietijos narystę euro zonoje niekine (Münchau, 2010 02 21).

Ši asimetrija turėtų būti įspėjimu manantiems, kad dėl kurios nors ES šalies narės su maža ekonomika problemų būtų koreguojama valiutos kurso politika visoje euro zonoje (Münchau, 2010 02 21).

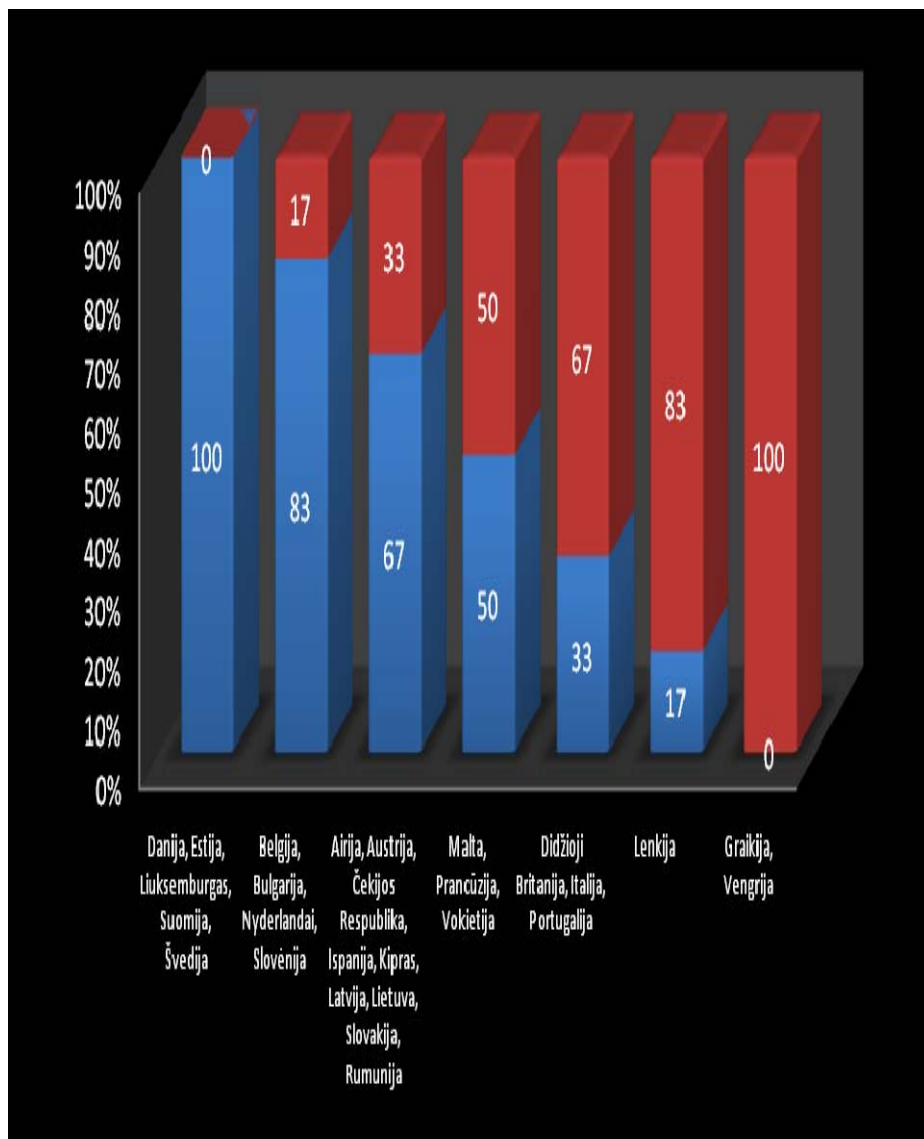
Autorius pastebėjo, kad ES institucijos vardan kainų stabilumo ir mažos infliacijos visada randa ES sutarties nuostatų interpretacijų. Nemažai apie konvergencijos kriterijų vykdymą ir tvarumą sako 3 lentelėje pateikiami duomenys. Jie rodo, kokią procentinę laiko dalį 1996–2006 m. periodu euro zonos šalys narės vykdė konvergencijos kriterijus.

3 lentelė. Laiko dalis (proc.), kurią euro zonos šalys narės vykdė tuometinės Mastrichto sutarties konvergencijos kriterijus 1999–2006 m. (Autoriaus skaičiavimai, remiantis EUROSTAT duomenimis)

ES šalis narė	Kainų stabilumas	Biudžeto deficitas	Valdžios sektoriaus skola	Palūkanų normos
Airija	28	100	100	100
Austrija	100	100	0	100
Belgija	91	100	0	100
Graikija	6	14	0	100
Ispanija	23	100	71	100
Italija	73	43	0	100
Liuksemburgas	46	100	100	100
Nyderlandai	65	100	0	100
Portugalija	30	71	86	100
Prancūzija	92	43	57	100
Suomija	88	100	100	100
Vokietija	100	43	14	100

Autorius atkreipia dėmesį, kad tarp eurą įvedusių šalių nėra nė vienos, kuri per visą laikotarpį nuo bendrosios valiutos įvedimo būtų visiškai vykdžiusi visus

konvergencijos kriterijus. Tačiau, vadovaujantis ekonomine logika, autoriui tenka sutikti, kad tai ir nėra būtina. Biudžeto deficito kriterijaus laikymosi pastaruosius penkerius metus analizė, pateikta 3 lentelėje, būtent tai ir rodo.

3 pav. Laiko dalis (proc.), kurią ES šalys narės vykdė (mėlyna dalis) ir kurią nevykdė (raudona dalis) biudžeto deficito rodiklius 2005–2009 m. (Autoriaus skaičiavimai, remiantis EUROSTAT 2010 m. rugpjūčio 4 d. duomenimis)

Lietuvos mokslininkai Rimvydas Baltaduonis ir Marius Jurgilas, nagrinėdami hipotetinę pinigų sąjungą, parodė, jog JAV kai kurios valstijos per visą 1997–2005 m. laikotarpį nebūtų įvykdžiusios konvergencijos kriterijų (Baltaduonis, 2006). Neveltui EPS pradinėje kūrimosi stadijoje Prancūzijos verslininkai rėmė „*Prancūzijos pinigų sąjungą*“, t.y. su laisvesniais konvergencijos kriterijais, didesne ECB politine kontrole, palyginti dideliu narių skaičiumi ir silpnesne bendra valiuta (Moravcsik, 2008).

A. Moravcsik tyrimuose užfiksuoti faktai iš laikotarpio, kai vyko derybos dėl konvergencijos kriterijų. Britų politikai, reikšdami nuomonę apie konvergencijos kriterijus, teigė, jog Vokietija siekė sukurti „*kūno kultūros klubą, kuris visiems padėtų išlikti amžinai liekniems*“, o pats J. Delors Vokietijos griežtai suformuluotus konvergencijos kriterijų apibrėžimus lygino su viduramžių debatais apie angelų lytį (Moravcsik, 2008).

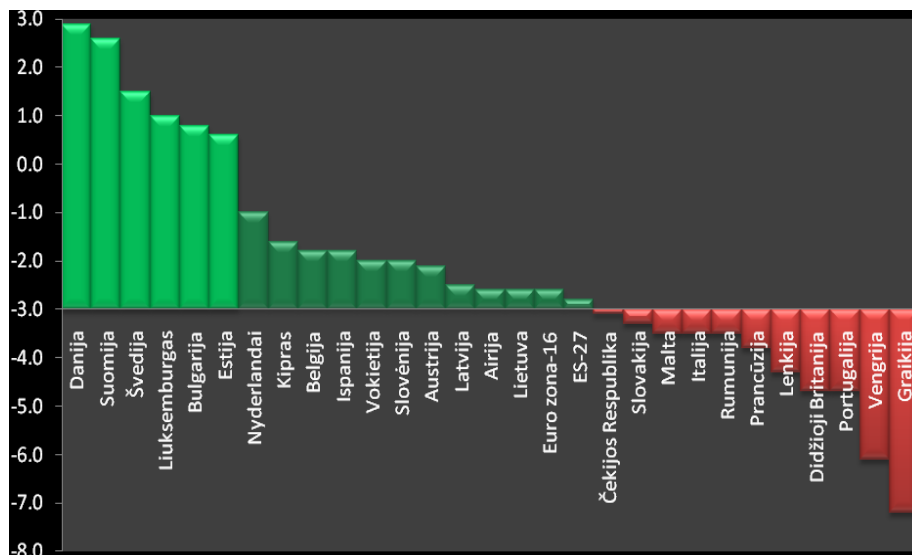
Bendroji valiuta galėtų būti struktūrinių reformų katalizatoriumi visose rinkose. Kai kurie mokslininkai mano, kad konvergencijos kriterijai buvo pernelyg vienpusiški dėl per didelio dėmesio tik nominaliai konvergencijai. Tuo tarpu gerai integruota finansų sistema ne tik padėtų gerinti mokėjimų efektyvumą pinigų sąjungoje bei skatintų konkurenciją teikiant finansines paslaugas, bet būtų naudinga ir makroekonominiu požiūriu. Esant gerai integruotai ES finansų sistemai galima veiksmingiau ir nuosekliau vykdyti vieningą pinigų politiką, o pastarosios poveikis būtų ne toks asimetriškas EPS priklausančiose šalyse narėse (Aucremanne, 2008).

Pinigų sąjungoje, kur pasiekta glaudi finansinė integracija, išorinių šokų poveikį gali neutralizuoti tarptautinės finansų rinkos. Analitikai atkreipia dėmesį, kad iki šiol plečiantis euro zonai žemesnis pragyvenimo lygis dar netapo neįveikiama kliūtimi euro zonos narystei, tačiau dėl tokios plėtros vis sudėtingiau joje priiminėti sprendimus, o finansinės integracijos ryšių plėtimasis verčia sekti ekonomikoms kylančius pavojus ir už nacionalinių sienų (Aucremanne, 2008).

Pirmaisiais metais po euro įvedimo net vienuolika iš penkiolikos ES šalių narių turėjo arba subalansuotą, arba perviršinį biudžetą, bet jau 2005 m. pradžioje dešimt jų viršijo nustatytas biudžeto pamatines vertes. Nors Prancūzijai ir Vokietijai turėjo būti pradėtos taikyti biudžeto deficito sustiprintos stebėsenos procedūros ir net ekonominės sankcijos, tačiau ES institucijos reagavo asimetriškai, t.y. ignoravo visoms narėms galiojančias procedūras (Kropas, 2005).

Žemiau pateiktame 4 pav. galima pamatyti, kaip pastaruosius penkerius

metus visos ES šalys narės laikėsi biudžeto deficito ribojimo taisyklės.

4 pav. Biudžeto deficito rodiklių reikšmių vidurkis 2005–2009 m. (Autoriaus skaičiavimai, remiantis EUROSTAT 2010 m. rugpjūčio 4 d. duomenimis)

Taigi, nesilaikant biudžetinės drausmės, yra paminamos ES sutartyje, kurią ratifikavo šimtams milijonų Europos gyventojų atstovaujančios demokratinės nacionalinės institucijos, nustatytos taisyklės. Dėl pritarimo joms, kai kuriose valstybėse buvo organizuojami net referendumai. Štai toks asimetriškas savo funkcijų, pareigų, teisių suvokimas ir sprendimų priėmimas ET, ignoruojant EK siūlymą vykdyti sutartines nuostatas, faktiškai sugriovė Stabilumo ir augimo pakto veikimą bei pademonstravo moralinių vertybių kaip viešųjų gėrybių deficitą ES.

S. Kropas stebisi, kad šalys yra drausminamos išlaikyti subalansuotą biudžetą per vidutinį laikotarpį, tačiau niekas nemato poreikio reglamentuoti ekonominės politikos esant biudžeto pertekliui, kuris taip pat turėtų būti įvertinamas per ekonominį jo poveikį euro zonai (Kropas, 2005).

EPS yra vienas iš finansinės integracijos varomųjų jėgų, tačiau EPS nuo kitų „variklių“, tokių kaip inovacijos, tarptautinių kapitalo srautų liberalizavimas, skiriasi tuo, kad EPS yra asimetriška. J. Pisani-Ferry ir Adam S. Posen empirinio tyrimo rezultatai rodo, jog euro poveikis iš esmės yra trejopas:

- 1) vienašalis finansų rinkos liberalizavimas, dėl kurio visoms šalims pigiau

pirkti turta euro zonoje;

2) nukreipimo poveikis, kuris atsiranda euro zonoje dėl mažesnių sandorių sąnaudų investuotojams (iš tos pačios euro zonos) perkant santykinai mažiau turto euro zonai nepriklausančiose šalyse narėse;

3) padidėjęs euro zonos valdomo turto kiekis tarptautiniu mastu, o tai papildoma nukreipimo efektą ir atitinka preferencinį finansų rinkos liberalizavimą (Pisani, 2009).

Viena vertus, euro zonai nepriklausančių šalių finansinė veikla turėtų „migruoti“ link euro zonos šalių, tačiau, kita vertus, susikūrus integruotai finansų rinkai, finansinė veikla jau turėtų koncentruotis didžiausiose euro zonos finansų rinkose. J. Pisani-Ferry ir A. S. Posen pateikia tokias savo tyrimo išvadas:

a) euro zonai netinkamai reaguojant į krizės padarinius ES naujausiose šalyse narėse, kenkiama ES solidarumui ir jos tolesnei raidai;

b) ironiška, bet tuo pat metu, kai narystė euro zonoje tampa vis patrauklesnė net tradiciškai priešiška nusistačiusiems šalims, prisijungimo prie euro zonos kriterijai darosi nebe tokie aktualūs: infliacijos kriterijų vykdyti lengviau nei biudžeto kriterijų;

c) nepakankamai įvertinant šalies lygiu priimtų sprendimų poveikį regionams ir trūkstant lankstumo, euro zonos plėtra tampa mechaniniu veiksmu tokiu metu, kai ES reikia priimti strateginius sprendimus (Pisani, 2009).

Autoriaus nuomone, ekonomistų pareiga yra priminti, jog pagrindinis ekonomikos politikos tikslas – visuomenės gerovė. Ekonominė integracija globaliame ar regioniniame tarptautiniame lygyje taip pat gali didinti gerovės mastą.

Įdomu tai, kad integracijos sąvoka kaip skirtingų šalių ekonominių ryšių suartėjimo apibrėžimas iki 1940 m. nebuvo apskritai vartojama. Atskirų dalių susiliejimą į visumą simbolizuojanti ekonominė integracija gali būti vertinama priimtų susitarimų kiekio ir kokybės požiūriu.

Kokią įtaką euro zonai daro ne euro zonos šalių narių makroekonominės problemos? Ataskaitoje „*Europos ekonomika 2010*“ teigiama, kad atsiranda spaudimas kuo anksčiau šalis nares priimti į euro zoną, nes yra nuomonių, jog savaime išsipildančios krizės rizika būtų buvusi lygi nuliui, jei šios šalys būtų priklausiusios euro zonai. Jei krizė sukelia pati save, o ne kyla dėl silpnų ūkio pagrindų, tai euras yra nevienareikšmiškai naudingas (EEAG, 2010).

Manoma, jog ne euro zonos šalims „staigiai“ įsivedus eurą išnyktų bet kokia

galimybė kilti mokėjimų balanso krizei šiose šalyse. Iš kitos pusės atsirastų rizika, kad, jei euro zonai priklausytų daug lengvai pažeidžiamų šalių, tai galų gale pats euras taptų lengvai pažeidžiamas. Pripažįstama, kad narystė euro zonoje padėjo išvengti „*krizės dvynės*“, t.y. bankų ir mokėjimų balanso krizės (EEAG, 2010).

D. K. Rosati tai vadina „*deficitų dvynių*“ situacija, kada tiek didelis einamosios sąskaitos deficitas, tiek šio deficito didėjimas labai prisideda prie BVP nuosmukio, nors didelis biudžeto deficitas, atrodo, nesisieja su smukusiu BVP (Rosati, 2009).

S. Kropo tyrimų rezultatai rodo, kad euro zonos gebėjimą konkuruoti didina šios zonos ekonomikos mastas, kuris yra gerokai didesnis, palyginti su atskirų narių ekonomikomis. Logiška, kad ekonomikos mastą galima padidinti ir plečiant euro zonos teritoriją. Ekonomikos mastui įtakos taip pat turi tas faktas, kad euro zonos šalims, kurių nacionalinės valiutos buvo mažiau svarbios tarptautinėje prekyboje, įvedus eurą pasidarė naudinga tarptautinius prekybos sandorius išreikšti bendrąja valiuta – euru (Kropas, 2005). O tai reiškia visapusišką ekonominę plėtrą.

Išanalizavus ES sutarties ekonominį turinį ir jame naudojamus terminus bei sąvokas jaučiami paradigminiai ir vertybiniai prieštaravimai. Jie kyla todėl, kad užmirštama, jog ES, EPS ir euro zona nėra tapatūs dalykai.

Kaip išraiškingą pavyzdį autorius nagrinėja ES sutarties 139 straipsnį²⁷. Jame yra išvardinami įvairūs ES sutarties straipsniai ir jų nuostatos, kurios ne euro zonos šalims yra netaikomos. Autorius mano, jog jame turėtų būti paminėta dar daugiau ES sutarties straipsnių ir nuostatų, kurios euro dar neįsivedusioms šalims šiuo metu vis tik yra taikomos.

Kaip antai, ekonominė politika, kuri yra „*grindžiama glaudžiu valstybių narių ekonominės politikos koordinavimu, vidaus rinka bei bendrų tikslų apibrėžimu*“, įsipareigojimas „*Europos Sąjungoje remti bendras ekonominės politikos kryptis*“, šalių narių įsipareigojimas atitikti stabilių kainų, patikimų viešųjų finansų ir monetarinių sąlygų bei tvaraus mokėjimų balanso principus (119 straipsnis (EB sutarties ex 4 straipsnis)²⁸). Taip pat, šalys narės, vykdydamos savo ekonominę politiką, turi stengtis „*prisidėti prie Europos Sąjungos tikslų siekimo veiksmingam išteklių paskirstymui*“ (120 straipsnis (EB sutarties ex 98 straipsnis)²⁹), įpareigoti savo ekonominę politiką vertinti „*kaip bendro intereso reikalą*“, prisidėti užtikrinant

²⁷ 5 skyrius, Pereinamojo laikotarpio nuostatos

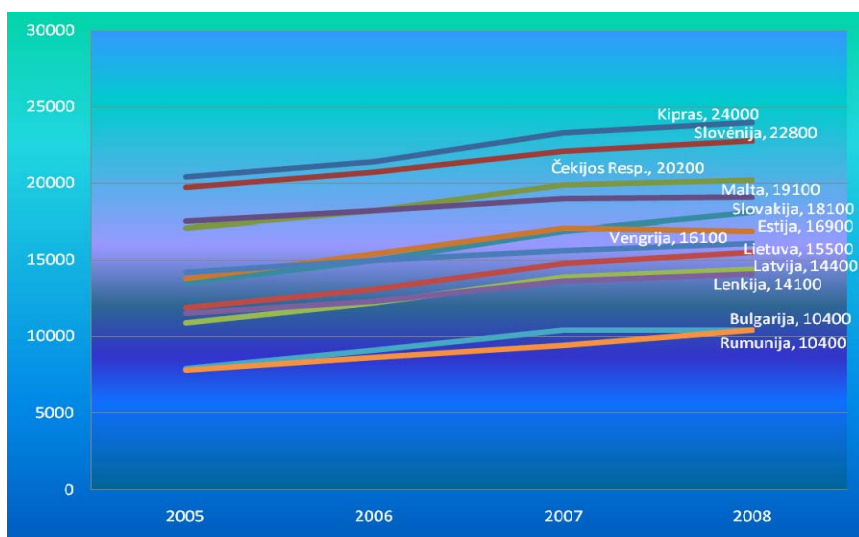
²⁸ VIII antraštinė dalis, Ekonominė ir pinigų politika

²⁹ 1 skyrius, Ekonominė politika

„glaudesnį valstybių narių ekonominės politikos koordinavimą“, užtikrinti, kad šalies narės ekonominės politikos kryptys atitiktų bendrąsias gaires ir nekeltų grėsmės „deramam Ekonominės ir pinigų sąjungos veikimui“ (121 straipsnis (EB sutarties ex 99 straipsnis)³⁰) (ES, 2010).

Vadovautis elementaria ekonomine logika, visų čia išvardintų nuostatų kokybiškas įgyvendinimas, nebūnant euro zonos erdvėje, yra sunkiai įmanomas. Autoriaus nuomone, „deramam EPS veikimui“ ir „veiksmingam išteklių paskirstymui“ labiausiai kenkia tai, kad euro zona neapima visos EPS, o naujųjų narių į euro zoną patekimą lemia bendras šalies turtingumas, o ne bendros gerovės siekimas.

Panagrinęjus BVP vienam gyventojui naujosiose šalyse narėse, matoma, kad šis rodiklis jose paprastai yra mažesnis nei senosiose ES šalyse narėse, nors turi tendenciją augti. 5 pav. pateikiami duomenys apie vienam gyventojui tenkančią BVP dalį naujosiose šalyse narėse.

5 pav. Vienam gyventojui tenkanti BVP dalis naujosiose šalyse narėse (Šaltinis: EUROSTAT, 2010 m. gegužės 15 d., Purchasing Power Standard per inhabitant (in Euro))³¹

Autorius atkreipė dėmesį, jog visos šalys su didžiausiais rodikliais jau priimtos į euro zoną. Čekijos Respublika yra išimtis, nes šalies, kurios politikai

³⁰ 1 skyrius, Ekonominė politika

³¹ Rumunijos atveju nėra duomenų už 2008 m., todėl sąlyginiam palyginamumui imami 2007 m. duomenys.

akivaizdžiai nepritaria euro įvedimui ir kuri net nėra įstojusi į VKM II, neįmanoma priimti į euro zoną. Pagal šiuos duomenis tampa aišku, kodėl EK priėmė teigiamus sprendimus dėl Estijos prisijungimo prie euro zonos nuo 2011 m. Vadinasi, jei artimiausiu metu Čekijos Respublika arba Vengrija neprisijungs prie VKM II, artimiausiomis realiomis euro zonos narėmis galėtų tapti Lietuva ir Latvija. Beje, autoriaus pastebėjimu, šių šalių vyriausybės turėtų versti susimąstyti ir tas faktas, kad Lietuva ir Latvija liko vienintelės prisijungusios prie VKM II iš visų be euro dar likusių naujųjų ES šalių narių.

M. Bordo ir H. James siūlo atskirti trumpalaikes problemas nuo ilgalaikių. Leidus įsivesti eurą Vidurio ir Rytų Europos šalims jau savaime atsirastų nauji iššūkiai. Naujosios šalys narės turi sparčiai augančias ir besivystančias rinkas, kuriose yra ir bus didesnė infliacija. Tuo tarpu brandžios euro zonos rinkos, tikėtina, patirs periodiškus infliacijos protrūkius. Abiejų tipų šalys priklauso EPS, kai kurioms jų tik laikinai taikoma euro įsivesti neleidžianti išlyga, tačiau ateityje jos privalo įsivesti eurą. Dėl tokių reikalavimų gali atsirasti rimtų problemų tiek vienoje, tiek kitose šalyse (Bordo, 2008).

Brandžiose rinkose turėtų būti vykdoma ne tokia griežta pinigų politika, taip pat šiose rinkose pinigų politika turėtų labiau orientuotis į augimą. Tačiau besivystančioms rinkoms turėtų būti leidžiama vykdyti griežtesnę pinigų politiką, kad sumažėtų tikimybė, jog ims augti nekilnojamo turto kainos ir padėtis destabilizuosis. Šiuo metu augimo skirtumai labai akivaizdūs, ir, atrodo, dėl šiandieninės situacijos kyla didelių problemų koordinuojant pinigų politiką (Bordo, 2008).

Pinigų politikos fenomenas tas, kad ji savo priemonėmis ir rezultatais visada ką nors priešpastato – importuojančius ekonomikos sektorius prieš eksportuojančius, nepriklausomas finansų institucijas prieš tuos, kurie yra suinteresuoti išlaidų didinimu, pritariančias infliacijai politines jėgas prieš jai besipriešinančias (Moravcsik, 2008). Anksčiau net vyravo įsitikinimas, jog egzistuoja ilgalaikė priklausomybė tarp infliacijos ir nedarbo lygių, o pasirinkus aktyvesnę ekonominę politiką yra sutinkama toleruoti didesnę infliaciją, t.y. pinigų politikos sprendimai apima atskirų visuomenės grupių naudą ir nuostolių vertinimą. Be to, pinigų politikos rezultatų perdavimo procesui yra būdingas tam tikras laiko tarpas, o ją planuojantys susiduria su daugybės veiksnių tarpusavio sąveika, ekonomikos kintamųjų tarpusavio ryšiais ir sąsajomis su kitomis ekonomikos politikos sritimis (Kropas, 2005).

Bendroji pinigų politika sudaro sąlygas Europos pinigų rinkoms sparčiau integruotis, tačiau ekonomistai jau atkreipė dėmesį į bendros pinigų politikos perdavimo asimetriškumą. Politinės ekonomijos prof. Willem H. Buiter pastebi, jog teiginys, kad EPS priklausančios šalys narės galbūt patirs asimetrinius šokus ir kad todėl bendra pinigų politika bus nebetinkama taikyti, turi ir kitą pusę. Nes egzistuoja ir teiginys, kad dėl ekonominės struktūros skirtumų pinigų politika skirtingoms valstybėms, taip pat ir jų viduje, perduodama skirtingais mechanizmais. Tad bendra pinigų politika turės asimetrinį poveikį skirtingoms valstybėms taip, kaip ji turi asimetrinį poveikį sektoriams, pramonės šakoms ir regionams pačiose valstybėse (Buiter, 1999).

Žvelgiančiam į ateitį ekonomistui Massimo Suardi iš EK atrodo tikėtina, jog pinigų politikos perdavimo asimetrija euro zonoje bėgant laikui galėtų sumažėti, nes finansinės struktūros vis labiau supanašėja ir ūkio subjektai prisitaiko prie naujos politinės aplinkos. Tačiau nepaisant bendros rinkos sukūrimo ir euro įvedimo, šalys ir toliau daug kuo skirsis. Vadinas, tam tikras pinigų politikos perdavimo heterogeniškumo laipsnis bus nuolatinis euro zonos bruožas. Jo nuomone, paskutinio meto empirinę literatūrą apie pinigų politikos perdavimo asimetriškumą galima suskirstyti maždaug į dvi dalis pagal tai, kiek dėmesio skiriama makroekonomikai ir mikroekonomikai (Suardi, 2001).

Euro keitimo kurso pokyčiai veikia euro zonos šalis asimetriškai bent jau dviem požiūriais. Pirma, euro vertės didėjimas turi didesnę įtaką ūkinei veiklai tose šalyse narėse, kurios eksportuoja santykinai daugiau prekių ir paslaugų į trečiąsias šalis. Antra, euro zonos šalys narės, kuriose importas iš už euro zonos ribų sudaro didesnę ekonomikos dalį, pajus didesnę poveikį vidaus kainoms ir didesnę priešingą poveikį realioms pajamoms šalies viduje. Veikiant pastarajam mechanizmui, paklausa ir gamybinis pajėgumas kinta priešinga eksporto pokyčiams linkme (Suardi, 2001).

Ekonomisto Klaus Weyerstrass vadovaujama mokslininkų grupė nustatė, jog bet kuriuo atveju politikos koordinavimas EPS priklausantiems ūkiams atsiperka ir padeda išvengti neigiamo išorės poveikio ar zuikiavimo keliamų problemų, kurias galima pastebėti kai kuriuose asimetriniuose scenarijuose, kai skirtingos šalys vykdo skirtingą politiką. EPS būdingas asimetrinis pasidalijimas kompetencijomis ekonominės politikos formavimo srityje: pinigų politiką centralizuotai vykdo ECB sistema, konkrečiai ECB, tačiau už struktūrinę ir fiskalinę politiką atsako atskiros šalys narės, nors jos ir privalo intensyviai konsultuotis bei turi vykti jų daugiašalę

prižiūra (Weyerstrass, 2006).

Autorius jau atkreipė dėmesį į tas ES sutarties nuostatas, kurios šalis nares ragina laikyti savo ekonominę politiką visiems rūpimu klausimu ir ją koordinuoti. Ekonomistė Hanna Putkuri iš Suomijos NCB teigia, kad labai svarbu suvokti mechanizmus, per kuriuos monetariniai šokai veikia kainas ir realią ekonominę veiklą euro zonoje, kad būtų galima sėkmingai vykdyti bendrą pinigų politiką. Dėl skirtingos infliacijos nevienodos įtakos atskirų šalių narių ekonomikoms gali prireikti kompensacinių priemonių vykdant nacionalinę fiskalinę politiką, o dėl didelės pinigų politikos perdavimo asimetrijos – ES gali atsirasti politinė įtampa. Ji taip pat atkreipia dėmesį, kad, įsivedus bendrą valiutą, daugiau dėmesio skiriama tarpvalstybinei reakcijos į vienodus monetarinius šokus asimetrijai, o ne įvairiems šokams ir jų galutinėms pasekmėms šalių viduje (Putkuri, 2003).

Pati EK taip pat yra atkreipusi dėmesį, kad euro zonai apimant vis naujas šalis būtina racionali makroekonominė politika. Tarptautiniu lygiu euras ir euro zona darosi vis svarbesni – daugiau nei 25 proc. pasaulio valiutos rezervų laikoma eurais (EP, 2010). ES sutarties 138 straipsnyje (EB sutarties ex 111 straipsnio 4 dalis)³² numatyta, kad, siekiant užtikrinti euro vietą tarptautinėje pinigų sistemoje, yra nustatomos bendrosios pozicijas dėl EPS ypač svarbių dalykų kompetentingose tarptautinėse finansų institucijose ir konferencijose bei gali būti patvirtintos atitinkamos priemonės siekiant užtikrinti vieningą atstovavimą jose (ES, 2010). Matoma, kad ES suvokia didėjančią euro zonos atsakomybę ir naudą, kurią galėtų atnešti makroekonominės politikos koordinavimas bei priežiūra. Tačiau tarp EPS uždavinių turėtų būti ir struktūrinių reformų šalyse narėse spartinimas užtikrinant, kad savo esme ši sąjunga atitiktų savo pavadinimą, t.y. būtų sėkminga ir kaip ekonominė, ir kaip pinigų sąjunga (EP, 2010).

Nors laisvoji prekyba ES didina BVP (Artis, 2001), tačiau kiekviena šalis narė turi ir tam tikrų kaštų – įnašai į ES biudžetą, taip pat skirtingų nacionalinių ir ES politikų suartinimas bei suderinamas (Pukelienė, 2008). Be to, yra nuogastavimų, jog dabartinio ES ekonomikos augimo modelis dar nėra tvarus, o pati augimo nauda turėtų būti sąžiningiau pasidalinama bei visa ES finansų sistema turėtų tarnauti ekonomikai (Europos, 2010 02 02).

S. Kropo nuomone, EPS faktiškai yra pirmasis šių laikų pinigų integracijos pavyzdys, besiremiantis ekonominės minties inovacinėmis idėjomis. Jų esmė yra ta,

³² 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro

jog preferencijos suteikiamos ilgalaikiam kainų stabilumui užtikrinti, suvokiant, kad pinigų politika yra tuo efektyvesnė, kuo plačiau visuomenė gali pasinaudoti jos privalumais (Kropas, 2005).

Įtakingas ekonomikos žurnalas „The Economist“ augimo naudą pasidalinimą ES rašo taip: „*Vokiečiai nori tikėti, kad prieš dešimt metų jie labai daug paaukojo atsisakydami savo mylimos Vokietijos markės, tačiau iš tiesų euras jiems atnešė daugiau naudą nei bet kam kitam. Beveik pusė Vokietijos eksportuojamos produkcijos patenka į kitas euro zonos priklausančias šalis, kurios konkurencinėje kovoje su vokiečiais jau nebegali pasinaudoti devalvacija*“ (Europe’s, 2010 03 11). Taigi, euro įvedimas per prekybos plėtros poveikį, finansų sektoriaus integracijos stiprinimą ir euro tarptautinio vaidmens didėjimą suteikia valstybei nuolatinę ekonominę naudą, o bendra nauda, kaip tikėtina, tuo didesnė, kuo anksčiau įsijungiama į euro zoną (Kropas, 2005).

Autorius siekia nagrinėti šiuos klausimus per globalinės ekonomikos prizmę. Pagal P. Gylį, globalinės ekonomikos sistema lygiai taip pat paklūsta ekonomizacijos principui, pagal kurį visų lygių reiškiniai juda proceso dalyviams optimaliu santykiu derinant eikvojamų išteklius, sąnaudas ir siekiamą naudą. Tas pats principas galioja ir holistiškai apibrėžiamai visai ES, kaip regioninio darinio, ekonominių lygių visumai, kuri dažniausiai siejama su visuminiais, agregatiniais dydžiais, pvz. BVP (Gylis, 2008). ES sutarties 120 straipsnis (EB sutarties ex 98 straipsnis)³³ kalbėdamas apie vykdomą ekonominę politiką, apibrėžtų ES tikslų siekimą, šiuos aspektus susieja būtent su „*palankiu veiksmingam išteklių paskirstymui*“ principu (ES, 2010). Autoriaus nuomone, euro zonos plėtros procesuose šis principas yra arba primirštas, arba tiesiog ignoruojamas.

Pastebima, jog globalizacijos procesas iš esmės keičia savo formą – vis labiau ignoruoja ne tik atskirų valstybių, bet ir regioninių darinių sienas, o užsienio prekybą keičia labiau anoniminis ir stichiškas finansinių išteklių judėjimas. Esant tokiai formai, dabartiniai euro zonos plėtros principai tampa neracionalūs, o neapimantys visumos sprendimai – labai brangūs. Daugelio ekonomistų pasisakymus galima suvesti į vieną išvadą, jog ES nėra politinės valios pripažinti tikrojo integracijos gylio poreikio, jei būtų norima neignoruoti efektyvaus ES išteklių naudojimo klausimo. Globalioje ekonomikoje ES neturės reikšmingo vaidmens, jei euras nevienys visų rinkų (pavyzdžiui, ir obligacijų) ir visų ES šalių narių, o ypač

³³ 1 skyrius, Ekonominė politika

tokių svarbių galios centrų, kaip Didžioji Britanija.

Deja, klausimo dėl britų prisijungimo prie euro zonos išsprendimas tik tolsta. Didžioji Britanija 2003 m. buvo atidėjusi galimo euro įvedimo klausimo svarstymą iki 2010 m., o pastariesiems atėjus, apskritai oficialiai atsisakė prisijungti prie euro zonos per artimiausius penkerius metus ir net panaikino finansų ministerijos padalinį, iki šiol analizavusį ir koordinavusį euro įvedimo klausimus. Anot Didžiosios Britanijos izdo kanclerio George Osborne, šio padalinio „*darbuotojams nurodyta imtis produktyvesnės veiklos*“ (Didžioji, 2010).

Jau nuo 2007 m. euro zonos šalys diskutavo apie sklandesnį EPS veikimą, tačiau praktiškai jokių tolesnių veiksmų nesiimta. Euro zonos šalims krizės poveikis buvo labai skirtingas, nes jų pažanga struktūrinių reformų klausimais buvo nevienoda, todėl nevienodai buvo atlaikoma konkurencija (Lisabonos, 2010).

Nustatyta, kad reformos vyksta lėčiau, ypač didesnėse euro zonos šalyse. Ekonomistai Romain Duval ir Jørgen Elmeskov pastebėjo, kad vidutiniškai 1994–2004 m. struktūrinės reformos vyko intensyviau euro zonoje nei likusiose šalyse ir kad reformos vyko greičiausiai mažose EPS šalyse. Taip pat reformos euro zonoje apskritai buvo didesnės ir visapusiškesnės. Tačiau po euro įvedimo reformos EPS nebevyko intensyviau nei EPS nepriklausančiose ES šalyse narėse. Tad reformų intensyvumas euro zonos šalyse buvo mažesnis 1999–2004 nei 1994–1998 m. Tačiau nepastebėta, kad reformos būtų sulėtėjusios EPS nepriklausančiose ES šalyse narėse (Duval, 2006).

Čia taip pat egzistuoja asimetrija: didesnės euro zonos šalys lėčiau nei kitos šalys vykdė struktūrines reformas. Tai blogiau veikia didžiųjų euro zonos narių prisitaikymo mechanizmai, ne taip gerai gebama susidoroti su nepalankiomis ekonominėmis aplinkybėmis, mažinama grynoji nauda, kurią EPS atneštų visoms euro zonos šalims (Duval, 2006).

Ekonomistai Aleš Bulř iš TVF ir Jan Babecký bei Kateřina Šmidková iš Čekijos Respublikos NCB savo analize atkreipė dėmesį, jog ES šalys narės, kurios turėjo eurą dar prieš ES plėtrą, nepritraukė papildomų tiesioginių užsienio investicijų ir po euro įvedimo. Todėl naujosios šalys narės tai privalo turėti omenyje ir dirbti suvokdamos, kad tiesioginės užsienio investicijos yra vidutinės trukmės laikotarpio, o ne ilgalaikis reiškinys (Babecky, 2009).

Taigi, plėtojant ES ekonomiką neturėtų būti pamiršamos šios kertinės sritys: bendra rinka, konkurencija, prekybos politika, struktūrinių pakeitimų derinimas,

regioninės plėtros politikos plėtojimas ir makroekonominės politikos koordinavimas (Kropas, 2005). Kai vienose šalyse vykdomos arba nevykdomos reformos, tai turi įtakos ir kitų šalių ūkiams. Nei viena šalis narė viena pati negali veiksmingai susitvarkyti su kylančiomis problemomis. Augimo ir didėjančio užimtumo galima tikėtis tik tada, kai visos šalys narės to sieks atsižvelgdamos į jose egzistuojančias specifines aplinkybes ir jų politikos poveikį kitoms šalims narėms bei ES apskritai (Contribution, 2010). Euro įvedimas dar labiau suartino ekonomikas, todėl ekonominė ir socialinė situacija kiekvienoje atskiroje šalyje narėje turi vis didesnę poveikį kitų šalių narių ekonomikoms ir jų politikos priemonių pasirinkimui (Kropas, 2005).

Tarptautinės ekonomikos prof. Borisas Melnikas vykstančius ES ilgalaikius pokyčius nagrinėja naudodamasis šiuolaikine transformacijų teorija, t.y. holistiškai išryškinant pokyčių priežasčių ir pasekmių ryšius bei tarpusavio sąveiką (Melnikas, 2006). Jo nuomone, ekonominės raidos perspektyvas globalizacijos aplinkoje vis labiau lemia gebėjimas visose (ne tik atskirose) gyvenimo srityse įgyvendinti inovacijas, nes tik daugialypių sinerginių efektų panaudojimas ir ES plėtros visumos matymas gali tapti prielaida užtikrinančia ES ekonominį konkurencingumą globalizacijos aplinkoje (Melnikas, 2008).

Dar pirminėje 2000 m. sukurtoje Lisabonos strategijoje buvo pripažinta, kad šalių narių ūkiai yra glaudžiai susiję, ir kad vienos šalies narės veiksmai (arba neveikimas) galėtų turėti svarbių padarinių visai ES. Ir praėjus dešimtmečiui EK tarnybos sutinka, kad glaudžiai susijusių ES šalių narių ekonomikų potencialą galima iki galo išnaudoti tik tuomet, jei visos šalys narės vykdo reformas tokiu pačiu tempu, atsižvelgdamos į jų veiksmų (ar neveikimo) poveikį visai ES kaip visumai. Dar daugiau, yra pripažįstama, jog dėl netolygios pažangos ES prarastas ne tik teigiamas netiesioginis poveikis ir sinergija, tačiau kai kuriais atvejais padarytas ir netiesioginis neigiamas poveikis (Lisabonos, 2010).

Neveltui holistai labiau pasitiki taip vadinamu tikrosios pažangos indikatoriumi (*The Genuine Progress Indicator*) (Talberth, 2007) arba kitais žmogaus gyvenimo kokybę parodančiais sisteminiiais rodikliais (pavyzdžiui, žmogaus socialinės raidos indeksas (*human development index*)). Žmogaus socialinės raidos indeksu yra matuojama gyventojų vidutinė gyvenimo trukmė, švietimo, pragyvenimo ir raštingumo lygis.

Nacionalinės išdo politikos išorinių poveikių įtakos visai euro zonai

neutralizavimas – tai nauja politinės ekonomijos problema. 2001 m. ECOFIN pasiskelbė, kad stabilumo ir konvergencijos programų turinius vertins per nacionalinėse programose numatytų biudžeto politikų poveikį visai euro zonai (Kropas, 2005).

EK pripažįsta, kad euro zonos valdymas ir ekonominės politikos koordinavimas reikalauja pokyčių (EMU, 2008; European Commission, COM(2010) 250). Tačiau EK džiaugiasi, kad krizės metu euras buvo svarbi apsauga, todėl kviečia atsižvelgti į pokyčius finansų rinkoje ir užtikrinti viešųjų finansų tvarumą. EK siekia šalių narių veiklos koordinavimo, tiki, kad susivienijusi euro zona „*gali turėti įtakos pasaulinei darbotvarkei*“, bet mano, kad ne visa ES ar EPS, o tik „*euro zona turėtų būti laikoma vienu ekonominiu subjektu*“ (Europos, 2009 10 07). Deja, Graikija buvo tik pirmoji į bėdą pakliuvusi šalis, bet tikriausiai ne paskutinė, nes, nors dauguma naujųjų ES šalių narių ir nepriklauso euro zonai, tačiau skolos jose daugiausia denominuotos eurais (Hudson, 2010).

V. Klaus pareiškė, kad kiekviena pinigų sąjunga tam tikru mastu turi būti homogeninė: „*Žmonės daro daug iracionalių dalykų ir už tai moka. Tai mūsų laisvas pasirinkimas. Bendra valiuta didelėje Europos dalyje ir buvo toks klaidingas sprendimas, kuris labai brangiai kainuoja*“ (Kada, 2010). W. Münchau teigia, jog EPS pati savaime negalėtų egzistuoti, nes galų gale susidarytų situacija, kurioje šalies nacionaliniai interesai susidurtų su pinigų sąjungos interesais. Tačiau EPS galėtų veikti tol, kol šalys narės būtų pasirengusios kurti fiskalinę sąjungą, kurios bent minimaliai pakaktų ilguoju laikotarpiu (Münchau, 2010 04 04).

ES sutarties tekste labai dažnai galima sutikti naudojamą terminą „*rinkos ekonomika*“. Tačiau holistiškai žiūrint ekonomika yra daugiau nei rinka, nes kaip režimas yra netinkama kurti viešosioms gėrybėms.

Holistinės pakraipos ekonomistai mano, kad viena iš viešųjų gėrybių yra ir makroekonomikos valdymas, o dabartinė situacija atitinka vadinamosios bendrybių tragedijos modelį, kurio esmė: problemos rinkoje kyla iš nesugebėjimo spręsti bendruosius klausimus, t.y. tai, ko pati rinka negali padaryti (Ostrom, 1990; Ostrom, 1999). P. Gylis pergyvena: „*(...) nemokame spręsti bendrų problemų, nepripažįstame, kad bendruomeniniai dalykai egzistuoja. Tai yra didžiulis nuostolis, ir mūsų mąstymas yra blogybė, nuo kurios neapsiginame, nes jos neidentifikuojame*“. Anot jo, „*lengvai užsitrenkiantys spąstai*“ yra ir fiskalinė politika, jei valstybė išleidžia pinigus neturėdama makroekonominių tikslų (Barauskaitė, 2009).

Lenkų ekonomistas Jakub Borowski teigia, kad vykdomos fiskalinės politikos poveikis, ne taip kaip automatiškai veikiančių stabilizatorių, paprastai yra asimetris: nuosmukio metu pradėtą vykdyti laisvą fiskalinę politiką politiškai sunku pakreipti priešinga linkme prasidėjus ūkio augimui (Borowski, 2004). Tuo tarpu, S. Kropas jau signalizuoja apie akivaizdžius pavojus, kada tarptautinėse rinkose vyksta nepagrįstos spekuliacijos Baltijos šalių atžvilgiu. Jo nuomone, tai ta pati bendrybių tragedija, todėl jos sprendimo būdais gali būti arba sukurti vientisą vienetą, labiau atsakingą už ES kaip visumą, arba „*susitarti su vyraujančios bandos šeiminku dėl tvarkingo ir disciplinuoto naudojimosi bendromis ganyklomis*“ (Kropas, 2009).

Autorius primena, kad ES sutarties 121 straipsnis (EB sutarties ex 99 straipsnis)³⁴ kalba apie tai, jog „*valstybės narės savo ekonominę politiką vertina kaip bendro intereso reikalą*“ (ES, 2010). Taigi, EPS yra gyvybiškai būtina koordinuota ir daugiašalė šalių išdo politikos priežiūra, o ES institucijoms geri administraciniai bei analitiniai gebėjimai (Kropas, 2005).

EK savo komunikate „*EPS@10: Ekonominės ir pinigų sąjungos laimėjimai ir uždaviniai po 10 metų nuo jos sukūrimo*“ eilinį kartą fiksuoja, kad euro zonos šalims narėms būtina skubiai įgyvendinti reformų darbotvarę: plėsti ir stiprinti makroekonominę priežiūrą (EMU, 2008). Iki šiol sukurta ir daugiau dokumentų, kaip antai Lisabonos strategija, Stabilumo ir augimo aktas, Tvaraus vystymosi strategija, kurie užuot papildę vienas kitą, praktikoje buvo įgyvendinami izoliuotai (Lisabonos, 2010). ES sutarties 136 straipsnyje³⁵ pažymėta, kad siekiama sustiprinti biudžetinės drausmės koordinavimą ir priežiūrą (ES, 2010).

P. Krugman yra atkreipęs dėmesį į du esminius ES ir JAV skirtumus. Pirma, Europa neturi „*centrinės vyriausybės*“. Antra, JAV turi daugiau ar mažiau integruotą darbo jėgos rinką: darbuotojai persikelia iš skurdžių į perspektyvesnius regionus. Tuo tarpu, situacija ES visiškai kitokia. Tiesa, egzistuoja šioks toks elito ir mažai uždirbančių darbuotojų judumas, bet visai ne tokio masto kaip JAV (Krugman, 2009).

2010 m. pradžioje vykusiame aukščiausio lygio susitikime ES valstybių lyderiai pasižadėjo imtis „*ryžtingų ir koordinuotų veiksmų*“, kad išsaugotų eurą. Vokietijos kanclerė A. Merkel pasakė, kad reikia „*Europos ekonominės vyriausybės*“, kurios jau vien pati idėja dar neseniai Vokietijoje buvo tabu. Glaudus ekonominis koordinavimas euro zonoje ir buvo tai, ko Prancūzija visada norėjo (A

³⁴ 1 skyrius, Ekonominė politika

³⁵ 4 skyrius, Specialiosios nuostatos valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro

Grimm, 2010). Pasak „The Economist“, „*Europos ekonominė vyriausybė*“ yra slidus terminas: tarp Prancūzijos politikų jis gali reikšti tai, kad augimas yra svarbiau už biudžeto deficitą ir infliaciją, o Vokietijoje šis terminas gali reikšti kažką panašaus į griežtumo harmonizavimą (Juggling, 2010).

Nuo 1949 m. Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsnis įpareigoja NATO nares laikytis įsipareigojimo, kad vienos aljanso narės užpuolimas turi būti laikomas visų narių užpuolimu, nors ir nėra vieningos NATO armijos. Įtakingam ekonomikos leidiniui „The Economist“ bendros „*Europos ekonominės vyriausybės*“ idėja primena situaciją su savitarpio gynybos paktu, kai „*vienos euro zonos narės užpuolimas laikomas visų narių užpuolimu*“. Anot minėto leidinio, Vokietija nelabai nori stiprios euro zonos bijodama, kad Prancūzija siekia sukurti politinę instituciją, kuri sumažintų ECB nepriklausomumą. Neva, prancūzai ir taip J. C. Trichet vis dar laiko „*Prancūzijos vyriausybės paskirtu valstybės tarnautoju*“ (Financial, 2010).

Prognozuojama, kad euro zonos šalių viršūnių susitikimų formatas (naujas, kol kas dar neformalus regiono makroekonominės veiklos valdymo formatas), atsiradęs dėl ES kilusios Graikijos krizės ir pastaruoju metu periodiškai susitinkantis, galiausiai ir pavirs „*Europos ekonomine vyriausybe*“ (Kada, 2010). Globalizacija, demografiniai pokyčiai, didesnės energijos ir maisto kainos, klimato kaita, mažėjantis euro zonos ūkio augimo potencialas, kainų stabilumo pavojai, sąmyšis finansų rinkose, šokai pasaulio ekonomikoje – tokie neišvengiami iššūkiai lauktų „*Europos ekonominės vyriausybės*“. Ji be visa ko bus priversta veikti aplinkoje, kurioje:

a) bendra valiuta ir pinigų politika derinamos su šalių narių nacionaliniu lygiu vykdomomis fiskalinėmis politikomis, bet nesuteiktos išskirtinės galios nustatyti mokesčius ir teikti bendras viešąsias gėrybes;

b) ES biudžetas neveikia kaip stabilizatorius, ES neturi tokio pervedimų mechanizmo, kuris leistų automatiškai pervesti lėšas iš klestinčių regionų nuosmukį patiriančioms narėms;

c) alternatyvūs derinimo mechanizmai euro zonoje pakankamai silpni, dėl nedidelio darbo jėgos mobilumo tarp šalių narių, lėtai į verslo ciklą reaguojančių kainų ir darbo užmokesčio, riboto finansinių rinkų integracijos laipsnio, sudaro prielaidas tarp euro zonos šalių narių toliau tvenktis įtampai, jei jų ūkiai neaugs sutartinai (EMU, 2008);

d) dėl iki krizės vykusio spartaus augimo, kuri skatino pernelyg didelė kreditavimo plėtra, palaikoma ateinančio užsienio kapitalo, atsirado didėjantis

disbalansas, sumažėjo atsparumas išorės šokams, o naujosios šalys narės sukūrė netvarius deficitus dvyinius (einamosios sąskaitos ir fiskalinį) (Rosati, 2009).

Naują diskusijų apie solidarumą ir teisingumą bangą neabejotinai sukels Slovakijos, kuri tik neseniai pati tapo euro zonos nare, atsisakymas savo išteklius prisidėti prie Graikijos, o tuo pačiu ir euro zonos, gelbėjimo. Slovakija pareiškė, kad nėra atsakinga už nedrausmingus turtinguosius ir nesuprantanti solidarumo tarp „*turtingų ir vargšų, atsakingų ir neatsakingų*“, o turtingieji euro zonos nariai tik „*kuria alibi sau patiems, o mes [Slovakija] jiems parodome veidrodį*“ (Slovakija, 2010). Taigi, būsimai „*Europos ekonominei vyriausybei*“ reiktų įsiklausyti į D. K. Rosati žodžius: „*Jei didinate greitį, tai keliaujate greitai, bet staigiai pasikeitus kelio sąlygoms galite greitai patirti avariją*“ (Rosati, 2009).

J. Schumpeter ekonominės plėtros aiškinimus praplėtė „*ilgujų bangų*“ teorija, kada įvairūs inovaciniai procesai lemia verslo ciklus (trumpąjį – 40 mėnesių atsargų, vidutinį – apie 10 metų ir ilgąjį – apie 50–60 metų). Mokslinėje literatūroje išskiriamos jau keturios istorinės bangos, t.y. ilgieji arba „*ilgujų ekonominio pakilimo bangų*“ ciklai, ir manoma, jog trečiosios bangos nuosmukio fazė baigėsi XX a. 5-ajame dešimtmetyje. Ketvirtosios bangos kulminacija tapatinama su 8-ojo dešimtmečio naftos išteklių kainų šuoliais, tačiau dar nesutarta, ar intensyvus informatikos ir biotechnologijos mokslų rezultatų panaudojimas ekonomikoje jau leidžia išvelgti ir penktosios „*ilgosios bangos*“ pradžią (Skominas, 2006).

Reikia sutikti su S. Kropu, kad ES plėtros bangos ir dalyvavimas EPS nėra vertinti kaip atskiri procesai, nes jų tarpusavio politinis sąryšis yra labai gilus (Kropas, 2005). Vilpišauskas pastebi, kad takoskyras tarp euro zonos ir ne euro zonos narių, susidariusias politines ir socialines trintis ne vienerius metus slėpė spartus ekonomikos augimas. Tačiau ES istorijoje jau buvo laikotarpių, kai ekonomikos stagnaciją lydėdavusį protekcionistinį šalių narių atsaką pakeisdavo nauja integracijos banga, todėl tokios bangos pradžia reikia ir naujų ES iniciatyvų. Pavyzdžiui, Europoje integracija gali persilieti į naujas ekonominės politikos sritis (energetiką, paslaugas, mokesčius), jei sutaptų ES šalių narių preferencijos (Vilpišauskas, 2009).

Autorius papildo, kad tokiai bangai sukelti reikia atitinkamo masto ir preferencijų sutapimo laike. Apibendrinamas, autorius svarsto, kad naujausios penktosios „*ilgosios bangos*“ pradžia galėtų būti ir nacionalinių valiutų skaičiaus pasaulio ekonomikoje mažėjimas, kurios kulminacija galėtų tapti bendrų regioninių pinigų sistemų kaip viešųjų gėrybių potencialo visumos panaudojimas pasaulio

ekonomikos gerovei. Tokiai įvykių raidai, be abejo, reikalinga ir holistinė samprata.

Autorius pastebi, kad holizmui priskirtinos mintys ir net pats holizmo terminas vis dažniau sutinkamas tiek ekonomistų, tiek ES pareigūnų kalbose. Kaip antai, 11–ajame Ekonomikos forume, kuris vyko Briuselyje 2010 m. gegužės 25–26 d., J. M. Barroso pareiškė, kad fiskalinei politikai ir struktūrinėms reformoms, prekybos ir investicijų klausimams, taisyklėms ir jų kontrolei laikas pritaikyti holistinį požiūrį, nes visus šiuos aspektus įmanoma susieti tik holistiniu būdu (Strategies, 2010).

J. Čičinskas ES lygina su nauju globalios ekonomikos lokomotyvu, kuriam dabar stringa variklis. Jis galėtų būti ekonomiškiausias, ekologiškiausias ir galingiausias pasaulyje lokomotyvas, jei tik jis nebūtų naudojamas kaip vagonas, nes „*nepavyksta – nelabai ir skubama – sinchronizuoti jo 27 cilindru variklio*“ (Čičinskas, 2010). Ekonomikos prof. Wilhelm Nolling apie tai pasako kiek kitaip – „*vienai valiutai reikia vieningos ekonomikos, o dabar reikalai priešingi*“ (Euro, 2010 07 28).

Autorius pritaria prof. Mario Monti, kuris, sprendžiant bendros rinkos klausimus, siūlo matyti visą ES, o ne tik euro zoną. Jis nuogastauja, kad ir dešinėje, ir kairėje daugėja integracijos priešininkų, todėl bendrai rinkai reikia greitesnių sprendimų. Norint matyti ES rimta žaidėja globalioje erdvėje, bendrosios rinkos klausimams neužtenka renginių su tipiniais „*20 minučių pranešimais*“. Bendrosios rinkos problematikai reikia holistinio priėjimo, o dabar visiems šios temos tik „*atrama poilsui*“. Anot M. Monti, esmė yra ne kiek įvairiausių „*tarybų*“ turės ES, ne keliomis kryptimis bus veikiama (kaip antai, „*Europa 2020*“, „*Europos ekonominė vyriausybė*“ ir panašiai), o ar bus žiūrima į jas neišskaidytai, t.y. kaip į susijusią visumą ir vienu metu (Strategies, 2010).

Taigi, EPS traktuoti kaip savaiminį gėrį nėra reikalo, tačiau, jei tokia viešąja gėrybe bus naudojama ignoruojant ekonomikos teoriją, tokia pinigų sąjunga ne tik taps ekonomine blogybe, bet kartu sunaikins tautinį tapatumą ir valstybingumą.

Atlikta analizė autoriui leido apginti šio tyrimo teiginį, jog svarbiausias išsiplėtusios ES ekonomikos bruožas yra padidėjusios asimetrijos jos ekonominėje aplinkoje.

ES oficialiuose dokumentuose ar mokslinėje literatūroje kai kurie EPS funkcionavimo aspektai nėra labai akcentuojami, tačiau pereinant prie politinių asimetrijų tyrimo yra būtini. S. Kropas Europos bendrųjų pinigų sukūrimą sieja su

visiškai nauju ekonominiu mąstymu, netgi „*revoliucija ekonominėje teritorijoje*“ (Kropas, 2005). Vokiečių ekonomikos prof. Ekkehard Wenger dabartinį euro zonos elgesį laiko prieštaraujančiu ekonominei išminčiai, todėl po dešimties metų euro zonos, tokios kokia ji yra dabar prognozuoja nebeliksiant, nes „*paprasciausiai nebeliks iš ko finansuoti bendrosios Europos valiutos eksperimento*“ (Ekonomikos, 2010). A. Moravcsik visas ES sutartis iš ekonominių interesų perspektyvos vertina kaip išbalansuotas, turinčias įsipareigojimų, kurių realiai viena ar daugiau šalių negalėjo įgyvendinti be esminių pokyčių jų rinkos situacijoje. Kompromisų ir neapibrėžtumų sritys jose neišvengiamai iškils kaip ateities konfliktų židiniai (Moravcsik, 2008).

Euro zona, priešingai nei atskiras euro banknotas ar moneta, o kaip bendroji pinigų sistema, nėra privati gėrybė, nes ja vienu metu arba nepriklausomai nuo laiko gali naudotis didelis skaičius atskirų (žmonių) ir kolektyvinių (valstybių) subjektų, o jos naudingumas vartojant nuo to nemažėja. Tačiau pagal ekonomikos mokslui žinomus apibrėžimus, viešosios gėrybės, skirtingai nei privačios, neišmanoma apriboti nuo vartojimo ir / arba paimti už tai koki nors mokestį. Jei žmonės viešąją gėrybę gali naudotis už tą naudojimąsi nemokėdami, tai kodėl ne visos ES šalys narės yra euro zonoje? Ekonomikos vadovėliuose fiksuota tiesa yra tokia: bandymas apriboti nuo viešosios vertybės vartojimo labai daug kaštuoja. Kaip ir tas faktas, kad nemokėjimas už viešąją gėrybę dar nereiškia, jog ši gėrybė niekam nieko nekaštuoja – arba atskiri, arba kolektyviniai subjektai vis tik tam eikvojo kažkokius tai ribotus išteklius. Belieka ieškoti atsakymo, kas moka už tai, kad net 11 ES šalių narių būtų atribotos nuo naudojimosi euro zona kaip viešąja gėrybe?

EK savo komunikate „*EPS@10: Ekonominės ir pinigų sąjungos laimėjimai ir uždaviniai po 10 metų nuo jos sukūrimo*“ oficialiai pripažįsta, kad „*euras de facto egzistuoja kaip „viešoji pasaulinė gėrybė“ ir jog „euras tapo vertinga viešąja gėrybe tiek euro zonoje, tiek už jos ribų“*“ (EMU, 2008). Autoriaus nuomone, susidūrus su makroekonominių aplinkybių nulemtomis situacijomis, su euro zona reikėtų elgtis kaip su viešąja gėrybe ir *de jure*. Ekonomistai žino, kad gėrybės, kurias kuria žmonės, turi dvi esmines savybes – naudingumą ir sąnaudas, o jas kuriant ieškoma optimalaus naudos ir sąnaudų santykio, todėl sukurtos gėrybės vadintos ekonominėmis (Gylis, 2008).

Kaip matome, EK eurą vadina ne ekonomine, o viešąja gėrybe. EK pozicijai antrina ir J. Almunia, teigiantis, kad tarptautinė finansų sistema darosi vis

įvairiapusiškesnė ir „šiam kontekste euras tampa vertinga viešąja gėrybe“ (Almunia, 2008). Pagal ekonomikos teoriją prie ekonominių gėrybių priskiriamos ne tik privačios, bet ir viešosios gėrybės (Gylis, 2008).

Autorius iš šios analizės daro išvadą: toks asimetrinis veikimas su bendra pinigų sistema, kada teoriškai ir *de facto* ji pripažįstama viešąja gėrybe, bet praktikoje ir *de jure* su ja nesielgiama kaip su viešąja gėrybe, veda prie tokio veikimo laikymo antiekonomišku, o pačios pinigų sistemos – viešąja blogybe.

Taigi, visų pirma, ES kiekvienos šalies narės fiskalinės ir struktūrinės politikos daro įtaką kitų šalių narių ekonominiams rezultatams, tiek euro zonai, tiek ir EPS apskritai. Naudą tokioje situacijoje galima gauti tik su sąlyga, jei šis poveikis bus išnaudojamas nustatant politikas tiek nacionaliniu, tiek ES lygiu (Van den Noord, 2008). Antra, poveikis yra susijęs su trukme, nes euro zonos plėtra yra procesas ribojamas laiko. Todėl būtų galima greitinti perėjimą prie lankstesnio ir veiksmingesnio ES ekonomikos valdymo, todėl padidėtų visų procesų intensyvumas ir stabilumas. Neveltui viešųjų finansų stabilumas laikomas viešąja gėrybe.

Tuo tarpu Lietuva neapibrėžtam laikui pasilieka nacionalinę valiutą, be to, pastaroji ir toliau lieka susieta su euru. Vadinasi, autoriaus pastebėjimu, be jokios atsakomybės, neapibrėžtą laiko trukmę bus patiriami ir visi bendrosios valiutos trūkumai, o bendros pinigų sistemos, kaip viešosios gėrybės, nauda negaunama. Tokiu atveju, anot autoriaus, vienintelis logiškas kelias – lito atsiejimas nuo euro. Jei tam nėra politinės valios, kitas logiškas kelias – siekti narystės euro zonoje aiškiai apibrėžiant terminus. Tokiu būdu LRV visuomenei galėtų skaidriai parodyti, kiek kainuoja ėjimas euro link pagal skirtingas strategijas. Viena aišku, kad pati EPS yra projektas su sunkiai apskaičiuojama ilgalaikė rizika ir visiškai neaiškia ateitimi. Bet Lietuva neapibrėžtam laikui tautos „referendumu pasirašė“ tokią sutartį, t.y. įsipareigojo dalyvauti „euro projekte“.

Apibendrinamas šį tyrimą, kaip tarpinius rezultatus autorius daro šias viena iš kitos nuosekliai išplaukiančias išvadas:

1. Euro zona tiekia naudą visai ES ir kiekvienai ES šaliai narei, o nustatyti tos naudos kainą per daug sudėtinga ir brangu.

2. Kai tik euro zona buvo sukurta ir pateikta vartotojui, ji tapo prieinama visiems, o papildomo individo įsijungimas į bendros pinigų sistemos vartojimą nereikalauja papildomų kaštų, todėl galima teigti, kad jos teikimo vartojimui ribiniai kaštai yra nuliniai.

3. Kadangi būtent viešųjų gėrybių ypatybė yra ta, kad iš tikrųjų neįmanoma (arba labai brangu) apriboti viešųjų gėrybių vartojimo, suteikiant naudojimosi jomis teisę tik tiems individams, kurie sumokėjo už šias gėrybes, ir neleidžiant naudotis nesumokėjusiems, galima daryti išvadą, jog euro zona yra viešoji gėrybė.

4. Euro zona, kuria teoriškai gali naudotis visi, yra neprieinama tiems ES gyventojams, kurie gyvena konvergencijos kriterijų neįvykdžiusių naujųjų ES šalių teritorijoje, nors kaip individai ir nestokoja sugebėjimų ja naudotis.

5. Tokiu būdu euro zona, kaip grynoji viešoji gėrybė, dirbtinai paversta negrynąją viešąją gėrybę, kurioms priskiriamos bendrai naudojamos gėrybės, kurių naudingumas gali būti apribotas erdve arba sugebėjimais.

2.3. ASIMETRIJŲ EURO ZONOS PLĖTROS POLITINĖJE APLINKOJE TYRIMAS

*„Dešimt pačių baisiausių anglų kalbos žodžių yra:
„Sveiki, aš iš vyriausybės ir aš esu čia, kad padėčiau“³⁶
Ronald Reagan*

Norėdamas šiai tyrimo daliai suteikti tam tikrą foną, autorius pastarąjį skyrių pradėjo jau tapusia klasikine R. Reagan citata. Ji parodo individualistinę pasaulėžiūrą į valdžios institucijų dalyvavimą visuomenės gyvenime, neva, valstybinių institucijų kišimasis į žmonių gyvenimą yra savaime užprogramuota blogybė. Šioje dalyje autorius nagrinėja euro zonos plėtros politinę aplinką, t.y. pagrindinių valdžios ir galios centrų įtaką integraciniams procesams. 1988 m. M. Thatcher tolesnę Europos integraciją apibūdino taip: *„išlaikant skirtingas tradicijas, parlamento valdžią ir nacionalinio pasididžiavimo jausmą, [kuris buvo] Europos gyvybingumo šaltinis per amžius (...), o [ne]kažkoks Europos „indentikit“ žmogus“* (Thatcher, 1988).

J. Schumpeter yra rašęs kad *„socialinės struktūros, grupės ir pasaulėžiūros – tai monetos, kurių lengvai neišlydysi“*. Anot jo, kartą susiformavusios, jos dažniausiai išsilaiko šimtmečius. Struktūrų įvairovė sudaro joms galimybę išlikti įvairiuose tikrovės lygiuose, todėl mėginimas skubotai ir reikšmingai pakeisti kurios nors visuomenės grupės ar tautos elgseną nuo jos ilgametės vystymosi tradicijos ar istorinės atminties šaknų ilgalaikiame periode gali būti nesėkmingu (Schumpeter, 2010).

³⁶ (Reagan, 1988)

Nuo Romos sutarties pasirašymo 1957 m. ES plėtra vyko 6 kartus, valstybių narių skaičius padidėjo nuo 6 iki 27, ES teritorija – iki 4 mln. kvadratinį kilometrų, o gyventojų skaičius – iki 500 mln. žmonių (Athanassiou, 2009). 1991 m. rugpjūčio 27 d. ES pripažino LR nepriklausomybę. Vėliau ET, besiremddama EK nuomone, 1997 m. gruodžio 12 d. Liuksemburge inicijavo stojimo procesą, 1998 m. kovo 30 d. pradėdant derybas dėl narystės su Čekijos Respublika, Estija, Kipru, Lenkija, Slovėnija ir Vengrija. Atkreiptinas dėmesys, tuo metu ES institucijos Lietuvos pasirengimą matė kaip nepakankamą. 1999 m. gruodžio 11 d. Lietuva vis tik buvo pakviesta pradėti derybas dėl narystės ES (Kropas, 2005).

Anot F. P. Mongelli, pirmiausia, Europos monetarinė integracija yra platesnės ekonominės ir finansų integracijos dalis. Antra, Europos integracija yra politinis procesas. Trečia, ekonominė, finansų ir monetarinė integracija vyko laipsniškai ilgą laikotarpį, ir ji vis dar tebevyksta. Ketvirta, Europos integracijos pažanga vyko petys į petį su ekonominės teorijos pažanga (Mongelli, 2008).

Sociologas Vicente Pérez Plaza yra pasakęs, kad istoriniu požiūriu pinigų sąjungą galėtume laikyti „*lauku po mūšio*“. Žinoma, pinigų istorijoje galima rasti įvairias valiutos keitimo formas: valiutos vertimą į dešimtainę sistemą, valiutos reformą, kai to paties nominalo banknotai keičiami monetomis, vienos valiutos keitimą kita, kai valiuta nustoja egzistuoti priėmus politinį sprendimą arba nuvertėja dėl infliacijos (Summary, 1998). Jau 1950 m. prancūzų ekonomistas Jacques Rueff rašė, kad „*Europa bus sukurta valiutos dėka arba ji nebus sukurta iš viso*“ (A, 2009).

Pasak Delors komiteto ataskaitos, vieningos valiutos kontrolę reikia išgelbėti nuo politikų ir atiduoti nepriklausomam centriniam bankui, tačiau ateityje, turint bendrą valiutos zoną, reikėtų stipresnės politinės sąjungos (O’Sullivan, 2009). 1991 m. H. Kohl įspėjo, kad euras negalės išsilaikyti be politinės sąjungos. Praėjus dviem dešimtmečiams vis dar sklinda šios nuomonės atgarsiai. Pavyzdžiui, J. Pisani-Ferry mano, kad euras skatina didesnę politinę integraciją. (Soft, 2009).

EPS kūrimosi pradžioje Vokietija reikalavo, prieštaraujant Prancūzijai ir EK, ne tik ECB nepriklausomumo, griežtų konvergencijos kriterijų, bet ir paralelinio judėjimo į Europos politinę sąjungą. Vokietija principingai kovojo už ECB vietą ir valiutos pavadinimą – reikalavo, kad ECB būtų įkurtas Frankfurte ir prieštaravo „*ecu*“ valiutos pavadinimui, todėl vėliau valiuta pavadinta euru, kaip ir patarė Vokietija. Prancūzų ir vokiečių derybų Europos klausimais pagrindą paprastai sudaro: Didžiosios Britanijos eliminavimas, EK ignoravimas, Vokietijos sąlygų dominavimas

ir kompromisų iš Prancūzijos pusės darymas (Moravcsik, 2008). Didžiosios Britanijos, dėl saugumo arba kokybės kuriose nors srityse sumažinimo, žodis „*kompromisas*“ dažnai netenkindavo, o kontinentinėje Europoje kompromisas dažnai yra laikomas idealiu politiniu sprendimu (Juggling, 2010).

Prancūzija nusileido, kad pinigų sąjungos projektas būtų pagal Vokietijos norimą modelį. Tai sumažino pastarosios galimą išankstinį neigiamą nusistatymą prieš pinigų sąjungą, todėl neišsipildė M. Thatcher, sutikusios dėl J. Delors vadovaujamo komiteto sukūrimo, manymas, kad Anglijos NCB ir Bundesbanko prezidentai sabotuos pinigų sąjungos sukūrimo planus (OMFIF, 2010). Buvo aišku, kad, panaikinus nacionalines valiutas, be rimtų ekonominių sukrėtimų pasitraukti iš funkcionuojančios pinigų sąjungos būtų neįmanoma ir tai buvo Vokietijai patogus sprendimas Europos integracijos procesą panaudoti savo šaliai suvienyti (Kropas, 2005).

Bundesbankas ilgą laiką rėmė mažos pinigų sąjungos, kuri apimtų Vokietiją, Prancūziją, Belgiją, Nyderlandus ir Liuksemburgą, idėją. Dauguma ES politikų tikėjosi, kad ekonominę ir pinigų sąjungą iš pradžių sudarys maždaug 8 šalys narės, todėl didesnis pradinis jos narių skaičius (11 šalių narių) buvo tam tikras netikėtumas. Nors pagal taip vadinamos optimalios valiutų zonos teorijos kriterijus EPS turėjo sudaryti tik Austrija, Benilukso šalys, Prancūzija ir Vokietija, tačiau politinė rizika taip pat buvo įvertinama. Nenorint sukelti įtampos bendrojoje rinkoje, šalių ekonominiam bendradarbiavimui, Belgija vėliau buvo priimta į EPS sušvelninus valstybės skolos kriterijų, o Italijai leista neįvykdyti deficito kriterijų (Kropas, 2005).

Euras turi bėdų dėl įgimtos ydos – projektui vadovavusios Vokietija ir Prancūzija siekė labai skirtingų tikslų. Kai šiandien Vokietija kalba apie griežtesnes fiskalines priemones, Prancūzija nori taikyti daugiau intervencinių priemonių, t.y. uždrausti tokias ekonomines priemones kaip mažesni mokesčiai ar silpnesni darbo įstatymai (A Grimm, 2010).

I. Begg savo tyrimuose rašo, kad egzistuoja atsakomybės už ekonomines politikas ir atskaitomybės už jas asimetrija. Nacionalinės politikos formuotojai laikomi atsakingais už visas neigiamas pasekmes, nors jų politiniai veiksmai yra riboti. Tuo tarpu Europos institucijos turi tokią galią, bet „*neturi jokios politinės atsakomybės už savo sprendimus*“. Tačiau nieko nestebina, kai nacionalinės politikos formuotojai reikalauja pripažinti jų nuopelnus už teigiamas pasekmes (Begg, 2008).

I. Begg tikina, kad egzistuoja dažnai nelabai pripažįstamas susiskaldymas

tarp dviejų žymiausių EPS šalininkų ir svarbiausių narių – Prancūzijos ir Vokietijos. Todėl daugelį ES nebaigtų spresti klausimų ir valdymo trūkumų galima tiesiogiai susieti su tuo, kad konkurencija ir tarp šių šalių tvyranti įtampa trukdo efektyvesniam ES valdymui. J. Pisani-Ferry taip pat pastebi asimetriją tarp Prancūzijos laisvos natūros ir griežtų Vokietijos taisyklių. Žodis „*stabilumas*“ Stabilumo ir augimo pakte, anot jo, yra tai, ko nori Vokietija, o „*augimas*“ – lyg duoklė Prancūzijai (Begg, 2008).

R. Prodi pripažįsta, kad Stabilumo ir augimo paktas buvo „*kvailas*“ ne dėl to, kad jame būtų buvę suklysta dėl tikslų, bet todėl, kad jis grindžiamas grynai matematiniais parametrais be jokių diskrecinių galių ar politinių instrumentų jam įgyvendinti (Prodi, 2010). P. Krugman teigia, kad „*EPS nebuvo sukurta tam, kad visi būtų patenkinti. Ji buvo sukurta tam, kad Vokietija būtų patenkinta*“ (Krugman, 1998). Kelis dešimtmečius Vokietijos ir Europos modeliai tobulai sutapo, nes buvo tikima, jog glaudesnė ES yra Vokietijos klestėjimo ir saugumo garantas (Kaip, 2010).

Pasėtos abejonės tolesne euro zonos plėtra gali turėti įtakos tam, kad ES institucijos ateityje dar priekabiau vertins kandidačių atitikimą euro zonos reikalavimams. Tarptautinės ekonomikos prof. Paul De Grauwe nuomone, skirtingi reikalavimai keliami grynai dėl politinių priežasčių. Euro zonos kūrimo pradžioje jautėsi, kad yra labai daug politinės valios kurti EPS. Yra pastebima, kad dabartiniu metu politinė valia leisti naujoms šalims narėms prisijungti prie euro zonos silpsta. Šalių požiūrį lemia daugybė jų išskirtinių bruožų. Visas ekonominės politikos kryptis savo rankose tvirtai laiko nacionalinės vyriausybės, tad atsiranda terpė skirtingiems požiūriams. Šie struktūriniai skirtumai ir sudaro problemos esmę. P. Grauwe daro išvadą, kad ECB ir EK primygtinis reikalavimas, kad naujosios šalys narės griežtai laikytųsi konvergencijos kriterijų, yra ne vietoje, nes tada jos tai darys tik laikinai (Grauwe, 2006).

Bet kuriuo atveju, euro įvedimas turi būti siejamas ne tik su ES reikalavimų įgyvendinimu, bet taip pat su kruopščiu planavimu ir praktiniu pasirengimu įvesti eurą, įtraukiant viešąjį ir privatųjį sektorius, informuojant visuomenę. Imdamas tyrimui Lietuvą, kaip reprezentatyviausią pavyzdį, autorius analizuoja, kiek tinkamas planavimas ir strategavimas bei euro įvedimo žingsnių pasirinkimas turi įtakos galutiniams rezultatams.

Pasirinkta euro įvedimo taktika Lietuvoje buvo grindžiama tuo, kad, šaliai dvejus metus dalyvavus VKM II, 2006 m. viduryje būtų paskelbtos EK ir ECB

konvergencijos ataskaitos apie ekonominį, teisinį ir institucinį Lietuvos pasirengimą įsivesti eurą. Lietuva 2006 m. kovo 16 d. pateikė prašymą dėl šalies įvertinimo. Deja, Lietuva neatitiko kainų stabilumo kriterijaus, o EK ir ECB nerekomendavo Lietuvos priimti į euro zoną. Nepadėjo net tai, kad Lietuvoje buvo sudarytos visos nacionalinės teisinės prielaidos įvesti eurą. Lietuva baigė derinti nacionalinius teisės aktus su ES teisės reikalavimais. Atliko net LR Konstitucijos pakeitimus. Be abejo, ateityje prisijungimui prie euro zonos gali sutrukdyti ir tokios finansų krizės, kokia 2010 m. pradžioje įvyko su Graikija.

EK jau 1995 m. savo Žaliojoje knygoje pabrėžė, jog perėjimo prie bendros valiutos scenarijus bus pasirinktas atsižvelgiant į tris kriterijus: techninį įgyvendinamumą, Stojimo į ES sutarties vykdymą, taip pat paprastumą, lankstumą ir mažas sąnaudas. Valiutos keitimui reikia gerai parengti plačiąją visuomenę ir įvykdyti daug techninių reikalavimų, tačiau EK nuomone, laikotarpis nuo EPS sukūrimo iki galutinio perėjimo prie bendros valiutos neturėtų trukti ilgiau nei ketverius metus, o ET nustatytos darbų atlikimo datos turėtų būti laikomos galutinėmis (European Commission, COM (1995) 333).

Pirminį teisinį pagrindą euro įvedimui padėjo 1995 m. Madride vykęs EVT susitikimas. Susitikimo metu parengti trys reglamentai, kurie buvo patvirtinti 1997–1998 m. ir imti vadinti euro įvedimo „*Madrido scenarijumi*“ (Schäfer, 2006). Autorius pastebi, kad apie kai kurias jų nuostatas dabartiniame euro zonos plėtros etape buvo tarsi pamiršta. Pavyzdžiui, pagal ET reglamentą, šaliai narei prisijungus prie EPS, ET imasi būtinų priemonių „*sparčiai įvesti*“ eurą kaip tos šalies narės valiutą (Council, 1998). „*Madrido scenarijuje*“ nurodoma, kad euro įvedimo ir pinigų keitimo datos kiekvienoje EPS priklausančioje šalyje narėje bus nurodytos reglamento priede. Jei euro įvedimo ir pinigų keitimo datos sutampa, tai šalis narė prisijungia prie euro zonos pagal „*didžiojo sprogo*“ scenarijų (Schäfer, 2006).

Pagal reglamentą „*euro įvedimo data*“ yra ta diena, kai atitinkama šalis narė prisijungia prie EPS, arba ta diena, kai panaikinamos atitinkamos šaliai narei taikomos išlygos. „*Valiutos keitimo data*“ yra diena, kai euro banknotai ir monetos įgyja teisėtos atsiskaitymo priemonės statusą (Council, 1998). 2005 m., t.y., praėjus dešimčiai metų, ET iš dalies pakeitė reglamentą, kad tokios pat nuostatos galiotų ir eurą po 2006 m. įsivedančioms šalims narėms. Procedūros pradžioje euro zonai nepriklausančios šalys narės laikomos tokiomis, kurioms taikoma išlyga, o

pastarosios panaikinimas reiškia, kad šios šalys narės įsiveda eurą tą dieną, kai ši nuostata panaikinama.

Pirmiausia EK ir ECB bent kartą per dvejus metus teikia konvergencijos ataskaitas arba, jei gaunamas šalies narės, kuriai taikoma išlyga, prašymas, išnagrinėja, kaip ši vykdo keturis ekonominės konvergencijos kriterijus. Tada ET nusprendžia, kuri šalis narė vykdo būtinas sąlygas, nustato išlygos panaikinimo datą ir reglamente nurodo šalies narės pasirinktą valiutos keitimo scenarijų, taip pat atitinkamas euro įvedimo ir pinigų keitimo datas (Schäfer, 2006). ES narystė suteikia naujai šaliai narei galimybę prisijungti prie euro zonos, ir šalis narė gali laisvai pasirinkti tikslinę euro įsivedimo datą.

Pradėdamas euro įvedimo Lietuvoje analizę, autorius pirmiausia nagrinėja Lietuvos deklaruotus siekius kuriant savo pinigų sistemą pirmaisiais metais po nepriklausomybės. 1990 m. spalio mėn. priimtoje LRV programoje nurodyta, kad „išitraukimas į Europos ekonominės erdvės kūrimą“ yra viena iš svarbiausių politikos sričių. Tačiau programoje pabrėžiama, kad kuriant ekonominę finansinę ir politinę sąjungą reikia tam tikrą savo suverenumo dalį perduoti ES institucijoms, kad „ne visos valstybės pasirengusios tokiam žingsniui“ ir „yra susirūpinusios dėl didžiųjų Vakarų Europos valstybių dominavimo Europos Bendrijoje“ (LRV, 1990 10 11). Pirmiaisiais nepriklausomybės metais akcentuota politinė integracija, tuo tarpu nuo 1996 m. valdžios institucijos jau pradėjo daugiau kalbėti apie ekonominę integraciją į ES.

LRV 1997–2000 m. veiklos programoje numatoma aktyviai rengtis „deryboms su ES dėl įstojimo į ją, kad būtų kuo geriau tenkinami Lietuvos ūkio ir gyventojų ekonominiai bei socialiniai interesai“ (LRS, 1996 12 10). LRV 1999–2000 m. veiklos programoje iškeliamas tikslas, kad Lietuva pagal savo infliacijos ir makroekonominius rodiklius atitiktų konvergencijos kriterijus, taikomus prie EPS siekiančioms prisijungti šalims (LRS, 1999 06 10). LRS, apsvarstęs LRV 1999–2000 m. veiklos programą, pritarė nuostatai, jog reikia „siekti ES narystės palankiausiomis Lietuvai sąlygomis“ (LRS, 2000 11 09). 2003 m. veiksmų plane LRV, nustatydamas prioritetus mokesčių politikos srityje, tik pamini, kad „Lietuva siekia prisijungti prie euro zonos“ (LRV, 2004 03 24).

Lietuva tapo ES šalimi nare 2004 m. gegužės 1 d. ir ES institucijų sprendimu dalyvauja VKM II nuo 2004 m. birželio 28 d. išlaikydama fiksuotą lito ir euro kursą. J. Čičinskas atkreipia dėmesį, kad jau 2004 m. kovo 4 d. buvo priimtas sprendimas

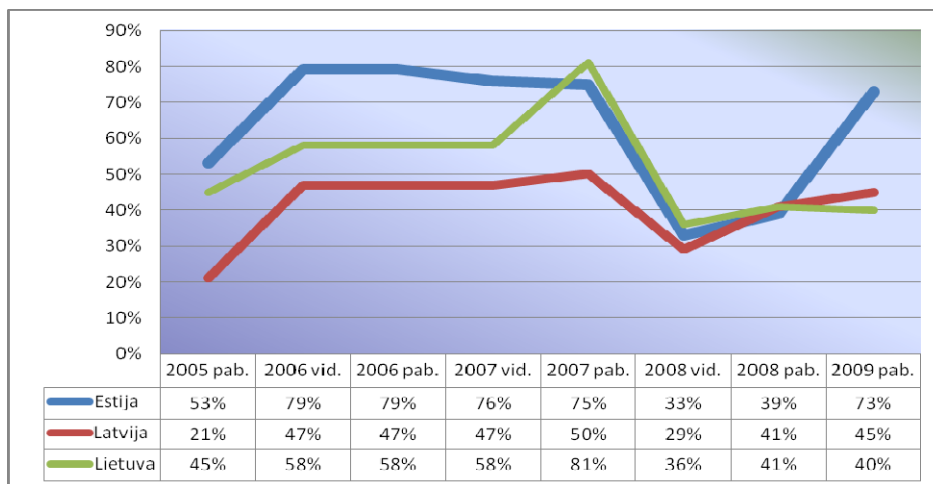
prisijungti prie VKM II, nors dar oficialiai nebuvo įvykdyta tuometinės stojimo sutarties ratifikavimo procedūra, kuri buvo baigta tik 2004 m. balandžio 16 d. Atėnuose (Čičinskas, 2009). Nereikėtų pamiršti, kad jau tuo metu LB valdyba išpėjo, jog „*delsimas įsivesti eurą yra susijęs su didesnėmis ekonomikos išlaidomis*“ (LB, 2004). Pastebėtina, kad valdžios institucijų nuomonė dėl konkrečios tikslinės euro įsivedimo Lietuvoje datos pirmą kartą oficialiuose šaltiniuose paminima tik 2004 m. antrojoje pusėje. Po nustatytos ES šalių narių daugiašalės priežiūros procedūros, kuri iš esmės atliekama vykdant stabilumo ir konvergencijos programas, LRV patvirtino pirmąją Lietuvos konvergencijos 2004 m. programą ir ją pateikė EK. Programoje EPS narystė įvardijama pagrindiniu ekonominės politikos tikslu. Dokumente pabrėžiama, kad Lietuva anksti prisijungė prie VKM II, tad dėl narystės EPS turėtų paspartėti užsienio investicijų atėjimas ir pagerėti ekonominiai rodikliai, taip pat Lietuvai turėtų būtų lengviau siekti „*prisijungti prie euro zonos vidutinės trukmės laikotarpiu*“ (LRV, 2004 05 11).

2004 m. lapkričio mėn. pirmajame oficialiame pranešime apie praktinį pasirengimą euro zonos plėtrai EK pabrėžė, kad naujosios šalys narės turėtų rūpestingai planuoti euro įsivedimą ir laiku pradėti jam rengtis į šį procesą įtraukiant viešąjį ir privatųjį sektorius, net plačiąją visuomenę, nes, kaip parodė dabartinių euro zonos narių patirtis, pasirengimas realiam euro įvedimui truko net šešerius metus. EK dokumento dalyje „*prisijungimo prie euro zonos tikslinė data*“, kurioje aprašomas Lietuvos pasirengimas tapti euro zonos nare, „*2007 m. sausio 1 d.*“ nurodoma kaip euro įvedimo Lietuvoje data prirašant pastabą, kad tai „*preliminari*“ data. Be abejo, šiame dokumente nėra jokio paaiškinimo, kodėl buvo pasirinkta būtent ši tikslinė data.

Įdomu, kad EK jau tada pabrėžė, jog nėra tikėtina, kad už euro zonos ribų esančios šalys kartu prisijungs prie šios zonos kaip viena grupė. Tikėtasi, kad tam tikrais metais į euro zoną įstos tik nedidelės šalių grupės arba atskiros šalys (European Commission, COM (2004) 748).

Vėlesni įvykiai parodė, kad, lyg ir bandant nukreipti dėmesį nuo Lietuvos strateginių nesėkmių kelyje link euro zonos, laikas nuo laiko buvo keliami mintis, kad trys Baltijos šalys turi siekti kartu įsivesti eurą. Vyriausybinio lygiu prisijungimo prie euro zonos taktika svarstyta daugybę kartų: 2006 m. rudenį (Euras, 2006), 2007 m. žiemą (Baltijos, 2007), 2008 m. rudenį (Baltijos, 2008) ir 2009 m. pavasarį

(Grybauskaitė, 2009 05 28). Tačiau praktinio rengimosi euro įvedimui faktinė būklė (pateikta 6 pav.) Baltijos šalyse skiriasi.

6 pav. Praktinio pasirengimo valiutos keitimui būklė trijose Baltijos šalyse (koku procentu įvykdytas oficialiai nacionaliniame valiutos keitimo plane numatytas praktinis pasirengimas valiutos keitimui (Šaltinis: EK pranešimai apie praktinį pasirengimą būsima euro zonos plėtrai 2005 m. lapkričio mėn. – 2009 m. gruodžio mėn. laikotarpiu))

Skirtingoms valstybėms būtų labai sunku tarpusavyje koordinuoti priemones, kuriomis siekiama įsivesti bendrą Europos valiutą, nes, kaip rodo tolesnė analizė, net šalies viduje kartais nesiseka tinkamai koordinuoti pinigų ir mokesčių politikos priemonių bei bendrų valstybės institucijų veiksmų.

2005 m. pradžioje LRV patvirtino naują Lietuvos konvergencijos programą, kurioje numatoma konkreti euro įvedimo Lietuvoje data – 2007 m. sausio 1 d. Pastebėtina, kad LRV teigė siekianti, jog Lietuva būtų „viena iš pirmųjų prie euro zonos prisijungusių šalių“ (LRV, 2005 01 21). LRV, įgyvendindama 2004–2008 m. programą, išipareigojo siekti Lietuvos narystės euro zonoje diplomatinėmis priemonėmis (LRV, 2005 03 24).

2005 m. rugsėjo mėn. LRV patvirtino pirmąjį Nacionalinį euro įvedimo planą ir Lietuvos visuomenės informavimo apie euro įvedimą ir komunikacijos strategiją. Nacionaliniame euro įvedimo plane, deja, nenurodomos jokios konkrečios

priežastys ar argumentai, kodėl pasirinkta tokia prisijungimo prie euro zonos data, tačiau dokumente yra net atskiras skyrius, kuriame vertinama pati data. Čia sakoma, kad „*Lietuvos Respublika pasirinko pačią tinkamiausią euro įvedimui Lietuvos Respublikoje dieną – 2007 m. sausio 1 d., pirmadienį*“ ir kad sausio 1 d. yra palankus simbolinis momentas, kuris palengvins informavimo kampaniją ir padės visuomenei priimti bendrą ES valiutą (LRV, 2005 09 29).

Kuriant euro zoną buvo manoma, kad sausio 1 d. yra netinkama data euro įvedimui dėl labai intensyvios mažmeninės prekybos ir beprasidedančio išpardavimų sezono, tačiau sausio 1 d. turi ir labai didelių pranašumų, nes ši diena sutampa su mokestinių ir ataskaitinių metų pradžia. Svarstant alternatyvas galvota apie spalį (nes išskiltų mažiau teisinių sunkumų, tačiau tada pavojuje galėtų atsidurti pasirengimas intensyviai mažmeniniai prekybai metų pabaigoje) ir vasarį (tai ramus laikotarpis versle, tačiau būtų kilę sunkumų veikiant pagal „*Madrido scenarijų*“) (European Commission, COM (1997) 491). Šioje vietoje autorius primena, kad Lietuvos nacionalinė valiuta atsirado būtent 1922 m. spalio mėn. Po pusę šimtmečio trukusios okupacijos 1992 m., nacionalinė pinigų sistema buvo atkurta taip pat spalį.

1997 m. gruodžio mėn. ET nusprendė įvesti euro banknotus ir monetas sausio 1 d. remdamasi tuo, kad ši data atitinka „*Madrido scenarijų*“, sutampa su pereinamojo laikotarpio pabaiga, sutampa su finansinių metų pabaiga, yra aiški ir lengvai įsimenama data visuomenei (European Commission, COM (1998) 61).

2005 m. lapkričio mėn. EK paskelbė antrąjį pranešimą apie praktinį pasirengimą būsimai euro zonos plėtrai. Pranešime pabrėžiama, kad Lietuva „*siekia įsivesti eurą 2007 m. sausio 1 d., nepraėjus net trejiems metams nuo prisijungimo prie ES*“ (European Commission, COM (2005) 545). Šiuo atveju leidžiama suprasti, kad Lietuvos planai pernelyg ambicingi, ypač turint omenyje 1995 m. gegužės 31 d. EK žaliosios knygos nuostatas dėl praktinės bendros valiutos įvedimo tvarkos. 2005 m. gruodžio mėn. EK pateiktoje Lietuvos konvergencijos programoje vis dar teigiama, kad Lietuva siekia įsivesti eurą 2007 m. sausio 1 d., tačiau priešingai nei ankstesnėje programoje jau nebeakcentuojama, kad Lietuva turėtų būti viena iš pirmųjų eurą įsivedusių šalių (LRV, 2005 12 12).

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva paprašė EK ir ECB parengti preliminarią konvergencijos ataskaitą ir įvertinti šalies pasirengimą prisijungti prie euro zonos, LRS, kaip tautos atstovybė, pirmą kartą išreiškė savo parlamentinę poziciją dėl euro įvedimo 2006 m. gegužės mėn. priimdamas rezoliuciją „*Dėl euro įvedimo Lietuvoje*“.

Rezoliucijoje LRS pabrėžė tikįs, kad bendra valiuta yra naudinga Europos integracijai ir kad pagal ekonominį augimą Lietuva yra pasirengusi įsivesti eurą 2007 m. sausio 1 d. (LRS, 2006 05 04)

2006 m. gegužės 16 d. EK konvergencijos ataskaitoje Lietuvos pasirengimas euro įvedimui buvo įvertintas neigiamai, todėl EK trečiajame pranešime apie praktinį pasirengimą euro zonos plėtrai 2006 m. viduryje Lietuvą įvardijo tarp šalių, kur tikslinę euro įvedimo datą reikia „*nustatyti iš naujo*“. Šį kartą EK plačiau paaiškino savo nuomonę dėl tikslinės euro įvedimo datos nustatymo. Pabrėžta, kad nereikia pernelyg sureikšminti euro įvedimo atidėjimo pasekmių. Tačiau pranešime nedviprasmiškai pabrėžiama, jog būtina atsakingai numatyti euro įvedimo datą. Akcentuojama, jog nepaisant su tuo susijusio neapibrėžtumo, labai svarbu nustatyti realią euro įvedimo datą konvergencijos procesui skatinti. Tad pratęsus pasirengimo laikotarpį būtina išnaudoti šį laiką vykstančiam pasirengimui pabaigti. Komunikacijos strategijas rengiančioms šalims pranešime rekomenduojamas „*atsižvelgti į galimą tikslinės datos atidėjimą tobulinant „planą B*“ (European Commission, COM (2006) 322).

Kai Lietuvai nebuvo leista įsivesti euro, kaip jau minėta, buvo iškelta mintis sukurti bendrą LR ir EK atstovų grupę, kuri padėtų apsispręsti dėl tikslinės euro įvedimo datos (Ruošiantis, 2006). Be to, nuo 2007 m. vidurio LR nuolatinėje atstovybėje ES Briuselyje pradėjo dirbti pirmasis pinigų ir bankų klausimų atašė (Lietuva, 2007 04 04). Kol kas tikslinė euro įvedimo data vis dar nėra nustatyta, taip pat nėra nustatyta ir jokių galutinių terminų kokiam nors sprendimui priimti.

2006–2008 m. LRV programoje numatoma siekti, kad šalis taptų visateise EPS nare, taip pat nurodoma, kad LRV prioritetinė užduotis yra siekti kiek įmanoma greičiau įstoti į euro zoną (LRS, 2006 07 18). Vis dėlto, tiek 2006 m. lapkričio mėn. (European Commission, COM (2006) 671), tiek 2007 m. liepos mėn. (European Commission, COM (2007) 434) EK pranešimuose apie praktinį pasirengimą būsimai euro zonos plėtrai teigiama, kad euro įvedimo datą Lietuvoje reikia „*nustatyti iš naujo*“.

2006 m. gruodžio mėn. patvirtinta nauja Lietuvos konvergencijos programa. Joje deklaruojami šie tikslai: „*kiek įmanoma greičiau*“ tapti visateise EPS nare, „*kiek įmanoma greičiau*“ prisijungti prie euro zonos ir „*kiek įmanoma greičiau*“ įsivesti eurą. Jei ankstesnėse konvergencijos programose siekta išsaugoti rinkos dalyvių tikėjimą tikslo anksti integruoti šalį į euro zoną tęstinumu, tai dabar jau siekiama

išsaugoti rinkos dalyvių tikėjimą „*tikslo integruoti šalį į euro zoną*“ tęstinumu. Vietoj konkrečios euro įvedimo datos programoje atsiranda abstraktus, labai įvairiai aiškintinas pareiškimas, kad „*pagal turimus duomenis geriausias laikotarpis prisijungimui prie euro zonos prasideda 2010 m.*“ (LRV, 2006 12 08). Autorius ironiškai pastebi, kad, šitaip formuluodama savo tikslą, Lietuva galėtų įsivesti eurą net tada, kai bendroji Europos valiuta minės jau savo šimtmetį.

2006 m. veiklos ataskaitoje LRV pabrėžia, kad kaip užsienio politikos prioritetas priisiimamas išipareigojimas toliau spartinti Lietuvos prisijungimą prie euro zonos „*diplomatinėmis priemonėmis*“ (LRV, 2007 03 21). Tačiau 2007 m. LRV veiklos ataskaitoje toks išipareigojimas iš viso neminimas (LRV, 2008 03 20). Autoriaus nuomone, visa tai rodo, kad veikiama nesisteningai. Nesisteningumas ir nenuoseklumas yra neefektyvumo bruožai, kurie parodo, jog nėra prisijungimo prie euro zonos strategijos. Jei LRV nepavyks parengti sistemingos euro įvedimo strategijos ir kontroliuoti valiutos keitimo priemonių, bet kuri tikslinė euro įvedimo data nebus realistiška, nors visos institucijos ir labai gerai vykdytų joms paskirtas užduotis.

2007 m. balandžio mėn. LRV patvirtino naują Nacionalinio euro įvedimo plano redakciją. Priešingai nei keletą mėnesių anksčiau priimtoje Lietuvos konvergencijos programoje, šiame plane nenurodomas geriausias prisijungimo prie euro zonos laikotarpis. Dokumente numatoma įsivesti eurą atitinkamų metų sausio 1 d., tačiau nepateikiama jokia konkreti Lietuvos įstojimo į euro zoną data, o visos sudėtinės galimo scenarijaus dalys suskaidomos į sąlyginius laikotarpius prieš ir po euro įvedimo (LRV, 2007 04 25).

Tuo pat metu LRV taip pat patvirtino atnaujintą Lietuvos visuomenės informavimo apie euro įvedimą ir komunikacijos strategiją. Joje pateikiami naujo visuomenės požiūrio į euro įvedimą tyrimo rezultatai. Nei LRV veiklos programose, nei jos patvirtintose Lietuvos konvergencijos programose, nei Nacionaliniame euro įvedimo plane jokio dėmesio neskiriama euro įsivedimui pasirinktos datos pagrįstumo analizei ir jos pasirinkimo motyvams, tačiau Visuomenės informavimo apie euro įvedimą ir komunikacijos strategijoje pabrėžiamas labai svarbus dalykas – būtinybė susieti euro įvedimą su bendra integracijos į ES idėja.

LRV remiasi tyrimų rezultatais, kurie rodo, jog Lietuvos visuomenės tikslinės grupės nesieja euro įvedimo su integracija į ES. Strategijoje siūloma šiuos du procesus susieti. Be to, tyrimai rodo, kad „*visuomenė baiminasi ne paties euro, bet*

pernelyg greito jo įvedimo ir su tuo susijusių galimų neigiamų procesų, todėl informuojant visuomenės tikslines grupes nedera grįžti prie principinės diskusijos apie euro įvedimo reikalingumą, pakanka leisti suprasti, kad euro įvedimas jau numatytas Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą sutartyje ir tai – ne principo, o tik laiko klausimas“ (LRV, 2007 04 25). Tad tikslinė euro įvedimo data turi būti numatyta išsamiaje valiutos keitimo plane, nes tik taip paaiškėtų konkrečios priemonės, kurių buvo imtasi.

Tikslinė euro įsivedimo data yra tas pats, kas ir viso valiutos keitimo projekto įgyvendinimo data, kuri jau pati savaime yra tikslas (Dictionary, 2000). Tikslinę euro įsivedimo datą galima atidėti priklausomai nuo šalies narės prioritetų. Tačiau prioritetai – gana santykinis dalykas. Jei šalis narė prioritetu laiko euro įvedimą, vadinasi, jos vyriausybė turi eiti į kompromisus kitose prioritetinėse jos programos srityse. Kita vertus, vyriausybė privalo skirti tam tikrą dėmesį visoms gyvenimo sritims. Slovėnijai pavyko įsivesti eurą 2007 m. (European Commission, COM (2006) 224). To siekiant, jos vyriausybė, institucijos, kitos suinteresuotos šalys daugiausiai dėmesio ir skyrė pasirengimui keisti valiutą suvokdamos, kad kitus vidaus ir išorės projektus reikia atidėti (Review, 2007).

2007 m. Lietuvos konvergencijos programoje nenumatoma jokių pokyčių ar išipareigojimų ekonominės politikos srityje. Konvergencijos programoje paprasčiausiai pakartojama nuostata, kad „*geriausias laikotarpis prisijungimui prie euro zonos prasideda 2010 m.*“ (LRV, 2007 12 19). Deja, tokios abstrakčios ir deklaratyvos formuluotės nėra tikslinė euro įvedimo data (Dulkys, 2008). Skelbiamuose pranešimuose EK jau nebesako, kad Lietuva daro kokią nors pažangą. EK tik kartoja, jog pasirengimo laipsnį ir būklę reikia vertinti atsižvelgiant į tikslinę datą, kadangi paprastai pasirengimas paspartėja artėjant valiutos keitimui. Tačiau prie 6-ojo (European Commission, COM (2007) 756), 7-ojo (European Commission, COM (2008) 480), 8-ojo (European Commission, COM (2008) 843), 9-ojo (European Commission, COM (2009) 692) ir 10-ojo (European Commission, COM (2010) 398) EK pranešimų (nuo 2007 m. lapkričio mėn. iki 2010 m. liepos mėn.) apie praktinį pasirengimą euro zonos plėtrai pridedamuose darbo dokumentuose nuolat tebeapibrėžiama, kad Lietuva nenustatė naujos tikslinės euro įsivedimo datos.

2008–2012 m. LRV veiklos programoje, taip pat ankstesnėse jos programose apsiribojama keletu abstrakčių išipareigojimų, t.y. siekti visateisio Lietuvos dalyvavimo EPS, stengtis kiek įmanoma greičiau prisijungti prie euro zonos ir kt.

Teigiama, jog pagrindinis LRV finansinės politikos tikslas yra siekti, kad būtų tvariai vykdomi konvergencijos kriterijai, ir rengtis euro įvedimui vidutinės trukmės laikotarpiu (LRS, 2008 12 09). Tačiau miglotai kalbama apie LRV veiklos programos įgyvendinimo priemones, kurios patvirtintos 2009 m. vasario mėn. Net ketveri metai (2009–2012 m.) yra numatyti vien tik 2007 m. patvirtinto Nacionalinio euro įvedimo plano peržiūrėjimui (LRV, 2009 02 25).

2008 m. ir 2009 m. Lietuvos konvergencijos programose pabrėžiama, kad Lietuva „*sėkmingai dalyvauja VKM II*“. Šiose programose apibrėžiami Lietuvos pinigų ir valiutos kurso politikos tikslai, bet nenurodoma jokia konkreti prisijungimo prie euro zonos tikslinė data ar geriausias laikotarpis. Tėra tik abstrakti formuluotė, kad Lietuva siekia prisijungti prie euro zonos „*kiek įmanoma greičiau, kai tik ji atitiks konvergencijos kriterijus*“ (LRV, 2009 01 21).

LRV patvirtinose Lietuvos ES politikos 2008–2013 m. strateginėse kryptyse numatyta remti euro zonos plėtrą ir tapti visateise EPS nare su bendra ES valiuta. Šiame dokumente Lietuva įsipareigojo:

1) aktyviai dalyvauti diskusijose dėl tolesnės euro zonos plėtros ir jos funkcionavimo ateityje;

2) stengtis garantuoti kuo sklandesnį praktinį pasirengimą euro įvedimui Lietuvoje;

3) siekti, kad euro įvedimas nepažeistų vartotojų ekonominių interesų;

4) užtikrinti, kad teisinės konvergencijos srityje būtų laiku atliktas nacionalinės teisės pritaikymas euro įvedimui;

5) išsamiai informuoti visuomenę apie euro įvedimo įtaką šalies ekonomikai ir piliečiams, reikšmę Europos integracijai bei numatomą euro įvedimo tvarką (Daugiau, 2008).

Toliau autorius aptaria šių įsipareigojimų reikšmę. Lietuvos dalyvavimas diskusijose euro zonos plėtros klausimais kol kas pasireiškia tik besąlygišku sutikimu su esamomis patekimo į euro zoną taisyklėmis, pasiūlymų dėl euro zonos funkcionavimo ateityje dar nėra pateikta, todėl šio veikimo aktyviu pavadinti negalima.

Faktinį praktinio pasirengimo lygį bus galima įvertinti tik pasibaigus oficialiam euro įvedimui Lietuvoje. Tuo tarpu siekis nepažeisti vartotojų ekonominių interesų gali nuvesti į interpretacijų ir sprendimų aklavietę, nes visų pirma reikia

įvertinti, ar pagal dabartines taisykles funkcionuojanti euro zona pati savaime nėra antiekonomiška.

Įsipareigojimą užtikrinti teisinę konvergenciją autorius laiko nesusipratimu, nes tiek EK, tiek ECB dar iki šio LRV dokumento priėmimo, t.y. 2006 ir 2008 m. pranešimuose apie konvergenciją, buvo pripažinusi, jog visi Lietuvos teisės aktai atitinka reikalavimus, keliamus euro įvedimui (European Commission, COM (2008) 248). Deja, vėlesni pačios Lietuvos veiksmai, lyg tyčia, šį įsipareigojimą pavertė neišvengiamą, nes dėl teisės aktų pakeitimų 2009 m. atsirado LB nepriklausomumo trūkumų. EK ir ECB 2010 m. pranešimuose apie konvergenciją teigiama, kad trūkumų atsirado dėl patvirtintos naujos LB pelno paskirstymo nuostatos ir suteikus Valstybės kontrolei teisę atlikti LB auditą (European Commission, COM (2010) 238). Taigi, Lietuva, kaip ir iki 2005 m., vėl neatitinka teisinės konvergencijos reikalavimų, t.y. Lietuvos įstatymai neatitinka visų reikalavimų, nors ji privalo laikytis visų ES sutarties 131 straipsnyje nurodytų suderinimo reikalavimų (ECB, 2010).

Autorius mano, jog paskutinis įsipareigojimas dėl visuomenės informavimo tėra tik ideologinis, nes yra pavėluotas. Euro įvedimo įtaka ir reikšmė turėjo prasmę būti įvertinta ir privalėjo būti paskelbta tik referendumo dėl stojimo į ES (tuo pačiu ir besąlygiško įsipareigojimo įsivesti eurą) organizavimo metu.

Išanalizavęs LRV pateiktą LRS 2009 m. veiklos ataskaitą, autorius pastebi, kad:

1. Lietuvos patekimo į euro zoną problematika nėra jos užsienio reikalų ir Europos politikos akiratyje, nes krašto diplomatijai, ginant Lietuvos verslo interesus užsienyje, nebuvo numatyta jokių uždavinių šia tema, nors ir buvo deklaruojama aktyvi ekonominė diplomatija kaip tokia.

2. Tarp nurodytų prioritetinių LRV 2010 m. darbų apie euro įvedimo Lietuvoje klausimus net neužsimenama.

3. Vertindama šalies ūkio konkurencingumo tendencijas apskritai ir tarptautiniame kontekste, LRV analizuoja Lietuvos konkurencingumo stipriąsias ir silpnąsias vietas, tačiau neižvelgia jokių problemų, susijusių su šalies buvimu už euro zonos ribų. Tuo tarpu pasaulio ekonomikos forumo skelbiamas konkurencingumo indeksas rodo, jog 2004 m., tik įstojusi į ES, Lietuva pagal surinktus šiame tyrime balus užėmė 36 vietą, o 2009 m., po penkerių metų už „euro klubo“ durų, buvo įvertinta tik 53 vieta tarp 133 valstybių. Beje, Lietuvos vertinimas stabiliai blogėja būtent nuo 2007 m., kai buvo priimtas neigiamas sprendimas dėl šalies priėmimo į

euro zoną: 2007 m. Lietuva užėmė 38, o 2008 m. – 44 vietą.

4. Nors LRV ekonominius rizikos veiksnius supranta kaip vidaus saugumo ir gerovės rizikos veiksnių sudedamąją dalį, o jų visumą pripažįsta kaip nacionalinio saugumo rizikos veiksnius, tačiau ataskaitos dalyje apie nacionalinio saugumo būklę ir plėtrą nėra minima jokių veiksnių, kurie būtų susiję su euro įvedimu/neįvedimu arba su Lietuvos nebuvimu pilnateise EPS nare. Tuo tarpu, kaip rodo EUROSTAT duomenys, 2009 m. Lietuvoje neigiamas eksporto pokytis buvo beveik du kartus, o neigiamas BVP pokytis net apie keturis kartus didesnis nei vidutinis euro zonoje (LRV, 2010 03 31).

Valstybės vadovai ir kiti aukšti pareigūnai dažnai viešojoje erdveje kalba apie įvairiausias euro įvedimo šalyje datas. Pavyzdžiui, nuo to laiko, kai 2006 m. tuometinis LR Ministras Pirmininkas Gediminas Kirkilas pripažino, kad „*euro neįvedimas yra didžiausia metų nesėkmė*“ (Kirkilas, 2006 12 20), autoriaus nuomone, Lietuvos visuomenė tapo visiško LRV pasimetimo liudininke, nes aukščiausio vyriausybinio lygio viešuose pranešimuose į „*apyvartą buvo išleidžiamos*“ vis naujesnės, „*realios*“ tikslinės euro įsivedimo datos. Pavyzdžiui, 2008-ieji buvo minimi kaip tikslinė data 2006 m. kovo mėn. (Simėnas, 2006), 2009-ieji – 2006 m. gegužės mėn. (Ruošdamasi, 2006), 2010-ieji – 2006 m. liepos mėn. (Kirkilas, 2006 07 18), o 2011-ieji – 2007 m. gegužės mėn. (Kirkilas, 2007 05 21).

LRS Europos reikalų komitetas prašė LRV nustatyti konkrečią euro įvedimo datą (Europos, 2007 02 08) arba bent jau nurodyti dieną, kada ji ketina paskelbti šią tikslinę euro įvedimo datą (Europos, 2006 12 07). Nepaisant to, kad pati LRV turi nustatyti tikslinę euro įvedimo datą, nepaisant jos pranešimų, kad parengta keletas euro įsivedimo scenarijų (Vernickaitė, 2006) ir kad, pasak LRV, net ES institucijos (ECB ir EK) jos paskelbtas tikslines datas laiko realistiškomis (Partijos, 2006; Kirkilas, 2006 10 05; Ruošdamasi, 2006), EK nebuvo oficialiai informuota apie Lietuvos pasirinktas datas (Lietuva, 2007 03 28).

Ši analizė įrodo, jog pasirengimas euro įvedimui buvo iš dalies imituojamas arba paprasčiausiai plaukiama pasroviui, o ne imamasi konkrečių veiksmų. Akivaizdu, jog nepatartina viešai spekuliuoti tiksline euro įvedimo data, ypač kai tai nėra pagrįsta kruopščiai parengta strategija. Mokslininkams gi šiuo atveju įdomūs tik oficialiuose dokumentuose užfiksuoti nespekuliaciniai išpareigojimai su aiškiai

priimta atsakomybe. 2 priede nurodomos tikslinės datos, kuomet įsivesti eurą planuoja ES 12³⁷ šalių.

Nenustačius konkrečios euro įvedimo datos neįmanoma ir beprasmiška skelbti euro įvedimą nacionalinės ekonominės politikos prioritetu, nes tikslinė data yra svarbiausias bet kurios užduoties ar projekto elementas, kuris lemia pasirengimo strategiją (Dulkys, 88, 2009). Autorius atkreipia dėmesį į 2009 m. EK komunikatą, kuriame pabrėžiama, kaip svarbu viešai paskelbti euro įvedimo datas ir kad keletas šalių narių jas jau paskelbė. EK nuomone, tikslinė data padeda konkretizuoti lūkesčius ir sutelkti politines pastangas tikslui pasiekti (European Commission, 2009).

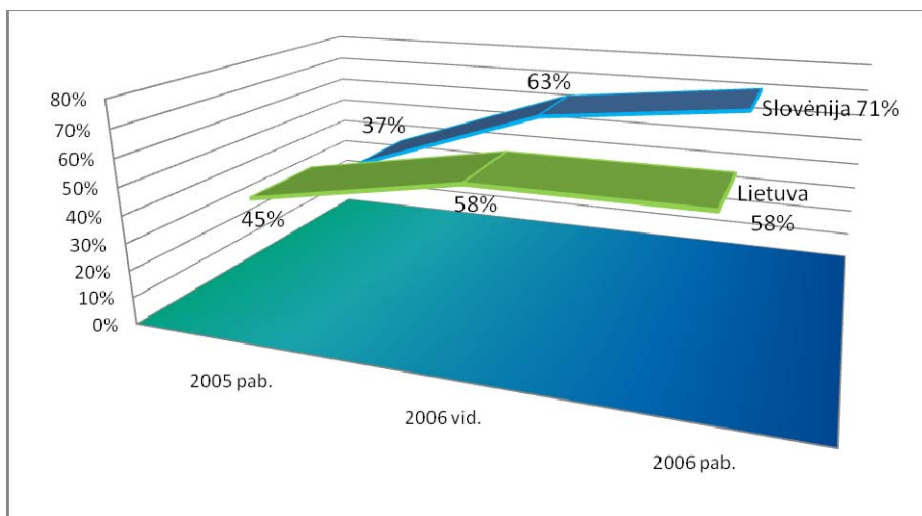
ECB įspėjo, kad kai kurių šalių NCB iš pradžių, atrodo, buvo už ankstesnę euro įvedimo datą nei vyriausybės, tačiau daugumoje naujųjų šalių narių vyriausybės ir NCB kartu rengė bendras pinigų integracijos strategijas. Iš tiesų, diskusijos dėl optimalaus euro įvedimo laiko prasidėjo labai ankstyvame etape, t.y. kartu su ES plėtra 2004 m., kuomet kai kurios šalys narės pradėjo svarstyti galimybę vienašališkai įsivesti eurą kaip atsiskaitymo priemonę. Labai priešinantį ECB tokių ketinimų jos atsisakė, tačiau tuo pat metu pabrėžė sieksiančios prisijungti prie euro zonos kiek įmanoma greičiau (Backe, 2004).

2004 m. pabaigoje daugelis euro zonai nepriklausančių šalių narių galvojo apie „*didžiojo sprogingo*“ scenarijų kaip vieną iš konvergencijos proceso dalių, tačiau daugumoje šalių euro įvedimo data dar nebuvo žinoma. Tuo metu manyta, kad data bus nustatyta tik pasibaigus konvergencijos procesui (European Commission, COM (2004) 748). Po metų, t.y. 2005 m. rugsėjo mėn., situacija pasikeitė, ir devynios iš vienuolikos šalių narių, kurioms taikoma išlyga, nustatė euro įsivedimo datą (European Commission, COM (2005) 545). Kai kurios šalys iš pradžių manė, kad joms reikės dar keletą metų, kol jos galės priimti sprendimą dėl tikslinės datos. Tačiau, anot EK, reikia pradėti planuoti labai anksti, jei norima gerai pasirengti ekonomiškai pagrįstam euro įvedimui ir valiutos keitimui (European Commission, COM (2006) 322). Antroje 2006 m. pusėje penkios euro zonai nepriklausančios šalys narės (Estija, Lietuva, Latvija, Čekijos Respublika ir Vengrija) atšaukė tikslines datas, nes susidūrė su sunkumais vykdydamos konvergencijos kriterijus (European Commission, COM (2006) 671). Tačiau EK vis dar laikėsi pozicijos, kad nacionaliniu

³⁷ Santrumpa naudojama įvardinti valstybėms narėms, kurios prisijungė prie Europos Sąjungos 2004 m. gegužės 1 d. (Čekijos Respublika, Estija, Kipras, Latvija, Lenkija, Lietuva, Malta, Slovakija, Slovėnija, Vengrija) ir kurios prisijungė prie Europos Sąjungos 2007 m. sausio 1 d. (Bulgarija, Rumunija).

lygiu nustatyta euro įvedimo data yra paskata laiku pasirengti euro įvedimui ir padeda sutelkti dėmesį į pasirengimo darbus (European Commission, COM (2007) 434).

Slovėnija buvo pirmoji įsivedusi eurą pagal „*didžiojo sprogo*“ scenarijų. 2007 m. bendrovė Deloitte Consulting įvertino Slovėnijos valiutos keitimo strategiją ir rekomendavo, kad kitos eurą įsivesti planuojančios šalys sudarytų specialias, už valiutos keitimą atsakingas komisijas likus ne mažiau kaip trims metams iki norimos euro įvedimo dienos (Review, 2007). Nepaisant to, kad Lietuva nusprendė įsivesti eurą 2007 m. sausio 1 d., LRV sprendimu Euro įvedimo Lietuvos Respublikoje koordinavimo komisija įsteigta tik 2005 m. gegužės 30 d., t.y. likus vos pusantrų metų iki planuoto valiutos keitimo (LRV, 2005 05 30). Analizė, pateikta 7 pav., rodo, kad praktinio pasirengimo būklė Lietuvoje ir Slovėnijoje tuo metu, kai ES institucijose buvo priimami sprendimai dėl euro šiose šalyse įvedimo, reikšmingai skyrėsi.

7 pav. Praktinio pasirengimo valiutos keitimui būklė Lietuvoje ir Slovėnijoje (koku procentu įvykdytas oficialiai nacionaliniame valiutos keitimo plane numatytas praktinis pasirengimas valiutos keitimui (Šaltinis: EK pranešimai apie praktinį pasirengimą būsimai euro zonos plėtrai 2005 m. lapkričio mėn. – 2006 m. lapkričio mėn. laikotarpiu))

Komisija, kuriai vadovauti paskirtas pats LR Ministras Pirmininkas, Lietuvoje turėjo koordinuoti veiksmus vykdant euro įvedimo šalyje priemonių planus. Nustatyta, kad ši komisija į posėdį rinksis kartą per pusmetį (nors iki 2006 m.

pabaigos galiojo nuostata, pagal kurią komisija turėjo susitikti kas tris mėnesius) ir kartą per tris mėnesius likus vieneriems metams iki LRV nustatytos euro įvedimo datos (LRV, 2006 12 29). Visuomenei pranešta tik apie šešetą minėtos komisijos posėdžių, kurių paskutinis vyko net prieš keletą metų, t.y. 2007 m. kovo 14 d. (Euro, 2009). Tiesa, visuomenės informavimo priemonės dar informavo, jog LR Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius po 2010 m. balandžio 6 d. „įvykusio susitikimo su Euro įvedimo koordinavimo komisijos nariais“ pakartojo, jog Lietuva pretenduoja įsivesti eurą nuo 2014 m. pradžios (Kubilius, 2010 04 07). Patikrinęs oficialius LRV tarnybų šaltinius, autorius konstatuoja, kad „susitikimas“ netapo oficialiu komisijos posėdžiu, o visuomenei nebuvo pateikta informacija apie kokius nors priimtus sprendimus.

S. Kropas taip pat pasigenda euro įvedimo koordinavimo komisijos veiklos, kuri turėtų padėti „surasti „durininką“, pas kurį yra raktai nuo euro zonos „rojaus“. Jo nuomone, reikėtų užsitikrinti bent jau artimiausių šalių verslo struktūrų paramą, turėti efektyvią informacijos keitimosi tarp visų institucijų struktūrą, galiausiai, neformaliai kalbėtis ir intensyviau konsultuotis su visais ES institucijų atsakingais pareigūnais (Kropas, 2009).

Bendrovė Deloitte Consulting rekomendavo atidėti visus kitus svarbiausius vidaus ir išorės projektus, jei prioritetu yra pasirinktas siekis tapti euro zonos nare (Review, 2007). Autorius mano, kad Lietuvai būtų labai sunku, jei jos pasirinkta euro įvedimo data būtų arti to laikotarpio, kai ji dar ir pirmininkautų ES (jei tik iki to laiko nebus pakeistas ES šalių narių pirmininkavimo rotacijos principas, tai Lietuvai ši atsakomybė yra numatyta 2013 m. antrajame pusmetyje). Nacionaliniai šalies prioritetai taip pat gali būti nustumti į šalį dėl kitų didelių vyriausybės įsipareigojimų socialinėms ir kitų interesų grupėms.

Siekti euro lengviau arba sunkiau ne tik dėl įvairių valstybės ūkio, istorijos ir geografijos aspektų, bet ir specialių veiksnių, į kuriuos reikia atsižvelgti apsisprendžiant dėl euro įvedimo dienos, kaip antai: politinio sutarimo dėl euro įsivedimo lygio; geografinio nuotolio iki euro zonos; šalies dydžio; privataus sektoriaus išlaidų valiutos keitimui; visuomenės prisirišimo arba neprisirišimo prie nacionalinės valiutos; teigiamo visuomenės požiūrio į eurą; visuomenės žinių apie grynuosius eurus; grynujų eurų paplitimo; išlaidų valiutos keitimui ir visuomenės informuotumo apie eurą (Review, 2007). V. P. Plaza nuomone, valiutos keitimas yra „labai sudėtingas socialinis pasikeitimas, turintis didelę ekonominę ir kultūrinę reikšmę, kuri daro įtaką kitiems socialinio gyvenimo procesams ir sistemoms“

(Summary, 1998). 2010 m. liepos mėn. paskelbtame dešimtajame oficialiame pranešime apie praktinį pasirengimą euro zonos plėtrai galima pastebėti holizmo apraiškų – EK pabrėžė net sinergijos efekto tarp visų euro įvedimo organizavimo proceso dalyvių užtikrinimo svarbą (European Commission, COM (2010) 398).

Autorius nagrinėjo klausimą, ar galima rengtis euro įsivedimui nežinant tikslios valiutos keitimo datos. Būtina aptarti dažnai girdimą nuomonę, kad labai sunku prognozuoti šią datą, nes niekada negalima būti tikriems dėl pasaulio ir atskiros šalies plėtros. Teigiama, kad pasirengimo metu nesukuriamą jokia pridėtinė vertė, klystama planuojant darbų eiliškumą. Autoriaus nuomone, euro įvedimo datos nėra reikalo prognozuoti, ją greičiau jau reikia nusistatyti ir atitinkamai pasirinkti konkrečias priemones bei jas vykdyti laikantis pasitvirtintos strategijos.

Pasak G. Nausėdos, siekiant, kad vertinimo laikotarpiu infliacija būtų santykinai maža, sprendimus dėl antiinfliacinių priemonių reikia priimti kiek įmanoma anksčiau, tad euro įsivedimo datą būtina nustatyti pirmiausia kaip atskaitos tašką (Pačkauskaitė, 2006). Nebent tikimasi, kad Lietuvą iki euro nuves „*nematoma Adamo Smito ranka*“³⁸. O gal, anot „The Economist“, norima būti įnešties „*į klubą ant neštuvų*“? (Still, 2009). Kada LRV teigia, jog jos taktika siekiant vykdyti konvergencijos kriterijus yra palaikoma, kad jos pastangos siekiant euro yra remiamos, bet analitikams tos pastangos iš tikrųjų yra vos matomos, neišvengiamai kyla labai paprastas klausimas – tai kas gi konkrečiai yra palaikoma ir remiama?

2008 m. gruodžio mėn. LRV pristačius savo programą LRS, A. Kubilius pareiškė, kad „*būtų galima kalbėti apie tikslesnes datas tik po 2011 m.*“ (Kubilius, 2008 12 05), tačiau jau 2009 m. birželio mėn. savo interviu „Bloomberg Television“ jis pasakė: „*turime labai aiškią ilgalaikę strategiją (...), kad prie euro zonos prisijungtume 2012 m.*“ (Kubilius, 2009 06 19). Anot jo, LRV neprašys sušvelninti prisijungimo prie euro zonos sąlygų, kurios nustatytos ES teisės aktuose (Kubilius, 2009 06 18), tad Lietuva galėtų pažymėti ūkio krizės pabaigą euro įsivedimu (Kubilius, 2009 06 17). LR Ministras Pirmininkas pareiškė, kad euro įvedimui taikomos taisyklės yra tik „*techninis klausimas*“, tuo tarpu „*dėl tikslų euro įvedimo datų galima diskutuoti*“ (Navickaitė, 2009).

LRV inicijavo nacionalinio susitarimo su socialiniais partneriais projektą, kuriame nustatomi pagrindiniai valstybės 2009–2012 m. finansų politikos prioritetai.

³⁸ Autorius perfrazuoja škotų filosofo ir ekonomisto Adam Smith metaforą „*nematoma ranka*“ iš knygos „*Tautų turto prigimties ir priežasčių nagrinėjimas*“ (1776).

Beje, tokio nacionalinio susitarimo idėja pirmą kartą buvo iškelta dar 2006 m. pradžioje (Grybauskaitė, 2006 05 24). Įdomu, kad minėtame projekte LRV kategoriškai teigia, jog „Lietuvos išėjimą iš krizės visų pirma privalu susieti su ilgalaikie viešųjų finansų strategija – finansų stabilumu ir euro įvedimu“ siekiant, kad „2011 m. Lietuva būtų pasirengusi įsivesti eurą (su perspektyva įsivesti eurą 2012 m. sausio 1 d.)“ (Nacionalinis, 2009).

Šiame dviejų lapų projekte 2012 metai kaip euro įvedimo data buvo minima net tris kartus, todėl buvo logiška tikėtis, jog ne tik Lietuvos visuomenė, bet ir ES institucijos sužinos apie Lietuvos planus. Deja, nors prie 2009 m. spalio 28 d. paskelbto galutinio Nacionalinio susitarimo atsirado ir papildomas protokolai, nei pačiame galutiniame dokumente, nei jo priede apskritai nebeliko jokių euro įvedimo datų.

Tuo tarpu vos už kelių mėnesių, jau 2010 m. sausio pabaigoje, A. Kubilius, galimą Estijos sugebėjimą nuo 2011 m. įsivesti eurą vertindamas kaip laimėjimą visoms Baltijos šalims, agentūroms pareiškė, kad Lietuva apie euro įvedimą gali „kalbėti realistiškai apie maždaug 2014 metus“ (Kubilius, 2010 01 22). Taigi, vis panašiau, kad euras kaip projektas yra ne daugiau nei viešųjų ryšių kampanija ir Baltijos jūros euro zona dar greitai nesups.

Jau pačioje šio darbo pradžioje buvo aptarta šaltinių kokybės problema, kai dokumentuoti faktai visiškai neatitinka žiniasklaidoje pateiktos informacijos, tačiau laikui bėgant savo straipsniuose ir komentaruose politikai, politologai, ekonomistai ir analitikai juos pradeda cituoti kaip tikrus.

Po naujausios Lietuvos konvergencijos programos patvirtinimo 2014-iejį, kaip tikslinė euro įvedimo data, buvo minėti šalies vadovų ir įvairių atsakingų pareigūnų gausiuose viešuose pareiškimuose. Viena iš informacijos priemonių vėliau visuomenę taip ir informavo: „Lietuva prie euro zonos ketina prisijungti 2014-aisiais – ši data nurodoma atnaujintoje konvergencijos programoje, kurią LRV patvirtino vasario pabaigoje“ (Sustiprėjo, 2010). Autorius, patikrinęs pirminį šaltinį, t.y. Lietuvos konvergencijos 2009 m. programą (LRV, 2010 02 24), atsakingai fiksuoja, jog tokio fakto šiame dokumente nėra. Deja, iškreipta informacija apie, neva, Lietuvos pasirinktą euro įvedimui 2014 m. datą yra „percituojama“ daugelyje antrinių šaltinių.

Prognozuotina, kad tai truks iki kitos konvergencijos programos rengimo arba kaimyninių šalių analogiškų pareiškimų euro datos klausimu, nes ekonomisto

Gintaro Binkauskio pastebėjimu „*dažno politiko – nuo opozicijos lyderių iki premjero – tiesiog garbės reikalas labai rimtai ir ne rečiau kaip kas pusmetį pareikšti tautai savo nuomonę apie euro įvedimą*“. Kodėl taip vyksta, jis turi tokią galimą viešųjų ryšių specialistų atsakingiems valdžios pareigūnams įpirštą versiją: „*Kai nėra ko pasakyti – kalbėkite apie eurą, jo įvedimą, įvedimo atidėjimą, įvedimo pagreitinimą, euro monetos lietuvišką išvaizdą, Latvijos (Estijos, Lenkijos ir t.t.) aplenkimą įvedant eurą, kalbėkite ir būkite ramūs – niekas niekada neprisimins, ką jūs sakėte, taip pat niekas nepatvirtins, kad jūs klydote dėl to, kad kalbėjote niekuo nepamatavę savo „skaičiavimų“, nes per tuo trejus–ketverius metus pasaulio ekonomika ir euro zonos ekonomika gali tiek pasikeisti, kad dabartinė pasaulinė finansų krizė bus tik saldainiukas, kita vertus – per tą laikotarpį eurą įvedinės jau kiti (galbūt)*“ (Binkauskas, 2010). Tai buvo ironiškas, bet labai taiklus situacijos apibūdinimas.

Naujienu agentūros taip pat platino žinią, kad „*Europos Komisijos nuomone, Lietuvai realu eurą įsivesti 2014 metais*“, nors EK atstovybės Lietuvoje vadovo Kęstučio Sadausko komentaras iš tikrųjų nebuvo toks konkretus: „*Viena iš šių žinių, kurią (...) Europos Komisija pasiūš, galbūt daugiau užuominomis, negu labai konkrečiai, yra ta, kad jeigu Lietuva laikysis šitų priemonių (Mastrichto kriterijų reikalavimų), ji turi šansų įvesti eurą vidutiniame laikotarpyje, tai yra, kalbame apie 2014 metus. Taip, tai yra realu, jei Lietuva laikysis visų tų priemonių ir ekonominės tendencijos pasaulyje ir Europoje bus tokios, kokias mes stebime dabar*“ (Realu, 2010).

Taigi, kyla pavojus, kad „žongliravimas“ euro įvedimo datomis bus naudojamas kaip pasiteisinimas vykdant kitas priemones. Autorius mano, jog taip pat reikėtų pamąstyti apie pasirinktą taktiką, nes net ekonominio pakilimo laikotarpiu (2006 m.) Lietuva nepajėgė įrodyti, jog ji pasiekė didelį tvarios konvergencijos laipsnį vykdydama visus konvergencijos kriterijus. Autoriui kyla pagrįsta abejonė, ar tai įmanoma pasiekti ūkio nuosmukio ir krizės metu.

Autorius primena, kad ECB nuomone, siekiant atitikti konvergencijos kriterijus reikia laikytis tam tikrų principų, kaip antai: griežtai aiškinti kriterijų prasmę, tenkinti visus lygiaverčius kriterijus kaip integruotą nehierarchinį paketą, atitikti visus kriterijus remiantis realiais duomenimis, juos taikyti nuosekliai, skaidriai ir paprastai, tvarumas turi būti ilgalaikis, o ne momentinis pasiekimas, įvertinti praėjusius dešimt metų, įvertinti ateities perspektyvas (ECB, 2008). Tad pasirenkant euro įvedimo datą būtina įvertinti sąlygas ir perspektyvas, nes visuomenei reikia

pateikti racionalius motyvus ir argumentus.

V. Klaus nuomone, euro įvedimo laiku reikia pasirinkti momentą, kai „*savų pinigų atsisakymo efektas bus didesnis už būsimas išlaidas*“ (Čekija, 2010). Pavyzdžiui, 2004 m. Lenkijoje buvo atliktas tyrimas, kad ankstyvas euro įvedimas joje skatintų ilgalaikį ekonominį augimą, nes dėl perspektyvos prisijungti prie euro zonos anksčiau, t.y. 2007 m., BVP augimas per metus padidėjo vidutiniškai 0,02 proc. lyginant su tuo laikotarpiu, kai buvo laikomasi vėlesnio prisijungimo prie euro zonos scenarijaus (2010 m.). Ketinant anksčiau įsivesti eurą, tiesioginės užsienio investicijos (TUI) padidėjo 1 proc. BVP, tuo tarpu numatant vėlesnę euro įsivedimo datą papildomų TUI buvo nenumatyta (Borowski, 2004).

Tikėtina, kad Lietuvai gavus pamoką 2006 m. ir bijant patirti nesėkmę, vengiama prisiimti kokius nors oficialius išsipareigojimus dėl euro įvedimo datos. 2009 m. balandžio mėn. iš atskirų LRV narių nuskambėjo pasiūlymas ne tik nustatyti naują euro įvedimo datą, bet ir sustiprinti ryšius su įtakingomis euro zonos šalimis, nes euro zonos plėtra priklauso nuo politinių sprendimų, tad būtina stiprinti „*bičiulystę su svarbiausiais žaidėjais euro zonos sostinėse*“ (Ušackas, 2009 04 29). Tai geras pasiūlymas, nes ES erdvėje nei viena strategija neveikia gerai, kai politiniai sprendimai priimami tik nacionaliniu lygiu. G. Nausėda sutinka, kad nustačius euro įvedimo datą būtų sutelktas, o ne „*užmigdytas*“ visas valstybės potencialas, kaip tai atsitiko su ankstesne euro įvedimo Lietuvoje strategija (Tracevičiūtė, 2009).

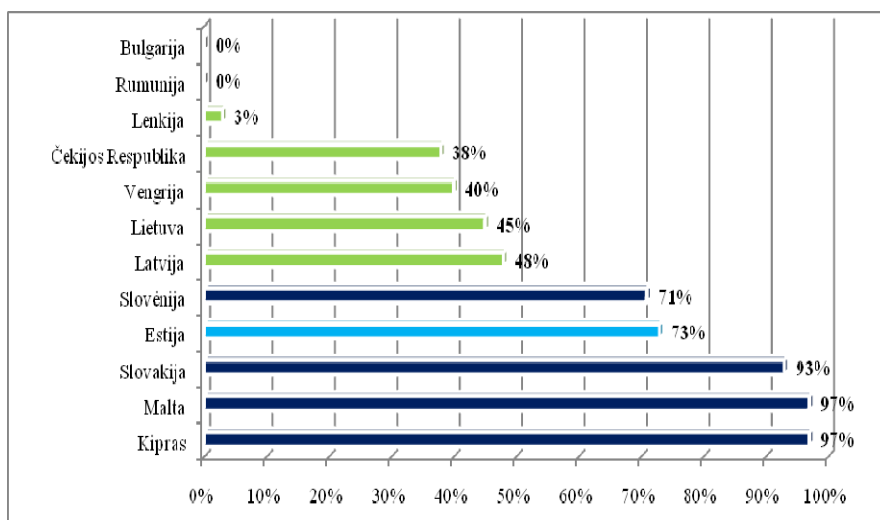
Dar 2006 m. G. Nausėda pastebėjo, kad „*reikėtų kritikuoti ne pačią idėją atidėti euro įvedimą, bet nenorą paskelbti tikslų laiką, kada tai galėtų būti padaryta ir pradėti dirbti*“ (Vernickaitė, 2006). Be kita ko, jau 2006 m. viduryje iškilo viešumon nuomonių, kaip nepalankiai turėtų būti vertintina Lietuvos užsienio politika. Neva ES, kurioje laikomasi dvigubų standartų, net 20 šalių narių neparėmė Lietuvos siekio įsivesti eurą, tuo tarpu lietuviai pasirašinėja „*draugystės sutartis su ubagais*“, o „*su sprendimus priimančiomis šalimis*“ konfrontuoja (Grybauskaitė, 2006 06 23). Pastebėta, kad Lietuva, nors jau daugiau nei penkerius metus priklauso ES, vis dar nėra prisijungusi prie Europos transporto, energetikos ir bendros pinigų sistemų (Ušackas, 2009 06 16).

2009 m. išrinkta LR prezidentė, o anksčiau buvusi už biudžetą atsakinga EK nare, D. Grybauskaitė pabrėžia, kad pats euras nėra „*tikslas*“, o yra „*procesas*“, „*valstybės administravimo kokybė*“ (Grybauskaitė, 08 03 2009) ir „*finansinės disciplinos sistema*“ (Grybauskaitė, 2009 07 14), o euro zona – „*finansinės*

disciplinos sinonimas“ (Belogradova, 2009). Ir iš tikro, tyrimai parodė, kad Italijai įsivedus eurą 1999 m. finansų rinkos izoliavosi nuo neigiamų politinių sukrėtimų įtakos (Fratzcher, 2009).

Lietuvos valstybės vadovė pabrėžė, kad euro įvedimas sudaro ciklą, kuris galėtų prasidėti būtent 2012 m. (Grybauskaitė, 2009 05 29). Ji jau 2006 m. pastebėjo, kad toks ciklas trunka 2–2,5 metų (Lietuvė, 2006). Jos nuomone, Lietuvai nereikėtų švelninti euro įsivedimo kriterijų, tačiau, kaip ji ragino dar 2006 m. viduryje (Bagdanavičiūtė, 2006), LRV turi nustatyti tikslią euro įsivedimo datą (Anderson, 2009), nes „*svarbu turėti tikslą*“ ir kad „*tai būtų valstybės patikimumo veiksnys*“ (Ignatavičius, 2009).

Nors euro zonai nepriklausančios šalys narės dažnai skelbia norinčios prisijungti prie euro zonos kiek įmanoma greičiau, tačiau atlikti tyrimai rodo, kad labai skiriasi realus valiutos keitimo priemonių įgyvendinimo lygis. Autoriaus nuomone, būtina reguliariai sekti EK pranešimus apie pasirengimo valiutos keitimui būklę (European Commission, COM (2004) 748). 8 pav. pateikiama, kaip šalys šiuo aspektu vykdo EK rekomendacijas (European Commission, 2008/78/EC).

8 pav. Praktinio pasirengimo valiutos keitimui būklė ES 12 šalių (koku procentu įvykdytas oficialiai nacionaliniame valiutos keitimo plane numatytas praktinis pasirengimas valiutos keitimui (Šaltinis: EK pranešimai apie praktinį pasirengimą būsimai euro zonos plėtrai: Slovėnija – iki 2006 m. lapkričio mėn., Kipras ir Malta – iki 2007 m. lapkričio mėn., Slovakija – iki 2008 m. gruodžio mėn., Estija – iki 2009 m. gruodžio mėn., Bulgarija, Čekijos Respublika, Latvija, Lietuva, Vengrija, Lenkija, Rumunija – iki 2010 m. liepos mėn.))

Tinkamo techninio pasirengimo euro įvedimui nevalia painioti su makroekonominiais ir politiniais sprendimais – euro įvedimo planas turi apimti daugiau nei apsirūpinimo banknotais tvarkos parengimą ar monetų dizaino sukūrimą. Šalies ekonomikai reikia stiprios pinigų sistemos, o ne formalių ateities projektų – galų gale, ruošiantis pokyčiams, reikia išmokti rengti strategijas ir pasirinkti tinkamą taktiką.

Strategiją, pagal kurią siekiama įsivesti eurą tam tikrą dieną, reikia atidžiai parengti ir įvertinti struktūrinių reformų požiūriu. Ilgiau trunkantis neapibrėžtumas dėl euro įvedimo gali didinti ekonominės raidos riziką. Z. Darvas ir G. Szapáry nuomone, neprivaloma pradėti ir baigti visas struktūrines reformas prieš įsivedant eurą, nes jų įgyvendinimas gali užtrukti, tačiau šalis narė turi turėti racionalią reformų darbotvarkę ir laikytis išipareigojimo jas vykdyti. Reformoms būtina visuomenės parama, tad siekiant jas įvykdyti bet kokia kaina visuomenė gali nusiteikti prieš eurą (Darvas, 2008). Taigi, atsakymo į klausimą, ar būtina siekti anksti įsivesti eurą, ar laukti realesnės konvergencijos, galima ieškoti labai įvairiais būdais, priklausomai nuo sprendimų priėmėjų pasirinkto požiūrio – individualizmo arba holizmo.

Apibendrinamas autorius teigia, jog naujosioms šalims narėms be konvergencijos kriterijų vykdymo ne mažiau svarbi yra pasirengimo prisijungti prie euro zonos strategija. Šiuo metu jau žinoma, kad kovo pradžioje Latvijos vyriausybė, siekdama sustiprinti šalies reputaciją, pasirinko euro įvedimą strateginiu tikslu ir oficialiai nustatė euro įvedimo datą – 2014 m. sausio 1 d. (Latvijos, 2010).

Vertinga priminti 2010 m. kovo mėn. D. S. Kahn pareikštą Lenkijos vyriausybei rekomendaciją po to, kai minėta šalis eilinį kartą pakeitė savo planus dėl euro įvedimo terminų: „*Lenkija turėtų nustatyti tikslinę euro įvedimo datą*“ (TVF, 2010 03 29).

Autorius daro išvadą, kad norint sėkmingai prisijungti prie euro zonos yra būtina išanalizuoti realistiško euro įvedimo plano sudėtinės dalis ir ekonominės politikos koordinavimo proceso elementus: problemų ir išipareigojimų vykdymo svarstymą, periodišką išipareigojimų formuluočių atnaujinimą ir išipareigojimų vykdymo stebėseną. Visos šios dalys turi būti konsoliduotos struktūrinių reformų ir makroekonominės politikos strategijoje. Anot S. Kropo, „*neturime bijoti kalbėti apie euro įvedimo datą ir pagal ją įvertinti svarbiausius makroekonomikos sprendimus*“, nes aiškios perspektyvos neturėjimas kelia ne tik netikrumą rinkose, bet ir trukdo apsisprendžiant dėl įvairių vykdomų projektų (Kropas, 2009).

Euro zonai būtina plėstis, nes su kiekviena nauja euro zonos nare keičiasi santykis tarp individualistinio ir holistinio plėtros scenarijų vykstant EPS raidai (Dulkys, 2009). Iš esmės Lietuvos sprendimas tapti euro zonos nare yra holistinis pasirinkimas, nes ji renkasi pasaulinę valiutą, kuri kitų valstybių požiūriu yra neutrali.

Lenkija galėtų tapti didžiausia prie euro zonos prisijungusia šalimi nuo zonos įsteigimo 1999 m., tačiau žinant apie Lenkijos planus rengti net referendumą lieka neaišku, kada ji apskritai prisijungs prie VKM II. Analitikų nuomone, ši šalis turėtų daryti didesnę įtaką ES plėtros politikai (Wiśniewski, 2009). Lenkija, turėdama didelį ūkį, galėtų prisidėti prie teigiamo naujokių įvaizdžio puoselėjimo senosiose euro zonos šalyse. Be to, ji turėtų daryti teigiamą įtaką intensyvėjančiam bendradarbiavimui su kaimynais iš Vidurio ir Rytų Europos šalių. Autoriaus nuomone, jau dabar yra tas laikas, kada tiek Lenkija, tiek Lietuva, kurios pirmininkaus ES atitinkamai 2011 m. ir 2013 m., turėtų imtis iniciatyvos dėti tvirtą politinį pagrindą diskusijoms ir sprendimams dėl euro zonos plėtros. Autorius pastebi, jog susidarys labai nelogiška situacija, kai šalis net pirmininkaus visai ES, bet vis dar nepriklausys euro zonai.

Vengrijos NCB nuomone, tikėtina, kad jų šalis prisijungs prie euro zonos paskutinė iš šalių, kurios įstojo į ES 2004 m., ir kad Vengrija turėtų įsivesti eurą kažkada po 2014 m. Čekijos Respublikos vyriausybė galėtų gana greitai įvykdyti konvergencijos reikalavimus, jei tik ji apskritai teiktų prioritetą euro įvedimui (Credit, 2007). Tačiau konvergencijos procesas gali sulėtėti, jei vyriausybės nelaikys narystės euro zonoje prioritetu. Šalies ekonomistai pastebėjo, jog neįstojusi į euro zoną Lietuva nepagerino verslo situacijos, tačiau investicine prasme įėjimas į euro zoną ir nėra pats svarbiausias plusas, nes Lietuva jau yra ES narė, o nacionalinė valiuta – litas – yra fiksuotu kursu susieta su euru. Litas beveik nebeturi savarankiškų pinigų požymių – jis susietas su euru, o euro įvedimas iš dalies reikštų tik fizinį nacionalinės valiutos panaikinimą. Gali būti, jog didžiausi praradimai – ne ekonominiai, nes vis didėja nepasitikėjimas apskritai visomis valdžios institucijomis, jų nemokėjimu prisiimti atsakomybę. Tuo tarpu, negebėjimas prisijungti prie euro zonos, atsiliepia ir visos šalies prestižui.

Autorius pažvelgė į visuomenės nuomonių tyrimų apie euro valiutą rezultatus. Nuo 2004 m. EK įgaliojo „Eurobarometrą“ atlikinėti nuomonių tyrimus naujosiose, euro dar neįsivedusiose, šalyse narėse, kad būtų galima įvertinti jų piliečių nuomonę ir žinias apie euro įvedimą. Paskutinių „Eurobarometro“ tyrimų duomenys

(2009 m. rugsėjo mėn. ir 2010 m. gegužės mėn.) parodė, kad per paskutinius metus parama eurui ir jo įvedimui aštuoniuose naujosiose šalyse narėse sumažėjo 4 procentiniais punktais iki 48 proc. (European Commission, COM (2009) 692; European Commission, COM (2010) 398).

Parama eurui šių tyrimų laikotarpiu mažėjo Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Čekijos Respublikoje ir ypač Lietuvoje, tuo tarpu tokia parama augo tik Bulgarijoje. Apie 41 proc. aštuonių naujųjų šalių narių piliečių teigė, kad jiems nepatinka, jog nacionalinę valiutą pakeis euras. Aštuonių naujųjų šalių narių piliečiai dvejojo ir dėl to, ar verta skubėti įsivesti eurą. Mažiau apklaustųjų (24 proc., -4 procentiniais punktais) benorėjo, kad euras būtų įvestas kiek įmanoma greičiau, ir daugiau žmonių (32 proc., +3 procentiniais punktais) atsakė norintys, kad valiuta būtų keičiama kiek įmanoma vėliau. Čekijos Respublikoje, Vengrijoje, Latvijoje ir Lenkijoje padaugėjo piliečių, pageidaujančių kiek įmanoma vėlesnio euro įvedimo. Kita vertus, dabar šiek tiek daugiau rumunų ir bulgarų norėjo, kad prie euro zonos būtų prisijungta kiek įmanoma anksčiau. Čekijos Respublikoje daugiausia apklaustųjų atsakė, kad jie nori kiek įmanoma vėlesnio euro įvedimo. Rumunai gi labiausiai palaikė greitą euro įvedimą. Didžioji dauguma aštuonių naujųjų šalių narių piliečių, klausinėjami apie praktinę valiutos pakeitimo į eurą naudą, pritarė keletui teiginių apie euro įvedimo pranašumus, tačiau vis dar mažai piliečių tiki euro gebėjimu apsaugoti jų šalį nuo krizių (European Commission, COM (2009) 692; European Commission, COM (2010) 398).

Autorius atkreipė dėmesį į kai kurių visuomenės apklausų rezultatų kokybę. Apklausų organizatoriai, matyt, suderinę su šių apklausų užsakovais, respondentams formuoja klausimus, kurių atsakymų rezultatai vėliau yra sumuojami, nors savo turiniu jie skiriasi iš esmės.

Pavyzdžiui, respondentai yra klausiami, ar jie pritaria kuo greitesniam euro įvedimui, ar pritaria euro įvedimui po penkerių metų (arba po kurio tai laiko), ar pritaria jo įvedimui po dešimties metų (arba kuo vėliau) (Flash, 2010). Pateikiant rezultatus, šie duomenys labai dažnai yra susumuojami ir pateikiami kaip visuma pritariančių euro įvedimui (Euro, 2008 04 02). Tuo tarpu nepritariančios euro įvedimui respondentai turi vienintelį neigiamo atsakymo pasirinkimą.

Autoriaus nuomone, dalis žmonių, kurie pasirenka atsakymą, kuriuo pritariama euro įvedimui po kažkurio termino, tikrai negali būti laikytini kaip tikrai pritariančios bendrajai valiutai. Juk per tą laiką pasikeitusios aplinkybės gali

suformuoti jau visai kitą respondento poziciją. Be to, tai labiau panašu ne į pritarimą, o tik į tikrojo atsakymo slėpimą, nuomonės tuo metu neturėjimą arba tiesiog susilaikymą nuo atsakymo. Todėl tokiose apklausose autorius drįso išvelgti manipuliavimo visuomenės nuomone ir asimetrinės informacijos formavimo tendencijas. Be to, tai gali būti ir propagandinis ideologijos formavimo įrankis.

Šalių narių vyriausybės dažniausiai oficialiai teigia palaikančios euro įvedimą, tai kodėl delsiama? Gal todėl, kad už euro neįsivedimą nebaudžiama? Dėl vis stiprėjančio skeptiško požiūrio į euro įsivedimo naudą ir reformų keliamo nuovargio pradėjo silpnėti politinė parama euro įvedimui visose naujosiose šalyse narėse. Žinoma, teisės aktuose nėra nustatyta, kiek laiko šalis narė gali likti už euro zonos ribų, taip pat nenumatoma jokių sankcijų už konvergencijos kriterijų nevykdymą (Dulkys, 2009). Tačiau jei, anot P. Gylio, LRV pasiduos „supaprastinimo efektui“ ir jos veiksmai remsis tik „*buitine sąmone*“ (Gylis, 2008), tai apie euro įvedimą bus pradėta galvoti kaip apie kažkokį spontanišką išorės įvykį, kurio negalima kontroliuoti, kaip, pavyzdžiui, Kalėdų. Tuo tarpu, moksliniu požiūriu projektas įvykdomas sėkmingai tada, kai pasiekiami sutarti tikslai, darbas baigiamas sutartą dieną, užtenka sutarto biudžeto ir užtikrinami nustatyti standartai (Weisert, 1999).

Įvykių raida parodė, kad Lietuvos konvergencijos vertinimas 2006 m. buvo akivaizdžiai suderintas politinio pobūdžio sprendimas, o ne techninis pratimas kaip nuolat kartojo EK. J. Almunia 2006 m. sausio 19 d. savo kalboje Belgijos karališkajai politinės ekonomijos bendrijai pažymėjo, kad svarbiausias kriterijus yra infliacija, ir kartu perspėjo, jog infliacija Lietuvoje, siekiančioje prisijungti prie euro zonos, yra per didelė (Lietuva, 2006 01 20). Pirmasis oficialus signalas, kad Lietuva nevykdo kainų stabilumo kriterijaus, iš J. Almunia buvo gautas jau 2006 m. vasario 22 d. (Komisarai, 2006). Tikriausiai jis šitaip perdavė iš anksto besiformavusią nuomonę dėl būsimo neigiamo vertinimo.

Tai sukėlė LB valdybos pirmininko Reinoldijaus Šarkino nuostabą: jis pareiškė, kad tokie vertinimai neturėtų būti pateikiami, nes juos ir sprendimą dėl Lietuvos atitikimo kainų stabilumo kriterijui EK siūlymu turėtų paskelbti ECOFIN taryba (Šarkinas, 2006). Vadovaudamasis pozityvaus ir skaidraus bendradarbiavimo su TVF patirtimi, LB vadovas negalėjo tikėtis, kad sprendimas jau aptartas ir suformuluotas iš anksto, nedalyvaujant Lietuvos atstovams ir net nesudarant jiems galimybių pasakyti savo argumentus ir išklausti oponentų nuomonę.

ES tuo metu pirmininkavusios Austrijos finansų ministras Karl-Heinz Grasser 2006 m. sausio 23 d. EP Ekonomikos komitete pareiškė, kad euro zonos bendrą valiutą 2007 m. pavyks įvesti tik Slovėnijai, o Lietuvoje greičiausiai bus per didelė infliacija (Graseris, 2006). Bundesbankas – vienas iš įtakingiausių ECB sistemos narių – savo mėnesiniame biuletenyje sudavė dar vieną smūgį ES naujokėms: jis paragino neskubėti plėsti euro zonos (Vokietijos, 2006). 2006–aisiais „The Times“ rašė be užuolankų: *„naujoms ES narėms siūloma ir toliau vykdyti politiką pagal Briuselio ir Frankfurto nurodymus. Tačiau kartu nepretenduoti nei į jokiais gėrybes, kurių galėtų joms atnešti bendros valiutos naudojimas. Tokio pobūdžio asimetrija Rytuose didina nusivylimą – ne vien tik Europos Sąjunga, bet ir pačia parlamentinės demokratijos koncepcija. (...) Faktiškai Mastrichto sutartis pavertė Rytų Europos gyventojus antrarūšiais“* (Kaletsky, 2006).

Tuo tarpu, senosios šalys sulaukdavo politinės paramos, o ne tik kriterijų formalaus išaiškinimo. Štai, R. Prodi tik 2010 m. prasitarė ir prisipažino: *„Aš labai stengiausi, kad Italija pakliūtų į euro zoną ir imtų laikytis finansinės disciplinos, kurios jai reikėjo, kad būtų baigta su nuolatiniu valiutos devalvavimu“* (Prodi, 2010). Minėti faktai parodo, kad, kol pinigų sistema nepajaučia globalių problemų ir grėsmių, ji nemato ir bendro viešųjų gėrybių poreikio (Gylis, 2008).

Ilgametis „The Economist“ ir „The Financial Times“ ekonominės politikos apžvalgininkas Clive Crook, nagrinėdamas makroekonominis klausimus, suabejojo tam tikromis ortodoksinės ekonomikos aksiomomis. Kodėl reikia pinigų politikai suteikti ypatingą nepriklausomumo statusą? Juk nepriklausomumo principą būtų galima taikyti ir fiskalinei politikai. Anot jo, būtina įvertinti sąnaudas ir naudą atsižvelgiant į aplinkybes, o ne besąlygiškai laikytis principų. NCB turėtų vengti iškart pasiduoti politiniam vadovavimui, tačiau kartais jie privalo peržengti liniją, skiriančią monetarinę ir fiskalinę politikas bei įžengti į politikos pasaulį (Crook, 2010).

W. Münchau žiūri dar giliau ir teigia, kad jei būtų teisiškai numatyta išstojimo iš euro zonos galimybė, pasikeistų visa politinė ir ekonominė dinamika, ir išstojimo grėsmė galėtų tapti save išpildančia pranašyste. Šioje painiauvoje jis daro dvi išvadas. Pirmą, 16 arba daugiau ES šalių narių apimančiai pinigų sąjungai galų gale reikės fiskalinės sąjungos arba pinigų sąjunga žlugs. Antra, taisyklėmis reglamentuojama pinigų sąjunga vis dar įmanoma, tačiau tik tarp šalių su panašia ūkio plėtra ir su panašiu esminiu politiniu požiūriu į ekonominę politiką. Tad

palyginti labai mažai šalių politiškai ir ekonomiškai pajėgia išlaikyti pinigų sąjungą su Vokietija (Münchau, 2010 03 14).

Jo nuomone, alternatyvų nebeliko, nes nepavyko sukurti pinigų sąjungos be politinės sąjungos, o ES teks priimti istorinį sprendimą ir rinktis tarp integracijos ir dezintegracijos. Tuo tarpu, jei Europos lyderiai spręs kiekvieną naują krizę naudodami vienintelę turimą priemonę – skolinto likvidumo injekciją, tai ir jos galiojimo laikas kažkada baigsis. ES teko griebtis nederamų teisinių gudrybių siekiant įteigti, kad masinės subordinuotos paskolos visiškai nemokiai šaliai nėra finansinė pagalba. ES sutarties 125 straipsnis surašytas visiškai neatsakingai. Jei jo bus laikomasi, viskas baigsis euro zonos iširimu (Münchau, 2010 05 02).

EPS vystosi visiškai neaiškia linkme nuo tada, kai 2009 m. Vokietijos konstitucinis teismas priėmė sprendimą, jog hipotetinis fiskalinės politikos koordinavimas ES lygiu yra nekonstitucinis. Dėl šios išvados formuojant ekonominę politiką kyla rimtas klausimas dėl ilgalaikio euro tvarumo (Münchau, 2009). Juolab, kad būtent šalių narių konkurencija fiskalinės politikos srityje gali gerokai pakenkti EPS solidarumui ateityje.

Ekonomikos profesoriai Wilhelm Hankel, Wilhelm Nölling ir Joachim Starbatty bei teisės prof. Karl Albrecht Schachtschneider – tai keturi mokslininkai, kurie 1998 m. padavė prieš Vokietijos vyriausybę ieškinį savo šalies konstituciniam teismui dėl jos įstojimo į euro zoną. Tais pačiais metais Vokietijos konstitucinis teismas priėmė žymųjį sprendimą ir paskelbė, kad pradėjusi veikti EPS turės nuolat atitikti visas susitartas bendros valiutos funkcionavimo sąlygas. Jei EPS neatitiks šių sąlygų, Vokietija turės šią sąjungą palikti (Hankel, 2010).

Minėta grupė profesorių 2010 m. kovo mėn. vėl padarė pareiškimą: *„Atsižvelgiant į tai, norėtume aiškiai pasakyti, kad jei euro zonos vyriausybės suteiks Graikijai pagalbą tokiu būdu, kuris prieštarauja finansinės paramos neteikimo sąlygai, nedvejodami pareikšime naują ieškinį konstituciniam teismui reikalaudami, kad Vokietija pasitrauktų iš pinigų sąjungos. 1998 m. padavėme vyriausybę į teismą, nes tikėjome, kad kai kurios prie euro zonos prisijungusios šalys nepakankamai vykdė prisijungimo reikalavimus ir bent jau iš dalies manipuliuavo statistiniais duomenimis, kad užsitikrintų narystę“* (Hankel, 2010).

Ekonominė krizė Europoje pademonstravo prigimtinę euro zonos ydą, t.y., kad nesugalvota, kaip suverenių valstybių pinigų sąjungoje galima priversti laikytis fiskalinės disciplinos (Garnham, 2010). Autorius atkreipė dėmesį, kad pasigirdo net

pasiūlymų leisti šaliai narei savanoriškai arba priversti ją išstoti iš pinigų sąjungos.

JAV prezidento Barack Obama įsteigtos Ekonomikos gaivinimo patariamąsios valdybos narys, ekonomikos prof. Martin Feldstein pasiūlė, kad Graikija „*paimtų eurui atostogas*“ prieš iš naujo prisijungdama prie euro zonos konkurencingesniu kursu. „The Financial Times“ ekonomikos apžvalgininkas Samuel Brittan neįrodinėdamas teigia, kad Graikijoje galėtų paraleliai kursuoti vidaus ir tarptautinė valiuta (Hughes, 2010). P. Krugman pritaria, kad, jei Graikijai nepavyks įvykdyti vidinės devalvacijos, tai šaliai teks pasitraukti iš euro zonos (Krugmanas, 2010).

N. Roubini taip pat neatmeta galimybės, kad per keletą ateinančių metų viena ar kelios iš atsiliekančių euro zonos šalių bus priverstos pasitraukti (Strumilienė, 2010). J. Stiglitz kalba ir apie dar kitokį pasiūlymą – Vokietija turi pasitraukti iš euro zonos arba euro zoną reikia padalinti į vidinius regionus (Ar galima, 2010). E. Wenger mano, kad Vokietija, Austrija ir Nyderlandai galėtų sukurti stiprios valiutos zoną, o silpnos valiutos zonoje liktų dauguma Pietų Europos valstybių. Vokietijos Ekonomikos ekspertų tarybos narys Peter Bofinger tiki, kad Vokietijai susigrąžinus markę, jos vertė iš karto pašoktų 20 proc. (Eurą, 2010).

Krizės įtakotame fone pasigirdo raginimų, kad euro zona taip pat turi pagalvoti apie politines priemones, pavyzdžiui, neleisti šalims švaistinėms balsuoti priimant kokius nors sprendimus dėl euro (No, 2010). W. Schäuble teigia, jei euro zonos narė galų gale nebepajęgtų konsoliduoti savo biudžeto ir atkurti konkurencingumo, ši šalis turėtų griebtis paskutinės priemonės ir išstoti iš EPS, o tokios euro zonos narės balsavimo teisės turėtų būti stabdomos dar vieneriems metams, jei pažeidimų nustatymo procedūros metu būtų išsiaiškinta, kad ši šalis tyčia pažeidinėjo ES teisę (Schäuble, 2010).

Ar nors viena šalis gali išstoti iš euro zonos? W. Münchau tai atrodo neįtikėtina, nes ES šalys, ypač jos „signatarės“, priklauso valiutos zonai kartu su kai kuriais savo svarbiausiais prekybos partneriais. Anot jo, Europos gelbėjimo paketas pakeitė euro zonos ateitį dviem požiūriais: sumažėjo tikimybė, kad euro zona žlugs per artimiausius trejus metus, ir padidėjo tikimybė, euro zona žlugs per artimiausius 10 metų (Münchau, 2010 05 16).

Laikraščio „The Daily Telegraph“ paskelbtoje Londono Sičio ekonomistų apklausoje daroma išvada, jog euras „*vargu ar išgyvens iki 2015–ųjų metų*“. Vienas įtakingiausių Didžiosios Britanijos ekonomistų ir buvęs Anglijos NCB direktorių

tarybos narys David Blanchflower mano, kad Vokietija „paliks euro zoną“, o eksperto Tim Congdon teigimu, euro zoną gali palikti tokios šalys kaip Graikija, Portugalija, Ispanija ar Airija (The Daily, 2010).

Minint euro zonos dešimtmetį ribotos rizikos fondų valdytojas George Soros taip pat įspėjo: „50 ant 50, kad euro zona gali iširti“ (Tett, 2010). „Citigroup“ savo analizėje klientams informavo, kad, jei ES šalys narės nesuvienys savo jėgų mokesčių ir politikos lygmenyse, euras neišvengiamai bus „pasmerktas“ (Citigroup, 2010). V. Klaus bendros valiutos projektą vertina kaip nesėkmingą: „Už tai europiečiai ir ne tik euro zonos šalių piliečiai sumokės per didelę kainą“. Jis yra įsitikinęs, kad jo šaliai „nereikėtų skubėti jungtis prie euro zonos“ (Klausas, 2010).

Yra ir kitokių prognozių. Nobelio ekonomikos premijos laureatas Michael Spence netiki, kad euro zona žlugs – jai būtinas tik krizių valdymo mechanizmas (Markets, 2010). Rinkos pervertina euro zonai kylančią riziką, mano tarptautinė reitingų agentūra „Fitch“. Be to, mažai kas atkreipė dėmesį, kad euro zonai paramą išreiškė ir Rusija. „Aš tikiu Europa ir tikiu euru. Esu įsitikinęs dėl euro perspektyvų ir ateities“, pareiškė Rusijos finansų ministras Aleksej Kudrin (Fitch, 2010).

Rimtų nesutarimų atveju, išstojimas iš euro zonos būtų įmanomas tik politinių derybų būdu. S. Kropas pateikia išstojimo iš euro zonos sudėtingumo priežastis:

1) nacionalinės valiutos *de jure* nebeegzistuoja, todėl nebegalima jų paprastai sugražinti;

2) EPS yra sumodeliuota kaip negrįžtamas procesas su negrįžtamu suverenių teisių perdavimu ES institucijoms;

3) bendrajai valiutai sukurta tarptautinė institucinė infrastruktūra, jos statusas apibrėžtas tarptautine sutartimi ir bet koks bandymas atkurti nacionalinę valiutą būtų ketinimas ignoruoti sutartinius reikalavimus;

4) bet koks bandymas pasitraukti iš EPS galėtų sudaryti sąlygas perkelti ekonomikos ir finansų rinkų kapitalą bei aktyvus, todėl kiltų labai rimtų ekonominių sunkumų (Kropas, 2005).

Aukščiausi ES pareigūnai, įskaitant ECB vadovą ir Euro grupės pirmininką, kurios nors šalies pasitraukimą iš euro zonos laiko neįmanomu (Vokietijos, 2010). Jei kuriai nors šaliai narei tektų išstoti iš euro zonos, tai finansų rinkos gautų signalą, jog ši zona nebuvo reali pinigų sąjunga, o tik tam tikros rūšies fiksuoto valiutos kurso mechanizmas, prie kurio šalys galėjo staiga prisijungti, o po to atsijungti priklausomai

nuo jų ūkių būklės. Ilguoju laikotarpiu dėl tokio nerūpestingo požiūrio euras galėtų patirti mirtiną smūgį (Barber, 2010 05 16).

Britų tyrimų kompanijos „Capital Economics“ ekspertai mano, jog euro zonos likvidavimas būtų naudingas visoms ES šalims, nes jos subyrėjimas duotų stiprią paskatą augti ekonomikai Europoje. Tuo tarpu, praėjusiame dešimtmetyje euro kūrime dalyvavęs Vokietijos finansų ministras Theo Waigel mano, jog turint Europoje keliasdešimt skirtingų valiutų spręsti finansų krizes būtų neįmanoma (Būti, 2010).

Ekonomikos prof. Barry Eichengreen nuomone, išėjimas iš euro zonos nesukeliant finansų krizės yra sunkiai įmanomas (Eichengreen, 2007; Eichengreen, 2007 11 19). R. Kuodis atkreipia dėmesį, kad „išėjimas iš euro zonos, ar tai būtų vienos šalies, ar kelių, būtų baisus logistikos košmaras“, o savo valiutos įvedimas finansų rinkoms duotų signalą, jog ta valiuta bus nuvertinta. Tai neišvengiamai reikštų paniką finansų rinkose su visomis įvairiausiomis neigiamomis pasekmėmis, o gal net ir bankų žlugimais. Ekonomikos prof. Ramūnas Vilpišauskas nemano, kad iš tikrųjų būtų rimtai apie tai galvojama, nes į euro zoną buvo daug investuota ir politiškai, ir simboliškai (Lukaitytė, 2010).

Euro banknotų spausdinimą vykdė 15 spaustuvių, specialų popierių jiems tiekė 9 gamyklos, saugius dažus, apsaugos siūlelius, hologramas ir kitas specialias medžiagas gamino apie 20 skirtingų tiekėjų. Euro monetas kaldino 16 kalyklų. Euro valiutai teko adaptuoti apie 10 mln. įvairių su grynaisiais pinigais veikiančių automatų, daugiau nei 200 tūkst. bankomatų. Viešųjų ryšių kampanijoje dalyvavo daugiau nei 3 tūkst. privačių ir viešojo sektoriaus organizacijų. Buvo išplatinta 34 skirtingomis kalbomis apie 200 mln. informacinių leidinių (Heinone, 2009). Čia tik keletas simbolių skaičių, rodančių pinigų sistemos keitimo organizavimo mastą ir iš jo kylančius kaštus, kuriuos turi dengti mokesčių mokėtojai, o ne pinigų sistemų „architektai“.

ECB patarėjas teisės klausimais Phoebus Athanassiou atliko teisinį tyrimą ir pateikė apibendrintas išvadas, kad išstojus iš EPS tektų susidurti su šiomis problemomis:

1) sukurti naują valiutą arba atkurti pasitraukusios šalies narės senąją valiutą. Iš ES išstojusi šalis narė išstotų ir iš euro zonos, tačiau tai nebūtina reikštų, kad euras ilgiau nebegalų cirkuluoti šios valstybės teritorijoje. Iš tiesų, būtina atskirti šalies narės dalyvavimą euro zonoje institucine prasme nuo euroizacijos;

2) gražinti pasitraukusio NCB įnašą į ECB kapitalą ir kompensuoti užsienio atsargas, pervedamas į euro sistemą;

3) gražinti visą monetarinį suverenumą išstojančiam NCB, patiriant visus praktinius sunkumus ir nukenčiant dėl teisinio netikrumo, kuris bus jaučiamas visose nebaigtose pinigų politikos operacijose, ypač įvykus vienašališkam pasitraukimui. Atkūrus šalies narės senąją valiutą arba įvedus naują, neišvengiamai kiltų didelių pavojų ir sunkumų, taip pat atsirastų didelių teisinių sunkumų, įskaitant ir dėl išstojančios šalies narės skolininkų ir jų kreditorių neapmokėtų, kita valiuta denominuotų sutarčių galiojimo bei įvykdomumo (Athanassiou, 2009).

Taigi, teisės specialisto iš ECB pastebėjimu, tai, kad naujai prisijungusios šalys atvirai pripažįsta *acquis*, kad šalių narių teisės iš naujo derėtis dėl stojimo sutarčių yra apribotos, kad sutinkama su solidarumo principu, rodo, jog šalys narės negali laisvai išstoti iš ES ir atitinkamai EPS tiek pagal susitarimą, tiek vienašališkai. Tai, kad ES narystė yra savanoriška, dar nieko nereiškia, nes „*suverenumas yra (...) visiška bet kurios valstybės teisė apsispręsti prisijungti prie konkrečios organizacijos, ar ne, tačiau jei valstybė nusprendžia prisijungti prie organizacijos, tai ši valstybė jau nebėra laisva ir jos norai jau nebėra lemiami*“ (Athanassiou, 2009).

Taip pat nieko nelemia ir tai, kad ES sutartyje pripažįstama, jog egzistuoja šalys narės su išlyga dėl euro įvedimo, nes ilgainiui prisijungti prie euro zonos privalės visos šalys narės, išskyrus tas, kurios išsiderėjo išimtis. P. Athanassiou eina prie išvados, kad šalys narės negalėjo dar prieš Lisabonos sutartį vienašališkai išstoti iš ES arba iš EPS ir kad teisiškai jos tai gali padaryti tik vienu būdu, t.y. sudaryti sutartį su kitomis šalimis narėmis. Dėl tokio susitarimo reikėtų būtinai keisti ES sutartį ir siekti vieningo partnerių pritarimo. Gali ar negali buvusi šalis narė toliau naudotis euru yra kitas, su euroizacija susijęs klausimas (Athanassiou, 2009).

P. Krugman paaiškino, kodėl visi mažieji Europos ūkiai turi prisijungti prie euro zonos: euro valiuta palankiai veikia tiesiogines užsienio investicijas ir prekybą, apsaugo nuo pasaulinių finansų krizių pasekmių. Jo nuomone, paskutiniaisiais 10 metų santykinė euro zonos ekonominė reikšmė buvo nepelnytai menkinama (Manners, 2009). TVF „*slaptoje ataskaitoje*“ teigiama, jog euro zona galėtų sušvelninti stojimo į ją taisykles. Tada šalys galėtų prisijungti kaip pusiau euro zonos nariai negaudami vietų ECB valdyboje (Wagstyl, 2009).

„The Financial Times“ rašė, kad „*naujoji valiuta yra sidabrinė kulka, kuri tariamai žudo visas ekonomines blogybes*“ (The Euro, 2009), tačiau, kas žino, galbūt

euroizacija yra tik būdas nušalinti mažąsias šalis nares nuo pinigų politikos formavimo ir sprendimų priėmimo ateityje? Jei dėl gausėjančių euro zonos narių ECB taryba padidės ir taps ko gero didžiausia pinigų politiką formuojančia institucija pramoninėse šalyse, tai gali pasidaryti labai sunku priiminėti sprendimus (Berger, 2002). Tačiau, jei euras būtų įsivestas vienašališkai, euroizacija neleistų tokiai šaliai daryti įtakos ECB sprendimams (Nausėda, 1999).

2000 m. ECOFIN taryba pranešė, kad vienašališka euroizacija nėra būdas apeiti ES sutartyje numatytiems euro įvedimo etapams (ECOFIN, 2000). Pasak ekonomistės Sandrine Levasseur, vienašališkai įsivedus eurą būtų taikomos labai mažos sankcijos, nes dabar ir euro zonai nepriklausančios ES šalys narės yra *de facto* ekonomiškai ir politiškai integruotos į ES. Tad euroizacija būtų abipusiškai naudinga, nes ES gautų nematerialios naudos dėl to, kad ėmus naudoti eurą didesnėje teritorijoje padidėtų ES prestižas (Levasseur, 2004).

Anksčiau buvęs EK nariu, atsakingu už ekonomikos ir pinigų reikalus, Pedro Solbes atmeta euroizacijos galimybę: *„jei valstybė narė įsiveda eurą, tai ji prisijungia prie euro zonos su savo „nuomone ir balsu“, tad akivaizdu, jog sprendimą dėl euro įvedimo konkrečioje šalyje turi priimti visa euro zona“* (Solbes, 2003).

Taigi, kitoks euro įvedimo būdas, pavyzdžiui, euroizacija (naudojant eurą kaip teisėtą atsiskaitymo priemonę), arba vienašališkas euro įvedimas būtų nesuderinami su ES sutarties ir EPS dvasia. Įdomu, kad bendruomeniškumo arba viešojo dvasia, yra sietina su socialinio kapitalo reiškiniu, todėl gali egzistuoti visais visuomeninės tikrovės lygmenimis, t.y. ir atskiroje valstybėje, ir tarptautinėje organizacijoje. Nors viešųjų gėrybių hierarchiškumo faktas ekonomikos literatūroje ir yra ignoruojamas, tačiau, holistiškai mąstant, ir ekonominių tyrimų kryptyje, ypač nagrinėjant daugiastuktūrinius ir daugiadalykinius integracijos procesus, tokios viešosios gerybės, kaip minėtoji viešoji dvasia ar teisės aktai, egzistuoja (Gylys, 2008).

Lietuva turi mažą ekonomiką. Jos ūkis yra atviras, nes priklauso bendrai ES prekybos ir muitų erdvei. Autorius teigia, kadangi šalis yra maža, tai bendros valiutos erdvė ją paprasčiausiai „sugers į save“. Ir tai greičiau jau lems patį ūkio prigimtis, o ne pareigūnų sukurtos ir ES institucijų nustatytos taisyklės.

Autoriui nenuostabu, kad jau „plika akimi“ matosi, kaip euras savo kiekiu *de facto* stumia nacionalinę valiutą litą iš vidaus kredito rinkos. Statistiniais duomenimis

taip pat didėja euro dalis visuose pinigų elementuose (P1, P2 ir P3) (Mėnesinis, 2009).

Be to, Lietuvoje jau nuo 2002 m. egzistuoja vienas euroizacijos *de jure* bruožas: eurą, taip pat euro banknotus ir monetas galima visiškai teisėtai naudoti vidaus ūkyje kaip mokėjimo ir atsiskaitymo priemonę, nes buvo priimtas atitinkamas įstatymas (Lietuvos Respublikos, 2002). Autorius mano, kad yra tik laiko klausimas, kada euras taip pat pradės dominuoti grynųjų pinigų elemente. Tai praktiškai būtų *de facto* euroizacija Lietuvoje, o norint sužinoti, kada ji įvyks, tereikia sekti statistinius duomenis apie euro dalies didėjimą ir apskaičiuoti tos dalies augimo pagreitį, kurį atspindi anksčiau minėti pinigų elementai.

Viešai išsakoma oficialių vyriausybės atstovų pozicija kai kuriais klausimais rodo net euroizacijos skatinimą. Kaip antai, dabartinis LR Ministras Pirmininkas norėtų, kad euras būtų vis plačiau naudojamas įvairiose Lietuvoje vykdomose finansinėse operacijose, todėl sieks, jog Vilniuje veikiančioje vertybinių popierių biržoje būtų atsiskaitoma eurais (Kubilius, 2010 04 07). Nesant aiškios euro įvedimo Lietuvoje strategijos, tai yra *de facto* euroizacijos vydymas nacionalinės valiutos stabilumo sąskaita.

Autoriaus nuomone, siekiant euro būtina priimti sprendimus pasikliaujant sava „sveiko proto“ nuovoka, o ne vien remiantis kitų šalių narių patirtimi keičiant valiutą. Mažai šaliai reikia ne tik daugiau drąsos, bet ir konkretesnių bei ryžtingesnių veiksmų. Lietuvių tautoje sakoma, jog „*kas tingi dirbti, tam visada blogas laikas*“. Anot autoriaus, ši patarlė taikytina ir kalbant apie netinkamą laiką eurui įsivesti. Iš tikrųjų gali būti tik bloga strategija, bloga taktika, blogas planas, blogos priemonės arba visi šie dalykai blogi kartu paėmus, bet ne laikas. Deja, diskusijos eurointegraciniais klausimais, anot P. Gylio, dažnai „*vyksta tik prie progos ir dar pešantis euroapologetikams su euroskeptikais*“ (Gylis, 2009).

Šalys narės turėtų priimti optimalius sprendimus dėl makroekonominės politikos ir monetarinės integracijos taktikos. Nusprendus atidėti euro įvedimą, sumažinamas šalies gebėjimas konkuruoti, ypač pritraukiant ilgalaikį užsienio kapitalą, lyginant su šalimis narėmis, kurios eurą įsives anksčiau (Borowski, 2004). Lietuva ne tik kad priklauso bendros prekybos erdvei, bet ir konkuruoja su kitomis šalimis narėmis. Tai suprantant ir pripažįstant, aiškėja, kad diskusija apie tikslinę euro įvedimo datą yra diskusija apie laiką, kai valstybė turės pradėti naudotis savo ribotais ištekliais daug griežčiau ir laikydamosi rentabilumo principo.

Nenustačius konkrečios euro įvedimo datos ir laukiant tik spontaniškos euroizacijos (bei prarandant galimybę tapti visateise euro zonos nare), paprasčiausiai švaistomi šalies žmogiškieji, materialiniai ir finansiniai ištekliai. Autorius mano, jog būtų blogiausia, jei istorija parodytų, jog euro įvedimo grafikas Lietuvoje yra simetriškas politinių rinkimų grafikui šalyje, o pats euras tampa prioritetu tik priešrinkiminėse kovose. Kaip parodė šis analitinis tyrimas, nei viena šalis neįstengė įsivesti euro prieš tai nenustačiusi konkrečios tikslinės valiutos keitimo datos. Autorius pastebi, kad taip ir lieka neatsakyta, kada apyvartoje pamatysime euro banknotus su serijiniais numeriais, prasidedančiais raide, rodančia, kad banknotas į cirkuliaciją išleistas Lietuvos valstybės užsakymu.

Prieš prasidedant ES didžiąjai plėtrai, buvo nuogaustaujama, kad, neratifikavus Sutarties dėl Konstitucijos Europai, valdymas joje taps labai neefektyvus ir sudėtingas. Nepritarus kai kuriose šalyse šiam projektui, pablogėjo ne tiktai ES, bet ir euro zonos plėtos politinės ekonomijos sąlygos. Vadinamasis „*Lenkijos santechniko sindromas*“ kai kuriose ES šalyse narėse suponavo gana skeptišką požiūrį dėl tolesnių integracinių priemonių naujųjų šalių atžvilgiu ir negatyvią vidinę politinę ekonomiją pagrindinėse euro zonos šalyse narėse.

Tai skatina euro zonos šalių politikus būti kur kas atsargesnius sprendžiant su tuo susijusius klausimus. Tokia situacija autorių atveda prie logiško klausimo: ko galima tikėtis, jeigu mažesnių ar ne tokių turtingų valstybių priėmimas į euro zoną užtruktų neapibrėžtai ilgai?

Kilusios krizės fone ekonomikos prof. Rimantas Rudzkis mato vieną blogą tendenciją: jei didžiausioms ES šalims teks mokėti milžiniškas sumas į stabilumo fondą ir taip gelbėti eurą, jos greičiausiai nebus linkusios išlaikyti dabartinių įmokų į ES struktūrinius fondus (Europos, 2010 05 18). Kad tokie nuogaustavimai turi pagrindo, iliustruoja pavyzdžiai iš ES integracijos istorijos.

R. Vilpišauskas primena, jog ES išmokos, kurios naujoms narėms yra gerokai didesnės nei jų įmokos į ES biudžetą, sustiprino derybinių galių asimetriją, t.y. didino ES galią nustatyti sąlygas stojančioms šalims ir įtakojo masiniu tapusį ES normų perkėlimą į stojančių šalių teisės sistemas, neturint pastarosioms formalių galimybių daryti įtaką pačios ES sprendimams (Vilpišauskas, 2009). Dar daugiau, vienas žinomiausių pastarojo meto Europos integracijos teoretikų A. Moravcsik savo tyrimuose aprašo istoriją iš derybų dėl Maastrichto sutarties laikotarpio, kai mėnesį prieš galutinį viršūnių susitikimą J. Delors susitiko su Graikijos, Airijos, Portugalijos

ir Ispanijos užsienio reikalų ministrais ir „*tyliai pažadėjo jiems labai didelius struktūrinius fondus – 6 milijardus ekiu vien Airijai, jei jie pasirašys Mastroichto sutartį*“ ir iš tiesų jau kitų metų viršūnių susitikime neoficialiai buvo patvirtinti gerokai didesni struktūriniai fondai (Moravcsik, 2008).

Atitikimo ES sutarties konvergencijos kriterijams vertinimas turi remtis ekonomine logika, tačiau galutinis sprendimas turi būti primamas politiniu lygiu. Dabartinė situacija nėra naudinga ir ES. Bendravimo stoka ir neapibrėžtumas gali toliau provokuoti naujų narių priešišumą tariantis, kaip gerinti ES išorinį atstovavimą ir dėl valdymo tobulinimo priemonių. Faktas, kad Lietuva jau yra EPS narė, bet tik su laikina išlyga neįsivesti euro, deja, daugeliui dar nėra įsisamonintas, ši būklė tebėra nesuprasta realybė.

S. Kropui neiškus ir neapibrėžtas tarptautinių konsultacijų vaidmuo – Lietuva yra TVF narė, bet ES institucijos ignoruoja pastarosios institucijos išvadas. S. Kropas atkreipia dėmesį į politinių sprendimų dėl dalyvavimo euro zonoje priėmimo asimetriją – euro zonos plėtros klausimus svarsto šios zonos šalių atstovai už uždaru durų, todėl kyla klausimas „*kaip atrasti raktus nuo euro zonos durų, jei nežinome kas yra durininkas?*“ (Kropas, 2009).

Politiniais, o ne ES sutartimi pagrįstais, argumentais modeliuojamos euro zonos plėtros strategijos egzistavimą patvirtina ir LR Ministras Pirminkas, pripažindamas esant ketinimų pristabdyti euro zonos plėtrą, nes Vokietijos Bundestagas ne tik rekomendavo pristabdyti euro zonos plėtrą, bet ir siūlo naujoms kandidatėms netgi taikyti penkerių metų stebėjimo laikotarpį (Kubilius, 2010 05 12). Tokių nuostatų ES sutartyje, anot autoriaus, ir su „žiburiu“ nerastume.

Analitikas John Andrew mano, kad ir Estijos prisijungimas prie euro zonos priklausė nuo politinės esamų euro zonos narių valios plėsti zoną (Danske, 2010). 2010 m. gegužės mėn. „The Economist“ rašė: „*Realiai Estijos problema yra politinė, ne ekonominė*“, nes kai kurios euro zonos šalys nebelaiko prioritetu leidimo „*mažyčiam, trapiam pokomunistiniam ūkiui prisijungti*“ prie bendros valiutos, „*kuri jau dabar turi pernelyg daug sukčių*“. Daugeliui ekonomistų kelia susižavėjimą Estijos sugebėjimas įvykdyti turtingų šalių grupės taikomus reikalavimus prisijungimui prie Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos. Estija tapo pirmąja tai padariusia buvusios Sovietų sąjungos respublika. Būti šioje organizacijoje – ne tik prestižiška, bet ir naudinga, nes jos narė pagrįstai susilauks rimtesnio užsienio investuotojų dėmesio, o kapitalo rinkose bus traktuojama palankiau. Estija jau

rengiasi naujam nacionaliniam projektui – Estijos pirmininkavimas ES 2018 m. sutaps su šalies 100 metų jubiliejumi (Long, 2010).

Ten, kur ekonomika sutampa su simboliniais įvykiais, prasideda politinė ekonomija. Estų finansų analitikai teigia jų šaliai sugrįžus į „*Hanzos prekybinę sąjungą*“ (Vitkūnas, 2010). B. Eichengreen mano, kad euro įvedimas Estijoje turės tik simbolinę reikšmę euro zonai, bet „*būtent to pinigų sąjungai ir reikia*“ (Estijai, 2010).

Vokiečių ekonomistas, prof. Manfred Neumann Estijos prisijungimą prie euro zonos taip pat laiko labiau politiniu, nei ekonominiu sprendimu (Ekspertas, 2010). Neatmestina, jog Estijos priėmimas iš tikrųjų susijęs ir su tuo, kad svarbu palaikyti tikėjimą euro zonos gyvybingumu. Todėl bent kas kelerius metus būtina priimti nors po vieną papildomą šalį narę. Tuo labiau krizių metu, kai bet koks tikėjimas bendra valiuta gali būti lengvai sukompromituotas.

Autoriaus pastebėjimu, Lietuvai tenka tik guostis, kad euras joje beveik įvestas, nes didelė dalis jos piniginių išteklių jau yra eurais. P. Gylys kelia klausimą, kodėl pokomunistinės šalims taikoma tokia griežta individualistinė metodologija? Jis pastebi, kad „*(...) su Briuseliu darosi blogai. Biurokratizavosi be galo, kalba stereotipais, nėra tikrojo europinio jausmo skleidimo. Labai darosi panašu į stagnaciją, ir atleiskite man už prisimintą Maskvą. Man labai primena 1987–1988 m., tik ekonominė santvarka yra kita*“ (Ar, 2010). Vienybės, teisingumo ir solidarumo trūkumas tampa politinės asimetrijos katalizatoriumi.

P. Krugman nuomone, „*Europos integracija yra miglotas reikalas*“. Visų pirma dėl to, kad iki galo nesusitarta, kaip turi funkcionuoti bendra valiuta. Antra, dėl Europos integracijos reikia perorganizuoti visuomenę. Galų gale, didžiausia ES problema yra ta, kad ji baisiai nedemokratiška (Interview, 1998). Autorius aptarė, kaip didžiųjų ES šalių vadovai ir atsakingi ES pareigūnai „žongliruoja“ sąvokomis ir terminais.

Kalbėdama Bundestage A. Merkel pareiškė, kad „*jeigu kris euras, kris visa Europa*“ (Merkel, 2010 05 19), taip pat ji yra sakiusi, kad „*jei žlugtų euro projektas, būtų sugriauta ne tik Europos Sąjunga, bet ir Europos vienybės idėja*“ (Merkel, 2010 05 14). Tokie pareiškimai bendrąją valiutą sieja su visomis 27 ES šalimis narėmis. „*Jei šalis prisijungia prie euro zonos, ji dalinasi bendru likimu su kitomis pinigų sąjungos narėmis*“, – sakė J. C. Trichet (ECB, 2010 05 17). Autoriaus pastebėjimu, jei, minėdamas pinigų sąjungą, ECB vadovas turėjo omenyje EPS, tai atsiranda

dviprasmiškumo dėl euro zonos ir ne euro zonos teisių bei pareigų skiriamosios linijos.

Prancūzijos prezidento pareiškimas, kad „*euro zona – tai vieninga Europa, ir mes neleisime spekuliantams griauti tai, kas buvo kuriama dešimtmečiais*“ (ES, 2010 05 09), anot ironiško autoriaus pastebėjimo, reikštų, kad prancūzų kalba surašytoje ES sutartyje yra tik 16 ES šalių narių. Iš 2010 m. vasario mėn. padaryto ES šalių narių vadovų pareiškimo teksto autorius mato, kad šio formato lygmenyje prioritetu kol kas yra tik „*euro zonos kaip visumos*“ stabilumas (Statement, 2010).

Autorius iš to daro išvadą, kad būdama ES sudėtyje, atskiros šalies narės visuomenė gali pasinaudoti visais jos teikiamais įrankiais gerovei pasiekti tik išsprendusi narystės euro zonoje klausimą.

A. Moravcsik savo darbuose rašo, jog Europos integracija nebuvo iš anksto nulemtas judėjimas į federacinę sąjungą, ji buvo paremta nacionaliniais interesais ir apskaičiuotu suvereniteto perdavimu, o derybos dėl politinės sąjungos buvo labiau šalutinis derybų dėl pinigų integracijos procesas (Moravcsik, 2008). Baltojoje knygoje yra fiksuota, kad EPS kūrimas nėra vien techninė priemonė, jis turi remtis ir politiniais susitarimais. Pinigai yra svarbus politinės nepriklausomybės veiksnys, todėl valiutos integracija iš dalies yra politinis tikslas (Pukelienė, 2008).

Lietuvių filosofas Vytautas Radžvilas neabejoja, kad euro įvedimas buvo visų pirma politinis sprendimas, pats euro zonos kūrimas „*turi avantiūros bruožų*“, o EPS esmėje slypi struktūrinis defektas, kai viskas grindžiama išimtimis ir savavališkomis prielaidomis (Beržiūnas, 2010). Kai euro egzistavimas grindžiamas aiškia viršvalstybine monetarine tvarka, o politinė sąjunga vis dar ribota, nes daugelyje politikos sričių sprendimus priima nacionalinės vyriausybės, susidaro institucinės tvarkos tvarumo asimetrija. Prancūzams ir olandams nubalsavus prieš Sutartį dėl Konstitucijos Europai, iš naujo kilo diskusijos dėl politinės sąjungos krypties. Todėl Europai tenka ieškoti pusiausvyros tarp politinės, ekonominės ir monetarinės integracijos. Austrių ekonomistas Josef Christl tai vadina „*valstybės, rinkos ir valiutos trikampiu*“ (Christl, 2006). D. Strauss-Kahn priminė, kad „*negalima turėti bendros valiutos ir bendro monetarinės politikos sprendimų priėmimo centro ir 16 „lėšų panaudojimo centrų*“ (TVF, 2010 05 20).

Politinės ekonomijos aiškinimas dėmesį sutelkia politikos koordinavimo pasekmėms, kurios gali sukelti konfliktus tarp galios centrų atsiradus efektyvumo pasekmėms tarptautiniame bendradarbiavime. A. Moravcsik teigimu, atskirų grupių

politinė galia yra tas „*kintamasis, kuris įsiterpia tarp ekonominių sąnaudų bei naudos skaičiavimų ir politikos rezultatų*“. Tokia asimetrija, t.y. sisteminis politinis šališkumas gamintojų grupių naudai ir vartotojų nenaudai, kyla iš instituciškai geriau organizuotų pirmųjų (Moravcsik, 2008).

I. Kaul ir jos kolegos aiškina, kad naudingumas ir nenaudingumas yra visuotinai pripažintos sąvokos, tačiau jos neturi nieko bendra su prioritetų nustatymu. Vietos, nacionaliniu ir pasaulio lygiu dauguma sprendimų, dėl to, kas yra pageidautina, galima priimti tik vykstant politiniam procesui. Tyrinėjantis politinę ekonomiją ir globalizacijos problematiką ekonomikos prof. J. Mohan Rao teigia, kad pramoninėms ir besivystančiosioms šalims gali reikėti skirtingų pasaulinių viešųjų gėrybių. Skirtingą pasaulinių viešųjų gėrybių paklausą ir pajamų skirtumus pirmiausia lemia sąnaudos ir nacionalinių alternatyvų buvimas. Pavyzdžiui, besivystančiosios šalys yra daug labiau pažeidžiamos finansinių sukrėtimų, nes jos neturi vidinių amortizatorių, kuriuos turi turtingosios šalys (Kaul, 1999).

Vadinasi ES viešųjų gėrybių paklausa gali priklausyti nuo to, kaip ES arba jos šalių narių veiksmai papildo arba nepapildo vieni kitų. Tai, ar galima pasinaudoti viešosiomis gėrybėmis, priklauso nuo to, kiek tam galima skirti išteklių ir kokių veiksnių imamasi. Taigi, šalis negali pasinaudoti euro zonos teikiamais saugikliais, jei ji neturi „euro zonos“ šalies viduje. Priešingai, ji net gali tapti „prieglobsčiu“ tarptautiniams spekuliantams jos nacionaline valiuta. Pagal N. Birdsall ir R. Z. Lawrence, platesnė integracija ne visada automatiškai reiškia veiksmingesnę integraciją (arba nešališkesnę/teisingesnę, jei būtų prisiminta plati integracija kolonializmo forma), kiekvieną kartą perimant kokią nors visoms šalims bendrą taisyklę būtina įvertinti naudą lyginant su rizika, t.y. labai svarbios yra ir smulkmenos (Kaul, 1999).

Autorius atkreipė dėmesį į žodžius, pasakytus W. Schäuble interviu žurnalui „Spiegel“: „*Mes visi patirsime naudą užtikrindami euro zonos stabilumą.(...) Išlaikyti tiek politiškai, tiek ekonomiškai veiksnį Europą – geriausias būdas pasirūpinti vokiečių ateitimi. Pinigų sąjunga mums ir mūsų eksporto industrijai bus daug naudingesnė nei kam kitam. Tai turi būti nuolat kartojama, net jei visuomenės apklausos rodo, kad tai nėra labai populiarus požiūris*“ (Euro, 2010 04 27).

Tuo tarpu, V. Klaus piktinasi, kad iki šiol buvo publikuojamos plačios, tendencingos ir pseudomokslinės studijos, kurios žadėjo bendrosios valiutos gerovę. Kadangi euro zonos atsiradimas pirmiausia buvo politinis sprendimas ir todėl buvo

ignoruojami optimalios valiutų zonos teorijos reikalavimai ir kriterijai, jos „sukūrimo ir išlaikymo sąnaudos lenkia pajamas, kurios gaunamos iš jos veikimo“. ES investavo tiek politinio kapitalo, kad, V. Klaus įsitikinimu, ateityje ji tikrai nebus atmesta – „gyvuos, bet už nepaprastai didelę kainą“, kurią mokės euro zonos šalių narių piliečiai, bet netiesiogiai ir kiti europiečiai per ilgalaikį ekonomikos augimo lėtėjimą (Bikulčiūtė, 2010). Latvijos Ministras Pirmininkas Valdis Dombrovskis mato nepagrįstas išlaidas iš kitos pusės. Jis teigia, kad kuo vėliau bus pradėtas euro įvedimo procesas, tuo brangesnė šaliai bus ši finansinė reforma (Dombrovskis, 2010).

A. Moravcsik atkreipė dėmesį, kad politinėje ekonomijoje tarp vyriausybių remiamų prioritetų, gamintojų grupių spaudimo vyriausybėms ir viešųjų gėrybių problemų yra tiesioginis ryšys, tačiau specifiniai makroekonominiai tikslai yra svarbesni nei tiesioginiai komerciniai interesai. Autoriui tenka pripažinti, jog šiuo metu ES šalys narės neveikia kaip vieningi galios centrai, suvokiantys ne tik tiesioginius atskiros šalies poreikius, bet ir viešuosius, bendruosius EPS poreikius. Bet juk šių poreikių tenkinimas yra būtinas tokių galios centrų gyvybingumui (Moravcsik, 2008).

2008 m. EP Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas nustatė, kad euras atrodo nepadaręs jokios žymios pažangos įsitvirtindamas kaip europinės tapatybės elementas bei simbolis. Taip pat komitetas teigė, jog dviejų didžiausių euro zonos šalių, Vokietijos ir Prancūzijos, ūkiai augo, tačiau šios šalys euro atžvilgiu laikėsi santykinai neigiamo nusistatymo, nes jų pačių vyriausybės neišvengiamai gina nepopuliarias vidaus reformas kaltę versdamos bendrai valiutai ir jos pagrindinėms taisyklėms (European Parliament, 2008). Beje, Vokietijai, kaip galios centrui, priskiriamas unikalios valstybės statusas, nes savo laiku ji teikė vieną iš pagrindinių Europos viešųjų gėrybių – bazinę valiutą su išimtinu antiinfliaciniu patikimumu (Moravcsik, 2008).

Vokietija turi tokią politinę ir ekonominę galią, kad vien jos išėjimas iš euro zonos nulemtų pastarosios iširimą. Tokia situacija turėtų jau pasaulines pasekmes. Sukurtos globalinės ir regioninės viešosios gėrybės bei blogybės turi savyje tokią galingą uždelsto veikimo galią, jog bandymas tokias gėrybes (blogybes) eliminuoti turėtų neišvengiamas ilgalaikes ir grėsmingas pasekmes.

Pavyzdžiui, euro ir euro zonos sukūrimas per sinerginį reiškinį sukūrė naują tinklą veiksmų, savo ruožtu turinčių papildomus poveikius. Tai reiškia, kad išardant euro zoną, būtų sukeliamas chaosas globalioje finansų sistemoje, obligacijų rinkose ir

tarpvalybiniuose finansiniuose įsipareigojimuose. Šie nauji veiksniai, veikdami kartu, duoda dar didesnę poveikį, negu jų veiksmų, veikiančių atskirai, poveikis suma. Todėl šoką patirtų ir regioninė, ir globalinė bankininkystės sistema. Bendroji euro valiuta per savo egzistavimo laiką įgijo naujų savybių, kurių Europos nacionalinės valiutos kiekviena atskirai neturėjo.

Domino efektas paliestų kitas pasaulio valiutas, o ypač JAV ir Kinijos. Nėra abejonių, jog šie politinės ir ekonominės galios centrai atitinkamai įtakotų sprendimus dėl euro zonos išardymo ar plėtros, t.y. jos tolimesnio likimo.

Didesnė teritorinė erdvė, daugiau gyventojų reiškia ir didesnę ES politinį svorį, atitinkamai – didesnę galią tarptautinėje arenoje. ES sukūrimas ir plėtra yra susijusi su globalia galingiausių pasaulio galios centrų konkurencija. Tik integruota Europa gali prilygti ir kitiems pasaulio galios centrams. Didesnė ir nevaržoma tarpvalybinių ekonominių barjerų ekonominė erdvė – tai mažesnis monopolinių ir monopsoninių efektų poveikis bei laisvesnė konkurencija (Gylis, 2008).

Tačiau ES didėjimas susijęs ir su didėjančia galios asimetrija tarp šalių kandidačių ir ES, nes kandidatės buvo priverstos automatiškai įsipareigoti prisijungti prie euro zonos, kai tik atitiks jų reikalavimus. Politologas Laurynas Kasčiūnas pastebėjo, kad 2004–2007 m. plėtros etapo metu (lyginant su ankstesnėmis plėtros bangomis) šalių kandidačių įsipareigojimai su ES, kai abi besiderančios pusės prisiima abipusius įsipareigojimus, virto vienašaliais, o grupinį plėtros metodą, pakeitė individualus valstybių kandidačių pažangos vertinimas (Kasčiūnas, 2008). Tokiu būdu nematoma ir neįvertinama visuma.

L. L. Martin nuomone, tarptautinės organizacijos turi minimalias galimybes priversti valstybes daryti tai, ko jos nenori. Šios institucijos laikomos tokiais veikėjais, kurie įgyja galią ir įgaliojimus tik tada, kai juos joms suteikia šalys narės. Pagal E. B. Kapstein *Bretton-Woods* kūrėjai niekada neįsivaizdavo tokios didelės kapitalo integracijos, o tikėjosi, kad finansų rinkos išliks nacionalinėmis (Kaul, 1999).

Savitarpio priklausomybės dilemos egzistavo, nors dar ir nelabai akivaizdžiai, jau XX a. pradžioje. Buvo bijoma, kad 1930 m. depresija vienoje šalyje sparčiai išplis apimdama visą pasaulį. Taip atsirado klasikinė tarptautinių susitarimų vykdymo problema: kokia teise remiantis valstybės galėtų priversti kitos šalies vyriausybę skatinti savo ūkį ir taip kurti viešąją gėrybę? Ši bendra problema išlieka ir šiandien. Kiek viena šalių grupė gali (arba turėtų galėti) siekti daryti įtaką kitos šalies

ekonominei politikai? Nepaisant visko, atrodytų, jog nėra universalios geros ekonominės politikos formulės. Derantis dėl platesnės integracijos galingsioms šalims neišvengiamai kyla noras pasinaudoti prieiga prie jų rinkų kaip masalu siekiant galingsioms šalims naudingų susitarimų (Kaul, 1999).

Vakarų Europos ekonomikos augimas savo laiku išsisėmė, todėl ji į „savo laivą“ pasikvietė naujų ir, be to, stipriai augančių rinkų. Taigi, euro zonos „laivu“ šiuo metu plaukia beveik 330 mln. gyventojų. Autorius abejoja, ar pagerės jų gyvenimo kokybė, jei kažkas jų paprašys „išlipti“ tuo metu, kada pats laivas jau nutolo ne tik nuo nacionalinio, bet ir nuo regioninės ekonomikos kranto link globalios ekonomikos platumų.

Visų pirma, tai panašu į trumparegiškumą visuomenės gerovės suvokime, į kurią dar XX a. pradžios pasaulinės ekonominės krizės metu dėmesį atkreipė britų ekonomistas Robert Hawtrey. Jis Didžiosios depresijos (1930–1933 m.) metu kritikavo mačiusius pavojus tik infliacijos rodiklyje ir tokį suvokimą lygino su „*riksmais* „*Gaisras! Gaisras!*“ *Nojaus arkoje*“ (Hawtrey, 1938). Antra, tai demonstruoja visišką neatsakingumą už sukurtos pinigų sistemos stabilumo palaikymą. Kadaisė žymus JAV teisininkas Oliver Wendell Holmes jaunesnysis yra pasakęs, jog turintis teisę laisvai kalbėti žmogus neturi teisės kelti panikos ir „*šaukti* *„Gaisras!*“ *sausakimšame kino teatre*“ tik dėl to, kad jam to norisi (Schenck, 1919).

Graikijos skolų krizė ES padarė reišmingą kognityvinį ir politinį poveikį – ES pasinėrė į diskusiją dėl jos būsimo vystymosi. Ar ES Stabilumo ir augimo pakto pakanka atsverti nenumatytiems asimetrijos tarp ekonominio ir politinio vienijimosi padariniams? Filosofijos prof. Jürgen Habermas mano, kad ekonominis vienijimasis yra politinio vienijimosi pagrindas. Dar tik prieš akis Europos lygio rinkimai, kurių rezultatus lems ne nacionalinės aktualijos ar nacionalinių partijų programos (Jeffries, 2010).

Iki Mastrichto sutarties vienijimosi procesą pirmiausia skatino ekonominiai interesai. Kadangi tuo metu rinkos ekonomiką palaikančiųjų interesai buvo patenkinti, ekonominės paskatos, sąlygojančios institucijų stiprėjimą, prarado savo dinamiškumą. Elito požiūrį į politinę integraciją riboja gyventojų nuomonė, o finansų krizė dar labiau sustiprino nacionalinį egoizmą (Jeffries, 2010).

J. Habermas piktina tai, kad istoriškai nelabai suvokiami hierarchiniai rinkos ir politinės valdžios santykių pokyčiai. Jis primena, jog daugiau nei prieš pusę amžiaus vengrų intelektualas Karl Polanyi pavaizdavo kapitalistinį vystymąsi kaip

sąveiką tarp funkciniu požiūriu būtino visuomenės atsivėrimo, kurį kiekvienu atveju seka integruotas užsidarymas aukštesniu lygiu. Besiplečiančios rinkos ir komunikacijų tinklai visada turėjo sprogstamąją galią ir atskiriems piliečiams turėjo individualizuojantį arba liberalizuojantį poveikį. Tačiau kiekvieną tokį atsivėrimą sekė senųjų solidarumo ryšių reorganizavimas platesnėje institucinėje sistemoje (Jeffries, 2010).

Ne kartą buvo pasiekta pakankama pusiausvyra tarp rinkos ir politikos siekiant užtikrinti, kad politinės bendruomenės piliečių socialinių ryšių tinklas nebūtų nepataisomai sugriautas. Šiandien ES reikia gebėti veikti pasaulio mastu, nes kilnios rezoliucijos lieka tuščiais žodžiais nesant politinio koordinavimo pasaulio lygiu (Jeffries, 2010).

V. Radžvilas primena, kad būsimosios ES „tėvai“ – tuometiniai Vokietijos kancleris Konrad Adenauer, Italijos Ministras Pirmininkas Alcide De Gasperi ir Prancūzijos Ministras Pirmininkas Robert Schuman – suvienytą Europą išsivaizdavo kaip demokratišką nepriklausomų ir laisvų valstybių sąjungą. Simboliniu jos lūžiu, tapo J. Monnet puoselėta grynai technokratinė funkcionalistinė Europos vizija, kurią legitimuoja Lisabonos sutartis. Joje nacionalinių valstybių ir „centro“ galios nėra tiksliai atskirtos, todėl atsiveria plačios galimybės „laisvai“ interpretuoti ES sutartį. Filosofo teigimu, už daugiaprasmių santykius reglamentuojančių straipsnių formuluočių slepiasi įteisintas „faktinis šalių nelygiavertiškumas ir nelygiateisiškumas“ (Radžvilas, 2010). Tokią situaciją galima įvardinti kaip horizontalią ir vertikalią asimetriją.

Kyla svarbus klausimas, ar besivystančiosioms šalims ekonominiu ir socialiniu požiūriu naudinga sudaryti susitarimus, kurie paprastai reikalautų taikyti griežtesnius standartus. N. Birdsall ir R. Z. Lawrence pastebėjimu, paprastai besivystančiosios šalys piktinasi dvigubais standartais: juk kol šiandien išsivysčiusiosios šalys gyvena skurdžiai, jos nesilaikė normų, kurių šiandien reikalauja iš kitų. Todėl ilgalaikėje perspektyvoje reikia siekti taisyklių kūrimo, o ne taisyklių perėmimo galių. Bėgant laikui, aktyviai dalyvaujant derybose dėl didelės integracijos susitarimų ir stebint jų vykdymą, besivystančiųjų ir išsivysčiusiųjų šalių dialogo pobūdis gali pasikeisti: pasaulio arenoje besivystančiosios šalys gali iš stebėtojų virsti veikėjomis ir įgyti žymiai didesnes galimybes apginti savo interesus (Kaul, 1999).

L. Kasčiūnas teigia, kad pasitelkus klasikinę ES plėtros ir integracijos

gilinimo dilemos logiką galima teigti, kad ES plėtros tęstinumas, neatsižvelgiant į ES gebėjimą priimti naujas nares ir jų prisitaikymo prie ES laipsnį, gresia išsiplėtusios ES vidinės integracijos krize (Kasčiūnas, 2008).

Kodėl ES yra toleruojamos išimtys (tvarkų nesilaikymas), autorius mėgina analizuoti pasitelkdamas mokslinėje literatūroje taip vadinamą kalinio dilemą. Joje atsispindi skirtingų motyvų logika, kuri valstybes skatina ir sudaryti bendradarbiavimo susitarimus, ir laužyti savo įsipareigojimus. Kitaip tariant, autorius aptaria viešojo pasirinkimo problemą.

Pasak L. L. Martin, žaidimuose su aiškia ir lengvai numatoma baigtimi, laikantis kalinio dilemos logikos, neišvengiamai pereinama į kitą pusę ir dalyviai nepajėgia pasinaudoti potencialia bendradarbiavimo nauda. Tačiau, kai žaidimas, kuriame kyla kalinio dilema, kartojasi ir kartojasi, dalyviai gali pradėti taikyti grįžtamojo ryšio strategijas, kurios jiems leidžia pasiekti tokį pusiausvyros tašką, kur bendradarbiavimas yra abipusiai naudingas. Grįžtamasis ryšys susideda iš tokių strategijų, kai bendradarbiavimas sąlygoja bendradarbiavimą, o perėjimas į kitą pusę – perėjimą į kitą pusę. Bendradarbiavimas – tai abipusis valstybės politikos kryptį derinimas siekiant gauti rezultatą, kurį visi laiko geresniu dalyku nei *status quo*. Grįžtamojo ryšio strategijų veiksmingą funkcionavimą užtikrina patikima informacija apie įvairius situacijos aspektus, t.y. žinios apie priežastis, kitų veiksmus ir ketinimus, ryšį tarp veiksmų ir rezultatų (Kaul, 1999).

Laikantis grįžtamojo ryšio strategijų reikia, kad valstybės stebėtų viena kitos elgesį ir mokėtų atsakyti tuo pačiu, jei kažkas nesilaiko įsipareigojimų. Kai nepakanka stebėsenos gebėjimų ir valstybių veiksmai nėra stebimi pakankamai gerai, tai grįžtamasis ryšys gali greitai dingti, o stabilaus bendradarbiavimo sąlygos išnykti. Trūkstant bet kokios rūšies informacijos, nukenčia bendradarbiavimą palaikantis grįžtamasis ryšys, todėl informacijos teikimas yra vienas iš svarbiausių dalykų tarptautiniame bendradarbiavime. Reikia sukurti tam tikras sąlygas ir sutelkti dėmesį į skirtingus valstybių bendradarbiavimo motyvus (Kaul, 1999).

Vadinasi, norint pasiekti Pareto optimumą EPS funkcionavime, taikant kalinio dilemos modelį, ES reikia tikslios informacijos apie padėtį. Norint suvokti, ką šioje situacijoje reiškia informacija, galima įsivaizduoti, kad ji pašalina kalinius (ES šalis nares) vieną nuo kito skiriančias sienas arba padaro jas skaidrias. Kaliniai (ES šalys narės), išsilaisvinę iš šių sienų, gali sužinoti apie vienas kito ketinimus ir veiksmus, susitarti dėl elgesio standartų bei išsiaiškinti ryšį tarp savo veiksmų ir tų

veiksmų padarinių.

P. Krugman teigimu, ES kyla pavojus iš kitos pusės: jai trūksta aiškios fiskalinės ir pinigų politikos, nes ECB nėra labai iniciatyvus politikos vykdytojas. Be to, „*Europos ekonominė ir monetarinė integracija savo raida aplenkė Europos politines institucijas*“, tad nėra vyriausybės, kuri prisiimtų atsakomybę už ES ūkį kaip visumą (Krugman, 2009 03 16). Veiksnius, turinčius įtakos galutinės nuomonės dėl šalies narės priėmimo į euro zoną susiformavimui ir sprendimų priėmimui, autorius suskirsto taip:

- 1) atitikimas optimalios valiutų zonos kriterijams (ekonomikos struktūra, prekybos ryšio tamprumas, verslo ciklų koreliacija);
- 2) patikima fiskalinė politika;
- 3) viešųjų finansų būklė;
- 4) einamosios sąskaitos būklė;
- 5) struktūrinės reformos;
- 6) bendras ekonomikos konkurencingumas;
- 7) glaudžių politinių kontaktų su ES įtakingiausiomis šalimis narėmis užtikrinimas;
- 8) biudžetinės disciplinos reikalavimų laikymasis (ypač prieš rinkimus);
- 9) ekonominė konkurencija tarp šalių narių;
- 10) pajamų lygis;
- 11) BVP tenkančio vienam gyventojui dydis;
- 12) gyvenimo kokybės rodikliai;
- 13) teritorinės erdvės dydis;
- 14) žmonių skaičius;
- 15) geografiniai kriterijai;
- 16) visų įsipareigojimų, fiksuotų vyriausybių programose, konvergencijos programose ir nacionaliniuose euro įvedimo planuose, įgyvendinimas.

„Newsweek“ ir „The Washington Post“ ekonomikos apžvalgininko Robert J. Samuelson pastebėjimu, bedra valiuta buvo sukurta siekiant suvienyti Europą, tačiau vis dažniau tampa konfliktų priežastimi, nes niekas nenori mokėti kainos už prevenciją (Newsweek, 2010). P. Krugman mano, kad ne biudžeto drausmės nesilaikymas yra pagrindinė Europą išstikusių ekonominių problemų priežastis – dėl visos šios euro zonoje kilusios sumaišties kalčiausia „beribė šalių politinio elito arogancija“. Jo nuomone, svarbu suvokti šio lemtingo Europos lūžio prigimtį –

„tikroji problema buvo puikybė ir nepalaužiamas arogantiškas įsitikinimas, jog Europa gali įsivesti ir priversti funkcionuoti bendrą valiutą, nepaisydama to, kad ji tam dar nėra pasirengusi“ (Valantiejiūtė, 2010).

P. Krugman ironiškai apibendrina dabartinę EPS funkcionavimo situaciją: *„Europiečiai turi skirtingas kalbas, kultūras, net maistą. Jie nelabai noriai persikelia net pačių valstybių viduje (...). Tai kaip gi gali funkcionuoti euras? Pagalbos ranką ištiesia santechnikas iš Lenkijos! Rytų europiečiai tapo laikiniais darbuotojais Vakarų Europoje, jie atvyksta į augančius ūkius, bet ne į smunkančius. Šie darbuotojai skatina de facto judumą, kurio reikia eurui. Be to, jie net grįžta namo, kai laikai ten geri“ (Krugman, 2008). J. Stiglitz taip pat mano, kad ES bendrai rinkai trukdo ne teisiniai barjerai, o joje esantys kalbiniai ir kultūriniai skirtumai (Stiglitz, 2010).*

Dienraščio „The Financial Times“ politikos apžvalgininkas Philip Stephens tikina ES tapusia vieno iš keisčiausių globalizacijos paradoksų auka, nes dėl pasaulinės tarpusavio priklausomybės valstybės netenka savo galios. Valstybės viduje didėja spaudimas politikams apsaugoti rinkėjus nuo „pasaulio be sienų“ keliamų pavojų, todėl šie aukoja tarptautinius strateginius tikslus dėl vidaus politikos taktinių tikslų (Stephens, 2010).

Politikams paprasčiausiai rūpi laimėti artimiausius rinkimus. R. Vilpišauskas mano, jog politikos branda turi būti suprantama kaip gebėjimas suderinti pergalę per rinkimus su ilgalaikiais šalies interesais ir bendraisiais dalykais, kurie apskritai susiję su gyvenimo kokybe. Jo įsitikinimu, esama tam tikrų procesų, kurių naudai ar nuostoliams nustatyti reikia ilgesnio laiko nei viena kadencija (Varnauskas, 2010). EPS yra ilgalaikis projektas, todėl nuolatinis euro zonos plėtros taisyklių interpretacijos kaitaliojimas, EPS netraktavimas kaip visumos, neleidžia pasireikšti prigimtiniams bendrosios valiutos potencialiems rezultatams.

Žiūrint iš politinės ekonomijos taško, siekiant konkretaus ilgalaikio projekto įgyvendinimo tikslų, pranašumus suteiktų tokios sąlygos:

- 1) politinis konsensusas tarp šalies politinių galios centrų, t.y. susitelkęs, tvirtas ir vieningas politinis elitas tiek ekonomikos augimo, tiek krizių metu;
- 2) kultūrinis ir geografinis jau esančių euro zonoje šalių artumas;
- 3) pragmatiškų pažiūrų politikų pagrindiniuose šalies postuose vyravimas, t.y. ekonominio mentaliteto ir atsakomybės deficito nebuvimas, gebėjimas prognozuoti ir planuoti;
- 4) polinkio menkinti savo tautos gebėjimus netoleravimas;

5) nuosekli ir pragmatiška ekonominė politika vykdančios struktūrinės reformas;

6) viešojo valdymo kokybė (galima būtų atsižvelgti į Pasaulio banko viešojo valdymo kokybės vertinimus, korupcijos suvokimo indeksą, gyventojų pasitikėjimo valdžios institucijomis reitingus).

Tuo tarpu „The Economist“ rašo apie tai, kaip krizės akivaizdoje retorika pasiekė aukščiausią tašką – anot J. C. Juncker, egzistuoja net tarptautinis sąmokslas eurui sunaikinti (Europe’s, 2010 05 10). Amerikiečių ekonomikos prof. William Nordhaus tyrinėjo politinį verslo cikliškumą, kai politikai manipuliuoja ekonomika prieš rinkimus, todėl ekonomikos augimas yra didesnis prieš rinkimus nei po jų. Be abejo, tiek fiskalinė, tiek monetarinė politika turi savo laiko lagą, o ekonominiams svyravimams įtakos turi ir neatsargūs politikų pareiškimai. F. A. Hayek manė, kad politikai daro įtaką ne makroekonominiams, o mikroekonominiams aspektams, todėl vis tiek paveikiami makroekonominiai parametrai – didėja vyriausybės išlaidos ir valstybės skola (Skominas, 2006). Autorius atkreipia dėmesį, kad individualistinės paradigmos šalininkai apskritai nepripažįsta makro lygio.

Ilgametis „The Economist“ ir „The Financial Times“ tarptautinių santykių apžvalgininkas Gideon Rachman pastebi, kad ES siekė trijų konvergencijos formų: ekonominės, politinės ir visuomeninės. Dėl nepakankamos ekonominės konvergencijos, atsiskleidė nepakankama politinė bendro Europos identiteto konvergencija. Euras turėjo sąlygoti politinę konvergenciją, o trečioji forma turėjo pasireikšti per elito ir visuomenės nuomonės konvergencijas, tačiau „*euras vis mažiau atrodo kaip neišardoma sąjunga ir vis labiau panašėja į nelaimingą santuoką tarp nesuderinamų partnerių*“ (Rachman, 2010).

Kokie iš pirmo žvilgsnio nematomi arba nenorimi pastebėti (ignoruojami) politiniai ir gilūs kultūriniai bei ideologiniai aspektai slypi po grynosios ekonominės integracijos problemomis, autoriaus pastebėjimu, iliustruoja tokio iš pirmo žvilgsnio gana paprasto klausimo – ES bendrosios valiutos pavadinimo ir simbolių ant jos parinkimo – istorija. Bendrosios valiutos „krikštavėms“ Europos pinigų istorijoje jau egzistavusių valiutų pavadinimai (šilingai, pesai, markės ir kiti) neįtiko dėl jų nacionalinio pobūdžio.

Pavadinimas „*ecu*“ (Europos pinigų vieneto pirmųjų raidžių akronimas, angl. *European currency unit*) pasirodė nepriimtinas, nes prieš kelis šimtmečius Prancūzijoje cirkuliavo smuklios sidabrinės monetos, vadintos „*ecu*“. Tokia buvo

neoficiali priežastis – oficialiai Vokietija pateikė diplomatišką paaiškinimą, kad vokiečių kalboje šis žodis asociacijasi su „*kuh*“, reiškiantį „*karvė*“. Net prie vėliau jau aprobuoto pavadinimo „*euro*“ mėgino kabinėtis Graikija – neva, šis pavadinimas skamba labai panašiai kaip jų nacionalinėje kalboje vartojamas kitas „*nelabai vartotinas*“ terminas. Pagaliau 1999 m. oficialiai buvo įvestas euras, tačiau reikšmingesni yra 2002 m., kai buvo įvesti gryniesi eurai – banknotai ir monetos. Šio momento giluminė esmė yra ta, kad galutinai materializavus EPS idėja ir jos reikšmė Europos integracijos bendrame kontekste (Kropas, 2005).

Autorius neabejoja, kad būtent šis įvykis bus pripažintas kaip vienu reikšmingesnių atskaitos taškų politinės integracijos neišvengiamumui įrodyti. Taigi, cirkuliuojantys kasdienybėje bendrosios valiutos banknotai ir monetos, anot autoriaus, bus tas nematomas ideologinis oras, kuriuo „kvėpuos“ ES teritorijoje gyvenanti visuomenė ir pradės vis labiau tapantis su ES. Be to, tai ugdys stipresnį lojalumą bendriems pinigams. Tiesa, nacionaliniams simboliams dar palikta vieta vienoje apyvartinių monetų pusėje ir abiejose proginių monetų pusėse, tačiau pastarosios nepripažįstamos kaip mokėjimo ir atsiskaitymo priemonės euro zonoje, išskyrus pačios jas išleidusios šalies narės teritoriją.

P. Krugman nuomone, EPS visada labiau siejosi su politiniu simbolizmu nei griežtu ekonomikos mokslu, tačiau, jei vieningos valiutos tikslas buvo pastūmėti Europą link politinės sąjungos, tai šiuo požiūriu ES gyvenančios tautos yra visiškai nepasirengusios laikyti save viena tauta (Krugman, 1998).

P. Krugman negali atsistebėti tokiomis istorijomis, kai išaiškėjus, kad vienas iš vaizduojamų tiltų ant euro banknotų projektų kažkam tai pasirodė per daug prancūziškas, todėl pakeistas kažkuo bendresniu: „*Galų gale šalys net negali susitarti kokias asmenybes vaizduoti ant savo valiutos. Tuomet, kai beveik ant kiekvienų pinigų pasaulyje vaizduojami žymių vyrų ir moterų portretai, ant naujų euro banknotų piešiami tiltai, vartai ir langai, ir, atkreipkite dėmesį, ne realūs tiltai ar vartai, o išgalvoti tiltai ir vartai, kurie gali būti bet kurioje Europos šalyje. Tie europiečiai yra labiau jau subtili rasė. Šiuo metu jie save dėl savo subtilumo išpraudė į labai jau ankštą kampą*“ (Krugman, 1998).

G. Rachman pratęsė šia mintį tokiu pamatymu: „*Man visada norisi galvoti, kad išgalvoti vaizdiniai ant euro banknotų kažką sako apie trapų identitetą, kuriuo grindžiama vieninga Europos valiuta. Jei europiečiai net ir galėtų susitarti dėl bendrų simbolių ir tų pačių asmenybių, ar jie iš tikrųjų galėtų susitarti dėl bendros*

politikos ir bendro aukojimosi, kai pasidarytų sunku?“ (Rachman, 2010). Beje, ateityje yra numatyta išleisti naujos laidos euro banknotus, bet jau nuspręsta, jog jų dizaino temos liks tos pačios (Heinonen, 2009).

V. P. Plaza įspėjo, jog taip pat negalima užmiršti fakto, kaip naudojamės terminais apibūdindami eurą. Jos atliktas tyrimas parodė, kad pasakymas „*Europos valiuta*“ visuomenei asocijuojasi su laisve, „*vieninga valiuta*“ – su ekonominiu racionalumu, o „*bendra valiuta*“ – su socialinėmis vertybėmis (Summary, 1998).

Mokslinėje literatūroje galima dažnai sutikti svarstymų ES dvasinio ir kultūrinio tapatumo temomis, bandoma apibrėžti tą tapatumą. Galios centrai europinio tapatumo sampratą interpretuoja skirtingai. V. Radžvilas įspėja, kad pastaruoju metu mėgstama žongliruoti europinių vertybių sąvoka. Jo nuomone, tokio dalyko kaip europinės vertybės apskritai nėra, ES – tai „*socialinės inžinerijos projektas, kuriuo siekiama sukurti naują socialinę, ekonominę ir politinę tikrovę*“, o taip vadinamos „*europinės vertybės*“ tėra „*konkretaus turinio – nieko specifiskai europietiško – neturinti fikcija*“. Žymiau svarbiau yra įvertinti tokių diskusijų turinį per ideologines nuostatas (Sajūdis, 2010).

Nobelio ekonomikos premijos laureatas prof. Eric Maskin euro zonos plėtroje išvelgia būtent ideologijos krizę, nes suprasti vieniems kitus ir priimti visiems priimtinus sprendimus darosi vis sunkiau (Markets, 2010). Bendra politika negalima be bendrų vertybių. P. Gylys primena, kad nors savo laiku EPS idėją palaikė tiek individualistiškai mąstančios dešinėsios politinės jėgos, tiek labiau į holizmą linkę kairiosios pakraipos politikai, iš esmės bendrieji pinigai kūrėsi tam tikro vertybinio pasimetimo sąlygomis, o atskiroms šalims tarptautinėje arenoje elgiantis egoistiškai suprastėjo bendras globalus moralinis klimatas (Gylys, 2008).

Politinės moralės nebuvimo pavyzdžiai autoriui tiesiog patys „bado akis“. 2007 m. Lietuva priėmė Fiskalinės drausmės įstatymą ir jį pažeidė jau pirmaisiais metais. Tai įrodymas, kad fiskalinė drausmė nėra Lietuvos politinės kultūros dalis. Perviršinio deficito procedūros buvo iškeltos beveik visoms ES šalims narėms. Tai reiškia, kad taisyklių laikymasis nėra ir ES politinio gyvenimo dalis. G. Nausėda teigia, kad, jei kriterijus gali pažeisti net įtakingiausias ES didžiosios šalys narės, tai jau sufleruoja apie Europos moralinį irimą (Širvinskas, 2010).

Graikijos vyriausybės drastiško taupymo plano sudarymo ir paskolų šiai šaliai suteikimo aplinkybės keistai sutampa su Graikijos sprendimu pirkti karinės ginkluotės iš didžiųjų ES šalių narių. Panašu, kad Graikijos ekonomikos gelbėjimo

motyvas nėra tik bendros rinkos narių solidarumas. Autorius mano, kad dar galima suprasti, jog ES šalys narės turi interesą atkakliai ginti savo investuotojų Graikijoje interesus, t.y. turi ekonominį motyvą. Tačiau politika, kada, viena vertus, ES šalis narė yra kritikuojama dėl jos vyriausybės gyvenimo ne pagal išgales, o, kita vertus, tuo pačiu verčiama tenkinti kitų didžiųjų šalių narių karinius interesus, vargu ar gali būti laikytina teisinga ir moralia. Graikijos Ministro Pirmininko pavaduotojas Theodore Pangalos pripažino, kad finansinė ES pagalba yra teikiama nesiskaitant su priemonėmis, nes Graikija „verčiama pirkti ginklų, kurių jai nereikia“ ir tokie sandoriai yra jos „nacionalinė gėda“ (Turkish, 2010).

Individualistinė paradigma nepripažįsta moralinių principų ekonomikoje. J. M. Rao savo tyrimuose teigia, kad tik skeptikui gali atrodyti akivaizdu, jog pasaulio ekonomika negali remtis moraliniais principais, nes pasaulyje nėra bendros kultūros arba sanglaudos, atsiradusios iš tautų solidarumo. Iš tiesų, šalių kultūriniai skirtumai paprastai yra didesni nei skirtumai šalies viduje, tačiau tautų suvokimas yra ne ką pastovesnis nei abipusė pagarba kitų tautų įstatymams ir papročiams. Ir pačiose tautose dažnai trūksta sanglaudos, todėl tarptautinis solidarumas nėra vien tik kažkieno fantazijos vaisius: „Lojalumui, solidarumui ir socialinei sanglaudai neegzistuoja jokių sienų išskyrus tas, kurias nubrėžia istorija“. J. M. Rao ragina vertinti ir stiprinti teisingumą kuriant viešąsias gėrybes: „(...) moralūs sprendimo būdai dažnai yra geriausi, ir jie dažnai yra vieninteliais galimais sprendimo būdais. (...) Moralūs motyvai jau egzistuoja. Jų pagalba išsprendžiame daugumą kalinio dilemų. Mums tik reikia, kad šie motyvai stiprėtų ir labiau plistų“ (Kaul, 1999).

Valstybės tarptautiniu lygiu veikia turėdamos specifinius dalinius interesus ir dažniausiai joms svarbūs tik nacionaliniai interesai. Dėl šios tendencijos kyla klausimas, kas gali pasauliniu lygiu perkirsti tą kolektyvinio neveiklumo Gordijaus mazgą (Kaul, 1999). ES raida S. Kropui primena rusiškos lėlės „matrioškos“ pavyzdį, kai ES šalys narės, pradėjusios nuo bendros rinkos, kiekvienoje Europos integracijos iniciatyvoje suranda vis naują idėją (Kropas, 2005), o A. Moravcsik – tai siekiančiųjų realizuoti ekonominius interesus tradicinėmis diplomatinėmis priemonėmis kūryba ir toliau vykstantis socialinis mokslinis galvosūkis (Moravcsik, 2008).

Jau pastebėta, kad bendroje ES ekonominėje erdvėje intensyviai formuojasi įvairios regioninės struktūros, kurios neabejotinai turės įtakos tolesnei EPS raidai. Ši tendencija reiškiasi įvairiose ES šalių narių teritorijų sandūrose, t.y. vyksta

tarptautiniai integracijos procesai, tačiau labiau intensyvūs būtent tokių regionų viduje, pasireiškiantys verslo galios centrų jungimusi į įvairius tinklus. Todėl tokiose teritorijų sandūrose gali formuotis nauji regioniniai branduoliai ir struktūros, turėsiančios poveikį visos ES ekonomikai bei nulemsiančios esminius bendrosios valiutos ir EPS kokybinius pokyčius (Melnikas, 5, 2008).

Autoriaus analizė parodė, kad, nors euras yra vienodai prieinamas visiems ES gyventojams ir kiekvienam ES šalių narių piliečiui, tai dar nereiškia, kad visos ES šalys narės ir kiekviena jų atskirai vienodai vertina euro zoną arba kad euro zona yra visoms joms vienodai naudinga. Mechaniškas euro zonos sutapatinimas su ES teikiamomis paslaugomis būtų klaida. Euro zona vadintina viešąja gėrybe ne dėl to, kad jos teikimu rūpinasi ES, bet dėl euro zonai būdingų ypatybių. Taigi, galima daryti išvadą, kad kiekvienos ES šalies narės politinių vertybių sistema skiriasi, todėl ir euro zonos individuali ribinė nauda taip pat gali būti nevienoda.

2009 m. J. Almunia prakalbo apie būtinybę plėtoti „*labiau holistinį požiūrį į Europos ūkio priežiūrą*“ ir keisti EK ir Euro grupės funkciją koordinuojant ekonominę politiką (Almunia, 2009). Pasak Z. Darvas, ES institucijos jau ima suvokti, kad Baltijos šalys yra svarbesnės nei konkretūs kriterijai, nes mato Rusijos bandymus pasinaudoti krize savo įtakai plėsti naujųjų ES šalių narių teritorijoje (Degutis, 2009). Sociologė Carla Collicelli laiko euro įvedimą momentu, kai reikšmingi pasidaro bendrieji Europos integracijos politikos klausimai, nors anksčiau jie tokie nebuvo (Summary, 1998).

Tuo tarpu, euro zonos šalyse narėse vis dar vyrauja individualizmas. G. Rachman atkreipia dėmesį, kad planai kurti politinę sąjungą Europoje visada buvo „*beprotiški*“, tačiau ES jau įsitvirtinusios keturios laisvės – laisvo prekių, paslaugų, asmenų ir kapitalo judėjimo – yra didelis ir apčiuopiamas pasiekimas: „*Būtų baisu, jei jos būtų atšauktos. Tačiau tokia grėsmė jau atsirado. Didžiosios Britanijos Ministras Pirmininkas jau prakalbo apie „Britanijos darbo vietas britų darbuotojams“, Prancūzijos prezidentas paragino automobilių gamybos bendroves investuoti savo šalyje, o ne kitose ES vietose, Ispanijos vyriausybė pradėjo kampaniją „pirk prekę ispanišką“*“ (Rachman, 2009).

Autoriaus atlikta analizė leidžia apginti šio tyrimo teiginį, jog asimetrijos politinėje aplinkoje per tam tikrą laiką daro įtaką ES įvairių taisyklių interpretacijos asimetrijai.

ES turi stiprinti EPS galią pasaulio valiutų sistemoje. Valstybės,

atsisakiusios dalies suverenumo ir perdavusios jį centrinėms institucijoms, už tai privalo gauti pakankamą viešųjų gėrybių kiekį. EPS taip pat yra viena iš viešųjų gėrybių, o pats jos atsiradimas skatina tolesnę ES politinę integraciją einant europinio federalizmo keliu.

EPS nėra spontaniškai susiformavusi tikrovė – tai programinio mąstymo ir programinių valdymo veiksmų ingeruojant visas ES sistemas rezultatas. P. Gylys, kuris didžiąją savo mokslinių tyrimų dalį skyrė globalizacijos procesų ir viešųjų gėrybių aspektams, teigia, kad „*ES yra pašaukta įgyvendinti bendruosius kontinento šalių poreikius, kurių atsiranda dėl to, kad pavieniui nė viena, net pati stipriausia Europos šalis negali pasiekti to, ką galėtų pasiekti kontinento šalių bendruomenė*“ (Gylys, 2008).

Autorius analizavo ES sutarties straipsnius, kuriuose atsispindi ES vertybės ir siekiai. Daugelyje sutarties nuostatų laikomasi holistinio požiūrio, kaip antai: socialinė rinkos ekonomika, socialinis teisingumas, socialinė pasauga, socialinė sanglauda ir solidarumas. Tai yra holistinio mąstymo elementai, atskleidžiantys esmines ES vertybes. Šios vertybės ir yra viešosios gėrybės (Gylys, 2008).

Euro zonos narės nebeturi nacionalinių valiutų ir klasikinių NCB, todėl negali valiutos kurso ir pinigų politikos svertais įtakoti savo ekonomikų. Tokią būklę autorius vadina makroekonominiais spąstais, kuriuos paspendė patys EPS kūrėjai. Be to, ES statistika rodo prastėjančius demografinius rodiklius: gyventojai sensta, trūksta jaunų kompetentingų ir ekonomikai būtinų žmonių, mažėja gimstamumo lygis. Šie požymiai neabejotinai darys įtaką ES, kurioje dabar gyvena pusė milijardo gyventojų, ateičiai. Ji pasireišk mažėjančiuose produktyvumo ir inovacijų įsisavinimo, lyginant su JAV, Kinija ir Indija, rodikliuose. Be bendro centrinio banko ir bendros pinigų politikos, be bendrų viešųjų finansų ir bendrų fiskalinės politikos institucijų visuomenei naudinga bendra ekonominė erdvė yra negalima. H. V. Rompuy nepritaria politinei integracijai, nors pripažįsta pinigų sąjungos, ekonominės sąjungos bei politinės sąjungos dilemą. Jo teigimu, diplomatams ir ekspertams šis įtampos židinys buvo puikiai žinomas ir suprantamas nuo pat euro gimimo, bet visuomenė apie tai nebuvo informuota (Strategies, 2010).

Šiuo atveju autorius išvelgia klasikinę informacijos asimetriją, kai visuomenei buvo papasakota tik apie lengvesnį gyvenimą, geresnes verslo sąlygas, kelionių patogumus, bet buvo nutylėta, kad turint bendrą valiutą ją veiks ir kaimyninių šalių ekonominiai veiksmai. Būti euro zonoje reiškia būti jos dalimi, būti

jos visuotinėje erdvėje. Anot H. V. Rompuy, tik dabar žmonės „atrado“, jog bendroji valiuta veikia ir jų pensijas, ir jų santaupas, ir jų kasdieninį gyvenimą. Jis tikisi žingsnių, kurie sušvelnins minėtą dilemą, bet tikėtis šuolių federacijos link yra nerealu (Strategies, 2010).

Autoriaus nuomone, šie teiginiai yra tik diplomatinis akių dūmimas. Vokietijos idėja integruoti ES deficito ir skolų taisyklės į nacionalinę teisę, pasiūlymas nacionaliniuose parlamentuose svarstyti kitų šalių stabilumo programas – tai požymiai, jog einama link politinės sąjungos. Tai rodo, kad yra nacionalizuojama regioninė (ES) politika, t.y. didžiosios šalys savo nacionalinius interesus infiltruoja į bendruosius ES strateginius dokumentus. O kadangi euro zona nepadengia visos ES teritorijos, tai tampa zuikiavimu. Neveltui dar J. Schumpeter prognozavo, kad progresuojant racionalizmui ateityje ekonomines krizes pakeis teisėtumo krizės (Schumpeter, 2010). Z. Lydeka yra atkreipęs dėmesį, jog pasiekus tam tikrą gyvenimo lygį, keičiasi požiūris į ekonominio augimo vertybes (Lydeka, 2001).

Mažiosios ES šalys, autoriaus nuomone, vis dar žvelgia į šiuos procesus pro periferinius akinius. Auga tiesioginio taikymo teisės aktų apimtis, o tai, autoriaus įsitikinimu, yra ne kas kita, kaip politinės sąjungos atributai. Neveltui 2010 m. viduryje EK buvo prabilta ir apie ES tiesioginių mokesčių poreikį. Manoma, jog tikrovėje visų sistemų gyvavimas yra kupinas ribinių dvilypumų: atsiradimas – išnykimas, atsitiktinumas – dėsningumas, sudėtingumas – paprastumas, individų poveikis – grupių poveikis, laisvė – prievarta, uždarumas – atvirumas ir pan. Sistemos gali vystytis (savaiminio judėjimo forma), būti vystomos (priverstinis judėjimas link tam tikros formos) arba tiesiog patirti virsmą (pokytis, sutrikdantis esamą būklę ir iššaukiantis kokybiškai naujus reiškinius) (Lydeka, 2001). Autorius pastebi, kad lieka tik atviras klausimas, kokią formą pasirinks ES.

Holistinė Europos integracijos idėja negali būti realizuota vadovaujantis individualistinės pasaulėžiūros veiksmis ir sprendimais. Autorius prognozuoja, kad maždaug apie 2020 m., kada, tikėtina, bus skelbiamas strateginis dokumentas „*Europe 2030*“, ES ir euro zonos teritorijos jau sutaps, o ES turės tiesioginius mokesčius. Trauktis nebus kur, todėl autorius neabejoja, kad apie 2020 m. euras likusiose šalyse narėse bus įvedamas privalomuoju būdu, o už ignoravimą ar nenorėjimą tai padaryti bus svarstomos net sankcijos.

Jei ateityje bendra ES mokesčių politika būtų vykdoma „*Europos ekonominės vyriausybės*“, kuri iš esmės būtų Euro grupės formato, o EPS ir euro

zona dar pilnai nesutaptų, autorius tai vadintų kaip dar viena asimetrijos apraiška euro zonos plėtros politinėje aplinkoje. Kitaip tariant, ne euro zonos šalių narių piliečiai rinkimuose būtų priversti balsuoti už vienus politikus, o sprendimus dėl mokesčių priiminėtų jų nerinkti politikai. Taigi, be politinės sąjungos realiai atskaitinga mokesčių politika yra negalima. Politikai tikriausiai ir toliau vengs tai vadinti keliu link politinės sąjungos, bet savo turiniu tai bus akivaizdūs žingsniai link federacinės ES. Priešingu atveju, autoriaus nuomone, ES nesubyrės, bet praras įtaką globalizuotame pasaulyje.

Tuo tarpu, Lietuvoje neapsisprendimą dėl dalyvavimo euro zonoje ir neveiklumą imantis konkrečių priemonių euro įvedimui, autoriaus nuomone, bandoma dangstyti skambia retorika ir tokios svarbos klausimo atžvilgiu visiškai netinkamais žaismingais posakiais. Kaip antai, LR Ministras Pirmininkas tiki, kad apie LRV sprendimus krašto ekonomikoje bus rašomi vadovėliai (Digrytė, 2010). Net dalyvaujant EK pirmininkui, pokštaujama, kad 2014 m. šalis ne tik taps euro zonos nare, bet prieš tai dar bus laimėtas Europos krepšinio čempionatas ir Europos dainų konkursas „Eurovision“ (Kubilius, 2010 06 02).

2010 m. pradžioje LRV iš įvairių sričių ekspertų ir atstovų sudarė Valstybės pažangos tarybą (LRV, 2010 03 03), kuri visuomenės padedama turi nubrėžti ilgalaikius Lietuvos raidos prioritetus. Pastarieji turės tapti šalies strateginio planavimo dokumento „Lietuva 2030“ pagrindu. Autoriui įdomu, kiek jame bus aiškumo ir konkretumo dėl Lietuvos kelio link euro zonos. Jeigu yra sutariama, kad euras yra ne tikslas, o priemonė – tai, autoriaus nuomone, vis tiek reikia susitarti, nuo kada yra norima šia priemone naudotis.

Apibendrinamas šį tyrimą, autorius daro tokias viena iš kitos nuosekliai išplaukiančias išvadas:

1. Euro zona yra skirta visiems ES gyventojams ir kiekvienam ES šalių narių piliečiui.

2. Vieno iš ES gyventojų naudojimasis euro zona nėra kiek nesumažina jos naudingumo kitiems.

3. Euro zonos naudingumas kiekvienam ES gyventojui nesumažėja, padidėjus jos vartotojų skaičiui: pavyzdžiui, kai euro zonoje gimsta kūdikis, jis taip pat ima naudotis euro zona, nemažindamas jos naudingumo kitiems.

4. Kadangi būtent viešajai gėrybei yra būdinga tai, kad tą patį viešosios gėrybės kiekį vienu metu gali vartoti daug individų ir nuo to jos naudingumas

kiekvienam iš jų nesumažėja, galima daryti išvadą, jog euro zona yra viešoji gėrybė.

5. Globalizacijos procesai pateikia iššūkių ir ES raidai, todėl būtina į tai atsižvelgti, formuojant tam tikrą ES politiką euro zonos kaip viešosios gėrybės atžvilgiu ir vykdant labai svarbią funkciją ekonomikoje – ES gyventojų aprūpinimą viešosiomis gėrybėmis.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Atlikti tyrimai patvirtino iškeltus teiginius ir parodė, kad asimetrijos euro zonos plėtros institucinėje, ekonominėje ir politinėje aplinkoje yra aktuali problema. Šiandieninei euro zonos plėtros eigai trūksta nuoseklumo, ypač kai nėra sutarimo ir suvokimo, kad euro zona ir bendroji ES pinigų sistema yra viešosios gėrybės.

Autorius nustatė pagrindinius euro zonos plėtros trikdžius, dilemas ir šios plėtros tendencijas. Dabartiniame etape didžiausias euro zonos plėtros stabdis yra EPS ir pačios euro zonos kaip viešųjų gėrybių ignoravimas tiek nustatant šios zonos funkcionavimo sąlygas, tiek priimant svarbiausius integracinius sprendimus. Tokia nauja teorinės ekonomikos pozicija, įgalino autorių naujai pažvelgti į EPS ekonominę esmę, tarptautinius ekonominius santykius, į šalies stojimo į euro zoną perspektyvas ir teises, išplaukiančias iš ES sutarties nuostatų. Remdamasis atliktų tyrimų rezultatais, autorius daro apibendrinančias išvadas ir teikia pasiūlymus, kaip turėtų būti sprendžiami asimetrijos klausimai, siekiant euro zonos sklandžios plėtros:

1. ES viduje individualistinei paradigmai pirmenybę teikiantys galios centrai turi pranašumą prieš holizmui prijauniančius galios centrus. Euro įvedimas euroizacijos būdu prieštarautų EPS dvasiai, tačiau euro zonai reikia plėstis, nes su kiekviena nauja euro zonos nare keičiasi santykis tarp individualistinio ir holistinio plėtros scenarijų:

1.1. Tiek žinios, tiek institucijos yra ekonominės gėrybės, nes jos kuriamos išteklių ribotumo sąlygomis. ES institucinė sistema, kurios paskirtis yra valdyti vykstančius procesus, yra bendras režimas, kurio sukūrimui ir funkcionavimui palaikyti yra naudojami riboti ištekliai, sistema generuoja bendrą naudą, todėl yra priskirtina prie viešųjų gėrybių. ES institucijos yra globalaus turto kūrėjos, o jos pačios taip pat yra globalus turtas, globalios ekonominės viešosios gėrybės, nes turi joms būdingų požymių – teikia naudą, tačiau yra sukurtos ir funkcionuoja ribotų išteklių sąlygomis.

1.2. Kiekviena papildoma euro zonos šalis narė nesumažina euro zonos, kaip regioninės viešosios gėrybės, naudingumo. Kiekviena papildoma euro zonos narė sumažintų euro zonos teikiamą naudą kitoms šalims narėms, jei euro zona taptų konkurencijos tarp ES šalių narių objektu. Kadangi pagal ES sutartį EPS ir euro zona nėra konkurencijos objektai, vadinasi euro zona yra sukurta kaip grynoji viešoji

gėrybė ir todėl negali būti vadinama negrynąja viešąja gėrybe, t.y. ji nėra bendrai naudojama gėrybė, kurios naudingumas gali sumažėti dėl naudojimo intensyvumo arba per didelio vartotojų skaičiaus.

1.3. Euro zona teikia naudą visai ES ir kiekvienai ES šaliai narei, o nustatyti tos naudos kainą per daug sudėtinga ir brangu. Kai tik euro zona buvo sukurta ir pateikta vartotojui, ji tapo prieinama visiems, o papildomo individo įsijungimas į euro zonos vartojimą nereikalauja papildomų kaštų, todėl galima teigti, kad euro zonos teikimo vartojimui ribiniai kaštai yra nuliniai. Kadangi būtent viešųjų gėrybių ypatybė yra ta, kad iš tikrųjų neįmanoma (arba labai brangu) apriboti viešųjų gėrybių vartojimo, suteikiant naudojimosi jomis teisę tik tiems individams, kurie sumokėjo už šias gėrybes, ir neleidžiant naudotis nesumokėjusiems, galima daryti išvadą, jog euro zona yra viešoji gėrybė.

1.4. Euro zona, kuria teoriškai gali naudotis visi, yra neprieinama tiems ES gyventojams, kurie gyvena konvergencijos kriterijų neįvykdžiusių naujųjų ES šalių narių teritorijoje, nors kaip individai ir nestokoja sugebėjimų ja naudotis. Tokiu būdu, euro zona, kaip grynoji viešoji gėrybė, dirbtinai paversta negrynąja viešąja gėrybe, kurioms priskiriamos bendrai naudojamos gėrybės, kurių naudingumas gali būti apribotas erdve arba sugebėjimais. Iš to atsiradęs vienybės ir solidarumo trūkumas tampa politinės asimetrijos katalizatoriumi. Atskiros ES šalies narės visuomenė gali pasinaudoti visais jos teikiamais įrankiais gerovei pasiekti tik išsprendusi narystės euro zonoje klausimą.

1.5. Holistinė Europos integracijos idėja negali būti realizuota vadovaujantis individualistinės pasaulėžiūros veiksmis ir sprendimais. Euro zona yra skirta visiems ES gyventojams ir kiekvienam ES šalių narių piliečiui. Vieno iš ES gyventojų naudojimas euro zona nėra nesumažina jos naudingumo kitiems. Euro zonos naudingumas kiekvienam ES gyventojui nesumažėja, padidėjus jos vartotojų skaičiui. Kadangi būtent viešajai gėrybei yra būdinga tai, kad tą patį viešosios gėrybės kiekį vienu metu gali vartoti daug individų ir nuo to jos naudingumas kiekvienam iš jų nesumažėja, galima daryti išvadą, jog euro zona yra viešoji gėrybė.

2. Keisti ES sprendimų dėl euro zonos plėtros priėmimo procesą, kviečiant dalyvauti nepriklausomus ekspertus, didinant sprendimų dėl euro zonos plėtros skaidrumą ir tokiu būdu mažinant asimetrijas euro zonos plėtros institucinėje aplinkoje:

2.1. Asimetriškas savo funkcijų, pareigų, teisių suvokimas ir sprendimų

priėmimas pademonstravo moralinių vertybių kaip viešųjų gėrybių deficitą ES. Siekis integruoti visų ES šalių narių biudžetų deficito ir skolų bendro valdymo taisykles į nacionalinę teisę, pasiūlymas nacionaliniuose parlamentuose svarstyti kitų šalių stabilumo programas – tai požymiai, jog einama link politinės sąjungos. Tai rodo, kad euro zonos šalys narės nacionalinius interesus infiltruoja į bendruosius ES strateginius dokumentus. Kadangi euro zona nepadengia visos ES teritorijos, tai tampa zuikiavimu.

2.2. Po paskutinio ES plėtros etapo išryškėjo institucinės aplinkos joje pasikeitimas iš simetriškos į asimetrišką. Plėtojantis globalaus valdymo režimams ir aštrėjant globalaus saugumo problemoms, visi neišvengiamai verčiami vis didesnę savo išteklių dalį skirti globaliems poreikiams tenkinti, todėl tik laiko klausimas, kada bus patikėta būtinumu keisti kai kurias esamas euro zonos funkcionavimo taisykles, kada bus pradėdama žiūrėti į euro zonos plėtros institucinę aplinką holistiškai. Globalioje ekonomikoje ES neturės reikšmingo vaidmens, jei euro zona nevienys visų rinkų ir visų ES šalių narių, kaip svarbių galios centrų.

2.3. Daugumą sprendimų ES linkstama priimti laikantis individualistinės paradigmos diktuojamo scenarijaus. Visišku paradigminiu nesupratimu yra laikytinos ES sutarties 138 straipsnio nuostatos dėl siekio užtikrinti „*vieningą atstovavimą tarptautinėse finansų institucijose*“, kurios yra aiškiai priskirtinos holistiniam matymui, tuo tarpu kai pats straipsnis taikomas tik euro zonos narėms, t.y. tokia nuostata yra jau individualistinė. Tokiu būdu ignoruojamos ne euro zonos šalys narės, nes visos ES atstovavimas realiai pavedamas tik euro zonos šalims narėms. Kadangi didelė dalis ES sutarties nuostatų yra skirtos tik šalims narėms, kurių valiuta yra euras, prisijungimas prie euro zonos turi reikšmingą pranašumą – galimybę aktyviai atstovauti šalies ekonominiams interesams Europos ir tarptautinėje erdvėje bei daryti įtaką svarbiausiems ekonominiams sprendimams. Todėl ES reikia tobulinti EPS valdymą, išorinį atstovavimą, tačiau tai neturėtų būti daroma mažesnių šalių narių naudingos viešosios gėrybės praradimo sąskaita.

3. Peržiūrėti ir tobulinti ES sutarties konvergencijos kriterijus bei jiems taikyti vienodus interpretavimo principus – ekonominius argumentus, skaidrumą, solidarumą ir teisingumą, tokiu būdu mažinant asimetrijas ekonominėje aplinkoje:

3.1. Jeigu tokie patys kriterijai būtų buvę pritaikyti valstybėms senbuvėms, vargu dabar ES turėtų svarbiausią viešąją gėrybę, t. y. bendrą pinigų sistemą.

3.2. ES sutarties konvergencijos kriterijai turi būti naujai įvertinti

besikeičiančios institucinės, ekonominės ir politinės aplinkos kontekste.

4. Svarstyti susijusius su ne euro zonos šalių narių interesais klausimus tik pastarosioms dalyvaujant ir tokiu būdu mažinant asimetrijas politinėje aplinkoje:

4.1. Euro zonos pirmųjų narių parinkimo procesas buvo simetriškų politinių derybų pavyzdys. Po euro zonos sukūrimo ir pastarojo meto ES plėtros etapų iš esmės pasikeitė euro zonos svarbiausių sprendimų priėmimo procesas. Dabar egzistuoja asimetriška sistema, kurioje derybų ar diskusijų rezultatas visiškai priklauso nuo euro zonos šalių narių. Bendrieji poreikiai negali būti realizuoti apskritai, jei egzistuoja dalyvavimo asimetrija, t.y. kai sprendimai nėra bendri ir dalyvavimas juos priimant nėra bendras. Tokia asimetrija gali sukelti viešojo blogio riziką ir tapti antiekonominės pasekmių šaltiniu.

4.2. Euro zonos sukūrimas per sinerginį reiškinį sukūrė naują tinklą veiksmų, savo ruožtu turinčių papildomus poveikius. Tai reiškia, kad išardant euro zoną, būtų sukeliamas chaosas globalioje finansų sistemoje, obligacijų rinkose ir tarpvalstybiniuose finansiniuose išpareigojimuose. Šie nauji veiksniai, veikdami kartu, duoda dar didesnę poveikį, negu jų veiksmų, veikiančių atskirai, poveikių suma. Todėl šoką patirtų ir regioninė, ir globalinė bankininkystės sistema. Bendroji euro valiuta per savo egzistavimo laiką įgijo naujų savybių, kurių Europos nacionalinės valiutos kiekviena atskirai neturėjo. Asimetrijos politinėje aplinkoje per tam tikrą laiką daro įtaką ES įvairių taisyklių interpretacijos asimetrijai. Nuolatinis euro zonos plėtros taisyklių interpretacijos kaitaliojimas bei EPS netraktavimas kaip visumos neleidžia pasireikšti prigimtiniams bendrosios valiutos potencialiems rezultatams.

4.3. Ne euro zonos šalims narėms reikia oficialiai nusistatyti baigtinį valstybės prioritetų skaičių ir konkrečią euro įvedimo datą, paskelbti euro įvedimą nacionalinės ekonominės politikos prioritetu ir reglamentuoti šio prioriteto eiliškumą kitų šalies narės prioritetų atžvilgiu bei siekti ankstyvo planavimo ir intensyvaus praktinio pasirengimo dalyvavimui euro zonoje.

5. Koreguoti egzistuojančias euro zonos teisinio reguliavimo normas, nes esamos neleidžia pasinaudoti visa galima EPS, kaip viešosios gėrybės, nauda. Tokiu būdu eliminuoti egzistuojančią didžiausią blogybę, kai euro zona neapima visos ES ir kai, pažeidžiant ES sutarties tiesiogines turinio nuostatas ir ES kūrimo pamatines vertybes, 41 proc. ES šalių narių ir apie 34 proc. ES gyventojų negali naudotis viešosios gėrybės – euro zonos – teikiama nauda:

5.1. ES sutarties 120 straipsnis vykdomą ekonominę politiką ir apibrėžtų ES tikslų siekimą susieja su „*palankiu veiksmingam išteklių paskirstymui*“ principu. Euro zonos plėtros procesuose šis principas yra arba primirštas, arba tiesiog ignoruojamas. „*Deramam EPS veikimui*“ ir „*veiksmingam išteklių paskirstymui*“ labiausiai kenkia tai, kad euro zona neapima visos EPS, o naujųjų narių į euro zoną patekimą lemia bendras šalies turtingumas, o ne bendros gerovės siekimas.

5.2. ES sutarties 121 straipsnis kalba apie tai, jog „*valstybės narės savo ekonominę politiką vertina kaip bendro intereso reikalą*“, todėl EPS yra gyvybiškai būtina koordinuota ir daugiašalė šalių išdo politikos priežiūra. Asimetrinis veikimas su bendra pinigų sistema, kada teoriškai ir *de facto* ji pripažįstama viešąją gėrybe, bet praktikoje ir *de jure* su ja nesielgiama kaip su viešąja gėrybe, veda prie tokio veikimo laikymo antiekonomišku, o pačios pinigų sistemos – viešąja blogybe.

6. Tikslinti teisinį EPS funkcionavimo reguliavimą, šiuo metu įtvirtinantį euro zonos ir ne euro zonos egzistavimą EPS viduje, ir tokiu būdu sudaryti prielaidas visiems jos tikslams pasiekti, nes ES reikia koordinuotos ir vieningos makroekonominės politikos, tačiau privalu suvokti, kad tai toli gražu ne nacionalinių makroekonominių politikų suma:

6.1. ES sutarties 127 ir 131 straipsniai sistemaiškai nustato, kad ECB keliami tikslai apima visą ES. Realiai bendroji valiuta necirkuliuoja visose ES šalyse narėse. ES 127 straipsnyje nustatyta, jog ECB privalo vadovautis „*palankiu veiksmingam išteklių paskirstymui*“ principu. Tai turėtų ne tik panaikinti bet kokių politinių spekuliacijų galimybes, bet ir užtikrinti viešosios gėrybės – euro zonos – kokybę visiems ES šalių narių gyventojams visoje jos teritorijoje, nes ES sutarties 133 straipsnis kalba apie „*eurą kaip bendrą valiutą*“.

6.2. Dažnas rinkos ekonomikos ir laisvos konkurencijos ES sutarties tekste akcentavimas bei kainų stabilumo tikslo siekimas kelia riziką, kad į tokį ekonomikos matymo „ekraną“ gali nepatekti viešieji reikalai, bendradarbiavimas ir sisteminis makroekonominis stabilumas. ES sutarties 121 straipsnyje fiksuota, kad paaiškėjus, jog šalies narės ekonominės politikos kryptys neatitinka bendrųjų gairių arba „*jos gali kelti grėsmę deramam Ekonominės ir pinigų sąjungos veikimui*“, EK gali įspėti tą šalį narę, taip pat, kad „*valstybės narės savo ekonominę politiką vertina kaip bendro intereso reikalą*“. Tai įgalina naikinti zuikiavimo požymius euro zonos funkcionavime bei įrodo prievolę kuo skubiau užtikrinti euro zonos ir EPS tapatumą. ES sutartyje gausu asimetrinių nuostatų. Pavyzdžiui, šios sutarties 136 straipsnis yra

skirtas tik euro zonai, nors pirmoje jo dalyje kalbama apie tinkamą visos EPS, o ne tik euro zonos, veikimą. Jame fiksuojama, kad šalims narėms, kurių valiuta yra euras, skirtos priemonės turi būti patvirtintos „užtikrinant jų suderinamumą su visai Europos Sąjungai priimtomis gairėmis“. Jame išsikelti tikslai apima visą EPS ir „visą Europos Sąjungą“, tačiau minėtais klausimais „balsuoja tik tie Europos Sąjungos Tarybos nariai, kurie atstovauja valstybėms narėms, kurių valiuta yra euro“. Monetarinė aplinka būtų stabilesnė ir efektyvesnė, jei euro zona apimtų visas ES šalis nares.

6.3. Visos ES ekonomika yra platesnė sąvoka nei euro zonos rinka. Tikrąją holistinę ir net ES teisės aktuose fiksuotą sampratą, jog turi būti valdoma visa ES ekonomika, o ne tik euro zona, parodo ta prievolė, kad ir dar neįsivedusios euro, tačiau priklausančios ES, šalys taip pat turi rengti konvergencijos programas. Jų turinys apima platų makroekonominį spektrą, įskaitant pinigų, valiutos kurso ir infliacijos valdymo politiką. Tačiau, euro zona iš pinigų sąjungos vis dar nevirto ekonomine sąjunga, t.y. visos EPS narės turėtų rengti bendrą ekonominę strategiją ir koordinuoti vykdomas reformas.

6.4. Išanalizavus ES sutarties ekonominį turinį ir jame naudojamus terminus bei sąvokas jaučiami paradigminiai ir vertybiniai prieštaravimai. Jie kyla todėl, kad užmirštama, jog ES, EPS ir euro zona dar nėra tapatūs dalykai. Pavyzdžiui, ES sutarties 139 straipsnyje yra išvardinami įvairūs ES sutarties straipsniai ir jų nuostatos, kurios yra netaikomos ne euro zonos šalims. Tačiau jame turėtų būti paminėta dar daugiau ES sutarties straipsnių ir nuostatų, kurios euro dar neįsivedusioms šalims narėms šiuo metu vis tik yra taikomos. Kaip anai, ekonominė politika, kuri yra „grindžiama glaudžiu valstybių narių ekonominės politikos koordinavimu, vidaus rinka bei bendrų tikslų apibrėžimu“, įsipareigojimas „Europos Sąjungoje remti bendras ekonominės politikos kryptis“, šalių narių įsipareigojimas atitikti stabilų kainų, patikimų viešųjų finansų ir monetarinių sąlygų bei tvaraus mokėjimų balanso principus (119 straipsnis). Taip pat, šalys narės, vykdydamos savo ekonominę politiką, turi stengtis „prisidėti prie Europos Sąjungos tikslų siekimo veiksmingam išteklių paskirstymui“ (120 straipsnis), įsipareigoti savo ekonominę politiką vertinti „kaip bendro intereso reikalą“, prisidėti užtikrinant „glaudesnę valstybių narių ekonominės politikos koordinavimą“, užtikrinti, kad šalies narės ekonominės politikos kryptys atitiktų bendrąsias gaires ir nekeltų grėsmės „deramam Ekonominės ir pinigų sąjungos veikimui“ (121 straipsnis). Vadovautis ekonomine

logika, visų čia išvardintų nuostatų kokybiškas įgyvendinimas, nebūnant euro zonos erdvėje, yra praktiškai neįmanomas.

6.5. ES turi stiprinti EPS galią pasaulio valiutų sistemoje. Valstybės, atsisakiusios dalies suverenumo ir perdavusios jį centrinėms institucijoms, už tai privalo gauti pakankamą viešųjų gėrybių kiekį. EPS taip pat yra viena iš viešųjų gėrybių, o pats jos atsiradimas skatina tolesnę ES politinę integraciją einant europinio federalizmo keliu. Be bendro centrinio banko ir bendros pinigų politikos, be bendrų viešųjų finansų ir bendrų fiskalinės politikos institucijų visuomenei naudinga bendra ekonominė erdvė yra negalima.

6.6. Antieconomikos lyginamąjį svorį dabartinėje ES ekonomikoje didina prastas viešųjų gėrybių išnaudojimas, o euro zonos nefunkcionavimas visoje ES teritorijoje yra pavojinga antieconomikos apraiška, kurią būtina neutralizuoti. Požiūris į šią problematiką yra apsunkinamas esamos vertybinės situacijos, kada viršnacionalinės institucijos dar nėra suvokusios šių reiškinių įtakos ES ekonomikai. Euro zona, priklausomai nuo jos „eksplotavimo“ gali būti ne tik viešoji gėrybė, bet ir viešoji blogybė, o jos pati „konstrukcija“ – ir antiekonomiška. Asimetriniai reiškiniai viešuosiuose reikaluose tampa priežastimi įvairaus lygmens grėsmėms ir ekonominėms krizėms, kurių rezultatas – didėjanti antieconomikos dalis, vėliau tampanti šaltiniu ir demokratijos deficitui.

Globalizacijos procesai pateikia iššūkių ir ES raidai, todėl būtina į tai atsižvelgti, formuojant tam tikrą ES politiką euro zonos kaip viešosios gėrybės atžvilgiu ir vykdant labai svarbią funkciją ekonomikoje – ES gyventojų aprūpinimą viešosiomis gėrybėmis. Auganti tarptautinė ekonominė tarpusavio priklausomybė verčia euro zonos plėtros problematiką tirti toliau, sukurti sėkmingą veiksmų planą panaudojant Europos regiono viešąsias gėrybes visų ES šalių narių gėrovei.

Šiame darbe pirmą kartą euro zonos egzistavimo misiją bandoma suvokti visuomenės poreikių tenkinimo ir jos, kaip viešosios gėrybės, pažinimo plėtotės aspektu. Tyrimo rezultatai sudaro galimybes taikyti euro zonos, kaip viešosios gėrybės, supratimą priimant sprendimus ES institucijose, taip pat ugdant pilietiškumą, skatinant aktyviai dalyvauti saugant ir stiprinant viešąsias gėrybes visuomeniniame gyvenime, o mokslininkams atveria sąlygas plėtoti kitus tyrimus platesniuose ir bendramoksliniuose kontekstuose.

AUTORIAUS PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA

1. Dulkys A., Galkus J., „Lietuvos banknotai. Lithuanian banknotes“, Vilnius, Lietuvos bankas, 2002.– 243 p.
2. Dulkys A., Galkus J., Sajauskas S., „Lietuvos monetos. Lithuanian coins“, Vilnius, Lietuvos bankas, 2006.– 275 p.
3. Kropienė R., Kropas S., Dulkys A., „The Problem of Asymmetry in Euro Area Enlargement“, *Lithuanian Annual Strategic Review 2007*, Vilnius, Military Academy of Lithuania, 2008, p. 125–152.
4. Dulkys A., „Euro Area Enlargement: Dilemmas And Prospects“, *Ekonomika Nr.84*, VU, 2008, p. 40–53.
5. Dulkys A., „The Euro Area Enlargement: a Paradigmatic View“, *Research papers No 59*, Wroclaw University of Economics, 2009, p. 119–131.
6. Dulkys A., „Euro Area Enlargement: The Target Date Problem“, *Ekonomika Nr.88*, VU, 2009, p. 7–32.

LITERATŪRA

1. „A Grimm tale of euro-integration“, *The Economist*, 2010 02 18.
2. „A tortuous path“, *The Economist*, 2009 06 11, http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=13767451.
3. „Adamkus V.: Liublino unija buvo stiprios ir ilgalaikės sąjungos pavyzdys“ [The Union of Lublin was a paragon of a strong and long-lived union], ELTA, Lublin, 2009 07 01.
4. Ahearne A., Pisani-Ferry J., „The Euro: Only for the Agile“, *Bruegel policy brief*, 2006 02 01.
5. Aleksiejūnas V., „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetų kaldinimo raida iki Liublino unijos (1569)“ [Development of the Grand Duchy of Lithuania coinage prior to the Lublin Union (1569)], *Pinigu studijos Nr. 2*, 1997.
6. Alesina A., Barro R., Tenreyro S., „Optimal Currency Areas“, *NBER Working Paper No 9702*, 2002.
7. Almunia J., „Beyond The Crisis: A Changing Economic Landscape“, Speech/09/247, Economic Forum, Brussels, 2009 05 14.

8. Almunia J., „The second decade of the euro: what role for the euro in the Global Economy?“, Petersen Institute - Whitman Lecture 2008, Speech/08/190, Washington, 2008 04 11.
9. „Almunia J.: euro zona pasirengusi padėti savo narėms krizės metu“ [Euro zone can bail out members if needed], ELTA, Brussels, 2009 03 03.
10. Almunia J. „European Commissioner for Economic and Monetary Affairs. Euro Area Enlargement: Opportunities and Challenges“, Speech/06/554 at Conference: Lithuania and the Euro, Vilnius, 2006 10 02.
11. Anderson R., „Press on with Structural Reform now, New EU Members Urged“, *The Financial Times*, 2009 05 21.
12. Angeloni J., Flad M., Mongelli P., „Economic and monetary integration of the new Member States: helping to chart the route“, *ECB Occasional Paper No 36*, September 2005.
13. „Ar galima išgelbėti eurą?“, *Verslo žinios*, 2010 05 17.
14. „Ar Lietuvai verta veržtis į euro zoną?“, *Respublika*, 2010 05 20.
15. „Argentina on the Danube?“, *The Economist*, 2009 02 19, http://www.economist.com/opinion/displaystory.cfm?story_id=13144925.
16. Artis M., Nixon F., *The Economics of the European Union, Policy and Analysis*, Third Editon, Oxford, 2001.
17. Athanassiou P., „Withdrawal and Expulsion from the EU and EMU, Some Reflections“, ECB, *Legal Working Paper Series No 10*, December 2009, http://ssrn.com/abstract_id=1517760.
18. Atkins R., „ECB takes on Merkel over Greece“, *The Financial Times*, 2010 03 24.
19. Atkins R., „European Monetary Fund Q&A“, *The Financial Times*, 2010 03 08.
20. Atkins R., „Weber dubs EMF idea a ‘sideshow’“, *The Financial Times*, 2010 03 09.
21. Atkins R., Schieritz M., „Estonia and Lithuania Ready for the Eurozone“, *The Financial Times*, 2006 03 05.
22. Aucremanne L., Boeckx J., Dury D., Ide S., „Ten years of monetary union in retrospect“, *Economic Review*, December 2008.

23. Babecký J., Boon L., Maurel M., „Exchange Rate Regimes and Supply Shock Asymmetry: the Case of the Accession Countries“, *CERGE-EI Working paper No 206*, 2003.

24. Babecký J., Bulíř A., Šmídková K., „Sustainable Real Exchange Rates in the New EU Member States: Is FDI a Mixed Blessing?“, *Economic Papers No 368*, March 2009.

25. Backé P., Thimann C. team, „The acceding countries’ strategies towards ERM II and the adoption of the euro: an analytical review“, *ECB Occasional Paper No 10*, February 2004.

26. Bagdanavičiūtė V., „Kol nėra euro – vėl reikia litų“ [The renewed need for the litas in the lingering absence of the euro], *Verslo žinios*, 2006 06 15.

27. Balasz E., „Assessing Equilibrium Exchange Rates in CEE Acceding Countries: Can We Have DEER with BEER without FEER? A Critical Survey of the Literature“, *Focus on Transition No 2*, 2003.

28. Baldwin R., Wyplosz C., *The Economics of European Integration*, London: McGraw-Hill, 2006.

29. Baltaduonis R., Jurgilas M., „Lithuania and the Euro“, Presentation, Department of Economics, University of Connecticut, 2006 05 02, <http://www.sp.uconn.edu/~rib01002/LTeuro.pdf>.

30. „Baltijos šalių finansų ministrai vetuos EK siūlymą didinti tabako ir degalų akcizus“ [Baltic finance ministers will veto the EC proposal to increase the excise duties on tobacco and fuel], *ELTA*, Vilnius, 2008 09 05.

31. „Baltijos šalys galėtų kartu įsivesti eurą“ [Baltic states could jointly adopt the euro], *BNS*, Vilnius, 2007 02 14.

32. Barauskaitė I., *Ekonomistas Gylys: per debesis ir kalnus skrendame autopilotu*, *Alfa.lt*, 2009 10 04.

33. Barber L., Giles Ch., Wagstyk S., Barber T., „World Bank chief urges EU to lead support for Eastern Europe“, *The Financial Times*, 2009 02 19.

34. Barber T., „Brussels ready to back monetary fund“, *The Financial Times*, 2010 03 08.

35. Barber T., „European Reaction to Crisis Suffering From Lack of Co-Operation“, *The Financial Times*, 2009 06 05.

36. Barber T., „Emergency euro zone aid signalled“, *The Financial Times*, 2009 03 04.

37. Barber T., „Europe: Danger zone“, *The Financial Times*, 2010 05 16.
38. Barysch K., „Enlargement two years on: Economic success or political failure?“, Briefing paper for the Confederation of Danish Industries and the Central Organization of Industrial Employees in Denmark, April 2006.
39. Barysch K., „The European Union must help its new states“, *The Financial Times*, 2009 02 19.
40. Begg I., „Economic governance in an enlarged euro area“, *Economic Papers* 311, March 2008.
41. Beyer A., Reichlin L., „The Role of Money - Money and Monetary Policy in the Twenty-First Century“, Fourth ECB Central Banking Conference November 9-10, 2006, European Central Bank, 2008.
42. Belogradova N., Staselis R., „Suderinanti Gandžio idealus ir Čerčilio kietumą“ [Matching Ghandi’s ideals with Churchill’s toughness], *Verslo žinios*, 2009 07 13.
43. Beres P., „The Euro-zone hasn't the Capacity to Absorb New Member States“, *Europolitics*, April 2006.
44. Berger H., „The ECB and Euro-area enlargement“, *IMF Working Paper No 175*, October 2002.
45. Beržiūnas V., „Nejauku klausyti Lietuvos pagyrų“, *Respublika*, 2010 05 16.
46. Bikulčiūtė G., „Čekijos prezidentas regi tik euro žalą“, *Respublika*, 2010 04 26.
47. Binkauskas G., „Po švento Niekados euras bus įvestas“, *Delfi.lt*, 2010 02 20.
48. Boeri T., „Europe is caught mid-river in labour reforms“, *The Financial Times*, 2008 01 16.
49. Bordo M., James H., „A Long Term Perspective on the Euro“, *Economic Papers No 307*, February 2008.
50. Borowski J. (et al.), A Report on the Costs and Benefits of Poland’s Adoption of the Euro, National Bank of Poland, Warsaw, March 2004.
51. Breuss F., „An Evaluation of the EU’s Fifth Enlargement, With special focus on Bulgaria and Romania“, *Economic Papers No 361*, March 2009.
52. Buiters W., Grafe C., „Anchor, float or abandon ship: Exchange Rate Regimes for Accession Countries“, EBRD Working Paper, 2002.

53. Buitter W., Grete C., „Anchor, Float or Abandon Ship: Exchange Rate Regimes for Accession Countries“, Presentation at the Eighth Dubrovnik Economic Conference Monetary Policy and Currency Substitution in the Emerging Markets, Dubrovnik, June 27-29, 2002.

54. Buitter W., „Optimal Currency Areas: Why Does the Exchange Rate Regime Matter?“, With an Application to UK membership in EMU, Sixth Royal Bank of Scotland/Scottish Economic Society Annual Lecture, Given at the Royal College of Physicians, Edinburgh, 1999 10 26.

55. Buitter W., Sibert A., „Europe Must Relax its Inflation Test for Euro Entrants“, *The Financial Times*, 2006 05 04.

56. Busetti F., Forni L., Harvey A., Vendittia F., Inflation Convergence and Divergence Within the European Monetary Union, Research Department, Bank of Italy, 2007.

57. „Būti ar nebūti euro zonai“, *Lietuvos žinios*, 2010 07 21.

58. „Buves EK pirmininkas Ž. Deloras pesimistiškai vertino euro zonos ateitį“ [Delors pessimistic about euro zone future], ELTA, Brussels, 2009 03 18.

59. „Buves Ispanijos premjeras: Ispanijos bankrotas sužlugdys visą euro zoną ir ES“, ELTA, Madridas, 2010 06 04.

60. Christl J., „The Euro as an International Currency“, Conference on Experience with and Preparations for the Euro, 2006 12 05.

61. „Citigroup: tik Jungtinės Europos Valstijos gali išgelbėti eurą“, *Delfi.lt*, 2010 04 21, <http://myep.delfi.lt/archive/article.php?id=31310079>.

62. Cobham D., „Euro-zone membership provides a shelter“, 2008 04 03, <http://www.euractiv.com/en/euro/uk-professor-euro-zone-membership-provides-shelter/article-170734>.

63. Commission of the European Communities, „One market, one money“, *European economy No 44*, 1990.

64. Consolidated Version Of The Treaty Establishing The European Community, *Official Journal* 97/C 340/03, <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm>.

65. Contribution from the President of the European Commission, „EUROPE 2020. A strategy for sustainable growth and jobs“, the informal meeting of Heads of State and Government, 2010 02 11.

66. Council Regulation (EC), “On the Introduction of the Euro, as amended by Council Regulation (EC) No 2596/2000 of 27 November 2000 amending Regulation (EC) No 974/98 on the Introduction of the Euro and Council Regulation (EC) No 2169/2005 of 21 December 2005 amending Regulation (EC) No 974/98 on the Introduction of the Euro”, No 974/98, 1998 05 03.

67. Credit Suisse, „European Monetary Union - The Euro’s First Steps into the East“, *Economic Research International Issues*, January 2007.

68. Crook C., „Central bankers get with the politics“, *The Financial Times*, 2010 05 16.

69. „Čekija nesiveržia į euro zoną“, *Lietuvos žinios*, 2010 05 26.

70. Čepienė I., Povilaitis B., „Europos integracijos iššūkiai ir lito likimas“, *Ekonomika Nr.63*, VU, 2003.

71. Čiburienė J., „Integration lessons of monetary policy for pre-accession countries“, *Ekonomika ir vadyba Nr.5*, 2003.

72. Čičinskas J., „Euro zona gelbėjasi“, *Balsas.lt*, 2010 03 29.

73. Čičinskas J., „Kainų stabilumo kriterijus stojančioje į pinigų sąjungą kylančioje ekonomikoje: Lietuvos atvejis ir kitos pamokos“ [Criterion for price stability in the expanding economy acceding to the monetary union: Lithuania’s case and other lessons], Europos integracijos studijų centras, *Lietuva Europos Sąjungoje. Metraštis. 2004–2008*, Vilnius, 2009.

74. Čičinskas J., „Apie pasaulio ūkio lokomotyvus ir vagonus“, *Balsas.lt*, 2010 07 08.

75. „Danske bankas: yra didelė tikimybė, kad Estijos narystės euro zonoje paraiška bus atmesta“, *Bloomberg–ELTA*, Talinas, 2010 05 05.

76. Darvas Z., Szapáry G., „Euro Area Enlargement and Euro Adoption Strategies“, *European Economy, Economic Papers No 304*, February 2008.

77. „Daugiau Europos Lietuvoje ir Lietuvos Europoje!, Lietuvos Europos Sąjungos politikos 2008–2013 metų strateginės kryptys“, 2008 09 26, http://www.lrv.lt/bylos/ES/0901_ES_politika_dokumentas.pdf.

78. Degutis G., „Bankai bijo devalvacijos?“ [Are banks afraid of the devaluation], *Vilniaus diena*, 2009 05 22.

79. Dictionary of the English Language, The American Heritage, Fourth Edition, Houghton Mifflin Company, 2000 (updated in 2003), <http://www.thefreedictionary.com/target+date>.
80. „Didžioji Britanija atsisako euro“, ELTA, Londonas, 2010 06 22.
81. Dietz T., Ostrom E., Stern P.C., „The Struggle to Govern the Commons“, *Science No 302*, 2003.
82. Digrytė E., „A.Kubilius: apie krizę Lietuvoje bus rašomi vadovėliai“, *Delfi.lt*, 2010 04 15.
83. Diskienė D., Marčinskas A., „Valstybės strateginio planavimo subjekto dilema“, *Ekonomika Nr. 81*, VU, 2008.
84. „Dombrovskis V. nerimauja, kad Latvija nebus įleista į euro zoną“, Bloomberg–ELTA, Briuselis, 2010 05 11.
85. Duisenberg W., Noyer C., „Introductory Statement“, Press Conference, Frankfurt am Main, ECB, 2000 04 13.
86. Dulkys A., „Euro Area Enlargement: Dilemmas And Prospects“, *Ekonomika Nr. 84*, VU, 2008.
87. Dulkys A., „Euro Area Enlargement: The Target Date Problem“, *Ekonomika Nr. 88*, VU, 2009.
88. Dulkys A., „The Euro Area Enlargement: a Paradigmatic View“, *Research papers No 59*, Wrocław University of Economics, 2009.
89. Dulkys A., Galkus J., „Lietuvos banknotai. Lithuanian banknotes“, Vilnius, Lietuvos bankas, 2002.
90. Dulkys A., Galkus J., Sajauskas S., „Lietuvos monetos. Lithuanian coins“, Vilnius, Lietuvos bankas, 2006.
91. Duval R., J. Elmeskov, „The Effects of EMU on Structural Reforms in Labour and Product Markets“, *ECB Working Paper series No 557*, 2006.
92. ECB, Pranešimas apie konvergenciją, Europos centrinis bankas, 2010 m. gegužės mėn.
93. „ECB: antikrizinis fondas neišspręs visų problemų“, Reuters–ELTA, Frankfurtas, 2010 05 17.
94. ECOFIN, Report by the (ECOFIN) Council to the European Council in Nice on the exchange rate aspects of enlargement, Brussels, Council of the European Union, press release No 13055/00, 2000 11 08.
95. EEAG Report on the European Economy 2010, *Cecifo.org*.

96. Eglitis A., „Baltic Currency-Peg Defence Cuts Reserves Amid Slump“, Bloomberg, 2009 02 23.
97. Eichengreen B., „The Breakup of the Euro Area“, *NBER Working Paper No 13393*, 2007, *Nber.org*.
98. Eichengreen B., „Eurozone break-up would trigger the mother of all financial crises“, *VoxEU.org*, 2007 11 19.
99. „Ekonomikos profesorius: po 10 metų euro zona neegzistuos“, *Vz.lt*, 2010 04 13.
100. „Ekspertas: euro zona gali apsieiti be Estijos“, *Delfi.lt*, 2010 06 10, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=33325543>.
101. „EMU@10: successes and challenges after 10 years of Economic and Monetary Union“, Commission Communication, 2008 05 07.
102. „ES susikaldymas gilėja“, *Balsas.lt*, 2010 07 31.
103. „ES šalių vadovai žada bendromis jėgomis ginti eurą“, Reuters–ELTA, Briuselis, 2010 05 09.
104. „Estijai teko garbė „išgelbėti“ euro zoną“, *Delfi.lt*, 2010 05 21.
105. „EU Rules Out Faster Euro zone Expansion“, 2009 03 02, http://www.novinite.com/view_news.php?id=101637.
106. „Euras Baltijoje šalyse gali būti įvestas tuo pat metu“ [Euro may be adopted in the Baltic states at the same time], LETA–ELTA, Vilnius/Ryga/Talinas, 2006 10 19.
107. „Eurą siūlo skaidyti į „gerąjį“ ir „blogąjį“, Bloomberg, *Vz.lt*, 2010 04 29, http://vz.lt/2/straipsnis/2010/04/29/Eura_siulo_skaidyti_i_geraji_ir_blogaji2#.
108. Euro Area Policies: Selected Issues (IMF Country Report No. 07/259), *World Economic Outlook*, International Monetary Fund, July 2007.
109. Euro įvedimo Lietuvos Respublikoje koordinavimo komisijos posėdžiai [Meetings of the Commission for the Coordination of the Adoption of the Euro in the Republic of Lithuania], 2009, http://www.finmin.lt/web/finmin/euro_ivedimas/komisija.
110. „Euro įvedimui pritaria 53 proc. Lietuvos gyventojų – apklausa“, BNS, Vilnius, 2008 04 02.
111. „Euro stabilumas – it Pokerio lošimas“, Respublika, 2010 04 27.
112. „Euro zona – grėsmė Europos socialinei gerovei“, Respublika.lt, 2010 07 28.

113. European Central Bank (ECB), „Policy Position of the Governing Council of the European Central Bank on Exchange Rate Issues Relating to the Accessing Countries“, 2003 12 18.

114. European Central Bank (ECB), Convergence Report, ECB, May 2006.

115. European Central Bank (ECB), Convergence Report, ECB, May 2008.

116. European Central Bank (ECB), Convergence Report, ECB, October 2004.

117. European Central Bank (ECB), Reinforcing economic governance in the euro area, ECB, 2010 06 10.

118. European Central Bank (ECB), The Relationship Between Monetary Policy and Fiscal Policies in Euro Area, Monthly Bulletin, ECB, February 2003.

119. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council „Enlargement Strategy and Main Challenges 2007-2008 (COM (2007) 663)“, Brussels, 2007 11 06.

120. European Commission, Convergence Report 2004 (COM (2004) 690), Brussels, 2004 10 20.

121. European Commission, Convergence Report 2006 on Lithuania (COM (2006) 223), Brussels, 2006 05 16.

122. European Commission, Convergence Report 2006 on Slovenia (COM (2006) 224), Brussels, 2006 05 16.

123. European Commission, Business and Consumer Survey Results, Directorate-general for Economic and Financial Affairs, Brussels, April 2007, http://ec.europa.eu/economy_finance/indicators/businessandconsumersurveys_en.htm, 2007 05 07.

124. European Commission, Commission Green Paper on the Practical Arrangements for the Introduction of the Single Currency (COM (1995) 333 final - Not published in the Official Journal), 31 05 1995, http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/introducing_euro_practical_aspects/125016_en.htm.

125. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - First Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2004) 748 final, {SEK(2004) 1383}, 2004 11 10.

126. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - Second Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2005) 545 final, {SEK(2005) 1397}, 2005 11 04.

127. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - Third Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2006) 322 final, {SEK(2006) 785}, 2006 06 22.

128. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - Fourth Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2006) 671 final, 2006 11 10.

129. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - Fifth Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2007) 434 final, 2007 07 16.

130. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - Sixth Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2007), 756 final, 2007 11 27.

131. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - Seventh Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2008), 480 final, 2008 07 18.

132. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - Eighth Report on the

practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2008), 843 final, 2008 12 12.

133. European Commission, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Central Bank - Five years of an enlarged EU - Economic achievements and challenges, *European Economy No 1*, Brussels, 2009.

134. European Commission, Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Central Bank The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, Ninth Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2009) 692 final, 2009 12 21.

135. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Central Bank, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Reinforcing economic policy coordination, Brussels, COM(2010) 250 final, 2010 05 12.

136. European Commission, Communication from the Commission, Practical Aspects of the Introduction of the Euro, COM(1997) 491 final, Brussels, 1997 10 01.

137. European Commission, Communication from the Commission, Update on the Practical Aspects of the Introduction of the Euro, COM(1998) 61 final, Brussels, 1998 02 11.

138. European Commission, Communication From The European Commission To The European Parliament, The Council, The European Central Bank The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions - Tenth Report on the practical preparations for the future enlargement of the euro area, Brussels, COM(2010)398, 2010 07 27.

139. European Commission, Convergence Report 2008, Brussels, COM (2008) 248, 2008 05 07.

140. European Commission, Recommendation on measures to facilitate future changeovers to the euro, Brussels, (2008/78/EC), 2008 01 10.

141. European Commission, Seminar on Currency Boards in the context of EU accession, *Enlargement Papers No 1*, Brussels, May 2000.

142. European Commission, Strategies for a post-crisis world: enhancing European growth, Keynote speeches at the Brussels Economic Forum 2010, *ECFIN Economic Brief Issue No 9*, July 2010.

143. European Commission, The „cost of non-Europe“ in Financial Services, Ceccini Report, 1988.

144. European Commission, The economic impact of enlargement, *Enlargement Papers No 4*, Brussels, 2001 06 04, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication1583_en.pdf.

145. European Parliament (EP), Pranešimas dėl ECB 2008 m. metinės ataskaitos, (2009/2090(INI)), Ekonomikos ir pinigų politikos komitetas, 2010 02 02.

146. European Parliament (EP), Opinion of the European Economic and Social Committee on The advantages and benefits of the euro: Time for assessment, Brussels, 2008/C 224/27, 2008 05 29.

147. „Europe's 750 billion euro bazooka“, *The Economist*, 2010 05 10.

148. „Europe's engine, Why Germany needs to change, both for its own sake and for others“, *The Economist*, 2010 03 11.

149. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė „Dėl tvaraus vystymosi reikšmės būsimose finansinėse perspektyvose“, (2005/C 267/04), Briuselis, *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C 267/22*, 2005 10 27.

150. Europos Komisija, 2006 m. gruodžio mėn. konvergencijos ataskaita (KOM 762), 2007 05 03, EUR–Lex. <http://eur-lex.europa.eu/lt/prep/index.htm>.

151. Europos Komisija, 2009 m. pranešimas apie euro zoną, Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui, regionų komitetui ir Europos centriniam bankui, Briuselis, KOM(2009) 527 galutinis, {SEK(2009) 1313}, 2009 10 07.

152. Europos Komisija, 2020 m. Europa – viešoji konsultacija, Pirmoji atsakymų apžvalga, komisijos tarnybų darbinis dokumentas, Briuselis, SEK(2010) 116 galutinis, 2010 02 02.

153. Europos Komisija, Komunikatas, Briuselis, 2004 07 27.

154. Europos Komisija, Lisabonos strategijos vertinimo dokumentas, Briuselis, SEK(2010) 114 galutinis, 2010 02 02.

155. „Europos reikalų komitetas apsvarstė Vyriausybės pateiktą Lietuvos konvergencijos 2006 m. programos projektą“ [Committee on European Affairs

discussed the draft Convergence Programme of Lithuania for 2006 submitted by the Government], BNS, 2006 12 07.

156. „Europos reikalų komitetas pasigenda konkretumo dėl euro įvedimo“ [Committee on the European Affairs misses concrete actions on the euro adoption], ELTA, Vilnius, 2007 02 08.

157. Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos, *Oficialusis leidinys C 83*, 53 tomas, 2010 03 30, <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:LT:HTML>.

158. „Europos valiutą krečia karštligė“, *Lrytas.lt*, 2010 05 18.

159. „EU's Almunia plays down euro zone debt default risk“, Reuters, Brussels, 2009 01 19, <http://www.fxstreet.com/news/forex-news/article.aspx?StoryId=9239438c-145e-4957-bcde-b543b19d0026>.

160. Farvaque É., Lagadec G., *Intégration économique européenne: problèmes et analyses*, De Boeck Université, 2002.

161. „Fear of Floating“, *The Economist*, 2009 06 11, http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=13767437.

162. Fidrmuc J., Korhonen I., „A Meta-Analysis of Business Cycle Correlations between the Euro Area“, CEECs and SEECs - What do we now?, *Focus on European Economic Integration No 2*, 2004.

163. „Financial fortress Europe“, *The Economist*, 2010 05 13.

164. „Fitch tiki euru ir Europos mokumu“, Reuters–ELTA, Sankt Peterburgas, 2010 06 21.

165. Flash Eurobarometer, „Introduction of the euro in the new Member States“, Analytical report, Series 296, Wave 10, July 2010.

166. Frankel J. A., Rose A. K. „Is EMU More Justifiable ex post than ex ante?“, *European Economic Review No 41*, 1998.

167. Frankel J. A., Rose, A. K. „The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria“, *Economic Journal No 108*, 1998.

168. Frankel J. A., Rose, A. K., „An Estimate of the Effect of Currency Unions on Trade and Output“, *Quarterly Journal of Economics No 117*, 2002.

169. Fratzscher M., Stracca L., „Does it pay to have the euro? Italy's politics and financial markets under the lira and the euro“, *European Central Bank Working Paper Series No 1064*, June 2009.

170. Freitakas E., Šinkūnienė K., „Lietuvos makroekonominių rodiklių atitiktis Mastrichto sutarties kriterijams ir jų prognozė“, *Inžinerinė ekonomika Nr.4*, 2003.
171. Frenkel M., Nickel C., „How Symmetric are the Shocks and the Shock Adjustment Dynamics between the Euro Area and Central and Eastern European Countries?“, Washington, D. C., *IMF Working Paper No 222*, December 2002.
172. Garnham P., „Fundamental flaws in design of the eurozone“, *The Financial Times*, 2010 04 09.
173. Gečienė E., „Naujas žingsnis Europos Sąjungos šalių pinigų rinkoje“, *Europos integracijos procesai*, 2002.
174. Gylys P., „Kaip lietuviai litą devalvuoja“, 2010 05 17, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=32255033>.
175. Gylys P., „The Political Antieconomy of Transformations in CEE Countries“, *Ekonomika Nr. 83*, VU, 2008.
176. Gylys P., *Ekonomika, antiekonomika ir globalizacija [Economics, Anti-economics and Globalisation]*, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2008.
177. Gylys P., *Kai nežinai, kur eini, ten ir patenki [When you don't know, where you are heading to, you get into the unknown]*, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2009.
178. Gylys P., „The Macroeconomic Policy Trap: Lithuanian Case“, *Ekonomika Nr. 88*, VU, 2009.
179. Golman Sachs, „The Baltic Republic, The euro-zone Silent Members“, EMEA Economics Analyst, February 2001.
180. „Graseris K. H.: Estijos ir Lietuvos infliacija greičiausiai bus per didelė įsivesti eurą“, Reuters–ELTA, 2006 01 24.
181. Grauwe P., „ECB and European Commission are right on euro accession, but for the wrong reasons“, University of Leuven, 2006 12 07, <http://www.euointelligence.com/Article3.1018+M52f2d5c2c65.0.html>.
182. Grauwe P., *Economics of Monetary Union*, Fifth Edition, Center for Economic Studies, University Leuven, Oxford University Press, 2004.
183. „Grybauskaitė D.: Apie Europą ir eurą: Estija yra geriausia mokinė“, BNS, 2010 05 25.
184. „Grybauskaitė D.: Baltijos šalys neišsives euro vienu metu“ [Baltic states will not adopt the euro at the same time], BNS, Ryga, 2009 05 28.

185. „Grybauskaitė D.: Iki euro dar toli“ [Euro is still lying far ahead], ELTA, Vilnius, 2009 03 08.

186. „Grybauskaitė D.: Lietuva eurą gali įsivesti 2012–2015 metais“ [Lithuania may adopt the euro in 2012–2015], ELTA, 2009 05 29.

187. „Grybauskaitė D.: Nelinkėjo būti nepagrįstais optimistais dėl euro įvedimo“ [No best wishes for being unreasonable optimists as far as the euro adoption is concerned], ELTA, Vilnius, 2006 05 24.

188. „Grybauskaitė D.: Niekas už mus problemų neišspręs“ [Nobody will solve our problems instead of us], ELTA, Vilnius/Sankt Peterburg, 2009 07 14.

189. „Grybauskaitė D.: Pasirašinėjame draugystes su ubagais, o su sprendimus priimančiomis šalimis konfrontuojame“ [We are signing friendship agreements with the paupers while confronting the decision-making countries], ELTA, Vilnius, 2006 06 23.

190. Hagen Von J., Traistaru J., „Macroeconomic Adjustment in the New EU Member States“, presentation at the Third ECB Central Banking Conference on the New EU Member States: „Convergence and Stability“, Frankfurt am Main, 2004 10 22.

191. Hankel W., Nölling W., Schachtschneider K.A., Starbatty J., A euro exit is the only way out for Greece, *The Financial Times*, 2010 03 25.

192. Hartmann P., Maddaloni A., Manganelli S., „The Euro Area Financial System: Structure, Ingeration and Policy Initiatives“, *Working Paper Nr.230*, ECB, May 2003.

193. Hayek F., „Choice in Currency: A Way to Stop Inflation“, *Occasional Paper No 48*, Institute of Economic Affairs, 1976.

194. Hawtrey R. G., „A Century of Bank Rate“, London, Longmans, Green & Co, 1938.

195. Heinonen A., „Euro cash is as popular as ever“, Bank of Finland, *Bulletin 1, Vol 83*, 2009.

196. Hudson M., „Eastern Europe won't pay what it can't pay“, *The Financial Times*, 2010 04 07.

197. Hughes J., „Greek woes raise eurozone questions“, *The Financial Times*, 2010 04 11.

198. Ignatavičius T., „Kritikos strėlės – ir Vyriausybei, ir LEO LT“ [Arrows of criticism aim at both the Government and LEO LT], *Lietuvos rytas*, 2009 05 19.

199. International Monetary Fund, World Economic Outlook, Washington D C., IMF, October 1997.
200. International Monetary Fund, World Economic Outlook. Spillovers and Cycles in the Global Economy, Washington D. C., IMF, April 2007.
201. „Interview transcript: José Manuel Barroso“, *The Financial Times*, 2010 03 23.
202. „Interview with Krugman“, *Tagesspiegel*, 1998 12 07, <http://www.pkarchive.org/global/tag.html>.
203. Iskrov I., „Bulgarian Economy on the Road to EU and EMU Membership“, Lecture by Governor of the BNB before the Greek economic and financial elite, Central Bank of Greece, Athens, 2006 07 14.
204. Issing O., *The Birth of the Euro*, Otmar, Cambridge University Press, New York, 2008.
205. Jakštaitė R., Bagdonienė L., „Perspective and problems of adopting euro in Lithuania“, *Tiltai Nr.34*, 2006.
206. Jakštaitė R., „Lietuvos prisijungimo prie euro zonos privalumai ir trūkumai“, *Ekonomika ir vadyba dinamiškai besikeičiančioje ES 25 aplinkoje*, 2005.
207. Jeffries S., „A rare interview with Jürgen Habermas“, *The Financial Times*, 2010 04 30.
208. Jonung L., Drea E., „The euro: It can't happen. It's a bad idea. It won't last. US economists on the EMU“, *Economic Papers No 395*, December 2009.
209. „Juggling Europe's stars, The new president of the European Council will be worth watching“, *The Economist*, 2010 03 11.
210. Juncker J. C., „Finansų krizė ES gali sukelti socialinę krizę“ [EU financial crisis may lead to a social crisis], RIA Novosti–ELTA, Brussels, 2009 03 18.
211. Juncker J. C., „Lenkija rimtai derasi dėl euro įvedimo“ [Poland Is in 'Serious' Talks on Euro], Bloomberg–ELTA, Brussels, 2009 03 20.
212. „Juncker J. C. sees no early change to euro entry criteria“, EST, Reuters, Brussels, 2009 03 01.
213. Junevičius A., „Ekonominė ir valiutų sąjunga“, *Europos Sąjunga*, 1999.
214. Jurgutytė J., „Lithuania's track to the euro and the endogeneity hypothesis“, *Baltic journal of economics Vo 6 No 1*, 2006.

215. „Kada bus pradėta gelbėti Graikija, paaiškės gegužės 10 d.“, *Respublika*, 2010 04 29.
216. „Kaip „Ponia Europa“ virto „Frau Vokietija“, *Delfi.lt*, 2010 05 20, <http://myep.delfi.lt/archive/article.php?id=32566497>.
217. Kaletsky A., „Žodis, prasidedantis „E“ raide, lėtai žudo pusę Europo“, *Bernardinai.lt*, 2006 10 31.
218. Karpavičienė E., Kraujalis Š., „The position of the banking sector on the introduction of euro“, *Tiltai Nr.34*, 2006.
219. Kasčiūnas L., „Europos sąjungos plėtros politikos kaita: „trečiojo kelio“ paieškos“, *Politologija* Nr.4, 2008, <http://www.cceol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=0DBCC959-FFAF-4B89-88AB-4A6C0DA9A97F>.
220. Kasperavičius R., „Statistiniai duomenys prieš mitus – ginčas dėl kainų stabilumo įvedant ir įvedus eurą Lietuvoje“, *Lietuvos ekonomikos apžvalga Nr.1*, 2005.
221. Kaul J., Grunberg J. and Stern M. (eds), *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st century*, New York, Oxford University Press, 1999.
222. Kenen P., „The Optimum Currency Area: an Eclectic View“ in Mundell R. A., Swoboda A., eds., *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago, 1969.
223. „Kirkilas G.: Lietuvos siekis eurą įvesti 2010 metais atrodo realus Europos institucijoms“ [Lithuania’s aim to adopt the euro in 2010 seems realistic to the European institutions], BNS, 2006 10 05.
224. „Kirkilas G.: Į euro zoną Lietuva planuoja įstoti 2011 metais“ [Lithuania plans to join the euro area in 2011], ELTA, Londonas/Vilnius, 2007 05 21.
225. „Kirkilas G.: Lietuvos narystė eurozonoje reali 2009–2010 metais“ [Lithuania’s membership in the euro area is realistic in 2009-2010], BNS, 2006 07 18.
226. „Kirkilas G.: Svarbiausiais metų darbas – parduota "Mažeikių nafta", nesėkmė – neišvestas euras“ [The year’s essential task is implemented: Mažeikių nafta is sold, the year’s greatest failure: the euro not adopted], ELTA, Vilnius, 2006 12 20.

227. Klaus V., Speech of the President of the Czech Republic Václav Klaus in the European Parliament, 2009 02 19 <http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=88EY96UW9zlp>.

228. „Klausas V.: bendros Europos valiutos projektas – nesėkmingas“, ITAR–TASS–ELTA, Praha, 2010 04 22.

229. Komisaras J. Almunia: „Lietuva neatitinka infliacijos kriterijų“, *Respublika*, 2006 02 23 (Remiantis 2006 m. vasario 22 d. spaudos konferencija).

230. Krikščiūnas R., „Enlargement of the Euro Zone - Why and When for Lithuania?“, Brussels: Center for European policy studies, 2006 05 10.

231. Kropas S., Kropienė R., *Europos pinigai*, Vilnius, 2005.

232. Kropas S., „Penkeri Europos Sąjungos metai: Lietuvos Europos politika. Europos pinigų sąjunga“, 2009 05 18, http://www.lba.lt/go.php/lit/Penkeri_Europos_Sajungos_metai_Lietuvos_/108/2

233. Kropienė R., Kropas S., Dulkys A., „The Problem of Asymmetry in Euro Area Enlargement“, *Lithuanian Annual Strategic Review 2007*, Vilnius, Military Academy of Lithuania, 2008.

234. „Krugmanas P.: Graikijai, greičiausiai, teks atsisakyti euro“, *Delfi.lt*, 2010 05 07, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=31959531>.

235. Krugman P., „Lessons of Massachusetts for EMU“ in Torres F., Giavazzi F., eds., *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, Cambridge: University Press, 1993.

236. Krugman P., „The euro: beware of what you wish for“, December 1998, <http://web.mit.edu/krugman/www/euronote.html>.

237. Krugman P., „A Continent Adrift“, *The New York Times*, 2009 03 16, http://www.nytimes.com/2009/03/16/opinion/16krugman.html?_r=1.

238. Krugman P., „Failing the test“, 2009 03 02, <http://krugman.blogs.nytimes.com/2009/03/02/failing-the-test>.

239. Krugman P., „The pain in Spain“, *The New York Times*, 2009 01 19, <http://krugman.blogs.nytimes.com/2009/01/19/the-pain-in-spain/>.

240. Krugman P., „Will the Polish plumber save the euro?“, *The New York Times*, 2008 06 05, <http://krugman.blogs.nytimes.com/2008/06/05/will-the-polish-plumber-save-the-euro/>.

241. „Kubilius A.: Diskusijas dėl euro pradėsime nuo 2011–ųjų“ [Discussions on the euro will start from 2011], BNS, 2008 12 05.

242. „Kubilius A.: Lietuva 2011 metais gali būti pasiruošusi įsivesti eurą“ [Lithuania may be ready for the euro adoption in 2011], BNS, Vilnius, 2009 06 17.
243. „Kubilius A.: Lietuva nedevalvuos lito“ [Lithuania will not devalue the litas], BNS, London, 2009 06 18.
244. „Kubilius A.: Lietuva siekia įsivesti eurą 2012 metais“ [Lithuania aims at adopting the euro in 2012], "Bloomberg"–BNS, Brussels, 2009 06 19.
245. „Kubilius A.: Estija parodė, jog euro zonos plėtra nestabdoma, Lietuvos planai – ambicingi“, BNS, 2010 05 12.
246. „Kubilius A.: eurą įsivesti sieksime 2014 metais“, *Alfa.lt*, 2010 04 07.
247. „Kubilius A.: iki 2014 m. ne tik turėsime eurą, bet ir laimėsime krepšinio čempionatą bei „Euroviziją“, *Delfi.lt*, 2010 06 02.
248. „Kubilius A.: Lietuvai eurą realu įsivesti 2014 metais“, BNS, 2010 01 22.
249. Kuodis R. „Dėl narystės ekonominėje ir pinigų sąjungoje siekiančių šalių valiutos kurso pasirinkimo strategijų“, *Pinigų studijos Nr. 1*, 2003.
250. Kuodis R., „Lietuvos ekonomikos transformacija 1990–2008 metais: etapai ir pagrindinės ekonominės politikos klaidos“, *Pinigų studijos Nr. 2*, 2008.
251. Kurach R., Stelmach J., Monetary Union Accession and the Severity of Potential Asymmetric Shocks - the Case of Lithuania and Poland, *Ekonomika Nr.83*, VU, 2008.
252. „Latvijos vyriausybė nustatė euro įvedimo šalyje datą – 2014 m. sausio 1 d.“, LETA–ELTA, Ryga, 2010 03 16.
253. Lévassieur S., „Why not euroisation?“, *Revue de l'OFCE No 91*, April 2004, <http://www.cairn.info/revue-de-l-ofce-2004-5-page-121.htm>.
254. Lewis J., „Hitting and Hoping? Meeting the Exchange Rate and Inflation Criteria During a Period of Nominal Convergence“, *CESifo Working Paper No 1902*, January 2007.
255. Lewis J., Staehr K., „The Maastricht Inflation Criterion: What is the Effect of Expansion of the European Union?“, *Working Paper Series No 11*, 2007.
256. „Lietuva eurą galėtų įsivesti ne anksčiau kaip 2014–aisiais – "Nordea" analitikė“, BNS, 2010 01 19.
257. „Lietuva ir Estija nevykdo Maastrichto kriterijų, perspėja ES komisarai“, AFP–BNS, 2006 01 20.

258. „Lietuva negali tikėtis įsivesti euro 2010–aisiais“ [Lithuania cannot hope for the euro adoption in 2010], *Lietuvos rytas*, 2007 03 28.

259. „Lietuva turės pinigų ir bankų atašė Briuselyje“ [Lithuania will find financing for Attaché for Monetary and Banking Affairs in Brussels as well], BNS, 2007 04 04.

260. „Lietuvė Europos komisarė nemano, kad Europos viršūnės įsileis Lietuvą į euro zoną“ [European Commissioner from Lithuania does not think that European leaders will allow Lithuania to the euro zone], BNS, 2006 05 24.

261. Lietuvos banko (LB) valdybos 2004 m. kovo 4 d. nutarimas Nr. 18 „Dėl prisijungimo prie valiutos kurso mechanizmo II [On joining the second Exchange Rate Mechanism]“, Bank of Lithuania, 2004 03 03.

262. Lietuvos banko (LB) valdybos 1999 m. liepos 1 d. nutarimas Nr. 101, „Dėl Lietuvos banko pinigų politikos priemonių taikymo kryptį“, Vilnius, *Valstybės žinios Nr.10–197*, 1999.

263. Lietuvos banko valdybos 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr.14 „Dėl Lietuvos banko pinigų politikos programos 1997–1999 metams“ [Concerning the Monetary Policy Programme of the Bank of Lithuania for 1997-1999], Bank of Lithuania, 16, 1997 01 16.

264. Lietuvos Europos politikos strategijos trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu gairės, LR Užsienio reikalų ministerijos ir Krašto apsaugos ministerijos užsakymu atliktas tyrimas (Tyrimo grupė: Žygimantas Vaičiūnas, Laurynas Kasčiūnas, doc. dr. Egidijus Motieka, Atskiras tyrimo dalis parengė: doc. dr. Ramūnas Vilpišauskas, doc. dr. Klaudijus Maniokas, Jonas Daniliauskas, Austė Kraujelytė), Vilnius, 2006 11 20.

265. Lietuvos makroekonomikos apžvalga (LMA) [Review of Lithuania's microeconomics], AB SEB bankas, Nr. 36, June 2009.

266. Lietuvos Respublikos Seimo (LRS) 1996 12 10 nutarimas Nr. VIII–28 „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės programos [Concerning the Programme of the Government of the Republic of Lithuania]“, http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_8_programa.pdf.

267. Lietuvos Respublikos Seimo (LRS) 1999 06 10 nutarimas Nr. VIII–1221 „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės programos [Concerning the Programme of the Government of the Republic of Lithuania]“, http://old.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/9_programa.pdf.

268. Lietuvos Respublikos Seimo (LRS) 2000 11 09 nutarimas Nr. IX–20 „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 2000–2004 metų programos [Concerning the Programme of the Government of the Republic of Lithuania for 2000-2004]“, http://old.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/11_programa.pdf.

269. Lietuvos Respublikos Seimo (LRS) 2006 05 04 rezoliucija „Dėl euro įvedimo Lietuvoje [On the Introduction of the Euro in Lithuania]“.

270. Lietuvos Respublikos Seimo (LRS) 2006 07 18 nutarimas Nr. X–767 „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 2006–2008 metų programos [Concerning the Programme of the Government of the Republic of Lithuania for 2006-2008]“, http://old.lrv.lt/14_vyr_dok/14_vyr_programa.pdf.

271. Lietuvos Respublikos Seimo (LRS) 2008 12 09 nutarimo Nr. XI–52 priedas „Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos programa [Action Programme of the 15th Government of the Republic of Lithuania]“.

272. Lietuvos Respublikos užsienio valiutos Lietuvos Respublikoje įstatymo 2 ir 3 straipsnių pakeitimo ir 8 straipsnio 2 dalies pripažinimo netekusia galios įstatymas [Republic of Lithuania Law on Amending Articles 2 and 3 of the Law on Foreign Currency in the Republic of Lithuania and Repealing Paragraph 2 of Article 8 of the Law], Vilnius, 2002 10 22, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=191569.

273. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2003 metų veiklos ataskaita [Action Report of the Government of the Republic of Lithuania for 2003] (pritarta LRV 2004 03 24 nutarimu Nr.312), http://www3.lrs.lt/docs3/kad4/W3_VIEWER.ViewDoc-p_int_tekst_id=32464&p_int_tv_id=4018&p_org=0.htm.

274. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2004 05 11 nutarimas Nr. 568 „Dėl Lietuvos konvergencijos 2004 metų programos [On the Convergence Programme of Lithuania of 2004]“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=233130&p_query=&p_tr2=

275. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2005 01 21 nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos konvergencijos programos [On the Convergence Programme of Lithuania]“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=249238.

276. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2005 03 24 nutarimas Nr. 315 „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 2004 – 2008 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo [On the Approval of the Measures for

Implementing the Programme of the Government of the Republic of Lithuania for 2004-2008]“, http://old.lrv.lt/13_vyr_dok/LRV_programos_priemones_315.pdf.

277. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2005 05 30 nutarimas Nr. 592 „Dėl euro įvedimo Lietuvos Respublikoje koordinavimo komisijos sudarymo“ [On the establishment of the Commission for the Coordination of the Adoption of the Euro in the Republic of Lithuania], Vilnius, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=256735 .

278. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2005 09 29 nutarimas Nr. 1050 „Dėl nacionalinio euro įvedimo plano bei Lietuvos visuomenės informavimo apie euro įvedimą ir komunikacijos strategijos patvirtinimo [On the Approval of the National Changeover Plan and *Lithuania's Public Information and Communication Strategy* for the Adoption of the *Euro*]“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296697.

279. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2005 12 12 nutarimas Nr. 1323 „Dėl Lietuvos konvergencijos 2005 metų programos [On the Convergence Programme of Lithuania of 2005]“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267429&p_query=&p_tr2=

280. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2006 12 08 nutarimas Nr. 1230 „Dėl Lietuvos konvergencijos 2006 metų programos [On the Convergence Programme of Lithuania of 2006]“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=288413&p_query=&p_tr2=

281. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2006 12 29 nutarimas Nr.1370 „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 2005 m. gegužės 30 d. nutarimo Nr. 592 „Dėl euro įvedimo Lietuvos Respublikoje koordinavimo komisijos sudarymo“ pakeitimo“ [On the amendment of Resolution No 592 of the Government of the Republic of Lithuania of 30 May 2005 “On the establishment of the Commission for the Coordination of the Adoption of the Euro in the Republic of Lithuania”], Vilnius, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289800 .

282. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2006 metų veiklos ataskaita [Action Report of the Government of the Republic of Lithuania for 2006] (pritarta LRV 2007 03 21 nutarimu Nr.307), <http://lrv.ivc.lt/bylos/veikla/veiklos-ataskaitos/2006-metu-veiklos-ataskaita.pdf>.

283. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2007 04 25 nutarimas Nr. 417 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimo Nr. 1050

„Dėl nacionalinio euro įvedimo plano bei Lietuvos visuomenės informavimo apie euro įvedimą ir komunikacijos strategijos patvirtinimo“ pakeitimo [Amending Resolution No 1050 of 29 September 2005 of the Government of the Republic of Lithuania on the Approval of the National Changeover Plan and Lithuania's Public Information and Communication Strategy for the Adoption of the Euro]“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296518&p_query=&p_tr2=

284. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2007 12 19 nutarimas Nr. 1358 „Dėl Lietuvos konvergencijos 2007 metų programos [On the Convergence Programme of Lithuania of 2007]“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=311760&p_query=&p_tr2=

285. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2007 metų veiklos ataskaita [Action Report of the Government of the Republic of Lithuania for 2007] (pritarta LRV 2008 03 20 nutarimu Nr. 267), <http://lrv.ivc.lt/bylos/veikla/veiklos-ataskaitos/2007-metu-veiklos-ataskaita.pdf>.

286. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2009 01 21 nutarimas Nr. 30 „Dėl Lietuvos konvergencijos 2008 metų programos [On the Convergence Programme of Lithuania of 2008]“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=336024&p_query=&p_tr2=

287. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2009 02 25 nutarimas Nr. 189 „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių [On the Measures for Implementing the Programme of the Government of the Republic of Lithuania for 2008-2012]“, <http://www.infolex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=123345>.

288. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2010 03 03 nutarimas Nr. 220 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės komisijos – Valstybės pažangos tarybos sudarymo“.

289. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2010 03 31 nutarimas Nr. 340 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 metų veiklos ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“, *Valstybės Žinios Nr. 40–1899*, 2010.

290. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) programa, [Action Report of the Government of the Republic of Lithuania], 1990 10 11, http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_1_programa.pdf.

291. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) 2010 02 24 nutarimas Nr.173, „Dėl Lietuvos konvergencijos 2009 metų programos“.

292. Lisabonos strategijos vertinimo dokumentas, komisijos tarnybų darbinis dokumentas, Briuselis, SEK(2010) 114 galutinis, 2010 02 02.
293. „Lithuania Set to Become Victim of Tough EU Single Currency Stance“, *The Financial Times*, 2006 03 13.
294. „Lithuania’s EMU Bid Encounters Resistance“, KBC Market Research Desk, <http://www.csob.sk/data/ft/flash/2006-05-17.pdf>, 2007 01 27.
295. „Liublino unija pradėjo išskirtinį tautų integracijos procesą Europos mastu, teigia Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos prezidentai“ [According to the presidents of Lithuania, Poland and Ukraine, the Union of Lublin initiated a process, unique on a European level, of integration of nations], BNS, Vilnius, 2009 07 01.
296. Lydeka Z., Rinkos ekonomikos tapsmas: teoriniai svarstymai, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001.
297. Lynn M., „Europe’s Currency won’t Work as Rich Man’s Club“, 2006 06 12, http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aFNSgWNw_Djw.
298. „Long euros, Estonia gets a step closer to adopting the single currency“, *The Economist*, 2010 05 12.
299. Lukaitytė R., „R.Kuodis: galimybė, kad euras žlugtų, yra artima nuliui“, *Delfi.lt*, 2010 05 13, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=32195953>.
300. Mačiulis N., „Ilgalaikės Lietuvos pinigų politikos strategijos alternatyvos europinės integracijos kontekste“, *Integracinių ekonominių procesų pokyčiai Europos plėtros sąlygomis*, 2003.
301. Maniokas K., Vilpišauskas R., Žeruolis D., Lietuvos kelias į Europos Sąjungą: Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės Europos Sąjungoje, Vilnius, Eugrimas, 2000.
302. Manners I., „Small, open Euro economies“, Danish Institute for International Studies, January 2009.
303. Marčinskas A., Vaškėlis V., „Lietuvos valstybės valdymo sistema europiniame kontekste“, *Tiltai Nr.13*, Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje, 2003.
304. „Markets right to query euro's future-Nobel laureate“, Reuters, London, 2010 01 29, <http://in.reuters.com/article/idINLDE60R2P220100128>.

305. Maurel M., „On the Way to EMU Enlargement Towards CEEC's: What is the Appropriate Exchange Rate Regime?“, *CEPR Discussion Paper No 3409*, 2002.

306. Melnikas B., „Integration processes in the Baltic Region: the new form of regional transformations in the European Union“, *Inžinerinė ekonomika Nr.5*, 2008, <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/60/1392-2758-2008-5-60-054.pdf>.

307. Melnikas B., „Network-based international economy: Innovation potential in the European Union“, *Intelektinė ekonomika Nr.1*, Mykolo Romerio universitetas, 2008, <http://www3.mruni.lt/~int.economics/3nr/Melnikas.pdf>.

308. Melnikas B., „New challenges for the cultural and economic development in the European Union: the long term transformations“, *Inžinerinė ekonomika Nr.2*, 2006, <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/52/1392-2758-2007-2-52-34.pdf>.

309. Melnikas B., „Transformation processes in Central and Eastern Europe: Liberalization, integral cultural space and social environment for economic development“, *Ekonomika Nr.84*, VU, 2008, <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Ekonomika/84/63-80.pdf>.

310. *Mėnesinis biuletenis [Monthly bulletin]*, Nr.2009/5, Lietuvos bankas, 2009, <http://www.lb.lt/lt/leidiniai/index.htm>.

311. „Merkel A.: Europos ateitis priklauso nuo finansinės paramos Graikijai“, Berlynas, ITAR–TASS–ELTA, 2010 05 05.

312. „Merkel A.: eurui iškilo rimtas pavojus“, ELTA, Berlynas, 2010 05 19.

313. „Merkel A.: žlugus eurui būtų sugriauta ne tik ES“, *Delfi.lt*, 2010 05 14, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=32268709>.

314. Mody A., Rosenberg C., „Why Lithuania and Estonia could Fare Well in Eurozone?“, *The Financial Times*, 2006 02 08.

315. Mongelli F. P., „European economic and monetary integration and the optimum currency area theory“, *Economic Papers No 302*, February 2008, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications.

316. Monnet J., „Jean Monnet's thoughts on the future (5 August 1943)“, Archives Jean Monnet, Fondation Jean Monnet pour l'Europe, Lausanne, Fonds AME. 33/1/4, translated by the Translation Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, Copyright (CVCE), 1943.

317. Monnet J., Speech at the opening session of the Assembly on September 11th in Strasbourg, 1952.

318. Moravcsik A., *Europos pasirinkimas: socialinis tikslas ir valstybės galia. Nuo Mesinos iki Maastrichto*, Margi raštai, Vilnius, 2008.

319. Münchau W., „Berlin has dealt a blow to European unity“, *The Financial Times*, 2009 07 12.

320. Münchau W., „Gaps in the eurozone ‘football league‘“, *The Financial Times*, 2010 03 21.

321. Münchau W., „Monetary Union is not for Poor“, *The Financial Times*, 2006 01 29.

322. Münchau W., „Europe’s choice is to integrate or disintegrate“, *The Financial Times*, 2010 05 02.

323. Münchau W., „Greece will default, but not this year“, *The Financial Times*, 2010 04 04.

324. Münchau W., „Inflation must not become a moving target“, *The Financial Times*, 2010 02 21.

325. Münchau W., „Shrink the eurozone, or create a fiscal union“, *The Financial Times*, 2010 03 14.

326. Münchau W., „To save the eurozone, reform its governance“, *The Financial Times*, 2010 05 16.

327. Münchau, W. „How to rescue the euro zone“, *The Financial Times*, 2005 08 07.

328. Mundell R. A., „A Theory of Optimum Currency Areas“, *American Economic Review No 51*, 1961,

329. Mundell R. A., „Exchange Rate Arrangements in Central and Eastern Europe“ in Arndt S., Handler H., Salvatore D., *Eastern Enlargement: the Sooner, the Better?*, Vienna: Austrian Federal Ministry of Economic Affairs and Labor, 2002.

330. Mundell R. A., „Uncommon Arguments for Common Currencies“ in Johnson H., Swoboda A., eds., *The Economics of Common Currencies*, London: Allen and Unwin, 1973.

331. Nacionalinis susitarimas, „Už nepraskolintą valstybę, už saugią Lietuvos ateitį. Dėl esminių valstybės stabilios finansų politikos principų 2009–2012 metais ir euro įvedimo“, projektas, [Draft of the national agreement “For the debt-free state, for Lithuania’s safe future. On the essential principles of the state’s stable

- financial policy in 2009-2012 and the euro adoption”], 2009, <http://www.lrv.lt/lt/naujienos/pranesimai-spaudai/?nid=5144>.
332. Nagelė D., „Euro pliusai nenusveria minusų“, *Vakaro žinios*, 2010 05 19.
333. Nausėda G., „Nacionalinės valiutos atsisakymas: privalumai ir trūkumai“ [Giving up the national currency: benefits and shortcomings], *Pinigu studijos Nr.2*, 1999.
334. Navickaitė L., Degutis G., „Euras – per didelė auka“ [Euro is too big a sacrifice], *Vilniaus diena*, 2009 07 03.
335. „Newsweek: Graikijos dilema – tik pirmoji ES kregždė“, *Delfi.lt*, 2010 03 02.
336. „No going back“, *The Economist*, 2010 05 13.
337. OMFIF Bulletin, „Global Insight on Official Monetary and Financial Institutions“, Official Monetary and Financial Institutions Forum, June 2010, <http://omfif.org/bulletins/201006.pdf>.
338. O’Sullivan J., „Holding Together“, *The Economist*, 2009 06 11, http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=13767371.
339. Ostrom E., „Coping with the Tragedies of the Commons“, *Annual Review of Political Science No 2*, 1999.
340. Ostrom E., *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Actions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
341. Ostrom E., „Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges“, *Science No 284*, 1999.
342. Ottaviano G., Taglioni D., Di Mauro F., „Deeper, Wider and More Competitive? Monetary Integration, Eastern Enlargement and Competitiveness in the European Union“, *Working Paper Series No 847*, December 2007.
343. Pačkauskaitė A., „Dėl euro įvedimo galvas skaudės rudenį“ [Euro adoption will be causing headaches in autumn], *Verslo žinios*, 2006 08 03.
344. Padoa-Schioppa T., *Efficiency, Stability and Equity: a Strategy for the Evolution of the Economic System of the European Community*, Oxford University Press, Oxford, 1987.
345. Papaioannou E., Portes, R. „The international role of the euro: a status report“, *Economic Papers No 317*, April 2008.

346. „Parliament Sets Out its Hopes for the Eurozone“, *Europolitics No 3187*, November 2006.

347. „Partijos siekia aiškumo dėl euro ateities Lietuvoje“ [Parties seek clarity as regards the future of the euro in Lithuania], *Lietuvos rytas*, 2006 10 06.

348. Pisani-Ferry J., Posen A.S., „The Euro at Ten: The Next Global Currency?“, Bruegel, June 2009.

349. Pisani-Ferry J., Sapir A., „Europe Needs a Framework for Debt Crises“, Bruegel, 2010 04 28.

350. „Poland reiterates commitment to early euro zone accession“, *The Financial Times*, 2009 03 03.

351. Prodi R., „A big step towards fiscal federalism in Europe“, *The Financial Times*, 2010 05 20.

352. Prodi R., „Fight the crisis with euro zone bond market“, *The Financial Times*, 2009 02 25.

353. Pukelienė V., *Ekonominė integracija: teorija, ES politika ir procesai*, VDU, Kaunas, 2008.

354. Puleikienė K., Lileikienė A., Šaltytė L., Viningienė D., „Euro įvedimo įtakos prognozės smulkaus ir vidutinio verslo įmonėms“, *Vadyba Nr.2*, 2006.

355. Putkuri H., „Cross-country asymmetries in euro area monetary transmission: the role of national financial systems“, *Discussion Papers*, Bank of Finland, 2003 05 13.

356. Rachman G., „Euro-scepticism is yesterday's creed“, *The Financial Times*, 2009 03 02.

357. Rachman G., „The euro's big fat failed wedding“, *The Financial Times*, 2010 03 29.

358. Radžvilas V., „Tiesos valanda: neįvykusi valstybė II“ (Pamąstymai Europos dienos proga), *Lrytas.lt*, 2010 04 29.

359. Rakauskienė O. G., Bivainis J., „Lietuvos ūkio plėtojimo vidutinės trukmės strategijos gairės“, *Pinigų studijos Nr.1*, 2000.

360. Rakauskienė O. G., Makauskaitė I., „Lietuvos makroekonomikos pasiekimai ir valstybės pajamų didinimo problema“, *Viešoji politika ir administravimas Nr.7*, 2004.

361. Rakauskienė O. G., „Makroekonominė politika: genderinis požiūris“, *Viešoji politika ir administravimas Nr.3*, 2002.

362. Rakauskienė O. G., Valstybės ekonominė politika, Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2006.
363. Rapacki R., Próchniak M., „The EU Enlargement and Economic Growth In the CEE New Member Countries“, *Economic Papers No 367*, March 2009.
364. Reagan R., First Inaugural Address, 1981 01 20, <http://www.americanrhetoric.com/speeches/ronaldreagandfirstinaugural.html>
365. Reagan R., Remarks to Representatives of the Future Farmers of America, 1988 07 28, <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1988/072888c.htm>
366. „Realu, kad euras Lietuvoje bus įvestas 2014–aisiais – Europos Komisija“, BNS, 2010 01 27.
367. „Review of the Slovenian Changeover to the Euro - Final Report“, Deloitte Consulting, August 2007.
368. „Rogersas J. prognozuoja euro žlugimą“, *Marketnews.lt*, 2010 03 17, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=30100335>.
369. Rojaka J., „Brangsta ir brangs“, *Respublika*, 2008 01 10.
370. Rojaka J., „Euras – vaistas nuo nevilties ir stagnacijos“, *Lietuvos žinios*, 2010 03 19.
371. Rosati D.K., „The New EU Members States’ responses to the global economic crisis: why so different?“, Wrocław, 2009 09 25–26
372. Rose A. K., „One Money, One Market: Estimating the Effect of Common Currencies on Trade“, *Economic Policy No 30*, 2000.
373. „Ruošdamasi eurui, Lietuva priims Briuselio paramą“ [In the run-up for the euro adoption, Lithuania will accept Brussels’ support], BNS, 2006 05 23.
374. „Ruošiantis įvesti eurą, bus kuriama bendra Lietuvos ir EK darbo grupė“ [In preparation for the introduction of the euro, will be set up Lithuania and the EC Working Group], BNS, Vilnius, 2006 07 24.
375. Sajauskas S., „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bandomosios monetos“ [Pattern Coins Of The Grand Duchy Of Lithuania], *Pinigų studijos Nr.4*, 2000.
376. Sapir A., „Bruegel Memos To The New Commission, Europe’s economic priorities 2010-2015“, 2009
377. „[Sąjūdis trinamas iš tautos atminties](#)“, *Respublika*, 2010 08 04.

378. Schadler S., „Anchoring Policies in Uncertain Times. Regional Outlook: New EU Members from Central and Eastern Europe“, Presentation in Vilnius, 2006 11 12, <http://www.lb.lt/lt/apie/presentation101106.pps>.

379. Schadler S., Drummond P., Kuijs L., Murgasova Z., Elkan R., „Adopting the Euro in Central Europe: Challenges of the Next Step in European Integration“, *IMF Occasional Paper No 234*, 2005.

380. Schäfer T., „The Legal Framework for the Enlargement of the Euro Area“, *European Economy, Occasional Papers No 23*, April 2006.

381. Schäuble W., „Why Europe’s monetary union faces its biggest crisis“, *The Financial Times*, 2010 03 11.

382. Scheller H. K., *The European Central Bank, History, Role and Functions*, Second Revised Edition, ECB, 2006.

383. „[Schenck v. United States](#)“, [Supreme Court of the United States](#), *Decision No 249 U.S. 47*, 1919 03 03, <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?court=us&vol=249&invol=47>.

384. Schumpeter J., „Capitalism, Socialism, Democracy“, *Modern Political Theory POL264*, Taylor & Francis e-Library, 2010.

385. Schumpeter J., „Methodological Individualism“, *Institutum Europaeum CB72*, 1980.

386. Silva A. C., „The Portuguese Experience in the Integration Process“, Special Address at the Millennium Bankers Seminar for the new EU Member States and Candidate Countries, Lisbon, February, 2004.

387. Simėnas D., „Lietuvą nuo euro skirianti praraja mažėja“ [The gap separating Lithuania from the euro is closing], *Verslo žinios*, 2006 03 01.

388. Skominas V., *Makroekonomika*, Vilniaus universiteto leidykla, 2006.

389. Skrzypek S., „Poland should not rush to sign up to the euro“ (The writer, late president of the National Bank of Poland, submitted this article before he died in the Smolensk air crash on Saturday. It is published by agreement with Mr Skrzypek’s wife, Dorota, and the Bank), *The Financial Times*, 2010 04 12.

390. „Slovakija atsisako prisidėti prie „turingos“ Graikijos gelbėjimo“, *Delfi.lt*, 2010 08 12, <http://myep.delfi.lt/archive/article.php?id=35393477>.

391. „Soft centre“, *The Economist*, 2009 06 11, http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=13767419.

392. Solbes P., „Exchange rate policies and EMU participation of accession countries“, speaking note for Conference: "Monetary Strategies for Accession Countries", Budapest, February 27-28, 2003.

393. Stark J., „Economic and Monetary Policy Challenges of Euro Area Enlargement“, Diner speech at Conference the changing landscape of FDI in Europe, Oesterreische Nationalbank, Vienna, 2006 11 20.

394. Statement by the Heads of State or Government of the European Union, Brussels, 2010 02 11, <http://www.consilium.europa.eu/>

395. Stavrev E., „Forces Driving Inflation in the New EU10 Members“, *IMF Working Paper No 51*, March 2009.

396. Stephens P., „Europe unravels in a tangle of national interests“, *The Financial Times*, 2010 04 29.

397. Stiglitz J., *Economics of the public sector*, New York - London, W.W. Norton & Company, 2000.

398. Stiglitz J., *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton & Company, June 2002.

399. Stiglitz J., „Reform the euro or bin it“, *Guardian.co.uk*, 2010 05 05.

400. Stiglitz J., *Towards a New Paradigm in Monetary Economics*, with Bruce Greenwald, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

401. „Still afloat in the Baltic, just“, *The Economist*, 2009 04 08, http://www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=13447331.

402. „Strategies for a post-crisis world: enhancing European growth“, Keynote speeches at the Brussels Economic Forum 2010, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, *ECFIN Economic Brief Issue No 9*, July 2010.

403. Strumilienė R., „N. Rubinis: „Graikijos misija – neįmanoma“, *Respublika*, 2010 05 14.

404. Sturm J.-E., Fritsche U., Graff M., Lamla M., Lein S., Nitsch V., Liechti D., Triet D., „The euro and prices: changeover-related inflation and price convergence in the euro area“, *Economic Papers No 381*, June 2009.

405. Suardi M., „EMU and asymmetries in monetary policy transmission“, *Economic Paper No 157*, July 2001, http://europa.eu.int/comm/economy_finance.

406. Summary of experts' reports compiled for the euro working group/European Commission - DG XXIV on psycho-sociological aspects of the

changeover to the euro, Directorate General XXIV, Consumer Policy and Consumer Health Protection, *Euro Papers No 29*, November 1998.

407. „Sustiprėjo tikėjimas Estijos planais įsivesti eurą“, *Delfi.lt*, 2010 03 01.

408. „Šarkinas R. eurokomisaro vertinimą vadina neetišku“, *Lietuvos aidas*, 2006 02 25.

409. Šimkus A., „Euro zonos valstybės Bendrijos pinigų politikos procesuose: Europos centrinis bankas ir nacionaliniai centriniai bankai“, *Mokslinės minties šventė*, 2006.

410. „Širvinskas M., Diskusija: euro siekis neturėtų virsti sportinėmis varžybomis“, *Alfa.lt*, 2010 05 18.

411. Talberth J., Cobb C., Slattery N., „The Genuine Progress Indicator 2006“, February 2007.

412. Tett G., Giles Ch., „Soros warns Europe of disintegration“, *The Financial Times*, 2010 04 11.

413. Thatcher M., Speech to the College of Europe („The Bruges Speech“), Bruges Belfrey, Bruges, Thatcher Archive: COI transcript, 1988 09 20.

414. „The Daily Telegraph: euras "neišgyvens" nė penkerių metų“, *ELTA*, Londonas, 2010 06 08.

415. „The euro in eastern Europe“, *The Financial Times*, 2009 04 06.

416. „The whiff of contagion“, *The Economist*, 2009 02 26, http://www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=13184594.

417. Tracevičiūtė R., „Kelias euro link – be kelrodės žvaigždės“ [Road to the euro without a guiding star], *Lietuvos žinios*, 2009 05 05.

418. Tresch R. W., Public Sector Economics, Palgrave Macmillan, 2008.

419. Trichet J. C., „Looking at EU and Euro Area Enlargement from a Central Banker’s Angle: The Views of the ECB“, Speech by President of the European Central Bank, Diplomatic Institute Sofia, 2006 02 27.

420. „Trišė Ž. K. ragina Graikiją neflirtuoti su TVF“, Frankfurtas, Bloomberg–ELTA, 2010 03 05.

421. Tubalkain-Trell M., „Almunia: Currency peg can have benefits“, 2009 02 22, <http://www.balticbusinessnews.com/Default2.aspx?ArticleID=e021ddb-9437-49ef-8ab3-eeba72e4e572&ref=rss#>.

422. Tubalkain-Trell M., „Roubini: Baltics, Bulgaria next for devaluation“, 2009 02 05, <http://www.balticbusinessnews.com/Default2.aspx?ArticleID=c5343566-4b99-48f7-842d-aa557eb854ed>.
423. „Turkish leader makes Greek trip“, *BBC News*, 2010 05 14, <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/europe/8682390.stm>.
424. „TVF vadovas perspėjo ES: valiutų sąjunga be finansinės–biudžeto politikos suderinimo neįmanoma“, *ELTA*, Vašingtonas, 2010 05 20.
425. „TVF: Lenkijai gerai padarė atidėjusi euro įvedimą“, *Reuters–ELTA*, Varšuva, 2010 03 29.
426. „Ušackas V.: Lietuva vis dar atskirta nuo Europos“ [Lithuania is still detached from Europe], *BNS*, Vilnius, 2009 06 16.
427. „Ušackas V.: Siūlo nustatyti darbinę euro įvedimo datą“ [Proposal to set the preliminary target date for the euro adoption], *BNS*, Vilnius, 2009 04 29.
428. Valantiejūtė L., „Paul Krugman. Sumaištis eurozonoje“, *Bernardinai.lt*, 2010 02 23, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/40936>.
429. Van den Noord P., Döhring B., Langedijk S., Martins J.N., Pench L., Temprano-Arroyo H., Thiel M., *The Evolution of Economic Governance in Emu, Economic Papers No 328*, June 2008.
430. Varian H. R., *Mikroekonomika, Margi raštai*, Vilnius, 1999.
431. Varnauskas R., „Vilpišauskas: šūkiei irgi reikalingi“, *Lietuvos žinios*, 2010 03 15.
432. Vernickaitė A., „Lietuva dar negreit įsives eurą“ [Lithuania will be far from quick to adopt the euro], *Veidas*, 2006 10 05.
433. Vetlov I., „Euras – Lietuvos pinigai“, *Pinigų studijos Nr.4*, 2004.
434. Vilpišauskas R., „Lietuvos dalyvavimo Europos Sąjungoje politinė ekonomija: lūkesčiai ir penkerių metų patirtis“, *Politologija Nr.3*, 2009, <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/55/121-153.pdf>.
435. Vilpišauskas R., *Europos Sąjungos vidaus rinka ir Lietuva: integracija ir jos ekonominis poreikis*, Vilnius, Eugrimas, 2003.
436. Vitkus G., Totoraitis R., *Europos integracijos pamokos*, Vilnius, Kronta, 2006.
437. Vitkūnas M., „Estijai leista įsivesti eurą. Ar Lietuva žengs iš paskos?“, *Delfi.lt*, 2010 05 15, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=32295973>.

438. „Vokietijos centrinis bankas ragina neskubėti plėsti euro zonos“, BNS, 2006 01 24.
439. „Vokietijos koalicija pasisako už Graikijos pasitraukimą iš euro zonos“, Reuters–ELTA, Berlynas, 2010 04 27.
440. Wagstyl S., „IMF urges eastern EU to adopt euro“, *The Financial Times*, 2009 04 05.
441. Weisert C., „Project Deadlines and Target Dates: 5 Guidelines for Avoiding Disaster“, *Information Disciplines, Inc.*, Chicago, 1999 10 01, <http://www.idinews.com/deadline.html>.
442. Weyerstrass K., Jaenicke J., Neck R., Haber G., Van Aarle B., Schoors K., Gobbin N., Claeys P., „Economic spillover and policy coordination in the Euro Area“, *Economic Papers No 246*, March 2006, http://europa.eu.int/comm/economy_finance.
443. Wiśniewski J. (ed.), „4 years of Poland’s membership“, CBOS, April 2008.
444. Wolf M., „Germany’s eurozone crisis nightmare“, *The Financial Times*, 2010 03 09.
445. Wolf M., „Why Germany cannot be a model for the eurozone“, *The Financial Times*, 2010 03 30.
446. Zoli E., „Commodity Price Volatility, Cyclical Fluctuations, and Convergence: What is Ahead for Inflation in Emerging Europe?“, *IMF Working Paper No 41*, March 2009.

VARTOJAMŲ PAGRINDINIŲ TERMINŲ SĄRAŠAS

Sąvoka arba terminas	Paaiškinimas
Europos Bendrijos teisynas	EB teisės ir jos taikymo praktikos visuma, apimanti visa tai, kas buvo pasiekta įgyvendinant EB steigimo sutartis. EB teisynas apima rašytinę pirminę (EB steigimo sutartis) ir antrinę EB teisę (EB institucijų teisės aktai: reglamentai, direktyvos, sprendimai), taip pat taisykles, rezoliucijas, pozicijas, nuomones, teismų praktiką, bendruosius teisės principus, EB teisės kūrimo techniką, tikslų ir praktikos visumą, nepaisant to, ar teisės aktai ją įtvirtina (pranc. <i>acqui communautaire</i> , sutrumpintai <i>acquis</i> , tiksliausias vertimas į lietuvių kalbą – EB įgytis) (Pukeliene, 2008).
Delors komitetas	1988 m. birželio mėn. EVT įgaliotas komitetas išnagrinėti ir konkrečiai pasiūlyti, kaip kurti EPS. Tuometinio EK pirmininko ir šio komiteto pirmininko J. Delors vardu vadinamame komitete dirbo tuometinės EB valstybių narių NCB valdytojai: tuometinis Tarptautinių atsiskaitymų banko generalinis direktorius Alexandre Lamfalussy, ekonomikos prof. Niels Thygesen iš Danijos ir tuometinis Banco Exterior de España pirmininkas Miguel Boyer. Komitetas padarė taip vadinamoje Delors ataskaitoje paskelbtas išvadas, kad EPS reikia kurti trim etapais (iš internete pateikiamo ECB terminų žodyno http://www.ecb.int/home/glossary/html/glossd.en.html).
Europos Sąjungos Taryba	Tai yra pagrindinė ES sprendimus priimanči institucija. Jos susitikimuose dalyvauja šalių narių ministrai, tad ši institucija atstovauja šalis nares. Taryba būna įvairios sudėties (iš viso devynių tipų), joje susitinka įgalioti šalių narių ministrai (iš ES žodyno internete: http://europa.eu/scadplus/glossary/eu_council_en.htm).

ECOFIN taryba	Tai ES tarybos susitikimas, į kurį renkasi ekonomikos ir finansų ministrai (iš 2008 m. gegužės mėn. ECB konvergencijos ataskaitos).
Ekonominė ir pinigų sąjunga	ES sutartyje nurodoma, kad EPS Europos Sąjungoje bus kuriama trim etapais. Pirmame etape (1990 m. liepos mėn. – 1993 m. gruodžio 31 d.) buvo šalinamos vidaus kliūtys laisvam kapitalo judėjimui ES. Antrajame etape (1994 m. sausio 1 d.) įsteigtas Europos pinigų institutas. Trečiajame etape (1999 m. sausio 1 d.) pradėta perduoti pinigų sistemos valdymo įgaliojimus ECB ir įvestas euras. 2002 m. sausio 1 d., pakeitus nacionalines valiutas į eurą, baigtas EPS steigimas (iš 2008 m. gegužės mėn. ECB konvergencijos ataskaitos).
Euras	Bendros Europos valiutos pavadinimą patvirtino EVT 1995 m. gruodžio 15–16 d. Madride vykusiame susitikime (Scheller, 2006).
Euro grupė	Neformali grupė, vienijanti ECOFIN tarybos narius, kurie atstovauja euro zonos šalims. EK ir ECB reguliariai kviečiami dalyvauti grupės susitikimuose (iš 2008 m. gegužės mėn. ECB konvergencijos ataskaitos).
Europos pinigų sąjunga	1979 m. sukurtas valiutos keitimo kurso mechanizmas siekiant, kad EEB priklausančių valstybių NCB glaudžiau bendradarbiautų vykdydami pinigų politiką ir kad valiutos Europoje būtų stabilios. Ją sudarė šie pagrindiniai komponentai: <i>ecu</i> (valiutų krepšelis, suformuotas atsižvelgiant į kiekvienos EEB valstybės narės BVP ir prekybos dalį EEB), valiutų kurso mechanizmas ir įvairūs kreditavimo mechanizmai. Trečiajame EPS kūrimo etape 1999 m. sausio 1 d. valiutų kurso mechanizmą pakeitė VKM II (iš ECB žodyno internete: http://www.ecb.int/home/glossary/html/glosse.en.html#201).

Europos Vadovų Taryba	Šis terminas taikomas reguliariems ES šalių narių vadovų susitikimams. Taryboje siekiama paskatinti ES plėtotis ir apibrėžti bendras politines gaires. Taryba nepriima jokių teisės aktų, taip pat ji neturi institucijos statuso (iš ES žodyno internete: http://europa.eu/scadplus/glossary/european_council_en.htm).
Euro zona	Šiai zonai priklauso tos ES šalys narės, kurios įsivedė eurą kaip bendrą valiutą laikydamosi ES sutarties ir kuriose vykdoma bendra pinigų politika vadovaujant ECB valdančiajai tarybai (iš 2008 m. gegužės mėn. ECB konvergencijos ataskaitos). „Euroland“ neoficialiai vadinama tai, kas daugumoje oficialių ES institucijų šaltinių oficialiai vadinama „euro area“ (angl.), žiniasklaidoje dažniausiai – „euro zona“ (angl. „euro zone“) ar „euro erdve“ (iš http://europa.eu/abc/eurojargon/index_en.htm).
Kalinio dilema	Tai tokia situacija, kai abiem šalims būtų blogiau, jei jos bandytų siekti naudos nepriklausomai viena nuo kitos (Kaul, 1999).
Konvergencijos kriterijai	ES sutarties 140 straipsnyje nustatyti ir Protokole (Nr.13) konkretizuojami kriterijai, kuriuos turi atitikti kiekviena ES šalis narė prieš įsivesdama eurą. Vykdam šį straipsnį, EK ir ECB parengtose ataskaitose nagrinėjama, ar kiekviena šalis narė, bandydama atitikti šiuos kriterijus, pasiekė tam tikrą tvarios konvergencijos laipsnį (iš 2008 m. gegužės mėn. ECB konvergencijos ataskaitos).
Antrasis valiutų kurso mechanizmas	VKM II sudaro galimybes euro zonos šalims ir euro zonai nepriklausančioms ES šalims narėms bendradarbiauti vykdam valiutos kurso politiką (iš 2008 m. gegužės mėn. ECB konvergencijos ataskaitos).

1 PRIEDAS. Ekonominės ir pinigų sąjungos kūrimo svarbiausi įvykiai
(Kropas, 2005; Pukelienė, 2008)

Metai	Įvykis
1957	Poreikis integruoti pinigų sistemas buvo užfiksuotas Romos sutartyje, kuria vadovaujantis buvo įsteigta EEB. Joje buvo pažymėta, kad: „ <i>Kiekviena valstybė narė savo politiką, susijusią su valiutos kurso keitimu, laiko bendru reikalu</i> “.
1958	Pasirašyta Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartis, kurios 107 straipsnyje fiksuojama, kad valiutų kursų keitimas – bendras reikalas.
1962	Pateikti pirmieji EK pasiūlymai dėl pinigų integracijos.
1969	EPS sudarymo pirmasis bandymas – tai EVT konferencija Hagoje, kurioje buvo pasiūlytas EPS kūrimo etapais planas ir suburta ekspertų grupė, vadovaujama P. Werner. Iki šio aukščiausiojo lygio susitikimo nebuvo žengta rimtesnių žingsnių Europos integracijos link.
1970	P. Werner ataskaita, kuria buvo rekomenduota iki 1980 m. laipsniškai sukurti pinigų sąjungą, ir pateiktas jos kūrimo planas, palyginti su vėlesniais J. Delors planu ir Mastrichto sutartimi, yra išskirtinas dėl kelių aspektų: 1) jame numatytas ES centralizuoto biudžeto išplėtimas siekiant neutralizuoti valstybių narių ekonomikų ciklinius veiksmus; 2) nebuvo išžvelgta būtinybė įkurti ECB.
1977	EK pirmininkas Roy Jenkins pasiūlė naują EPS – Europos bendros rinkos – modelį: EuPS.
1979	EPS sudarymo antrasis bandymas – tai EuPS funkcionavimo pradžia, kurios tikslas buvo EEB teritorijoje sukurti valiutų stabilizavimo zoną ir duoti postūmį link bendrosios valiutos bei ECB atsiradimo. EuPS sudarė šie komponentai: valiutų kurso mechanizmas, Europos piniginio bendradarbiavimo fondas ir Europos valiutos vienetas <i>ecu</i> .
1989	EPS sudarymo trečiasis bandymas – tai J. Delors vadovaujamo komiteto ataskaita.

1990	EPS sudarymo pirmasis (parengiamasis) etapas – tai kapitalo judėjimo liberalizavimas ir daugiašalė priežiūra.
1991	Mastrichto sutartis, kuria numatoma įkurti ECB ir ECB sistemą, tačiau joje apsiribota tik bendro pobūdžio teiginiais apie finansų sistemos organizavimą po euro įvedimo.
1994	EPS sudarymo antrasis (pereinamasis) etapas – tai Europos pinigų instituto įkūrimas.
1995	EVT gruodžio mėn. Madride patvirtina euro įvedimo scenarijų.
1997	EVT savo rezoliucija patvirtino VKM II, kuris pakeitė 1979 m. sukurtą EuPS ir buvusį valiutų kurso mechanizmą.
1998	EK ir Europos pinigų institutas pateikia ataskaitą, kaip šalys narės vykdo nustatytus konvergencijos kriterijus, o EVT, rekomendavus EK, priimama sprendimą dėl šalių, kurios dalyvaus EPS.
1999	EPS trečiasis etapas – tai dalyvaujančių valstybių valiutų kursų neatšaukiamas nustatymas, ECB operacijų pradžia ir euro įvedimas (negrynųjų pinigų forma) vienuolikoje ES šalių narių: Airijoje, Austrijoje, Belgijoje, Ispanijoje, Italijoje, Liuksemburge, Nyderlanduose, Portugalijoje, Prancūzijoje, Suomijoje ir Vokietijoje.
2001	Euro įvedimas Graikijoje.
2002	Grynųjų eurų – monetų ir banknotų – įvedimas ir nacionalinių valiutų išėmimas iš apyvartos.
2007	Euro įvedimas Slovėnijoje.
2008	Euro įvedimas Maltoje ir Kipre.
2009	Euro įvedimas Slovakijoje.
2011	Euro įvedimas Estijoje.

2 PRIEDAS. Dalyvavimas VKM II ir datos, kada ES 12 šalys planuoja įsivesti eurą (Šaltinis: lentelė sudaryta naudojantis EK pranešimais apie pasirengimą įsivesti eurą)

ES šalis narė	2004–2009 m. nurodytos tikslinės euro įvedimo datos	Dalyvavimas VKM II	2010 m. nurodytos tikslinės euro įvedimo datos
Bulgarija	Tikslinė data nenustatyta (nuo 2007 m. birželio mėn.)	–	Tikslinė data nenustatyta
Čekijos Respublika	2009–2010 m., 2010 m. sausio 1 d. (atsisakyta nuo 2006 m. spalio mėn.)	–	Tikslinė data nenustatyta
Estija	2006 m. vidury, 2007 m. sausio 1 d., 2008 m. sausio 1 d. (atsisakyta nuo 2007 m. birželio mėn.), 2011 m. sausio 1 d. (nuo 2009 m. birželio mėn.)	Nuo 2004 m. birželio 28 d.	Euras bus įvestas 2011 m. sausio 1 d.
Kipras	2007 m., 2008 m. sausio 1 d.	Nuo 2005 m. gegužės 2 d. iki 2007 m. gruodžio 31 d. (standartinė svyravimų riba – +/-15 proc.)	Euras įvestas 2008 m. sausio 1 d.
Vengrija	2010 m., 2010 m. sausio 1 d. (atsisakyta nuo 2006 m. spalio mėn.)	–	Tikslinė data nenustatyta
Latvija	2008 m. sausio 1 d. (atsisakyta nuo 2006 m. birželio mėn.)	Nuo 2005 m. gegužės 2 d. (vienašalis išipareigojimas išlaikyti +/- 1 proc. svyravimų ribą)	2014 m. sausio 1 d. (nuo 2010 m. sausio mėn.)
Lietuva	2007 m. sausio 1 d. (atsisakyta nuo 2006 m. birželio mėn.)	Nuo 2004 m. birželio 28 d. (vienašalis išipareigojimas laikytis VV modelio)	Tikslinė data nenustatyta
Malta	2008 m.; 2008 m. sausio 1 d.	Nuo 2005 m. gegužės 2 d. iki 2007 m. gruodžio 31 d. (vienašalis išipareigojimas išlaikyti pastovų valiutos keitimo kursą)	Euras įvestas 2008 m. sausio 1 d.

Lenkija	2009 m.; 2012 m. (atsisakyta nuo 2009 m. lapkričio mėn.)	–	Tikslinė data nenustatyta
Rumunija	2015 m. (nuo 2008 m. lapkričio mėn.)	–	2015 m.
Slovakija	2008 m. sausio 1 d., 2009 m., 2009 m. sausio 1 d.	Nuo 2005 m. lapkričio 28 d. iki 2008 m. gruodžio 31 d. (standartinė svyravimų riba – +/-15 proc.)	Euras įvestas 2009 m. sausio 1 d.
Slovėnija	2007 m. sausio 1 d.	Nuo 2004 m. birželio 28 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d. (standartinė svyravimų riba – +/-15 proc.)	Euras įvestas 2007 m. sausio 1 d.

VARTOJAMOS SANTRUMPOS

Antrasis valiutų kurso mechanizmas – VKM II

Bendrasis vidaus produktas – BVP

Ekonomikos ir finansų reikalų taryba – ECOFIN

Ekonominė ir pinigų sąjunga – EPS

Europos Bendrija – EB

Europos centrinis bankas – ECB

Europos Ekonominė Bendrija – EEB

Europos Komisija – EK

Europos Parlamentas – EP

Europos pinigų sąjunga – EuPS

Europos Sąjunga – ES

Europos Sąjungos Taryba – ET

Europos Vadovų Taryba – EVT

Lietuvos bankas – LB

Lietuvos Respublika – LR

Lietuvos Respublikos Seimas – LRS

Lietuvos Respublikos vyriausybė – LRV

Nacionalinis centrinis bankas – NCB

Tarptautinis valiutos fondas – TVF

Valiutų valdyba – VV